

Aleksandra Hadžić

**ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE
VEZANOSTI NA FILOZOFSKOM
FAKULTETU UNIVERZITETA
U BANJOJ LUCI**

Aleksandra Hadžić
ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI
NA FILOZOFSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI

Aleksandra Hadžić
ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI
NA FILOZOFSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI

Izdavač:
Grafid d.o.o.
Banja Luka

Za izdavača:
Srđan Ivanković

Recenzenti:
Prof. dr Tatjana Stefanović Stanojević
Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

Prof. dr Ivana Zečević
Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci

Prof. dr Tatjana Mihajlović
Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci

Prof. dr Dženana Husremović
Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu

Lektor:
Amra Abazagić

Grafička priprema i štampa:
Grafid d.o.o.
Banja Luka

Za štampariju:
Branislav Ivanković

Tiraž:
50 primjeraka

Aleksandra Hadžić

**ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE
VEZANOSTI NA FILOZOFSKOM
FAKULTETU UNIVERZITETA U
BANJOJ LUCI**

Banja Luka, 2023.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	13
1. KONCEPT PREDMETA AFEKTIVNA VEZANOST KROZ ŽIVOTNI VIJEK	17
1.1. POZICIJA PREDMETA U NASTAVNOM PLANU I PROGRAMU	17
1.2. SADRŽAJ I ORGANIZACIJA PREDMETA.....	18
1.3. PREDMET AFEKTIVNA VEZANOST KROZ ŽIVOTNI VIJEK I KOMPETENCIJSKI OKVIR STUDIJSKOG PROGRAMA PSIHLOGIJE	21
1.4. ZAHTJEVI PREDMETA I NIVOI ZNANJA PREMA BLUMOVOJ TAKSONOMIJI	22
1.5. PREDMET AFEKTIVNA VEZANOST KROZ ŽIVOTNI VIJEK IZ PERSPEKTIVE STUDENTSKIH ISKUSTAVA	24
2. AFEKTIVNA VEZANOST – OPŠTI TEORIJSKI OKVIR	29
2.1. UVOD	29
2.2. AFEKTIVNA VEZANOST U RANOM DJETINJSTVU	31
2.3. AFEKTIVNA VEZANOST U ODRASLOM DOBU	33
2.4. AFEKTIVNA VEZANOST I KASNIJI PSIHOLOŠKI RAZVOJ	35
2.4.1. Antecedente afektivne vezanosti.....	35
2.4.2. Stabilnost obrazaca afektivne vezanosti.....	37
2.4.3. Efekti afektivne vezanosti na kasnija iskustva	37
2.5. AFEKTIVNA VEZANOST I EMOCIONALNA REGULACIJA	39
2.6. AFEKTIVNA VEZANOST I KOGNITIVNI RAZVOJ	42
2.7. ODNOS IZMEĐU AFEKTIVNE VEZANOSTI I PSIHOPATOLOŠKIH SIMPTOMA	43
2.8. AFEKTIVNA VEZANOST I TRAUMATSKA ISKUSTVA	45
2.9. FAKTORI RIZIKA I PROTEKTIVNI FAKTORI ZA RAZVOJ DJEČIJEG TRAUMATSKOG STRESA	48
3. PRIKAZI STUDENTSKIH RADOVA.....	53
3.1. UVOD	53

3.2. AFEKTIVNA VEZANOST I PARTNERSKE RELACIJE.....	54
<i>Afektivna vezanost i samopoštovanje u partnerskim vezama.....</i>	54
<i>Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti, agresivnosti i percepcije agresivnog ponašanja u partnerskoj vezi kod adolescenata različitog pola</i>	55
<i>Afektivna vezanost i seksualne šeme kod poznih adolescenata i zrelih odraslih.....</i>	57
<i>Partnerska afektivna vezanost i seksualne šeme</i>	58
<i>Povezanost dimenzija afektivne vezanosti i seksualnog iskustva i njihovih razlika u odnosu na dužinu partnerske veze i pola.....</i>	59
<i>Bliska partnerska vezanost parova u Bosni i Hercegovini i Velikoj Britaniji.....</i>	60
<i>Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti i predstave o pravoj partnerskoj ljubavi kod adolescenata</i>	61
<i>Efekat dimenzija i obrazaca partnerske afektivne vezanosti na prisustvo zabluda u pravoj partnerskoj ljubavi i važnosti partnerskih veza.....</i>	63
<i>Relacije afektivne vezanosti i stilova ljubavi</i>	64
<i>Stilovi u ljubavi, partnerska afektivna vezanost i strah od bliskosti</i>	65
<i>Povezanost između dimenzija afektivne vezanosti i stilova flertovanja</i>	66
<i>Relacije partnerske afektivne vezanosti i doživljaja podrške od strane partnera, kod parova koji su u vezama duži i kraći period</i>	68
<i>Relacije afektivne vezanosti prema roditeljima i romantičnim partnerima sa zadovoljstvom u romantičnom odnosu</i>	69
<i>Relacija partnerskih odnosa i empatije kod odraslih osoba</i>	70
<i>Povezanost dimenzija partnerske afektivne vezanosti, emocionalne inteligencije i anksioznosti.....</i>	71
<i>Ispoljavanje ljubomore u zavisnosti od pola i obrasca partnerske afektivne vezanosti.....</i>	72
<i>Dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori različitih dimenzija ljubomore sa evolucijskog aspekta.....</i>	73
3.3. AFEKTIVNA VEZANOST I KONSTRUKTI IZ KLINIČKE PSIHLOGIJE, PSIHOTERAPIJE I MENTALNOG ZDRAVLJA	75
<i>Partnerska afektivna vezanost i rezilijentnost na stres kod studenata</i>	75
<i>Afektivna vezanost i reagovanje na stres kod adolescenata.....</i>	76
<i>Povezanost afektivne vezanosti i strategija prevladavanja stresa kod studenata.....</i>	77
<i>Stresna iskustva tokom odrastanja i obrasci afektivne vezanosti adolescenata</i>	78
<i>Povezanost komponenti afektivne vezanosti sa emocionalnom regulacijom kod mladih.....</i>	80
<i>Uticaj afektivne vezanosti na sklonost ka samohendikepirajućim strategijama</i>	81

<i>Odnos između partnerske afektivne vezanosti i doživljaja lične sreće kod mladih</i>	82
<i>Povezanost komponenti afektivne vezanosti i zadovoljstva životom kod različitih uzrasnih grupa</i>	83
<i>Afektivno vezivanje i doživljaj sopstvenog fizičkog izgleda adolescenata</i>	85
<i>Povezanost zadovoljstva sopstvenim izgledom i afektivne vezanosti</i>	86
<i>Povezanost porodične afektivne vezanosti, uzrasta i pola sa asertivnošću</i>	87
<i>Afektivna vezanost i životne pozicije.....</i>	88
<i>Relacije afektivne vezanosti, drajvera i bazičnih pozicija</i>	90
<i>Povezanost porodične afektivne vezanosti i učestalosti konzumiranja alkohola i pušenja kod srednjoškolaca.....</i>	91
<i>Povezanost afektivne vezanosti sa samopoštovanjem i sklonošću socijalno neprihvatljivim ponašanjima</i>	93
<i>Povezanost afektivne vezanosti i školskog nasilja, s obzirom na pol.....</i>	94
<i>Povezanost sistema afektivne vezanosti i sklonosti rizičnom ponašanju.....</i>	95
<i>Povezanost dimenzija afektivne vezanosti, samopoštovanja i straha od negativne evaluacije kod ispitanika različite uzrasne dobi.....</i>	97
<i>Doživljaj samoodbačenosti u odnosu na afektivnu vezanost i uzrast adolescenata</i>	98
<i>Karakteristike odnosa afektivne vezanosti i depresivnosti kod osoba starije životne dobi.....</i>	99
<i>Povezanost partnerske afektivne vezanosti, asertivnosti i socijalne anksioznosti kod adolescenata.....</i>	100
3.4. AFEKTIVNA VEZANOST I PORODIČNI KONTEKST	101
<i>Povezanost partnerske afektivne vezanosti trudnica i njihovih majki</i>	101
<i>Stabilnost i promjene obrazaca afektivnog vezivanja</i>	103
<i>Generacijske sličnosti u hijerarhiji figura afektivnog vezivanja</i>	104
<i>Prenatalna vezanost prvorođene i višerođene za fetus s obzirom na kvalitet veze sa partnerom, odmaklost i planiranost trudnoće</i>	105
<i>Porodična i partnerska afektivna vezanost kod adolescenata i odraslih u braku.....</i>	106
<i>Povezanost porodične i prijateljske afektivne vezanosti kod srednjoškolaca i studenata.....</i>	107
<i>Povezanost demografskih varijabli sa porodičnom i sa partnerskom afektivnom vezanošću.....</i>	108
<i>Porodična i partnerska afektivna vezanost kod apsolviranih Akademije umjetnosti i Pravnog fakulteta.....</i>	110
<i>Emocionalna kompetencija u zavisnosti od uzrasta i obrazaca afektivne vezanosti adolescenata</i>	111
<i>Uticaj afektivne vezanosti na razvoj emocionalne inteligencije.....</i>	112

<i>Povezanost afektivne vezanosti i prepoznavanja emocija</i>	113
<i>Tip afektivne vezanosti i strahovi kod djece</i>	114
<i>Ispitivanje razlika u percepciji roditeljskog prihvatanja i odbijanja kod studenata i srednjoškolaca različitih obrazaca porodične afektivne vezanosti</i>	115
<i>Pol i tip afektivne vezanosti kao prediktori ciljeva postignuća, među vrlo dobrim i odličnim učenicima osnovnih i srednjih škola</i>	116
<i>Povezanost različitih tipova afektivne vezanosti kod djevojčica i dječaka sa njihovim školskim postignućem</i>	117
<i>Uticaj boravka u vršnjačkoj grupi-vrtiću na kasniju emocionalnu stabilnost i afektivnu vezanost</i>	118
<i>Povezanost bavljenja sportom, emocionalne stabilnosti i obrazaca afektivne vezanosti</i>	120
<i>Povezanost porodične afektivne vezanosti sa stvaralačkim mišljenjem kod učenika VI i IX razreda</i>	121
<i>Povezanost afektivne vezanosti i vaspitnih stilova</i>	122
<i>Povezanost karakteristika afektivne vezanosti sa majkom i kvalitete prvih autobiografskih sjećanja</i>	123
<i>Povezanost adolescentovog viđenja partnerskih veza i njegove društvenosti</i>	125
<i>Ispitivanje povezanosti afektivne vezanosti i pola sa percepcijom kvaliteta socijalnih odnosa u adolescenciji</i>	126
<i>Relacije afektivne vezanosti, samopoštovanja i kvaliteta prijateljstva kod adolescenata i mladih</i>	127
<i>Odnos afektivne vezanosti i kvaliteta prijateljstva na internet društvenim mrežama ili Šta vaši virtuelni prijatelji govore o vama?</i>	129
<i>Povezanost dimenzija afektivne vezanosti i profila internet korisnika učenika srednjih škola u Banjoj Luci</i>	130

3.5. AFEKTIVNA VEZANOST I KONSTRUKTI

<i>IZ PSIHLOGIJE LIČNOSTI</i>	132
<i>Povezanost modela afektivne vezanosti, lokusa kontrole, školskog uspjeha, samopoštovanja i načina procjene sopstvenih kognitivnih sposobnosti</i>	132
<i>Afektivna vezanost i lokus kontrole kod adolescenata</i>	133
<i>Povezanost obrazaca afektivne vezanosti i uzrasta sa lokusom kontrole</i>	134
<i>-Kritička evaluacija teorije afektivne vezanosti i provjera povezanosti sa drugim konstruktima</i>	136
<i>Afektivna vezanost i perfekcionizam kod adolescenata različitog pola</i>	137
<i>Odnos partnerske vezanosti i perfekcionizma</i>	138
<i>Uticaj afektivne vezanosti na agresivnost kod srednjoškolaca i studenata</i>	139
<i>Povezanost agresivnosti i različitih tipova afektivne vezanosti kod adolescenata</i>	140

<i>Relacije emocionalne empatije, agresivnosti i afektivne vezanosti kod osoba različitog uzrasta i pola</i>	141
<i>Djelovanje komponenti afektivne vezanosti, uloge pola i uzrasta na pojavu agresivnog ponašanja</i>	143
<i>Povezanost afektivne vezanosti sa različitim aspektima moralnosti</i>	144
<i>Povezanost afektivne vezanosti sa stepenom izraženosti altruizma i stepenom moralnosti</i>	145
<i>Povezanost dimenzija afektivne vezanosti, empatije i altruizma</i>	147
<i>Razlikovanje obrazaca afektivne vezanosti prema dimenzijama self koncepta i empatije</i>	148
<i>Afektivna vezanost kao prediktor stilova humora</i>	149
<i>Dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori osobina ličnosti</i>	150
<i>Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti sa osnovnim crtama ličnosti kod mladića i djevojaka</i>	152
<i>Afektivna vezanost u HEXACO prostoru ličnosti</i>	153
<i>Povezanost karakteristika afektivne vezanosti, dimenzija ličnosti i izbora mjesta studiranja kod studenata Univerziteta u Banjoj Luci</i>	154
<i>Povezanost afektivne vezanosti i self koncepta</i>	155

3.6. AFEKTIVNA VEZANOST I KONSTRUKTI IZ SOCIJALNE I ORGANIZACIJSKE PSIHOLOGIJE.....156

<i>Ispitivanje povezanosti između porodične i partnerske afektivne vezanosti i konformizma kod srednjoškolaca i studenata</i>	156
<i>Uticaj obrazaca afektivne vezanosti na stepen konformiranja sa grupom (Eksperimentalno istraživanje)</i>	157
<i>Navike tuširanja i nesigurni obrasci afektivne vezanosti: mogućnost supstitucije nedostatka socijalne topline fizičkom</i>	159
<i>Povezanost porodične afektivne vezanosti i SOPUS-a kod učenika različitih srednjih škola</i>	160
<i>Obrasci afektivne vezanosti kao prediktori prihvatanja teorije zavjere kod adolescenata</i>	161
<i>Povezanost religioznosti i obrazaca afektivne vezanosti kod adolescenata i odraslih osoba</i>	162
<i>Komponente afektivne vezanosti i Holandovi tipovi profesionalnih interesovanja kod mladih</i>	163
<i>Efekat obrasca afektivne vezanosti na odabir zanimanja adolescenata</i>	165
<i>Povezanost afektivne vezanosti i izbora zanimanja sa self konceptom studenata</i>	166
<i>Uticaj stila porodične afektivne vezanosti na vrijednosne orijentacije prema radu kod adolescenata</i>	167

3.7. AFEKTIVNA VEZANOST I SPECIFIČNE GRUPE.....168

<i>Afektivna vezanost i samopoštovanje djece iz potpunih porodica i djece bez roditeljskog staranja</i>	168
---	-----

<i>Afektivna vezanost i doživljaj usamljenosti kod djece bez roditeljskog staranja, djece iz razvedenih i kompletnih porodica.....</i>	170
<i>Afektivna vezanost i samopoštovanje romske u odnosu na neromsku djecu.....</i>	172
<i>Afektivna vezanost i optimalno porodično funkcionisanje.....</i>	173
<i>Povezanost hospitalizacije u ranom periodu sa obrascima porodične afektivne vezanosti i samopoštovanjem u adolescenciji.....</i>	175
<i>Struktura porodice i afektivno vezivanje.....</i>	176
<i>Relacije afektivne vezanosti, depresivnosti, anksioznosti i stresa roditelja djece oboljele od malignih bolesti.....</i>	178
<i>Afektivna vezanost i socio-demografske karakteristike navijača „Crvene zvezde“.....</i>	179
<i>Seksualna orijentacija, pol, afektivna vezanost i tendencija ka misaonoj supresiji.....</i>	181

4. PRIKAZI MASTER TEZA 185

4.1. UVOD.....	185
<i>Povezanost afektivne vezanosti i emocionalne kompetence kod adolescenata završnog razreda srednjih škola.....</i>	186
<i>Povezanost porodične afektivne vezanosti i agresivnosti kod učenika osnovnih i srednjih škola.....</i>	188
<i>Hijerarhija afektivne vezanosti kod odraslih.....</i>	189
<i>Afektivna vezanost i vrijednosne orijentacije kod adolescenata.....</i>	191
<i>Partnerska afektivna vezanost, polne uloge i agresivnost kod homoseksualnih i heteroseksualnih osoba.....</i>	193
<i>Ratni stresori i dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori rezilijentnosti u ranoj odrasloj dobi.....</i>	195
<i>Stresna iskustva u kontekstu teorije afektivne vezanosti i ranih maladaptivnih šema.....</i>	197
<i>Relacije ratnih traumatskih iskustava i stresa sa afektivnom vezanošću i ranim maladaptivnim šemama.....</i>	199
<i>Partnerska afektivna vezanost, rezilijentnost i zadovoljstvo životom kod osoba sa tjelesnim invaliditetom.....</i>	202
<i>Relacije afektivne vezanosti sa aspektima self koncepta, kod adolescenata i mladih odraslih.....</i>	204
<i>Afektivna vezanost odraslih i moralno rasuđivanje.....</i>	206
<i>Relacije afektivne vezanosti i rezilijentnosti sa stilovima humora.....</i>	209
<i>Afektivna vezanost prema različitim figurama i seksualni self koncept kod adolescenata.....</i>	211
<i>Relacije afektivne vezanosti i idealizacije braka kod partnera u različitim etapama braka.....</i>	213
<i>Negativan unutrašnji radni model drugih i preferencija fizičke topline u stresnoj situaciji.....</i>	216
<i>Relacije afektivne vezanosti i kapaciteta za mentalizaciju kod siblinga.....</i>	219

<i>Afektivna vezanost, percipirani roditeljski stilovi i strategije suočavanja sa stresom</i>	221
<i>Afektivna vezanost, stilovi roditeljstva i kapacitet za mentalizaciju kao prediktori agresivnosti adolescenata</i>	224
<i>Relacije partnerske afektivne vezanosti, osobina ličnosti i zadovoljstva u partnerskom odnosu</i>	226
<i>Relacije afektivne vezanosti, depresivnosti, anksioznosti i stresa roditelja djece oboljele od malignih bolesti</i>	228
<i>Povezanost afektivne vezanosti prema roditeljima i vaspitnih stilova roditelja sa afektivnom vezanošću prema Bogu</i>	231
<i>Afektivna vezanost i kvalitet partnerskih odnosa</i>	233
5. UMJESTO ZAKLJUČKA	237
LITERATURA	243
ABECEDNI SPISAK PRIKAZANIH STUDENTSKIH RADOVA	251
ABECEDNI SPISAK PRIKAZANIH MASTER TEZA	259
ABECEDNI SPISAK PRIKAZANIH DIPLOMSKIH RADOVA	261
RECENZIJE	263

PREDGOVOR

Cilj naučne monografije jeste da predstavi istraživanja rađena iz oblasti afektivne vezanosti u periodu od osamnaest godina. U monografiji je predstavljeno 125 istraživanja rađenih na Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci. U njima je učestvovao 291 student. Monografija sadrži kratke prikaze 102 studentska istraživanja, 20 master teza i 3 diplomski rada. 72 studentska istraživanja rađena su iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, a 30 istraživanja iz predmeta Razvojna psihologija II.

U starom, predbolonjskom Studijskom programu psihologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, u okviru predmeta iz oblasti Razvojne psihologije postojao je predmet Razvojna psihologija II, čiji je cilj bio da podstakne studente da se bave istraživačkim radom. Dolaskom prof. dr Tatjane Stefanović Stanojević sa Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Nišu, na mjesto gostujućeg profesora 2002., teorija afektivnog vezivanja postala nam je poznatija i mnogi studenti zainteresovali su se za istraživanja iz ove oblasti. Tokom 12 godina mogli smo da stičemo saznanja iz afektivnog vezivanja, a entuzijazam prof. Stefanović Stanojević bio je podsticajan za mnoge od nas. Autorka je imala priliku da uči o istraživanjima iz afektivne vezanosti, prvo kao asistent na predmetu i komentor, a od 2014. kao predmetni profesor i mentor.

Tradiciju podsticanja studentskih istraživanja iz oblasti razvojne psihologije, naslijedio je izborni predmet Afektivna vezanost kroz životni vijek, u novom, bolonjskom Nastavnom planu i programu, Studijskog programa psihologije. Predmet je uvršten u izborne predmete na prvoj godini diplomskog (master studija), u VII semestru, u okviru Nastavnog plana i programa usvojenog 2006. Prva generacija studenata novog programa Psihologije, slušala je predmet školske 2010/11. Isti izborni predmet, takođe postavljen na prvu godinu diplomskog (master) studija psihologije, u VII semestru, postoji i danas i prihvaćen je usvojenim inoviranim nastavnim planom Studijskog programa psihologije iz 2022. Tradicija podsticanja istraživačkih projekata stara je koliko i Studijski program psihologije Filozofskog fakulteta u Banjaluci, a od

2004. studentska istraživanja su usmjerena na oblast afektivne vezanosti.

Studentska istraživanja predstavljena su kratkom formom prikaza istraživanja, koja sadrži problem istraživanja, uzorak, korištene instrumente, dobijene rezultate i kratak kritički osvrt. Radi lakšeg snalaženja radovi su grupisani u šest cjelina. Prvu od njih čine partnerske relacije. U okviru ove cjeline predstavljeni su radovi koji provjeravaju postojanje povezanosti između partnerske afektivne vezanosti i različitih konstrukata povezanih sa partnerstvom. U drugoj cjelini predstavljeni su radovi koji ispituju povezanost afektivne vezanosti sa različitim konstruktima iz oblasti kliničke psihologije, psihoterapije i mentalnog zdravlja. Treća cjelina obuhvata istraživanja koja se bave pitanjem transgeneracijskog prenosa obrazaca afektivne vezanosti, stabilnosti obrazaca tokom vremena, kao i različitim relacijama porodične afektivne vezanosti sa socijalnom prilagođenošću i kvalitetom prijateljskih odnosa. Četvrta cjelina obuhvata istraživanja povezanosti afektivne vezanosti i konstrukata iz psihologije ličnosti. Peta cjelina donosi radove usmjerene na relacije afektivne vezanosti i različitih koncepata iz oblasti socijalne i organizacijske psihologije. Posljednja šesta cjelina obuhvata istraživanja afektivne vezanosti rađena na uzorcima specifičnih grupa, koje određuju drugačiji konteksti odrastanja (djeca koja odrastaju u ustanovama za smještaj djece bez roditeljskog staranja, razvedene porodice, porodice sa gubicima, specifično onim nastalim tokom poslednjeg građanskog rata u BiH), pripadnost važnim neformalnim grupama (navijačke skupine), manjinskim etničkim grupama (populacija Roma), LGBT populaciji ili su specifične, jer je njihovo funkcionisanje obojeno suočavanjem sa malignom bolešću djeteta. I ovi radovi su mogli biti uključeni u neku od predhodnih pet cjelina. Izdvojeni su u zaseban dio, upravo jer je njihova specifičnost veliki uloženi trud da se dođe do uzoraka, kao i da se naprave paralelne grupe iz opšte populacije sa što sličnijim karakteristikama.

Zasebna cjelina sadrži prikaze 20 master teza odbranih na kraju II ciklusa Studijskog programa psihologije, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Banjoj Luci i 3 diplomatska rada odbranih na kraju predbolonjskog, starog, Studijskog programa psihologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Istraživanja su prikazana u formi kratkog saopštenja temeljenog na empirijskom istraživanju. Zadržana je struktura prikaza korištena i za prikaze studentskih radova, s tim što su detaljnije prikazane sve cjeline (problem, uzorak, korišteni instrumenti, rezultati, kritički osvrt). Zbog ograničenog prostora u prikaze nisu uključene tabele i grafikoni. S obzirom da monografiju prati elektronski dokument u kom će se naći sve master teze i studentski radovi, nije navođena literatura, jer će se moći pronaći u originalnim radovima.

Radovi su poredani hronološki, prema godinama kada su branjeni. Diplomski radovi su iz 2009., 2010. i 2011., a master teze su branjene od 2012. do 2023. Na osnovu 11 master teza objavljeni su radovi u relevantnim časopisima koji obezbjeđuju dvije anonimne recenzije.

Monografija obuhvata pet cjelina. Prvo poglavlje posvećeno je konceptu predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, njegovoj poziciji u nastavnom planu i programu, sadržaju predmeta, a predmet je sagledan i kroz kompetencijski okvir Studijskog programa psihologije, nivoa znanja prema Blumovoj taksonomiji koje podstiče, ali i kroz perspektivu studentskih iskustava i refleksije na naučeno. Drugo poglavlje sadrži koncepte iz oblasti afektivne vezanosti i predstavlja opšti teorijski okvir za istraživanja predstavljena u monografiji. Uključuje afektivnu vezanost u periodu djetinjstva i odrasle dobi, relacije afektivne vezanosti i kasnijeg psihološkog razvoja, emocionalne regulacije, kognitivnog razvoja, kao i relacije afektivne vezanosti i psihopatoloških simptoma, traumatskih iskustava i faktora koji mogu djelovati protektivno. Treće poglavlje sadrži kratke prikaze studentskih radova, kao što smo naveli, grupisanih u šest cjelina. Prikazani su radovi koji su tokom osamnaest godina sačuvani. Na žalost, ima radova koji su izgubljeni i koji više ne postoje, ni u elektronskoj, ni u papirnoj formi. Nadamo se da će objavljivanje monografije i elektronskog dokumenta u kom će se naći originalni sačuvani radovi, doprinjeti tome da radovi budu dostupni i da ne budu zaboravljeni. Četvrto poglavlje donosi prikaze master teza i diplomskih radova, koji su hronološki poredani prema godinama kada su pisani. Takođe nedostaje nekoliko starih diplomskih radova, koji su izgubljeni tokom vremena. Poslednje peto poglavlje donosi završna razmatranja i ideje za buduća istraživanja.

Nadamo se da će prikazani radovi biti podsticaj drugim istraživačima, kako studentima tako i onim koji to više nisu, da promišljaju u značaju afektivne vezanosti i osmišljavaju sopstvena istraživanja. Takođe se nadamo da će veliki broj prikazanih i sada dostupnih istraživanja, doprinjeti širenju korpusa znanja iz oblasti afektivne vezanosti, ali i vidljivosti Filozofskog fakulteta i Studijskog programa psihologije, kao prostora u kom se podstiču studentska istraživanja i prepoznaje njihova važnost za sticanje znanja i vještina budućih psihologa. Vjerujemo da će dostupnost brojnih istraživanja doprinjeti vidljivosti Filozofskog fakulteta kao ustanove koja dugi niz godina istražuje oblast afektivne vezanosti. Do sada je autorka monografije, na mnogo načina, bila jedina čuvarica brojnih znanja. Objavljivanjem monografije znanja će postati javna, dostupnija i smanjiće se mogućnost da budu zaboravljena i zanemarena.

Na ovom mjestu želim i da se zahvalim mnogim bez čijeg zalaganja monografija ne bi bila tako bogata. Na prvom mjestu zahvaljujem se

svim studentima koji su realizovali istraživanja. Bez vašeg zalaganja korpus znanja, stvoren za osamnaest godina, ne bi bio ovako bogat. Ja ne bih naučila kako se bude mentor. Zajedno smo prošli kroz mnoga iskustva koja su nas izgradila. Zahvaljujem se Tatjani Stefanović Stanojević za otkriće oblasti afektivne vezanosti, kao i za siguran prostor u okviru kog sam mogla udobno da učim kako se bude profesor i mentor. Zahvaljujem se kolegama sa Odsjeka za psihologiju za pomoć studentima u izboru instrumenata i relevantne literature koje pripadaju njihovim oblastima interesovanja, kao i za pomoć u obradi podataka, koja nam je povremeno bila potrebna. Veliku zahvalnost dugujem Aleksandri Škondrić, masteru psihologije, za predan rad u sređivanju brojnih prikaza, kao i originalnih radova. Bez njene posvećenosti, kompletan posao trajao bi mnogo duže i bio bi manje zabavan. Nadam se da će joj ovo iskustvo i referenca koju pruža monografija, pomoći da dobije posao koji svojim znanjem i zalaganjem zaslužuje.

1. KONCEPT PREDMETA AFEKTIVNA VEZANOST KROZ ŽIVOTNI VIJEK

1.1. POZICIJA PREDMETA U NASTAVNOM PLANU I PROGRAMU

U starom, predbolonjskom Studijskom programu psihologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, u okviru predmeta iz oblasti Razvojne psihologije postojao je predmet Razvojna psihologija II, čiji je cilj bio da podstakne studente da se bave istraživačkim radom. Predmet je bio organizovan tako što su studenti ili male grupe studenata, pronalazili temu, problem, koji im je tokom učenja različitih teorijskih postavki u okviru predmeta koji mu je prethodio, Razvojne psihologije I, pravili nacrt istraživanja, sprovodili terenski dio istraživanja, prikupljali i obrađivali podatke i pisali rad. Rad je predstavljan i branjen, a predmet je ocjenjivan na osnovu napisanog rada i njegove odbrane. Predmet je bio zasnovan na mentorskom radu.

Ovu tradiciju podsticanja studentskih istraživanja iz oblasti Razvojne psihologije, naslijedio je izborni predmet Afektivna vezanost kroz životni vijek, u novom, bolonjskom Nastavnom planu i programu (Npp), Studijskog programa psihologije. Predmet je uvršten u izborne predmete na prvoj godini diplomskog (master studija), u VII semestaru, u okviru Npp usvojenog 2006. Prva generacija studenata novog programa psihologije, slušala je predmet školske 2010/11. Suštinska promjena se odnosila na usmjeravanje studenata na istraživanja iz oblasti afektivnog vezivanja. Isti izborni predmet, takođe postavljen na prvu godinu diplomskog (master) studija psihologije, u VII semestru, postoji i danas i prihvaćen je usvojenim inoviranim nastavnim planom Studijskog programa psihologije iz 2022¹. Zastupljen je sa 4 sedmična časa (tri časa predavanja i jedan čas vježbi).

¹ Inovirani nastavni plan Studijskog programa psihologije dostupan je na <https://ff.unibl.org/psihologija>

1.2. SADRŽAJ I ORGANIZACIJA PREDMETA

Predmet Afektivna vezanost kroz životni vijek² predstavlja napredni nivo izučavanja koncepta afektivne vezanosti, a nadovezuje se na nivo saznanja stečen na osnovnom studiju kroz koncepte iz domena socijalno-emocionalnog razvoja. Osnovni cilj predmeta je povezivanje afektivne vezanosti sa različitim konceptima iz drugih oblasti psihologije, sa naglaskom na organizovanje različitih istraživačkih projekata, koje male grupe studenata (od 2 do 4 člana), osmišljavaju, sprovode, obrađuju podatke, pišu rad, prezentuju ga i javno brane. Na nivou ishoda učenja, od studenta se očekuje da na kraju kursa bude sposoban da:

- Razumije različite teorijeke postavke oblasti afektivnog vezivanja;
- Poznaje i zna da primijeni različite instrumente koji se koriste u istraživanjima iz oblasti afektivne vezanosti;
- Razumije različite istraživačke probleme u okviru oblasti izgradnje sistema afektivne vezanosti;
- Osmišljava problem koji želi da istraži radeći u maloj grup;
- Pronalazi adekvatan teorijski okvir, određuje metodološki okvir i piše nacrt istraživanja;
- Određuje uzorak istraživanja i sprovodi terensko istraživanje;
- Obraduje prikupljene podatke adekvatnim statističkim postupcima, diskutuje dobijene rezultate i piše zaključke istraživanja;
- Pravi prezentaciju vremenski ograničenu na 15 minuta, prezentuje i brani svoj rad;
- Radi u maloj grupi, prilagođava se zajedničkom radu i saradničkim odnosima;
- Organizuje sopstveno vrijeme kako bi ispunio obaveze;
- Uči uz mentorstvo.

Predmet nudi saznanja o specifičnim organizacijama istraživanja oblasti afektivnog vezivanja, u okviru kojih se traga za različitim faktorima koji doprinose izgradnji sigurnih i nesigurnih sistema afektivne vezanosti (afektivna vezanost posmatrana kao konsenkvens), ili se ispituje doprinos sistema afektivne vezanosti kasnijoj psiho-socijalnoj prilagođenosti (afektivna vezanost posmatrana kao antecedens), ili se traga za razlikama u organizaciji afektivne vezanosti kod različitih grupa ispitanika (različitog uzrasta, pola, pripadnika drugačijih kultura ili razvojnih konteksta, manjinskih grupa, ispitanika koji odrastaju u specifičnim porodičnim sistemima ili bez roditeljskog staranja). Akcentat je i na načinima na koje je afektivno vezivanje povezano sa afektivnom regulacijom i predstavlja zaštitni faktor protiv pojave različitih

² Silabus predmeta može se naći u inoviranom nastavnom planu i programu Studijskog programa psihologije, usvojenom 2022., na II ciklusu studija u izbornim predmetima.

oblika psihopatologije. Predmet osposobljava studente da razumiju kako afektivna vezanost doprinosi objašnjavanju različitih psihopatoških fenomena, kao i na koje načine doprinosi adekvatnom socijalno-emocionalnom razvoju. Student se osposobljava samostalno organizovanje i realizaciju istraživanja, timski rad u maloj grupi i učenje kroz mentorski rad.

U prvom mjesecu predmet ima predavanja i vježbe. Na početku se studenti upoznaju sa načinom rada i organizacijom predmeta. *Istraživačke male grupe* određuju studenti samostalno, prema sličnim interesovanjima u odnosu na istraživačke probleme. Veličina grupe je ograničena na 2-4 člana, jer takve grupe jednostavnije dijele istraživačke zadatke, a moguće je procijeniti doprinos svakog člana grupe.

Drugi čas je posvećen elementima koje rad treba da sadrži - od apstrakta, preko teorijskog okvira koji predstavlja osnovu za postavku istraživačkog problema, postavljanja hipoteza, izrade nacrtu istraživanja, izbora instrumenata, određenja uzorka, preko organizovanja prikupljanja podataka (terenski rad i prikupljanje podataka metodom papir-olovka, ili postavljanje online istraživanja i izrada online forme, a moguća je i kombinacija ova dva tipa prikupljanja podataka), obrade podataka, pisanja diskusije i zaključaka, do adekvatno navedene literature i organizovanih priloga.

Treća cjelina posvećena je prikazu istraživanja iz oblasti afektivnog vezivanja, dilemama sa kojim su se susretali u okviru predmeta Socijalno-emocionalni razvoj, koji su slušali u okviru dodiplomskog (I ciklus) Studija psihologije, na trećoj godini, kao i istraživačkim problemima koji su aktuelni i mogu biti zanimljivi za naredna istraživanja. Posljednja cjelina posvećena je različitim instrumentima koji se koriste za mjerenje afektivne vezanosti i njihovim specifičnostima. Sa instrumentima za mjerenje afektivne vezanosti studenti se upoznaju i na predmetu na trećoj godini, pa se specifično usmjeravamo na prednosti i nedostatke, onih koji se najčešće koriste u istraživanjima, te onim koji su se pokazali adekvatnim za različite uzrasne periode.

U okviru vježbi studenti se upoznaju sa radovima studenata prethodnih generacija te mogu i u njima tražiti inspiraciju. Dio rada podrazumijeva njihove komentare na radove koje su pogledali. Ova monografija, kao i elektronski dokument sa svim studentskim radovima iz prethodnih 18 godina, omogućiće lakši pregled studentskih istraživanja rađenih pod mentorstvom, na Filozofskom fakultetu u Banjaluci. Nadamo se da će kratki prikazi biti dovoljno informativni, ali i inspirativni, budućim studentima istraživačima koji odaberu ovaj izborni predmet.

Nakon prvog mjeseca, studenti se dijele u male grupe, biraju teme istraživanja i na dalje je predmet mentorski organizovan. U svim etapama izvođenja istraživanja i pisanja rada studenti se javljaju, onda

kada su im konsultacije potrebne. Kompletiran, napisan rad dostavlja se profesoru. Svaki rad se komentariše i student dobija povratne informacije, a rad se koriguje do traženog nivoa. Kada je rad adekvatan i zadovoljava zahtjeve, organizuje se odbrana rada, koja je javna. I drugi studenti su dobrodošli. Kroz iskustva kolega koji brane rad, studenti se mogu pripremiti za svoje odbrane, a isto tako, iako nisu na izbornom predmetu, saznati nešto o istraživanjima koja studenti realizuju. Ili samo doživjeti situaciju odbrane, što može biti korisno za različita iskustva izlaganja novom, kojih je mnogo u okviru različitih predmeta na Studijskom programu (SP) psihologija.

Za odbranu studenti prave prezentaciju koja je vremenski ograničena na 15 minuta. Vremensko ograničenje odgovara dužini ekspozicije koji se prihvata na većini naučnih skupova. Na ovaj način iskustvo odbrane sopstvenog istraživanja, može biti podsticaj za saopštavanje istraživanja na naučnim skupovima. U okviru SP psihologije ohrabruje se učešće studenata na naučnom skupu Filozofskog fakulteta „Novembarski susreti“ kao i na svim drugim skupovima u regionu. Odbrana rada uključuje i nekoliko pitanja.

Obavezan dio pitanja odnosi se na samorefleksiju na sopstveni proces rada i proces usvajanja znanja. Studenti dobijaju pitanje o tome šta bi radili drugačije ukoliko bi trebali da istraživanje urade ponovo i pitanje o tome šta su naučili kroz realizaciju sopstvenog istraživanja. Do sada su samorefleksije i refleksije grupe, iznošene usmeno i danas nam je žao što ih nismo zabilježili. S obzirom da *refleksivna praksa* i učenje na osnovu sopstvenih iskustava i sopstvenog procesa kojim je primijenjeno stečeno znanje, postaje važan dio obrazovnih programa, ali i važan dio samousavršavanja psihologa u svijetu rada, u narednim periodima biće sačinjena i pisana forma. U zavisnosti od teme, jedno od pitanja može se ticati praktične primjene dobijenih rezultata, ili prepoznavanja ciljne grupe koja bi imala najviše benefita od dobijenih rezultata.

Drugi važan obrazovni koncept predstavlja stvaranje *zajednica koje uče*. Male grupe studenata angažovane oko zajedničkog zadatka pružaju mogućnost za razmjenu znanja i uzajamno podsticanje. Zajednički istraživački rad podstiče saradnju i stvara prostor za važna saznanja o timskom radu. Većina psihologa danas radi u timovima i iskustva timskog rada, za njih su važna.

Ocjenjivanje obuhvata ocjenu svih aktivnosti u pripremi i sprovođenju istraživanja, kvalitet napisanog rada, prezentacije i odbrane. Primjenjuju se kriterijumi za ocjenu master teza³. Ocjenjuju se: 1) pregled literature (obuhvatnost rada, logički tok izlaganja, upotreba aktuelnih izvora); 2) odabir teme i definicija problema, ciljeva i hipoteza; 3) ade-

³ Obrazac ocjenjivanja je interni dokument, a njegov autor je prof. dr Siniša Lakić.

kvatnost primijenjenog nacrtu i korištenih metoda; 4) adekvatnost prikazanih podataka i njihove obrade; 5) diskusija i prikladnost zaključaka; 6) formalni elementi rada (struktura, stil, naučni rječnik, referen- ce); 7) ukupno zalaganje; 8) argumentovanost, preciznost, jasnoća od- brane. Sa kriterijumima ocjenjivanja student se upoznaje na prvim časovima. Prikaz elemenata koje rad treba da sadrži odmah se dovodi u vezu sa kriterijumima ocjenjivanja.

Predmet je povezan sa predmetima iz oblasti statistike, metodologi- je, psihometrije, akademskih vještina, izrade nacrtu istraživanjima, odnosno sa predmetima I i II ciklusa studija koji se mogu dovesti u vezu sa istraživačkim radom.

1.3. PREDMET AFEKTIVNA VEZANOST KROZ ŽIVOTNI VIJEK I KOMPETENCIJSKI OKVIR STUDIJSKOG PROGRAMA PSIHLOGIJE

Ovako organizovan predmet u skladu je sa ciljevima master studija psihologije, osobito sa produbljivanjem metodoloških znanja, kao i znanja iz fundamentalnih oblasti psihologije, koja studente osposoblja- vaju za kompetitivno učešće u naučnoj zajednici i stručno orijentisanom istraživanju. Iskustvo organizovanja i izvođenja istraživanja predstavl- ja važnu pripremu za pisanje master teze koja je obavezna na kraju studija II ciklusa, a zasnovana je na empirijskom istraživanju.

Kada se pogleda kompetencijski okvir studija psihologije, predmet podržava više kompetencija. Ističu se *naučna znanja, istraživanja, ko- munikacija, individualna i kulturalna različitost i profesionalne vrijed- nosti i etički standardi*.

U odnosu na domen *znanja*, predmet omogućava: 1) sticanje znanja o relevantnim psihološkim teorijama, fundamentalnim i savremenim, te kritičkom promišljanju o istim, specifično u oblasti afektivnog vezi- vanja, 2) usvajanje i primjenu osnovnih statističkih i metodoloških znanja, koja se koriste pri tumačenju postojećih i osmišljavanju novih istraživanja u različitim kontekstima, 3) sticanje i primjenu znanja o procesima i standardima pisanja različitih pisanih materijala, specifič- no naučnog rada, 4) sticanje teorijskih i empirijskih znanja, koja su u vezi sa individualnim i kulturalnim različitostima, i 5) sticanje i primje- nu etičkih načela rada psihologa u nauci.

U odnosu na domen *vještina*, predmet omogućava: 1) poređenje različitih teorijskih postavki i modela u psihologiji, sa ciljem traganja za sličnostima i razlikama među njima, 2) kritičko promišljanje o istim i preispitivanje njihovog značaja u savremenom kontekstu, 3) samo- stalno planiranje i provođenje istraživanja, uz korištenje stečenim

znanjima iz metodologije, psihometrije i statistike, 4) da prilikom sprovođenja istraživanja u skladu sa stečenim znanjima, adekvatno bira način prikupljanja podataka, 5) jasno iznosi ideje u komunikaciji, uvažavajući i ideje drugih, 6) adekvatno se pismeno izražava, prilagođeno kontekstu psihologije, uz poštovanje standarda, te etičkih principa, 7) izvođenje aktivnosti u sklopu istraživačkog projekta sa pojedincima i grupama, čije demografske karakteristike, religijska pripadnost, sistem vrijednosti, itd. ne moraju biti u skladu sa njegovim vlastitim i 8) pri država se etičkih načela rada psihologa u svim sferama rada.

U odnosu na domen *uvjerenja*, predmet podstiče: 1) otvorenost prema proučavanju različitih relevantnih psiholoških teorija, modela i paradigmi u psihologiji, 2) pozitivno vrednovanje kritičkog promišljanja o različitim teorijskim postavkama, 3) pozitivno vrednovanje podataka dobijenih primjenom naučnog metoda i postojanje svijesti o značaju istraživanja, 4) pozitivno vrednovanje komunikacije u redukovanju tenzija i nesporazuma unutar grupe, s ciljem postizanja zajedničkog djelovanja, 5) pokazivanje spremnosti za preispitivanje sopstvenih pretpostavki o svom i tuđem etničkom, religijskom, polnom itd. identitetu, uvažavanje tih različitosti, 6) razvijanje svijesti o potrebi zaštite integriteta nauke i struke i 7) razvijanje svijesti o važnosti refleksivne prakse kao dijela profesionalnog razvoja.

1.4. ZAHTJEVI PREDMETA I NIVOI ZNANJA PREMA BLUMOVOJ TAKSONOMIJI

Posmatrano iz perspektive Blumove taksonomije⁴, predmet podstiče više nivoe znanja. Pored osnovnih znanja i razumijevanja teorijskih postavki oblasti afektivnog vezivanja, postavljanje teorijskog okvira i određivanje problema istraživanja zahtjeva upoređivanje teorijskih postavki, kao i različitih istraživanja, sa ciljem pronalaženja zajedničkih aspekata, kao i onih koji usljed različitih nalaza, mogu biti podsticajni za nova istraživanja. Procesi analize i sinteze znanja, potrebni su već u početnoj fazi. Specifična vrsta primjene znanja, ogleđa se u pronalaženju adekvatne argumentacije koja služi obrazloženju istraživačkih hipoteza.

U fazi izrade nacrtu istraživanja, izbora instrumenata, određivanja uzorka i planiranja načina prikupljanja podataka, student se takođe susreće sa različitim postavkama, ali i prednostima i nedostacima po-

⁴ O nivoima znanja u skladu sa Blumovom taksonomijom može se vidjeti u radovima: Zečević i sar. (2014). Znanja i vještine u nastavnim programima za mladi školski uzrast. Inovacije u nastavi – Časopis za savremenu nastavu. No.2, pp. 84-94. i Zečević, i sar. (2012). *Analiza Nastavnog plana i programa za osnovne škole u Republici Srpskoj*. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, Save the Children.

jedinih instrumenata, uzoraka, načina prikupljanja podataka i njihove obrade. S obzirom da je potrebno da student može da odbrani svoj izbor, u datim okolnostima i u skladu sa mogućnostima sa kojim raspolaže i ograničenjima (npr. ograničen pristup osnovnim i srednjim školama, potreba da se istraživački projekti koji obuhvataju učenike najave nekoliko mjeseci ranije), važno je kritičko promišljanje o načinima kojim bi se teškoće mogle prevazići. Pojedina rješenja studenata, su zaista kreativna.

Realizovanje istraživanja na terenu (osobito uživo i papir-olovka tehnikom) studentima pruža dragocjeno praktično iskustvo. Dio tog iskustva odnosi se na samu realizaciju prikupljanja podataka. Drugi dio iskustava predstavlja sticanje vještine komuniciranja sa ispitanicima, jasnog predstavljanja cilja istraživanja, uvažavanje prava ispitanika da odustane (iako to istraživaču koji je teško dobio pristup razredu ili grupi ispitanika, nije drago), izlaženja na kraj sa nemotivisanim ispitanicima, kao i onim koji ne žele da učestvuju i smetaju drugim, što je česta situacija u srednjoškolskim razredima. Uzorci koji se prikupljaju online formom ne stavljaju istraživača u situaciju da treba da vježba socijalne vještine, ali uključuju neke druge nedostatke i ograničenja. Iz perspektive predmeta, važno je da student može kritički promišljati o različitim mogućnostima.

U fazi obrade podataka i interpretacije dobijenih rezultata, student se ponovo sreće sa zadatkom upoređivanja svojih podataka i podataka drugih istraživača, te traganjem za sličnostima i razlikama. Integracija rezultata sa postojećim saznanjima i davanje objašnjenja, takođe zahtjeva više nivoe znanja.

Na kraju, cjelina rada posvećena prepoznavanju jakih strana istraživanja, kao i nedostataka, predstavlja svojevrsan kritički osvrt i evaluaciju urađenog. Preporuke za buduća istraživanja nude mogućnost kako za replikativna istraživanja, tako i pružaju prostor za originalnost. Novi prostor za primjenu nudi situacija odbrane sa pitanjima o mogućnostima primjene dobijenih rezultata.

Ukoliko dodamo i stvaranje zajednice koja uči uz međusobno nadopunjavanje članova male grupe, refleksivnu praksu kao dio učenja na osnovu sopstvenog iskustva i posmatranje sopstvenog procesa sticanja saznanja, možemo zaključiti da ovako organizovan predmet nudi brojne mogućnosti koje su u skladu sa savremenim obrazovnim zahtjevima.

1.5. PREDMET AFEKTIVNA VEZANOST KROZ ŽIVOTNI VIJEK IZ PERSPEKTIVE STUDENTSKIH ISKUSTAVA

Pored navedenih prednosti predmeta, navedenih u prethodnim dijelovima, u ovom ćemo se osvrnuti na sam proces koji student ili mala grupa, prolazi, te brojna zapažanja i komentare koje smo toko dugog mentorstva mogli čuti.

Bavljenje istraživanjima, sprovođenje istih i pisanje rada je težak posao. Za mnoge nastavnike, možda bi i trebalo da se istraživanjima studenti bave tek na III ciklusu studija. Često je prvi samostalan istraživački rad studenta, istraživanje rađeno za master tezu. Smatramo da se izrada istraživanja uči i da je dobro da se studenti susretnu sa ovom vrstom znanja i vještina prije završetka II ciklusa studija. Iako se sa brojnim aspektima važnim za istraživački rad studenti sreću na većem broju predmeta, već od prve godine I ciklusa studija, primjena stečenih saznanja na njihov samostalan rad, na temu ili problem koji njih lično interesuje, sadrži drugačiju vrstu motivacije.

Mnogi studenti, tokom godina, iskazali su zapažanja da je doživljaj, ali i trud drugačiji kada se bave „svojim“ istraživanjem. Svi aspekti statistike, metodologije, psihometrije, akademskih vještina, prestaju da budu daleki konstrukti koji će im zatrebati nekada, a postaju neophodan alat, koji se koristi sada. I stečena saznanja pamte se oblikovana ličnim iskustvom.

Izbor uzorka i terenski dio rada, osobito kada se radi o ispitivanjima sa grupama u stvarnoj situaciji, studente postavljaju u situaciju da u stvarnosti provjere da li su njihova očekivanja i organizacija djelotvorni. Važan dio saznanja jeste i nošenje sa situacijama kada određene ustanove ne odobre istraživanje, ili traže dodatne korake koji oduzimaju vrijeme (npr. zahtjev za saglasnošću roditelja, mali broj učenika prisutan u momentu kada student prikuplja podatke i dobije dio časa), a koja se dešavaju u realnim situacijama. Suočavanje sa frustracijama i pronalaženje načina kako da ih prevaziđemo, smatramo važnim dijelom spoznavanja sopstvenih sposobnosti i ličnih resursa. Grupno ispitivanje otvara pitanja socijalno poželjnih odgovora onda kada drugi mogu vidjeti šta zaokružujemo, ili pišemo, uopšte pitanje kontrole prikupljanja podataka. Prikupljanje podataka pri čemu se direktno prikupljaju podaci od jedne osobe, a ostale podatke ispitanik treba da donese naknadno (npr. grupno ispitivanje studenata, a podatke koje popunjavaju njihovi roditelji, posebno majka i otac, student treba naknadno da donese) otvara pitanja da li će naknadno prikupljeni podaci biti adekvatni (da li znamo da oba roditelja popunjavaju nezavisno

jedan od drugog, ili se dogovaraju, ili jedan roditelj popunjava za drugog), takođe otvara pitanja kontrole prikupljanja podataka.

Važno je da student prepozna moguća ograničenja donošenja zaključaka, i da bude svjestan da često ne možemo izmijeniti stvarne okolnosti. Slične dileme otvara i prikupljanje uzorka online formama, ali su i ove dileme drugačije i očekuje se da ih student bude svjestan. Tokom godina, mogli smo čuti različita studentska iskustva, od onih da je prikupljanje podataka bilo teško, do onih u kojim je prikupljanje podataka bilo jednostavno i brzo. Mnogi od njih su imali zapažanja, da stvari, u stvarnosti ne moraju biti iste, kao dok su pravili plan. Ono što važi za sve, bez obzira da li je iskustvo bilo lako ili teško, jeste da sa jednim iskustvom prikupljanja podataka, studenti imaju iskustva koja u narednim situacijama mogu da iskoriste. Takođe postoji i jedna vrsta pripremljenosti - šta je to što mogu očekivati prilikom terenskog rada, koja nije postojala prije stvarnog iskustva. Jedno istraživačko iskustvo, smanjivalo je strepnju u narednim situacijama prikupljanja podataka. Studenti koji su bili angažovani kao anketari u ranijim periodima, u okviru različitih projekata ili predispitnih obaveza, pokazivali su manje strijepnje u situaciji kada su prikupljali podatke za svoje istraživanje.

Izbor instrumenata, sa prepoznavanjem njihovih prednosti i nedostataka, slično kao i uzorak, sa sobom nosi moguću razliku između očekivanog i dobijenog. Adekvatni instrumenti, sa dobrim pouzdanostima, ponekad na specifičnim uzorcima uključenim u istraživanja pokazuju drugačije karakteristike (npr. znatno nižu pouzdanost) koja takođe ima efekte na donošenje zaključaka. Sam izbor statističkih postupaka obrade podataka, često je izvor strijepnje. Puno pitanja da li ja to znam i da li ću adekvatno izvesti korake, moglo se čuti od studenata. Nekada su konsultacije i ponavljanje učenog bile od koristi. U nekim situacijama je studentima bila potrebna pomoć drugih, koje su doživjeli iskusnijim, kako bi potvrdili da su i sami uradili istu stvar. Iščekivanje rezultata obrade, povremeno je izgledalo kao iščekivanje i otvaranje novogodišnjih poklona u dječijem periodu. Ponekada otvorite poklon i dobijete ono čemu ste se nadali, željenu igračku (dobiju se povezanosti koje su očekivane i koje je relativno lako obrazložiti), a ponekada je u poklonu pidžama, svakako korisna (kao i svaki rezultat izvedenog istraživanja, jer doprinosi korpusu znanja) i upotrebljiva, ali ne i ona igračka koju ste želili (izostanu očekivane povezanosti, a ponekada dobijemo suprotne rezultate očekivanim). Neočekivani rezultati za studenta, pored početnog razočarenja i frustracije, predstavljaju izazov. Traže dodatno promišljanje o mogućim razlozima i otvaraju prostor za ideje za buduća istraživanja.

Pisanje diskusije i zaključaka, traže odmak od svih početnih očekivanja i prostor da se o onom što su studenti sami dobili zahvaljujući

svim prethodnim realizovanim koracima, promišlja iz perspektive poznatih drugih istraživanja. Potrebno je da se iz lične zainteresovanosti izađe i da se dobijeno pogleda izvan ili odozgo, sa objektivnim i kritičkim stavom. To povremeno ne ide lako. I ova objektivnost često bude hladan tuš u odnosu na početni entuzijazam. Nešto što nam se činilo sjajnim i posebnim, postane samo jedan kamenčić u velikom mozaiku kojim se unapređuju saznanja primjenom istraživanja. U dosadašnjem dugom radu, primijetili smo da je upravo ovaj momenat zaokruživanja rada, momenat kada popusti entuzijazam i kada završetak rada „čeka“.

Priprema prezentacije za odbranu, takođe je izazovan dio. Od tako mnogo podataka, koji su prikupljeni dugo vremena i koji su iščekivani, sada treba odabrati najvažnije u predstaviti ih u kratkom vremenu. Za mnoge studente izbor šta stvarno treba da bude u prezentaciji nije lak. Rado bi predstavili sve kroz šta su prošli. Ali to ne može u 15 minuta i nije informativno slušaocu. Rekli bismo da je i u ovom momentu potrebno da student izađe iz sopstvenog procesa i sagleda podatke iz perspektive drugog, te se zapita šta je informativno drugim. Dugo vremena bavili smo se sa „prenatranim“ prezentacijama iz kojih je bilo očito da bi student, rado, da predstavi baš sve što je uradio.

Važan aspekt rada tiče se i akademske čestitosti. Program provjere originalnosti prolaze samo master teze. Bilo bi lijepo kada bi u budućnosti i studentska istraživanja mogla da prođu provjeru originalnosti. Na taj način mogli bi praktično da provjere koliko su savladali navođenje referenci, citiranje i pisanje teorijskog dijela. Tada bi sva znanja usvajana na mnogim predmetima, bila i praktično provjerena i iskustveno doživljena. Program koji provjerava originalnost postao bi alat koji potpomaže učenje, a prestao da bude „zamka“ koja lovi greške u momentu kada ste završili master tezu.

Kada se pogleda kompletan rad na istraživanju studenata, očigledno je da na njega utiče mnogo emocionalnih procesa. I ovi procesi, dio su učenja izvođenja istraživanja i bilo bi dobro da budu prepoznati. Kada njima dodamo izgradnju tima, usaglašavanje članova male grupe, podjelu uloga, dopunjavanje u pisanju teksta, možemo vidjeti da kroz istraživački projekat, student stekne brojna saznanja o samom sebi, svojoj poziciji u grupi, ali i o drugim sa kojim saraduje.

S obzirom da naučna monografija predstavlja istraživanja tokom osamnaestogodišnjeg perioda, vidljivo je da je sav rad na organizaciji raznih predmeta i zahtjevima koje stavlja pred studenta, a osobito onih iz statistike, metodologije, psihometrije, doprinio kvalitetu radova. Vidljivo je da su studentski radovi u poslednjih pet godina znatno kvalitetniji, a i sami studenti su spremniji u svim fazama izrade istraživanja i pisanja rada. Tokom dugo godina bili smo svjesni i interakcije u proce-

su sticanja saznanja između studenata i mentora. Koliko su studenti unapređivali svoja znanja baveći se istraživanjima, tako se mijenjao i kvalitet mentorskog rada. Vjerujemo da je to vidljivo i u samim student-skim radovima. Poslednji radovi znatno su kvalitetniji u odnosu na prethodne. Takođe je i samom mentoru bilo jasnije koji su to podsticaji koje studenti trebaju, te kakve povratne informacije za njih imaju veću upotrebnu vrijednost.

Postojanje istraživačkih predmeta doprinosi studentskim saznanjima, a i profesore čini boljim mentorima. Studenti koji su prošli kroz istraživanja iz predmeta Afektivna vezanosti kroz životni vijek, često su kao povratnu informaciju davali (uglavom sa odmakom od blizu dvije godine) da im je iskustvo bilo od pomoći u pisanju master teze. Zbog svega navedenog smatramo da je potrebno imati istraživačke predmete u okviru Npp, a specifično mislimo da je iznimno važno, da studenti sami biraju istraživačke teme, jer to doprinosi njihovoj motivisanosti.

U narednim dijelovima biće prikazani studentski radovi realizovani tokom osamnaestogodišnjeg perioda. Prije njih biće ponuđen opšti teorijski okvir afektivnog vezivanja, koji predstavlja najvažnije informacije o postavkama koje su bile dio studentskih istraživačkih dizajna. U teorijski okvir uključeni su i originalni naučni radovi autora.

2. AFEKTIVNA VEZANOST – OPŠTI TEORIJSKI OKVIR

2.1. UVOD

Afektivna vezanost predstavlja veoma važan psihološki koncept koji već decenijama zaokuplja pažnju istraživača i kontinuirano pronalazi svoje mesto u naučnoj literaturi, usljed relevantnosti koju ima za razumijevanje brojnih aspekata ljudskog funkcionisanja – od organizacije ličnosti, emocionalne regulacije, preko partnerskih i prijateljskih relacija, kvaliteta interpersonalnih odnosa, pa sve do ispoljavanja psihopatoloških fenomena.

U okviru svoje klasične teorije afektivne vezanosti Bowlby (Bowlby, 1980) je razvio pretpostavke o formiranju radnih modela o sebi i drugima, koji se kod djeteta razvijaju u ranom djetinjstvu, na osnovu njegove interakcije sa okruženjem. Model o sebi može da bude pozitivan (osoba sebe doživljava kao nekog ko je vrijedan pažnje i ljubavi) ili negativan (osoba smatra da ne zaslužuje pažnju i ljubav). Model o drugima takođe može biti pozitivan (drugi ljudi se percipiraju kao dostupni i brižni) ili negativan (drugi ljudi se doživljavaju kao nedostupni i odbacujući) (Stefanović Stanojević, 2011). Ovi radni modeli iz ranog djetinjstva predstavljaju sržno svojstvo kasnijeg afektivnog vezivanja u odraslom dobu (Hadžić i Mirović, 2016). Stilovi afektivne vezanosti kod odraslih zasnivaju se na ranim iskustvima u odnosu sa primarnim figurama i pretežno obuhvataju doživljaj sigurnosti i responsivnosti na potrebe djeteta (Bretherton & Munholland, 1999). Rani obrazac afektivne vezanosti uspostavljen sa majkom (ili drugim relevantnim figurama) prenosi se na kasnije socijalne relacije i boji zajedničkim tonom sve kasnije odnose, od adolescencije do zrelog doba (Bowlby 1980; Shorey & Shorey, 2008). U djetinjstvu, uglavnom su roditelji dominantni objekti afektivne vezanosti, dok tokom odraslog doba to pretežno postaju prijatelji i partneri, odnosno sve one osobe sa kojima se može

stupiti u trajnije emocionalne relacije (Stefanović Stanojević, 2011; Hadžić i Mirović, 2016). Iz svojih ranih iskustava, osobe uče šta mogu da očekuju od sebe i od drugih i kasnije ta očekivanja prenose na odnose koje formiraju u odrasлом dobu.

Da bi se neki odnos mogao smatrati odnosom afektivne vezanosti i tim razlikovati od drugih bliskih relacija, potrebno je da sadrži pet određenih karakteristika – 1) osoba koja se vezuje traži blizinu osobe kojoj pruža brigu, specifično kada je uznemirena i uplašena; 2) osoba koja pruža brigu obezbjeđuje zaštitu i njegu (funkcija sigurnog utočišta); 3) doživljaj sigurnosti koji je potreban za istraživanje okoline (funkcija sigurne baze); 4) separaciona prijetnja izaziva porast anksioznosti i 5) gubitak figure afektivne vezanosti izaziva tugu, kod osobe koja se vezuje (Ainsworth et al., 1978; Kirkpatrick, 2005). Navedene karakteristike prisutne su u relacijama djece i roditeljskih figura, kao i odraslih i njihovih partnera. I drugi odnosi mogu se smatrati dijelom sistema afektivne vezanosti, ili zasnovanim na sistemu afektivne vezanosti, ukoliko ispoljavaju navedene karakteristike (Kirkpatrick, 2005).

Već u djetinjstvu dolazi do transfera funkcije afektivne vezanosti traženjem blizine vršnjaka. U kasnom djetinjstvu i ranoj adolescenciji vršnjaci obezbjeđuju funkcije traženja blizine i sigurnog utočišta, da bi u odrasлом dobu preuzeli i funkciju sigurne baze (Hazan & Shaver, 1994). Upravo kroz ova rana bliska prijateljstva koja nastaju u periodu kasnog djetinjstva i protežu se tokom čitavog perioda adolescencije, nastaju nove figure afektivne vezanosti (Nickerson & Nagle, 2005). Mnoga istraživanja pokazuju da je adaptivno da različite figure ispunjavaju funkcije vezanosti u različitom kontekstu (Hazan & Shaver, 1994; Vukelić-Basarić, 2010), te da u periodu od ranog djetinjstva do odraslog doba ljudi formiraju više afektivnih veza, čime se otvara pitanje postojanja hijerarhijske organizacije afektivne vezanosti. Roditelji nikada u potpunosti ne prestaju da budu figure vezivanja, ali se njihova pozicija u hijerarhiji figura afektivnog vezivanja mijenja u odrasлом periodu. U svojim radovima Bolbi iznosi pretpostavku postojanja hijerarhijske organizacije figura koje se brinu o djetetu (Bowlby 1980; Cassidy 1999; Colins, Read, 1994; Trinke, Bartholomew, 1997). S obzirom da se o djetetu često brine više osoba, postoji mogućnost stvaranja više od jedne afektivne veze. Strukturu hijerarhije u ovom ranom periodu života obično čine članovi porodice, a preferirana osoba u hijerarhiji se naziva primarnom.

2.2. AFEKTIVNA VEZANOST U RANOM DJETINJSTVU

Afektivna vezanost se može posmatrati kroz dvije osnovne postavke: 1) afektivna vezanost predstavlja bazičan bihejvioralno – motivacioni kontrolni sistem čiji je cilj uspostavljanje i održavanje doživljaja sigurnosti i 2) u okviru sistema afektivne vezanosti, individualno formirani unutrašnji radni modeli sebe i figure vezivanja, vode tumačenju i stvaranju ponašanja, kako drugih tako i sopstvenih (Bretherton, 1985).

Afektivna vezanost predstavlja univerzalnu pojavu, a sva djeca koja imaju priliku da formiraju afektivnu vezanost, vezuju se, sigurno ili nesigurno. Odsustvo afektivne vezanosti tretira se kao patologija (Main, 1999). U situaciji stresa, kada dolazi do aktiviranja sistema afektivne vezanosti, urođenim se smatra traženje majke kada je odsutna i umirivanje kada se vrati. Ova strategija se smatra primarnom, dok se sekundarne strategije, koje nastaju kao adaptacija na specifična, svakodnevna ponavljana iskustva sa majkom, smatraju sekundarnim (Ainsworth et al., 1978; Stefanović Stanojević, 2011).

Istraživanja Meri Ejnsvort omogućila su klasifikaciju tipova vezanosti, određivši jasnu razliku između sigurne, nesigurne odbacujuće i nesigurno ambivalentne afektivne vezanosti. Posljednji obrazac dezorijentisana afektivna vezanost naknadno je dodat početnoj klasifikaciji (Stefanović Stanojević, 2011). U slučaju sigurne afektivne vezanosti djeca majku doživljavaju kao sigurnu bazu iz koje kreću u istraživanje, tj. razvijaju sliku sebe kao bića vrijednog ljubavi i sliku svijeta kao sigurnog i ugodnog mjesta. Odbacujuća afektivna vezanost podrazumijeva da dijete razvija model majke kao dosljedno nedostupne, o sebi razvija sliku bića koje ne vrijedi dovoljno i sliku svijeta koji je nesiguran, te posljedično postaje zatvoreno i oslonjeno uglavnom samo na sebe. Ambivalentnu afektivnu vezanost karakteriše to da je majka nedostupna te se unutrašnji radni model svodi na borbu koju dijete mora proći da bi za sebe obezbijedilo minimum majčine pažnje. Posljednji obrazac afektivne vezanosti je dezorijentisani, a djeca sa ovim obrascem roditelje doživljavaju kao preplašene ili zastrašujuće, te je dijete rastrzano između potrebe za roditeljskom blizinom i istovremenog užasavanja od te blizine (Stefanović Stanojević 2011; Stefanović Stanojević, Tošić Radev, Bogdanović, 2018). Klasifikacija individualnih razlika potvrđena je brojnim istraživanjima primjenom eksperimentalne tehnike Situacija sa strancem, kao i drugim sistemima posmatranja u prirodnim uslovima. Takođe je potvrđena i u različitim kulturama (Stefanović Stanojević, 2011; Hadžić i Mirović, 2016).

Razvoj teorije afektivnog vezivanja doveo je do pomaka u razumijevanju emocionalnog razvoja čovjeka, za što je ključan pojam unutrašnjeg radnog modela koji podrazumijeva stvaranje unutrašnje predsta-

ve djeteta o sebi, ali i o roditeljskoj figuri, na osnovu njene responzivnosti kroz svakodnevna ponavljana iskustva. Na ovaj način tj. kroz interakciju sa roditeljem, a kao odgovor na djetetovu primarnu potrebu za afektivnom vezom razvija se unutrašnji radni model sebe i model svijeta – značajnih drugih (Bretherton, Munholland, 1999). Model sebe podrazumijeva očekivanja i vjerovanja djeteta o sebi do kojih je došlo na osnovu kvaliteta odnosa roditelja prema njemu, a model drugih je skup vjerovanja i očekivanja koje dijete ima u odnosu na druge, a koja su rezultat opaženog ponašanja roditelja prema djetetu i djetetovih stvarnih iskustava (Bretherton & Munholland, 1999). Ovi URM su komplementarni. URM sebe kao kompetentnog i vrijednog naklonosti i pažnje, konstruisan je u kontekstu interakcije sa URM roditelja kao emocionalno dostupnog, ali i podsticajnog za istražujuće aktivnosti. Nasuprot tome, URM sebe kao manje vrijednog ili bezvrijednog, i nekompetentnog, komplementaran je URM roditelja kao odbacujućeg, nedostupnog, ili roditelja koji ne ohrabruje ili sprečava istraživanje (Stefanović Stanojević, 2011).

Uzimajući u obzir kvalitativno različita interaktivna iskustva djeteta, Bolbi razlikuje siguran i nesiguran kvalitet interakcije djeteta i osobe koja se njime bavi. Siguran kvalitet interakcije postoji kod djece koja dobijaju zaštitu kada je traže, umirenje kada su uznemirena, koja istražuju svjesne podrške figure vezanosti (Stefanović- Stanojević, 2011). Sa druge strane djeca kod koje je razvijen nesiguran kvalitet vezanosti nailaze na odbacivanje i nedosljednost u dostupnost osobe koja o njima brine, te takve reakcije na njihovu potrebu za zaštitom doživljavaju kao svoj lični nedostatak (Bowlby, 1980).

U skladu sa Bolbijevim postavkama, prepoznata su tri prototipna stila afektivne vezanosti kod djece – siguran, odbacujući i anksiozno ambivalentan (Ainsworth et al., 1978). Polazeći od ovih stilova formiranih u ranom djetinjstvu, konstruisani su instrumenti kojim je traženo za navedenim stilovima u odraslom dobu u okviru partnerskih relacija (Hazan & Shaver, 1987; 1994). Prema autorima siguran stil odlikuju mogućnosti uspostavljanja bliskosti i povjerenja u dostupnost drugog. Odbacujući stil odlikuje nepovjerenje u namjere drugih i održavanje distance. Anksiozno ambivalentni stil odlikuje nesigurnost u dostupnost i adekvatan odgovor drugih i snažna želja za bliskošću. Dok osobe sa sigurnim stilom druge vide bazom sigurnosti, osobe sa odbacujućim i anksiozno ambivalentnim stilom, sumnjaju u dostupnost drugih u situacijama kada su im potrebni (Hazan & Shaver, 1994).

2.3. AFEKTIVNA VEZANOST U ODRASLOM DOBU

Koristeći upitnike za ispitivanje stila afektivne vezanosti u odraslom dobu, više istraživanja je potvrdilo teorijsku podudarnost u razlici između stilova afektivne vezanosti kada se posmatraju ljubavne relacije (Feeney & Noller, 1990; Kirkpatrick & Davis, 1994), bračne relacije (Kobak & Hazan, 1991), spremnost na samootkrivanje (Mikulincer & Nachshon, 1991), kao i sliku o sebi (Mikulincer & Florian, 1995). Kako je utvrđeno da obrasci afektivne vezanosti postoje i u odraslom dobu, Hazan i Šejver su istraživali romantičnu ljubav kao vid afektivne vezanosti, posmatrajući je kao biološki proces kojim su emocionalne veze formirane između odraslih partnera jednake emocionalnim vezama koje su formirane između djeteta i roditelja u ranom djetinjstvu (Hazan & Shaver, 1994). Prema njima afektivna vezanost je bitna u razumijevanju partnerskih odnosa, uključujući izvore konfliktnih situacija i individualne razlike u njihovom razrješenju. Tako osobe kod kojih su dominantni obrasci nesigurnosti najčešće imaju konfliktne veze, a konflikte rješavaju na način da rezultat bude baš onaj kog se najviše plaše (Hazan & Shaver, 1987). Istraživanja su pokazala paralele između odnosa majka – dijete i romantičnih odnosa odraslih. Tako se odrasli takođe osjećaju sigurnije kada im je partner blizu, dostupan i pun razumijevanja. Kada je partner dostupan on može da služi kao sigurna baza iz koje se istražuje okolina, jer kada se odrasla osoba osjeća tužno, bolesno ili ugroženo, obično se oslanja na partnera kao izvor sigurnosti, utjehe i zaštite (Hazan & Shaver, 1987).

I pored osnovnih sličnosti u afektivnoj vezanosti kroz sve periode životnog ciklusa, afektivna vezanost odraslih upućuje na bitne razlike. Afektivna veza u djetinjstvu je asimetrična i komplementarna, pri čemu odrasli pruža brigu i zaštitu, ali je ne dobija od djeteta. Istovremeno dijete traži sigurnost, ali je ne obezbjeđuje odraslom. Odrasla afektivna vezanost je najčešće recipročna, pri čemu oba partnera traže i pružaju brigu, zaštitu i sigurnost (Stefanović Stanojević, 2020). Relacija afektivne vezanosti među odraslim pomjera se sa eksternalnog, očiglednog i direktno vidljivog plana, na unutrašnji određen vjerovanjima i očekivanjima (Hazan & Shaver, 1994). Dok odojčad i mala djeca traže fizički kontakt sa figurom vezivanja, kako bi osjetila sigurnost, starija djeca i odrasli mogu doživjeti umirenje kroz saznanje da mogu doći do figure vezivanja kada im je to potrebno. Ovaj doživljaj osjećanja sigurnosti odrasli mogu postići na više načina nego što je to slučaj sa odojčadi i malom djecom (Sroufe & Waters, 1977). Druga važna razlika odnosi se na to da je primarna figura vezivanja za djecu roditelj, dok je za odrasle to vršnjak, obično seksualni partner. Prototip odrasle afektivne vezanosti uključuje integraciju tri bihevioralna sistema – afektivne vezanosti,

brige i seksualnosti (Hazan & Shaver, 1994; Stefanović Stanojević, 2020). U skladu sa navedenim mijenjaju se i ponašanja usmjerena na traženje i održavanje blizine, jer mogu biti usmjerena na pružanje brige partneru, ali i na seksualno spajanje. S obzirom da u odraslom dobu sistem afektivne vezanosti obezbjeđuje podršku i sigurnost, koju je obezbjeđivao i u periodu djetinjstva, može se pretpostaviti da se značajne karakteristike vezanosti pomjeraju sa roditelja na vršnjake. Takođe je pretpostavljeno da se značajne karakteristike afektivne vezanosti postepeno prenose jedna po jedna, tokom dužeg vremenskog perioda.

Oslanjajući se na teorijske postavke Bowlby (1980), Kim Bartholomew je formulisala četvorokategorijalni model (Bartholomew, 1990; 1994; Bartholomew & Horowitz 1991) kako bi objasnila afektivnu vezanost kod adolescenata i odraslih osoba. U osnovi ovog modela, nalaze se dvije dimenzije: dimenzija anksioznosti, kao model sebe i dimenzija odbacivanja, kao model drugog. Dimenzija anksioznosti na jednom polu ima nisku, a na drugom visoku anksioznost koja podrazumijeva preokupiranost ljubavlju, strepnjom od napuštanja i intenzivnu potrebu za prevelikom bliskošću. Sa druge strane, dimenzija odbacivanja na jednom polu ima prihvatanje, a na drugom odbacivanje bliskosti koje se odnosi na nesposobnost za uspostavljanje bliskih relacija (Hadžić i Mirović, 2016). Kada se ove dimenzije međusobno ukrste, dobijaju se četiri stila afektivne vezanosti: sigurni, preokupirani, izbjegavajući i plašljivi obrazac (Bartholomew, 1990; Bartholomew & Horowitz, 1991). Siguran obrazac afektivne vezanosti podrazumijeva pozitivan model sebe i drugih. Osobe koje manifestuju siguran obrazac afektivnog vezivanja imaju kapacitet da ostvare autentične odnose, uspostave doživljaj povjerenja i bliskosti, a u situacijama stresa spremne su da otvoreno komuniciraju o svojim potrebama, te da od partnera traže utjehu i zaštitu (Pedović, 2011; West & Sheldon-Keller, 1994). U slučaju preokupiranog stila, osoba je formirala negativan model sebe i pozitivan model drugih, pa je za ovaj obrazac karakteristična visoka anksioznost i nisko izbjegavanje. Osobe čije funkcionisanje odgovara preokupiranom stilu manifestuju izraženu zavisnost, intenzivan strah od napuštanja, odbacivanja i gubitka odnosa, sklone su dramatisaciji i ulasku u simbiotske relacije (Pedović, 2011; Stefanović-Stanojević, 2008; 2011). Za izbjegavajući obrazac karakteristično je prisustvo pozitivnog modela sebe i negativnog modela drugih, odnosno niska anksioznost i visoko izbjegavanje. Ove osobe često smatraju da su superiornije od ostalih, sklone su da umanjuju značaj bliskih relacija, odbacuju potrebu za bliskošću i emocionalnom intimnošću, te negiraju svaku vrstu zavisnosti u odnosu na partnera (Cowan et al., 1996; Pedović, 2011; Stefanović-Stanojević, 2011). Bojažljivi stil afektivne vezanosti odlikuje se negativnim modelom sebe i drugih, odnosno visokom anksioznošću i visokim

izbjegavanjem. Osobe koje manifestuju osobine bojažljivog obrasca pokazuju visok stepen zavisnosti od drugih, tragaju za potvrdom sopstvene vrijednosti kroz socijalne relacije, ali istovremeno imaju i negativna očekivanja od drugih, te zbog toga nastoje da izbjegnu bliskost, kako bi se zaštitile od mogućeg emocionalnog bola u slučaju napuštanja (Pedović, 2011; Stefanović-Stanojević, 2011).

2.4. AFEKTIVNA VEZANOST I KASNIJI PSIHOLOŠKI RAZVOJ

2.4.1. Antecedente afektivne vezanosti

Među karakteristikama interakcije majke sa djetetom, za razvoj afektivne vezanosti najvažnije su osjetljivost i responzivnost majke, što pokazuju brojna istraživanja. U odnosu na majke nesigurno vezane djece, osjetljive i responzivne majke, senzitivne su tokom interakcije, manje ometaju ponašanje djeteta i dostupnije su pozivima djeteta (Weinfield et al., 1999; Krstić, 2007). Meta-analiza istraživanja utvrdila je da je osjetljivost majke značajan, ali ne i isključivi preduslov sigurnog obrasca afektivne vezanosti (DeWolff & van Ijzendoorn, 1997). Senzitivnost oca, takođe se pokazala kao pouzdan prediktor sigurne afektivne vezanosti (Thompson, 2006). Za razvoj sigurne afektivne vezanosti značajne su i psihološke osobine roditelja. Najčešće su navođene niska depresivnost, neuroticizam, agresivnost i anksioznost, a visoke socijalabilnost, ekstraverzija i autonomija majki. Majke sigurno vezane djece češće sebe opisuju samopouzdanim, prilagodljivim, optimističnijim, emotivnim i nezavisnim (Thompson, 2006).

Sigurnoj vezanosti doprinosi i orijentacija na um djeteta, koja predstavlja tendenciju majke da tretira dijete kao osobu sa sopstvenim umom, a ne samo kao biće čije potrebe treba zadovoljiti. Pripisivanje djetetu mentalnih i psiholoških stanja povezani su sa senzitivnošću, ali ne i istovjetni (Thompson, 2006). Iako se istraživanja u vezi s ovim konceptom sprovode posljednjih dvadesetak godina, domaći autori koji su se bavili socijalno-emocionalnim razvojem, samo su ga uzgred pominjali, i to kao jedan od faktora koji utiču na razvoj sigurne vezanosti, odnosno kao mehanizam, kojim se može objasniti transgeneracijski prenos obrazaca afektivne vezanosti (Kantar, Petrović, 2019).

Za nastanak sigurne vezanosti značajne su i roditeljske reprezentacije primarne afektivne vezanosti, odnosno kvalitet njihovih veza u djetinjstvu (Stefanović Stanojević, 2006; Thompson, 2006). Brojni nalazi govore i o povezanosti između kvaliteta partnerskog odnosa i kvali-

teta povezanosti dijete-roditelj (DeWolff & van van Ijzendoorn, 1997). Pored direktnog odnosa, kvalitet partnerstva povezan je i sa različitim aspektima psihološkog funkcionisanja majke. Najveći broj djece sa dezorganizovanom vezanošću potiče iz porodica sa istorijom konflikata i porodičnog nasilja (Goldberg, 2000; Thompson, 2006; Stefanović Stanojević, Tošić Radev, Bogdanović, 2018).

Nesigurna afektivna vezanost češća je u porodicama nižeg socio-ekonomskog statusa, što je dijelom posljedica višeg nivoa stresa u ovim porodicama. Detaljnije nalize pokazale su da je ekonomski rizik (siromaštvo) posredno povezan sa nesigurnom vezanošću, dok emocionalni rizici, poput porodičnog nasilja, alkoholizma, zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, imaju direktan uticaj (Thompson, 2006; Hadžić, Mirović, 2016).

Djeca se razlikuju i po svojoj osjetljivosti na stres, kao i po načinima izražavanja i sposobnosti da moduliraju stres. Ova ponašanja oblikovana su temperamentom djeteta, a ključne razlike proizilaze iz toga kako se dijete nosi sa uznemirenošću. Veze postoje kada se posmatra razdražljivost, ne svi aspekti temperamenta, a djeca koja reguju visoko razdražljivo, imaju visok rizik da razviju nesigurnu afektivnu vezanost, osobito u uslovima niskog socio-ekonomskog statusa porodice. Pretpostavka je da lako razdražljiva djeca potenciraju neadekvatne roditeljske postupke, kada su i sami roditelji pod stresom (Vaughn & Bost, 1999; Krstić, 2007). Istraživanja pokazuju i da je temperament u interakciji sa stilom majčinstva, pa će djeca različitog temperamenta različito opažati osjetljivost i rezonzivnost roditelja, kao što će i roditeljske reakcije imati različite efekte kod djece različitog temperamenta (Vaughn & Bost, 1999).

Važan uticaj na razvoj i oblikovanje afektivne vezanosti djeteta ima i kultura. Kulturalne prakse oblikuju uslove u kojim se dijete razvija, oblikujući karakteristike koje roditelji vrednuju i nastoje da razviju kod djeteta. U svim istraživanjima u različitim kulturama identifikovan je fenomen afektivne vezanosti, ali je afektivna vezanost poprimala donekle različite modalitete u zavisnosti od sredine (Stefanović Stanojević, 2007). Bez obzira na kulturalne razlike u praksi roditeljstva, postoji saglsnost stručnjaka i majki u shvatanju afektivnog vezivanja i idealnog djeteta, a razlozi preferiranja sigurne vezanosti mogu biti različiti. Zastupljenost sigurnog obrasca varira u zavisnosti od ispitivane zemlje, ali većina istraživanja potvrđuje dominantnu zastupljenost sigurnog obrasca (van Ijzendoorn, Sagi, 1999). Zastupljenost sigurne afektivne vezanost može varirati i u jednoj zemlji, u zavisnosti od promjena koje se u društvu dešavaju, a utiču na doživljaj sigurnosti stanovništva (Stefanović Stanojević, 2006; 2007; 2011; Hadžić, Mirović, 2016).

2.4.2. Stabilnost obrazaca afektivne vezanosti

Jedna od osnovnih postavki afektivne vezanosti odnosi se na ideju da se prvi obrazac afektivne vezanosti uspostavljen sa majkom, prenosi na kasnije socijalne odnose, odnosno da predstavlja prototip koji oblikuje sve kasnije bliske relacije, od prijateljskih, partnerskih, do odnosa sa sopstvenom djecom (Goldberg, 2000; Krstić, 2007). Objašnjenja kontinuiteta obuhvataju izgradnju URM kao kognitivno-afektivne strukture, koja formirana kroz direktnu i neposrednu interakciju u ranom periodu života, postaje trajno svojstvo ličnosti (Stefanović Stanojević, 2011; Hadžić, Mirović, 2016). Dodatna objašnjenja tiču se razvoja ličnosti, osobito karakteristika socijalnosti, nezavisnosti, saradljivosti, povjerenja i socijalnih vještina koje se razvijaju u kontekstu kvaliteta odnosa između roditelja i djeteta (Thompson, 1999; Krstić, 2007). Jedan od važnih problema u utvrđivanju stabilnosti obrazaca afektivne vezanosti leži i u raznovrsnim mjernim instrumentima koji se primjenjuju na različitim uzrastima i u odnosu na različite figure afektivne vezanosti (roditelji, prijatelji, partneri, sopstvena djeca). Mnogi od njih imaju različite bazične pretpostavke i fokus. Detaljan pregled različitih instrumenata, kao i njihova klasifikacija, dostupni su u domaćoj literaturi (Hanak, 2006; Stefanović Stanojević, 2011). Neka istraživanja pokazuju visoku stabilnost obrazaca afektivne vezanosti pod stabilnim životnim uslovima, druga ukazuju na nižu stabilnost, a ima i istraživanja koja zagovaraju tezu da se sa različitim figurama vezanosti izgrađuju različiti obrasci afektivnog vezivanja, te da među njima ne mora postojati stabilnost (Goldberg, 2000; Thompson, 1999; Stefanović Stanojević, 2011). Slične rezultate pokazuju i istraživanja u našoj sredini (Stefanović Stanojević, 2011). U ovoj monografiji biće prikazani studentski radovi koji se odnose na pitanje sličnosti obrazaca afektivne vezanosti formiranih prema različitim figurama, od strane jedne osobe, kao i pitanja stabilnosti obrazaca tokom vremena. najveći broj istraživanja sugeriše veću stabilnost tokom vremena kod sigurnog obrasca afektivne vezanosti.

2.4.3. Efekti afektivne vezanosti na kasnija iskustva

Individualne razlike u modalitetu afektivne vezanosti ispitivane su u vezi sa velikim brojem kasnijih ponašanja, uključujući i kvalitet relacija sa roditeljima, vršnjacima, partnerima, istraživačko ponašanje i igru, inteligenciju i jezičke sposobnosti, otpornost, emocionalnu kontrolu, toleranciju na frustracije, radoznalost, socijalnu kogniciju, probleme u ponašanju i druge brojne indikatore psihopatologije (Thompson, 1999). Postoji slaganje među teoretičarima da konsekvence sigurne ili

nesigurne vezanosti proističu iz interakcije između rane afektivne vezanosti i kontinuiranog kvaliteta roditeljske brige.

Postavku da sigurna afektivna vezanost predviđa bolje psihološko funkcionisanje u životu, provjeravala su brojna istraživanja (Goldberg, 2000; Thompson, 1999). Sigurna afektivna vezanost povezana je sa

- kvalitetnijim kasnijim interakcijama između roditelja i djeteta,
- kvalitetnijim bliskim relacijama, osobito sa vršnjacima i partnerima,
- boljom psihosocijalnom prilagođenošću u periodima od djetinjstva, adolescencije, odraslog doba,
- obrascima afektivne vezanosti u narednim generacijama,
- emocionalnim funkcionisanjem u kasnijem životu, uključujući i različite razvojne krize (od adolescentnog doba do starosti), opažanje i izražavanje emocija,
- kognitivnim procesima obrade informacija, osobito onim koji su afektivno relevantni, kao i sa konstruisanjem ličnih narativa (autobiografska sjećanja), verbalizacijom emocionalnih sadržaja, istraživačkom igrom, kvalitetom crteža i opštim kognitivnim i jezičkim sposobnostima. Domaća istraživanja ukazuju i na povezanost sa kvalitetom obučavanja i načina reagovanja u test situaciji (Tošić Radev, 2022),
- pojmom o sebi i predstavama o značajnim drugima,
- dimenzijama ličnosti, pri čemu se ističu samopoštovanje, samopouzdanje i rezilijentnost.

Većina istraživanja pokazuje pozitivne korelacije, ali podaci nisu uvijek saglasni i jednoznačni. Naša istraživanja pokazuju da je sigurna afektivna vezanost prediktor izraženije rezilijentnosti, psihološke fleksibilnosti, boljeg kapaciteta za mentalizaciju, emocionalne regulacije, emocionalne kompetentnosti, boljeg nošenja sa stresom, korištenja samopomažućih strategija humora, kao i manje izraženih ranih maladaptivnih šema, usamljenosti, negativnog afektiviteta, depresivnosti, anksioznosti, stresa, kao i niže agresivnosti i manje sklonosti različitim vrstama rizičnog ponašanja (Hadžić, Mirović, 2016; Džever, Hadžić, 2017; Kantar, 2015; Hadžić, Kantar 2021a; 2021b). Brojna istraživanja prikazana u ovoj monografiji provjeravala su postavku da je sigurna afektivna vezanost prediktor boljeg socijalnog, emocionalnog i kognitivnog funkcionisanja u kasnijem životu.

2.5. AFEKTIVNA VEZANOST I EMOCIONALNA REGULACIJA

Prema osnovnim postavkama teorije afektivne vezanosti, traženje i održavanje fizičke i psihološke blizine sa primarnim starateljem, a u cilju umirivanja uznemirenosti, evolucijski je važno svojstvo ljudske vrste i neophodno za opstanak ljudskih potomaka. Aktiviranje sistema afektivne vezanosti povezano je sa djelovanjem određenog stresnog iskustva koje predstavlja spoljašnju ili unutrašnju prijetnju (Bowlby, 1980). Regulacija emocija sadržana u okviru postavki afektivne vezanosti obuhvata dva procesa: 1) kada odojče iskusi emocionalnu uznemirenost, traži blizinu osobe koja pruža brigu (figure vezivanja) i 2) osoba koja pruža brigu koja je osjetljiva i responsivna, u stanju je da pomogne odojčetu u smanjivanju osjećaja uznemirenosti, kao i ponovnom sticanju emocionalnog osjećaja dobrobiti ili „osjećanja sigurnosti” (Pietromonaco et al., 2006). Iako je sistem afektivne vezanosti vidljiviji u periodu djetinjstva, on oblikuje i razmišljanja, osjećanja i ponašanja ljudi u bliskim relacijama tokom cijelog životnog ciklusa (Bowlby 1980; Shimpson & Rholes, 2012). Razlike u orijentacijama afektivne vezanosti odraslih, stvorene na osnovu različitih ličnih istorija u relacijama sa figurama vezivanja, oblikuju različite načine reagovanja u situacijama kada se suočavaju sa stresnim iskustvima i prijetnjama. Tako se i nesigurna afektivna vezanost može posmatrati kao predispozicija za specifičan odgovor u situacijama stresa ili prijetnje (Shimpson & Rholes, 2012).

Aktiviranje sistema afektivne vezanosti u situacijama prijetnje i stresa može se smatrati normativnim na način da se sistem aktivira u slučaju opasnosti ili prijetnje i da se deaktivira kada je postignut doživljaj sigurnosti (Sroufe & Waters, 1977), odnosno kada dolazi do redukcije neugodnih emocija – straha, anksioznosti i uznemirenosti. Isključivanjem sistema afektivne vezanosti, osoba se može posvetiti drugim istraživačkim aktivnostima. Ukoliko ne dođe do stvaranja osjećaja sigurnosti, sistem afektivne vezanosti ostaje djelomično ili potpuno aktiviran. Ukoliko figura vezivanja ne obezbjeđuje doživljaj sigurnosti, sistem afektivne vezanosti ulazi u hronično stanje aktiviranosti, a osoba se ne može posvetiti drugim važnim životnim zadacima poput pružanja brige drugima ili istraživanja okoline. Ovaj model naziva se diateza-stres model (Shimpson & Rholes, 2012). Stvaranje unutrašnjih radnih modela omogućava osobi da se postavi prema figuri afektivne vezanosti, ali i interpersonalnom svijetu oko nje, osobito u stresnim okolnostima. Unutrašnji radni modeli utiču i na način na koji se informacije značajne za odnos sa drugim, filtriraju, interpretiraju i koriste u situacijama koje nisu stresne. Brojna istraživanja ukazuju na uticaj

unutrašnjih radnih modela u viđenju i prosuđivanju partnerovih postupaka i odluka, kao i u djelovanju u specifičnim interpersonalnim kontekstima (Mikulincer & Shaver, 2007a). Na slične rezultate ukazuju i eksperimentalna istraživanja, u kojim izlaganje uznemirujućim i prijetjećim stimulusima vode automatskom aktiviranju mentalnih reprezentacija izvora sigurnosti, kao i smanjivanju doživljaja prijetnje (Mikulincer & Shaver, 2007b). Na osnovu istraživanja može se zaključiti da ljudi u situacijama stresa i uznemirenosti automatski tragaju za unutrašnjim reprezentacijama sigurnosti povezanim sa figurama afektivne vezanosti, kao i da aktiviranje ovih reprezentacija stvara pozitivne emocije koje umanjuju osjećaj prijetnje i uznemirenosti (Hadžić i Mirović, 2016). Stvarna ili simbolička interakcija sa dostupnim i podržavajućim figurama vezivanja, kao i doživljaj sigurnosti uspostavljen na ovaj način, može se posmatrati kao psihološki resurs nošenja sa problemima i nedaćama, značajan za mentalno zdravlje i psihološku dobrobit (Mikulincer & Shaver, 2007a).

Naša istraživanja pokazuju da su rane maladaptivne sheme prisutnije kod studenata i mladih odraslih sa nesigurnim obrascima vezanosti, a najizraženije prisutne kod plašljivo vezanih. Više doživljenih stresnih iskustava ispoljavaju osobe sa nesigurnom vezanošću, sa negativnijim URM sebe (Hadžić i Mirović, 2016). Istraživanje rađeno u prvom talasu pandemije COVID-19 pokazuje da su dimenzije anksioznosti i izbjegavanja u pozitivnoj korelaciji sa negativnim afektom i negativnoj sa pozitivnim afektom. Odnosi dimenzija afektivne vezanosti i negativnog afekta, mogu se objasniti posredstvom psihološke fleksibilnosti, na način da izraženija svojstva nesigurne vezanosti doprinose slabijoj psihološkoj fleksibilnosti, što zatim rezultira snažnijim negativnim afektom (Hadžić i Kantar, 2021a). Istraživanje rađeno u drugom talasu pandemije COVID-19 (šest mjeseci po prestanku karantina uspostavljenog na prostoru RS) je pokazalo da snažnija psihološka nefleksibilnost, negativniji URM sebe, te veći broj doživljenih traumatskih iskustava predviđaju veću učestalost doživljaja usamljenosti. Efektima psihološke nefleksibilnosti mogu se objasniti veze negativnijeg URM drugih i usamljenosti, kao i dio efekta negativnijeg URM sebe i broja traumatskih događaja na usamljenost (Hadžić i Kantar, 2021b).

U skladu sa Bolbijevim postavkama, poremećaj u uspostavljanju doživljaja sigurnosti predstavlja faktor rizika za nastanak emocionalnih problema i psihopatologije (Bowlby, 1980; Mikulincer & Shaver, 2014). Iako su sekundarne strategije – anksiozna hiperaktivacija, karakteristična za preokupirano vezane odrasle, i odbacujuća deaktivacija, karakteristična za izbjegavauće vezane, inicijalno adaptabilne u smislu obezbjeđivanja brige od strane nedosljedno prisutne ili dosljedno nedostupne i distancirane figure vezivanja, u kasnijim bliskim relacijama

postaju maladaptivne, jer otežavaju traženje podrške u stresnim situacijama i zahtjevnim životnim periodima. Ove strategije podstiču ponovno aktiviranje i suzbijanje neugodnih emocija i vode kontinuiranom oslanjanju na iskrivljene predstave sebe i drugih, što može ugroziti mentalno zdravlje (Mikulincer & Shaver, 2007a). Rana iskustva vezivanja nesigurno vezanih (anksioznih, odbacujućih ili oboje) često vode nestabilnoj i neadekvatnoj regulaciji uznemirenosti, što utiče na razvoj unutrašnjih resursa potrebnih za prevazilaženje stresnih iskustava, osobito onih dugotrajnih i intenzivnih. U ovakvim situacijama anksiozna hiperaktivirajuća strategija može postati vrlo izražena, oštećujući mentalno zdravlje same osobe, kao i partnersku relaciju. Emocionalna regulacija odbacujuće vezanih podrazumijeva blokiranje i inhibiranje emocija koje nisu u skladu sa osnovnim ciljem - održavanjem sistema afektivne vezanosti deaktiviranim. Inhibirajući efekti usmjeravaju se na strah, anksioznost, ljutnju, tugu, sramotu, krivicu i uznemirenost, jer se ove emocije povezuju sa prijetnjom i osjećanjem ranjivosti. Ljutnja često ukazuje na emocionalnu uključenost u relaciju, a ovakva vrsta uključenosti nije u skladu sa težnjom prema nezavisnosti i oslanjanju samo na sebe, karakterističnom za odbacujuće vezane. Odbacujuće vezani često blokiraju doživljaj prijetnje koji se odnosi na dostupnost figure vezivanja, poput odbacivanja, separacije, gubitka, jer ovakve prijetnje predstavljaju okidače za aktiviranje sistema afektivne vezanosti. Takođe ispoljavaju sklonost poricanju sopstvenih emocija, kao i misli, sjećanja i djelovanja povezanih sa emocijama (Mikulincer & Shaver, 2007a).

Iako je umirivanje emocija povezanih sa prijetnjom karakteristično i za sigurno vezane osobe, osnovni cilj odbacujuće vezanih odnosi se na održavanje sistema afektivne vezanosti deaktiviranim. Za sigurno vezane karakteristično je korištenje regulacionih strategija koje uključuju komunikaciju, kompromise i održavanje bliskih odnosa, uz mogućnost oslanjanja na partnera, kao i obrnuto, pružanja oslonca partneru (Mikulincer et al., 2003). Za razliku od sigurno i odbacujuće vezanih osoba, koje neugodne emocije doživljavaju u neskladu sa ciljem, te se prema njima odnose efikasno ili ih suzbijaju, za anksiozno vezane ove emocije su u skladu sa sistemom afektivne vezanosti, pa se često i prenaglašavaju. Za anksiozno vezane osobe važno je obezbijediti što više podrške, zaštite i pažnje figure vezivanja. Takođe postoji tendencija da se prisustvo i ozbiljnost prijetnje preuveličaju, uz prenaglašavanje sopstvene bespomoćnosti i ranjivosti, jer ovi signali mogu biti podsticajni za figuru vezivanja u smislu pružanja dodatne pažnje i podrške. Prenaglašavanje opasnosti i sopstvene neadekvatnosti, praćeno je pozivanjem na prethodna zastrašujuća iskustva, kao i ruminiranjem o stvarnim i potencijalnim opasnostima. Sve ove strategije stvaraju krug

uznemirenosti koji se održava i nakon što stvarna opasnost prestane da djeluje (Mikulincer & Shaver ,2007a).

2.6. AFEKTIVNA VEZANOST I KOGNITIVNI RAZVOJ

Istraživanja koja upućuju na povezanost afektivne vezanosti i kognitivnog razvoja još uvijek su malobrojna i odnose se na rane uzraste (Ruiter, Van Ijzendoorn, 1993; Tošić, Baucal, Stefanović-Stanojević 2013). Upućuju da sigurno vezana djeca češće osobe za koje su vezane koriste kao sigurnu bazu prilikom istraživačkih aktivnosti, spremnije prihvataju pomoć drugog, s njim lakše razmjenjuju informacije i imaju razvijeniju metakogniciju. Većina nalaza sugerije da je sigurna AV povezana sa brojnim aspektima istraživačkih, igrovnih aktivnosti i rješavanja problema, kod dvogodišnjaka i djece predškolskog uzrasta (Ruiter, Van Ijzendoorn, 1993; Tošić i sar., 2013). Na povezanost između nesigurno ambivalentnog oblika vezivanja i nižeg stepena razvijenosti intelektualnih sposobnosti ukazuju istraživanja prema kojim sigurno vezane bebe koriste majku kao sigurnu bazu i okreću se istraživačkim aktivnostima pokazujući interesovanje za svoju okolinu, dok nesigurne bebe vežu energiju u sekundarni proces koji ima za cilj ponovno zadobijanje sigurnosti i zaštite (Cassidy & Berlin, 1994, prema Stefanović-Stanojević, 2005; Tošić Radev, 2022). Sklad u odnosu majke i djeteta predstavlja preduslov za pojavu aktivnosti kod bebe za koju je Pijaže pretpostavio da značajno utiče na razvoj senzomotorne inteligencije (Bel, 2006). Pokušaj osvjetljavanja veze između obrazaca vezanosti i kognitivnog funkcionisanja ukazao je na značajne korelate nekih od aspekata kognitivnog razvoja sa kvalitetom afektivne vezanosti (razvoj simboličke igre, razvoj jezika, rješavanje problema i koncept teorije uma), a ukazao je i na (empirijskim nalazima podržanu) vezu između obrazaca afektivne vezanosti i istraživačkog ponašanja djeteta, kvaliteta obučavanja, kvaliteta socijalnih odnosa i načina reagovanja u test situaciji (Tošić i sar., 2013; Tošić Radev, 2022). Značaj sigurne AV za kognitivni razvoj u većoj mjeri ističu autori koji smatraju da je socijalni uticaj ključan za razvoj, a ova ideja potpuno je u skladu sa teorijskim postavkama Vigotskog (Meins, 1997; Ruiter, Van Ijzendoorn, 1993; Tošić Radev, 2022).

2.7. ODNOS IZMEĐU AFEKTIVNE VEZANOSTI I PSIHOPATOLOŠKIH SIMPTOMA

Uvidom u bogat korpus dosadašnje literature koja se bavila proučavanjem odnosa između afektivne vezanosti i psihopatologije, može se jasno zaključiti da postoji dosljedan konsenzus o pozitivnoj povezanosti između nesigurne afektivne vezanosti i širokog spektra različitih psihopatoloških simptoma i mentalnih poremećaja. U ranijim studijama pronađena je značajna povezanost između nesigurne afektivne vezanosti i psihopatologije. U odnosu na osobe sa sigurnom afektivnom vezanošću, osobe sa nesigurnim obrascima ostvaruju povišene skorove na mjerama indikatora psihotičnih poremećaja, somatizacije, distimije, PTSP-a, anksioznosti i depresije (Allen et al., 1998). Sa druge strane, ispitanici sa sigurnim stilom manifestuju značajno nižu sklonost ka opštoj anksioznosti, paničnim stanjima, socijalnoj i drugim vrstama fobija, PTSP-u, opsesivno-kompulzivnim tendencijama, paranoidnoj ideaciji, somatizacijama, maničnim stanjima, distimiji i depresiji (Cooper et al. 1998; Mickelson et al., 1997). U najvećem riziku za ispoljavanje devet primarnih dimenzija simptoma i jedne globalne skale (globalni indeks ozbiljnosti simptoma -GIS), mjerene Ček listom simptoma (Symptom Checklist - 90 - Revised), na uzorku 225 mladih odraslih uzrasta od 25 do 35 godina, sa našeg područja, su plašljivo vezane osobe, dok je rizik najmanje izražen kod sigurno vezanih. Preokupirano i odbacujuće vezani pokazuju značajno više simptoma od sigurno vezanih i manje od plašljivo vezanih osoba (Hadžić i Mirović, 2014).

Kada su u pitanju simptomi depresije, pronađena je negativna povezanost sa indikatorima sigurnog stila i pozitivna korelacija sa odlikama preokupiranog i bojažljivog stila afektivne vezanosti (Roberts et al., 1996). Kod osoba sa sigurnim i izbjegavajućim obrascem registrovani su znatno niži nivoi depresije i anksioznosti, u odnosu na osobe sa odlikama preokupiranog i bojažljivog stila (Gittleman et al., 1998; Murphy & Bates, 1997). Nalazi dosadašnjih studija ukazuju na to da je sigurna afektivna vezanost negativno povezana sa simptomima depresije i generalizovanog anksioznog poremećaja (Marganska et al., 2013). Osobe koje pokazuju odlike sigurne afektivne vezanosti takođe manifestuju bolju emocionalnu regulaciju i uspješniju kontrolu impulsa (Marganska et al., 2013). Sa druge strane, nesigurna afektivna vezanost generalno pozitivno korelira sa emocionalnom disregulacijom, te sa simptomima depresije i generalizovanog anksioznog poremećaja (Marganska et al., 2013). Bojažljivi, preokupirani i izbjegavajući obrazac u najvećoj su mjeri povezani sa depresijom i simptomima generalizovanog anksioznog poremećaja (Hankin et al., 2005; Marganska et al., 2013; Simonelli et al., 2004). Specifičnije, pokazalo se da je izbjegavajući stil

bio povezan samo sa depresijom, dok je preokupirani stil bio povezan istovremeno i sa depresijom i sa anksioznošću (Hankin et al., 2005). Teorijska razmatranja, ali i empirijski nalazi ukazuju na važnu ulogu nesigurne afektivne vezanosti na putu od štetnih iskustava u djetinjstvu, do paranoidne ideacije u odraslom dobu (Bentall et al., 2014; MacBeth et al., 2011). Kada je u pitanju klinička populacija, pronađena je povezanost između nesigurnog stila afektivne vezanosti i paranoidne simptomatologije (Wickham, Sitko & Bentall, 2015). Berry i saradnici (2006) su u istraživanju koje je sprovedeno na nekliničkom uzorku pokazali da su preokupirani i izbjegavajući stil značajno povezani sa paranoidnom ideacijom. Drugi istraživači takođe su demonstrirali značajnu povezanost između nesigurne afektivne vezanosti i paranoidne ideacije na širem, nekliničkom uzorku (Mickelson et al., 1997; Pickering, Simpson & Bentall, 2008). U novijoj studiji koja je prikazala pregled literature fokusirane na relaciju između stilova afektivne vezanosti i paranoidnih sadržaja, u 11 od 12 studija koje su uključene u istraživanje (i sprovedene na uzorku ispitanika kojima je dijagnostikovana shizofrenija ili drugi psihotični poremećaj), pronađena je asocijacija između nesigurne afektivne vezanosti i paranoje, pri čemu je ova povezanost ostala značajna čak i kada su se kontrolisali komorbidni simptomi (Lavin et al., 2020). Najizraženija i najčešća povezanost detektovana je između preokupiranog obrasca afektivne vezanosti i paranoje (Lavin et al., 2020).

Kada je riječ o relaciji između stilova afektivne vezanosti i psihopatskih odlika, Bowlby je smatrao da rano odvajanje od figure emocionalne vezanosti ili pak odsustvo takve figure može predisponirati osobu za razvoj emocionalno hladne i bezosjećajne ličnosti (Flight & Forth, 2007). Kada se djeca emocionalno ne povežu sa svojim negovateljima, ona u odraslom dobu mogu manifestovati sklonost ka nasilju i nedostatak empatije (Flight & Forth, 2007). Empirijska istraživanja utvrdila su pozitivnu povezanost između nesigurne afektivne vezanosti i psihopatskih tendencija (Alzeer et al., 2019). Preciznije, pokazalo se da osobe sa izbjegavajućim i bojažljivim stilom ostvaruju više skorove na mjerama primarne i sekundarne psihopatije u poređenju sa ispitanicima koje karakteriše siguran stil afektivne vezanosti (Alzeer et al., 2019). Druge studije takođe ukazuju na to da izbjegavajući obrazac afektivnog vezivanja predstavlja faktor rizika za manifestaciju osobina koje se povezuju sa psihopatijom, posebno sa njenom afektivnom dimenzijom (Kyranides et al., 2021; Walsh et al., 2019). Nalazi dosadašnjih studija ukazali su na to da stilovi afektivne vezanosti nisu značajni samo za psihološko, već i za fizičko blagostanje. Tako istraživanja pokazuju da se kod osoba koje su sklone somatizaciji u znatno većoj mjeri može registrovati tendencija ka nesigurnom obrascu afektivne vezanosti

(Neumann et al., 2010; Waller et al., 2004). Pokazalo se da je izbjegavajući stil povezan sa povišenim nivoom somatskih simptoma (Wayment & Vierthaler, 2002). Druga istraživanja demonstrirala su da je izražena anksioznost u kontekstu afektivne vezanosti, u smislu preokupiranog obrasca, povezana sa učestalijim somatskim simptomima (Wearden et al., 2003).

Smatra se da relacija afektivne vezanosti i psihopatologije (osim u slučajevima separacionih poremećaja sa centralnom temom vezivanja), ne može biti direktna već je posredovana brojnim biološkim, psihološkim, socio-kulturalnim faktorima (Mikulincer & Shaver, 2012). Neki od psiholoških procesa za koje se smatra da moduliraju vezu između psihopatologije i ranih iskustava afektivne vezanosti su disfunkcionalna uvjerenja, strategije regulacije afekta, temperament, inteligencija, i dr. (Čačić & Gavrilov-Jerković, 2013; Mikulincer & Shaver, 2012). Ukoliko se ovome pridodaju i negativna životna iskustva, prije svega u oblasti interpersonalnih odnosa, nesigurnost vezivanja postaje rizično stanje koje može proizvoditi raznovrsnu psihopatološku problematiku. Moglo bi se reći da je veza psihopatologije i afektivne vezanosti odraz sinergije između prethodnih relacionih iskustava, kontinuiranih, naknadnih prilagođavanja i trenutnih kontekstualnih faktora (Carlson Egeland & Sroufe, 2009). Neki autori odlaze i korak dalje, naglašavajući značajnu ulogu afektivne vezanosti u oblikovanju neurofizioloških svojstava pojedinca (Sameroff & Emde, 1989), koja se reflektuju na različite segmente psiho-socijalnog funkcionisanja.

2.8. AFEKTIVNA VEZANOST I TRAUMATSKA ISKUSTVA

Psihička trauma nastaje kada se osoba nađe izložena nekom traumatskom događaju. Događaj se može smatrati traumatskim ukoliko ga je osoba koja mu je bila izložena doživjela kao prijetnju po vlastiti opstanak (Herman, 2012; Muller i Ostojić, 2011; Butollo, Kruesmann, & Hagl, 2000). Trauma predstavlja stanje visokog uzbuđenja, uznemirenosti, u kom ozbiljna prijetnja ili doživljaj ozbiljne prijetnje nadjačava sposobnost osobe da izađe na kraj sa njom. Možemo reći da je traumatsko iskustvo 1) iznenadno, neočekivano i izvan uobičajenog iskustva, 2) prevazilazi sposobnost pojedinca da se zaštiti i 3) ugrožava referentni sistem osobe, njene psihološke potrebe i sazajne sheme (McCann & Pearlman, 2015). Samo određenje termina se mijenjalo tokom vremena, polazeći od vrlo širokih i uopštenih određenja, prisutnih u određenjima DMS — *III* (1980), ka specifičnijim određenjima iskustva koje izlazi izvan uobičajenog (DMS - *III-R*, (1987), da bi DMS - *IV, TR* (2000)

ponudio određenje koje uključuje 1) osobu koja je doživjela, bila svjedokom ili se suočila sa događajem ili događajima koji su uključivali stvarnu životnu ugroženost ili prijetnju ozbiljnom povredom, ili prijetnju fizičkom integritetu sebe ili drugih osoba i 2) emocionalni odgovor osobe koji uključuje intenzivan strah, bespomoćnost ili užas (Hamburger, 2017). Traumatski događaji su izuzetni, ne zato što se rijetko događaju, već zato što uništavaju uobičajene načine prilagođavanja ljudi na život. Za razliku od svakidašnjih nedaća, traumatski doživljaji obično ugrožavaju život, tjelesni integritet ili predstavljaju blizak lični susret sa nasiljem i smrću. Iako različiti događaji mogu biti visoko stresni i ugrožavajući, izvjesni događaji povećavaju mogućnost ozljeđivanja. U njih spadaju iznenadni, neočekivani događaji koji izazivaju strah, bezizlazne situacije i fizički napor koji dovodi do potpune iscrpljenosti (Hadžić, 2019). Vjerovatnoća ozljeđivanja, takođe se povećava kada traumatski događaj uključuje fizičko nasilje, izloženost ekstremnom nasilju ili prisustvovanje nečijoj nasilnoj smrti. U svakom od ovih slučajeva, izrazito svojstvo traumatskog događaja je njegova moć da izazove osjećanje bespomoćnosti i užasa (Butollo et al., 2000).

U literaturi postoji više različitih klasifikacija traumatskih iskustava. Psihološkom traumom osoba može biti pogođena na različite načine i pod različitim okolnostima. Tako se može govoriti o jednokratnoj traumi — jednom izdvojenom traumatskom događaju ili kumulativnoj traumi, koja podrazumijeva niz traumatskih događaja. Takođe možemo govoriti o kratkotrajnim ili dugotrajnim, ponavljajućim traumama, koje se događaju kroz duži vremenski period. Primarne traume nastaju kao posljedica izravnog traumatskog događaja, dok su sekundarne traume posljedica neizravnog djelovanja, najčešće putem poistovjećivanja i saosjećanja sa osobom koja je izravno pogođena. Specifičan oblik neizravne, sekundarne traume jeste transgeneracijska trauma, u okviru koje se primarna trauma jedne osobe u okviru porodičnog sistema prenosi na potomstvo (Hadžić 2019). Traumatskim događajem može biti pogođena jedna osoba ili njen uži porodični sistem, kada govorimo o individualnoj traumi, a traumom mogu biti pogođene brojne osobe ili cijele zajednice i društva (holokaust, ratovi, građanski ratovi, diktature, prisilne migracije) kada govorimo o kolektivnoj ili socijalnoj traumi (Hamburger et al., 2018; Hamburger 2017; Hadžić, 2021).

I djeca mogu biti izložena različitim stresorima, kao što mogu doživjeti traumatska iskustva. Kao i kod odraslih, i kod djece je moguće razlikovati reakcije na različite stresne situacije (Hadžić, 2019). Dječija traumatska iskustva obuhvataju prirodne i tehnološke katastrofe različitog obima (zemljotresi, poplave, požari), nesreće (saobraćajne i teške tjelesne povrede), nasilje izvan i unutar porodice, teške bolesti i medicinske procedure opasne po život. Većina studija o traumatskim isku-

stvima djece bazira se na jednom traumatskom događaju, a ponavljanje događaja povećava rizik od posljedica (Pynoos, 1993., Muller i Ostojić, 2011, Profaca i Arambašić, 2009). Posebna vrsta traumatskih iskustava koja započinju u djetinjstvu i često traju duži period stvarajući razvojne i kumulativne traume, nastaje kontinuiranim zlostavljanjem i zanemarivanjem. Specifičnosti ovih traumatskih iskustava ogledaju se u tome što se uključuju u razvojne procese i mijenjaju normativni tok razvoja (Stefanović Stanojević i sar., 2018; Hadžić 2019). Ova vrsta traumatskih iskustava povezuje se sa dezorganizovanim obrascem afektivne vezanosti formiranim u djetinjstvu koji oblikuje strah bez rješenja (Stefanović Stanojević i sar., 2018). Roditelji ove djece spadaju u rijetku, ali značajnu grupu roditelja koji predstavljaju opasnost za sopstvenu djecu. Može se raditi o psihofizičkom zlostavljanju ili zanemarivanju djeteta usljed bolesti zavisnosti, psihijatrijskih poremećaja, prisustva nasilja u porodici, ali takođe, može se raditi o nerazriješenoj traumi samog roditelja koji nema kapaciteta da se nosi sa sopstvenom bespomoćnošću. Figura za koju je dijete vezano teško se nosi sa sopstvenim životom i otuda je prema djetetu nedosljedna, često zastrašujuća i povrjeđujuća, što je iz pozicije djeteta neobjašnjivo i vrlo bolno. U ovakvim uslovima dijete bira da ne osjeća bolne i nerazumljive dijelove iskustva, odnosno da se emocionalno odvoji (Stefanović-Stanojević i sar., 2018).

Brojna istraživanja negativnih iskustava u djetinjstvu uključujući fizičko i seksualno zlostavljanje, fizičko i emocionalno zanemarivanje i porodičnu disfunkcionalnost (Adverse Childhood Experience – ACE studije) pokazala su da su traumatična iskustva tokom djetinjstva češća nego što se očekivalo, kao i da su međusobno povezana (van der Kolk, 2021). Istraživanja su pokazala i da efekti traume iz djetinjstva najprije postaju vidljivi u školi, a kako je rastao skor na ACE skali tako se povećavao broj različitih problema i simptoma u odrasloj dobi. Lista visoko rizičnih ponašanja koje predviđa ACE test uključuje i pušenje, gojaznost, neželjene trudnoće, višestruke seksualne partnere i seksualno prenosive bolesti, a pokazala se indikativnom i za tjelesne bolesti, povećavajući šansu javljanja onih koje su vodeće po uzroku smrti u SAD (van der Kolk 2021). Brojna nepovoljna iskustva reprezentuju kvalitet bliskih odnosa i dodatno se usložnjavaju problemima sa učiteljima, vršnjacima, bliskom okolinom (Hadžić, 2019). Istraživanja su takođe, pokazala da je najvažniji prediktor rezilijentnosti, sposobnosti oporavka od nedaća, nivo bezbjednosti uspostavljen sa primarnim starateljem tokom prve dvije godine. Istraživanja pokazuju da je dobra mreža podrške najmoćnija zaštita od traumatizacije, a isto tako faktor koji doprinosi oporavku.

2.9. FAKTORI RIZIKA I PROTEKTIVNI FAKTORI ZA RAZVOJ DJEČIJEG TRAUMATSKOG STRESA

Na osnovu brojnih istraživanja, ali i svakodnevnih iskustava, poznato je da neće sva djeca koja su doživjela traumatska iskustva razviti traumatski stres ili PTSP. Nastanak ozbiljnih problema, ali i mogućnosti njihovog prevazilaženja zavise od tri grupe faktora, koji su od značaja i za odrasle (Kruger & Reddemann 2013; Herman, 2012; Profaca i Arambašić, 2009; Hadžić, 2019): 1. karakteristika pojedinca koju je imao prije samog događaja, 2. karakteristika traumatskog događaja i 3. reakcija okoline i dostupnosti socijalne podrške. Više istraživanja naglašava značaj socijalne podrške, osobito reakcija odraslih koji su za dijete emocionalno značajni (Kruger & Reddemann, 2013; Profaca i Arambašić, 2009; Hadžić, 2019). U okviru svake od ovih grupa faktora potrebno je imati u vidu specifičnosti dječijeg razvoja. Kada govorimo o karakteristikama pojedinca, važne aspekte predstavljaju svojstva same osobe, uzimajući u obzir nezavršenost razvojnog procesa, uzrasne karakteristike i specifične reakcije na traumatska iskustva, kao i postojanje prethodne izloženosti traumatskim iskustvima. Osobine ličnosti i resursi koje je osoba ugradila u sopstvenu ličnost prije povrede, važni su i za djecu. Međutim, dječiji razvoj još nije završen. Mnoge osobine ličnosti tek se stvaraju i traumatsko iskustvo može omesti razvojni proces. Prethodna pozitivna iskustva su oskudna zbog ograničenosti dječijih životnih iskustava uopšte. Što je uzrast djeteta mlađi, to su razvojni procesi dalje od stabilnosti, a životna iskustva, snage na koje bi se dijete koje pati moglo osloniti su siromašnija (Hadžić, 2021). Takođe je mnogo veća zavisnost od roditelja i sposobnost djeteta da preradi stresna iskustva u velikoj mjeri zavisi od sposobnosti roditelja da pruži podršku i bude od pomoći (Kruger & Reddemann, 2013; Muller i Ostojić, 2011; Profaca i Arambašić, 2009). Sazrijevanje mozga i plastičnost nervnog sistema kod djece podrazumijeva drugačije procese nego što je to slučaj sa odraslim. Jedno ili ponavljano traumatsko iskustvo kod djece, osobito manje, ima dalekosežnije posljedice na sazrijevanje nervnog sistema, nego što je to slučaj kada je razvoj mozga dosegao svoju zrelost (Glaser 2000).

Sazrijevanje nervnog sistema djeluje na ukupni kognitivni, emocionalni, socijalni i tjelesni razvoj djeteta. Djeca različitog uzrasta reaguju na specifičan način na iste ili slične stresore. Različitost je uslovljena dječijim različitim kognitivnim kapacitetima koji određuju ishod subjektivne procjene događaja. Različitost je uslovljena i različitim emocionalnim i socijalnim potrebama koje djeca različitog uzrasta imaju, a koje su poremećene ili uskraćene usljed traumatskog iskustva. Djeca i mladi se u slučajevima traumatskog stresa često vraćaju na reakcije

tipične za ranije periode života (Hadžić, 2019). Pored osobina ličnosti i karakteristika razvojne faze u kojoj je dijete, od presudnog je značaja prethodna izloženost traumatskim iskustvima. Dok su neka traumatska iskustva jednokratna, druga imaju ponavljajući kvalitet (fizičko i seksualno nasilje, zanemarivanje, emocionalna zlopotreba najčešće od djeci poznate osobe), koji vodi pojavi kompleksnih trauma (traumatska iskustva koja se doživljavaju u porodičnom sistemu i od strane bliskih odraslih) ili kumulativnih trauma (traumatska iskustva koja se nagomilavaju i povezuju sa različitim traumatskim događajima). Ponavljane događaja povećava rizik od posljedica (Pynoos 1993., Muller i Ostojić, 2011, Profaca i Arambašić, 2009).

Reakcije okoline i bliskih odraslih obuhvataju reakcije roditelja/staratelja, ali i drugih članova porodice, te šire zajednice. Pod uslovom da roditelj nije izvor traumatskih iskustava, što je slučaj u situacijama zlostavljanja i zanemarivanja, svaka djetetova trauma je problem i samih roditelja. Roditelj koji je sposoban da umiri sebe u teškoj situaciji i koji adekvatno odgovara na djetetove potrebe u velikoj mjeri prevenira razvoj ozbiljnih problema i doprinosi oporavku. Roditeljev brz oporavak, sposobnost da sebe umiri i usmjeri u pravcu adekvatnog djelovanja, ključni su za djetetov oporavak (Hadžić, 2021). Mnoga djeca nisu traumatizovana samim događajem, već roditeljskom reakcijom na događaj. I u situacijama elementarnih nepogoda, socijalnih trauma (poput rata, izbjeglištva, življenja u ratnoj zoni), velikih razaranja, djeca čiji roditelji pokazuju stabilnost i sigurnost i zadovoljavaju djetetove potrebe, ne moraju da razviju traumatske simptome. U situaciji kada je roditelj uznemiren, preplavljen strahom i bez mogućnosti da zbrine dijete i djeca će pokazivati više reakcija traumatskog stresa (Hadžić, 2019). Reakcije odraslih, osobito roditelja, mogu se posmatrati kao svojevrsni filter kroz koji mala djeca procjenjuju da li je situacija uznemirujuća ili ne. Pored samih traumatskih događaja koji su ugrožavajući za dijete, briga i strah za roditelje i druge bliske osobe, mogu pojačati djetetove reakcije i otežati oporavak (Kruger & Reddemann 2013; Bui et al., 2014; Profaca i Arambašić, 2009).

Nesigurna vezanost predstavlja rizik za pojavu lošije socijalne prilagođenosti, teže izlaženje na kraj sa stresovima i životnim teškoćama i krizama, manju rezilijentnost i manje stabilno mentalno funkcionisanje. Sistem afektivne vezanosti povezan je sa stvaranjem kapaciteta za mentalizaciju i sa emocionalnom regulacijom, sistemom koji se primarno aktivira u stresnim okolnostima. Saglasno sistemskim pristupima, teorija afektivnog vezivanja pretpostavlja da nisu događaji sami po sebi uzrok traumatskog odgovora na gubitak, opasnost i zlostavljanje, nego načini na koje su oni obrađeni sa primarnim figurama afektivnog vezivanja (to jest, osobama koje pružaju njegu djetetu), u kontekstu koji

predstavlja porodični sistem. Čak i najbrutalniji i najopasniji događaji ne moraju da dovedu do traumatskih stanja, ako ova iskustva možemo da obradimo otvoreno, razumijemo ih i imamo podršku u nastojanju da razvijemo buduće strategije za izbjegavanje opasnosti i povrede. U skladu sa savremenim shvatanjem traume (Liotti 2004; Hermen 2001; Crittenden 1997., prema Dallos & Draper, 2010), afektivno vezivanje i procesi komunikacije u porodicama tijesno su povezani. Otvorena komunikacija pomaže da se obrade i razriješe traumatska iskustva, dok komunikacija koja je ograničena i kojom se, paradoksalno, poništava realnost može dovesti do toga da dijete ostane zbunjeno zbog suprotnosti između onog što se dešava i onog što mu je rečeno (Hadžić, 2019).

PRIKAZI STUDENTSKIH
RADOVA

3. PRIKAZI STUDENTSKIH RADOVA

3.1. UVOD

U narednom dijelu biće predstavljeni kratki prikazi studentskih istraživanja. Svaki od prikaza predstavljen je kratkom formom, koja sadrži problem istraživanja, uzorak, korištene instrumente, dobijene rezultate i kratak kritički osvrt. Radi lakšeg snalaženja radovi su grupisani u šest cjelina.

Prvu od njih čine partnerske relacije. U okviru ove cjeline predstavljeni su radovi koji provjeravaju postojanje povezanosti između partnerske afektivne vezanosti i različitih konstrukata povezanih sa partnerstvom, poput ljubomore, stilova ljubavi, doživljaja podrške od strane partnera, empatije, zadovoljstva partnerskim relacijama, seksualnih šema, predstave o pravoj ljubavi, kao i postojanja nasilja i agresivnosti u partnerskim relacijama.

U *drugoj* cjelini predstavljeni su radovi koji ispituju povezanost afektivne vezanosti sa različitim konstruktima iz oblasti kliničke psihologije, psihoterapije i mentalnog zdravlja. Obuhvata radove koji se odnose na strategije prevazilaženja stresa, rezilijentnost, emocionalnu kontrolu, asertivnost, zadovoljstvo životom, zadovoljstvo tjelesnim izgledom, kao i anksioznost, depresivnost, samohendikepirajućie strategije i sklonost različitim vrstama rizičnih ponašanja.

Treća cjelina obuhvata istraživanja koja se bave pitanjem transgeneracijskog prenosa obrazaca afektivne vezanosti, stabilnosti obrazaca tokom vremena, kao i različitim relacijama porodične afektivne vezanosti sa emocionalnom kompetencom, socijalnom prilagođenošću, prepoznavanjem emocija, percepcijom roditeljskog prihvatanja i odbijanja, vaspitnim stilovima roditelja procjenjenih od strane djece, kvaliteto prijateljskih odnosa uključujući i virtuelne prijatelje.

Četvrta cjelina obuhvata istraživanja povezanosti afektivne vezanosti i konstrukata iz psihologije ličnosti. Obuhvata istraživanja relacija

sa lokusom kontrole, perfekcionizmom, agresivnošću, moralnošću, altruizmom, samopoštovanjem, self-konceptom i različitim crtama ličnosti, uključujući inventare od IVP-44, NEO PI-R, do HEXACO.

Peta cjelina donosi radove usmjerene na relacije afektivne vezanosti i različitih koncepata iz oblasti socijalne i organizacijske psihologije. Istraživanja se tiču relacija sa konformizmom, SOPUS indeksom, prihvatanjem teorija zavjere, religioznošću, kao i profesionalnim interesovanjima, odabirom zanimanja, vrijednosnom orijentacijom prema radu.

Poslednja *šesta* cjelina obuhvata istraživanja afektivne vezanosti i specifičnih grupa koje određuju drugačiji konteksti odrastanja (djeca koja odrastaju u ustanovama za smještaj djece bez roditeljskog staranja, razvedene porodice, porodice sa gubicima, specifično onim nastalim tokom poslednjeg građanskog rata u BiH), pripadnost važnim neformalnim grupama (navijačke skupine), manjinskim etničkim grupama (populacija Roma), LGBT populaciji ili su specifične, jer je njihovo funkcionisanje obojeno suočavanjem sa malignom bolešću djeteta. I ovi radovi su mogli biti uključeni u neku od predhodnih pet cjelina. Izdvojeni su u zaseban dio upravo jer je njihova specifičnost veliki uloženi trud da se dođe do uzoraka kao i da se naprave paralelne grupe iz opšte populacije sa što sličnijim karakteristikama.

3.2. AFEKTIVNA VEZANOST I PARTNERSKE RELACIJE

Afektivna vezanost i samopoštovanje u partnerskim vezama

Helena Aćić Lacković

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost između obrazaca partnerske afektivne vezanosti i osjećanja samopoštovanja svakog od partnera, uzimajući u obzir dužinu veze. Više istraživanja ukazuje na povezanost afektivne vezanosti i nivoa samopoštovanja osobe.

Uzorak: Uzorak obuhvata 60 ispitanika koji se nalaze u bliskim emotivnim vezama. Uzorak je ujednačen po polu. Svi ispitanici su stariji od 18 godina i podijeljeni u dvije grupe, prema dužini veze (oni koji su u emotivnoj vezi od 5-10 godina ili oni koji su u vezi duže od 15 godina).

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje partnerske afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Close Relationships Questionnaire, Bartholomew and Shaver, 1988). Upitnik se sastoji od 36 ajtema. Na svakom od ajtema ispitanik izražava

va stepen slaganja ili neslaganja sa tvrdnjom, preko skale Likertovog tipa (od 1 do 7). Pouzdanost za dimenziju izbjegavanje iznosi $\alpha = .77$, a za dimenziju anksioznost $\alpha = .83$. Unutrašnji doživljaj samopoštovanja ispitivan je pomoću *Rozenbergove skale samopoštovanja* (Rosenberg, 1965). Ona se sastoji od 10 ajtema koji mjere globalni doživljaj sopstvene vrijednosti i samopoštovanja. Tokom ispitivanja su prikupljeni i sociodemografski podaci ispitanika.

Rezultati: U istraživanju je potvrđena hipoteza o očekivanoj povezanosti dominantnog obrasca afektivne vezanosti i nivoa samopoštovanja. Unutar uzorka nađeno je 35 dominantnih sigurnih obrazaca afektivne vezanosti, 4 bojažljiva partnerska obrasca, 14 preokupiranih i 7 odbacujućih obrazaca afektivne vezanosti. Rezultati pokazuju da sigurni obrazac (pojedinaac koji ima pozitivan model sebe i pozitivan model drugih) ima i visok nivo samopoštovanja. Nesigurni obrasci afektivne vezanosti sa negativnim modelom sebe (preokupirani i bojažljivi) imaju niži nivo samopoštovanja. Istraživanje nije pokazalo značajan uticaj pola na nivo samopoštovanja. Prema dužini veze dobijeni su rezultati koji pokazuje statistički značajan uticaj interakcije između pola i obrasca afektivne vezanosti kada su u pitanju ispitanici koji su u vezi od 5 do 10 godina. Muškarci sa odbacujućim obrascem partnerske vezanosti iskazuju veće samopoštovanje u odnosu na ispitanice sa istim obrascem afektivne vezanosti. Viši skorovi na samopoštovanju postoje kod ispitanica sa preokupiranim obrascem afektivne vezanosti, u odnosu na ispitanike sa istim obrascem partnerske afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Dobijene razlike mogu biti odraz specifičnog uzorka, kao što su neke razlike moguće izostale zbog veličine uzorka i malog broja ispitanika u nesigurnim obrascima preokupiranog i plašljivog tipa. Buduća istraživanja bi trebala uključiti veće uzorke i provjeriti podatak o većem riziku za niže samopoštovanje kod žena sa odbacujućim obrascem i muškaraca sa preokupiranim, koji se ne uklapaju u socijalizacijske norme odgajanja muškaraca i žena.

Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti, agresivnosti i percepcije agresivnog ponašanja u partnerskoj vezi kod adolescenata različitog pola

Dragana Golemović

Problem istraživanja: Problem istraživanja odnosi se na ispitivanje razlika među polovima u izraženosti agresivnosti i percepciji agresivnog ponašanja u vezi, kao i razlika u izraženosti agresivnosti i percepciji

agresivnog ponašanja u vezi kod ispitanika sa različitim obrascima partnerske afektivne vezanosti.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 117 učenika četvrtog razreda srednje Tehničke škole u Banjoj Luci. Od toga 58 momaka i 59 djevojaka.

Korišteni instrumenti: Mjerni instrumenti korišteni u ovom istraživanju su: *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995), *Upitnik za procjenu percepcije agresivnog ponašanja u partnerskoj vezi* (autor konstruisao za potrebe ovog istraživanja), kao i *VAPO 98* skala za ispitivanje agresivnosti koja sadrži i subskale, a to su viscelarna vapo komponenta, ponašajna vapo komponenta i verbalna vapo komponenta.

Rezultati: Distribucija obrazaca na cijelom uzorku pokazuje: 64,1% sigurnih, 12,8% preokupiranih, 14,5% odbacujućih i 7,7% plašljivih tipova afektivne vezanosti. Ne postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u ispoljavanju agresivnosti na ukupnom VAPO skoru, što znači da mladići i djevojke jednako ispoljavaju agresivnost. Postoji statistički značajna razlika između sigurnog i preokupiranog tipa afektivne vezanosti i između preokupiranog i plašljivog tipa koja pokazuje da je najviša agresivnost preokupiranih, zatim slijede sigurni i najmanje agresivni su odbacujuće vezani. Rezultati koji se odnose na percepciju agresije u vezi pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka, što znači da oba pola podjednako opažaju svoje veze kao agresivne. Postoje statistički značajne razlike za varijablu tip afektivne vezanosti, a dobijeno je da tip afektivne vezanosti utiče na percepciju agresivnog ponašanja u sopstvenim vezama, što govori da ispitanici različitih tipova afektivne vezanosti različito opažaju svoje veze kao agresivne. Razlike postoje između mladića i djevojaka u uticaju tipa afektivne vezanosti i pola na percepciju agresivnog ponašanja u vezi, jer rezultati pokazuju da djevojke sigurnog tipa afektivne vezanosti više opažaju svoju vezu kao agresivnu od mladića ovog tipa, dok mladići ostalih tipova više percipiraju svoju vezu kao agresivnu, za razliku od djevojaka istog tipa. Preokupirano vezani svoje veze opažaju agresivnijim od ostalih obrazaca afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Neka ograničenja proizilaze iz veličine uzorka, a bilo bi značajno i detaljnije provjeriti pitanja koja ulaze u upitnik za procjenu percepcije agresivnog ponašanja u partnerskoj vezi, koji autorka kreira za potrebe istraživanja.

Afektivna vezanost i seksualne šeme kod poznih adolescenata i zrelih odraslih

Maja Balta, Vanja Dobrnjac, Olja Minaković, Jovana Mirić

Problem istraživanja: Imajući u vidu značaj afektivne vezanosti za čovjekov život u pogledu međuljudskih odnosa, slike o sebi i drugima, ovo istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti i seksualnih šema na našim prostorima. Mogu li se preko sistema afektivne vezanosti predvidjeti stavovi, ponašanja prema, i u seksualnim odnosima ljudi? Postoje li razlike u dimenzijama afektivne vezanosti i doživljaja seksualnosti između muškaraca i žena, adolescenata i zrelih odraslih?

Uzorak: Uzorak istraživanja čini 211 ispitanika, a to su pozni adolescenti uzrasta 19-21 godine (55,9%) i zreli odrasli uzrasta 40-55 godina (44.1%). Ispitanici su ujednačeni po uzrastu i po polu (ženskih 56.4%, muških 43.6%).

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su *Upitnik za procjenu dimenzija seksualnosti MSQ* (Multidimensional Sexuality Questionnaire, Snell, Fisher, Walters, 1993) i modifikovana srpska verzija *Upitnika za procjenu afektivne vezanosti u bliskim veza-ma SM-ECR-R* (Serbian Version of Modified and Revised Experience in Close Relationship Scale, Hanak, Dimitrijević, 2013).

Rezultati: Rezultati pokazuju da postoji povezanost između dimenzija afektivne vezanosti i seksualnih šema. Korelacije dimenzije *izbjegavanja* i dimenzija seksualnih šema *uvažavanje*, *motivisanost* i *zadovoljstvo* su statistički značajne na nivou $p < .001$. Dobijena je statistički značajna korelacija *anksioznosti* i dimenzija *okupiranost*, *zadovoljstvo* ($p < .005$), kao i *seksualna anksioznost* ($p < .001$). Najviše ispitanika pripada sigurnom obrascu afektivne vezanosti (38,9%), zatim izbjegavajućem (28%), preokupiranom (21,3%) i bojažljivom (11,8%). Adolescenti koji su visoko na dimenziji izbjegavanja su relativno skloniji strahu od seksa i ne uživaju u njemu, dok su odrasli sa dimenzijom izbjegavanja manje zainteresovani za seksualnost uopšte, a posebno za privržene i intimne aspekte seksualnosti. Kada su u pitanju dimenzije *seksualnih šema* i *pola* postoji statistički značajna razlika između muškaraca i žena ($p < .001$). Muškarci češće od žena pozitivno procjenjuju svoje seksualne sposobnosti, vjeruju u sebe, češće su okupirani seksualnim aspektom, motivisaniji za uspostavljanjem seksualnih veza i asertivniji su.

Kritički osvrt: Dobijeni podaci u ovom istraživanju doprinose razumijevanju generacijskih i polnih razlika u pogledu različitih aspekata seksualnosti i sistema afektivne vezanosti. Preporuka za buduća istraživanja bi bila uzorkom obuhvatiti veći broj ispitanika koji bi mogao

uticati na brojčanu razliku između različitih obrazaca afektivne vezanosti. Ispitati odnos afektivne vezanosti i seksualnih šema kod ispitanika mlađe odrasle životne dobi (20.- 40. godine života) koji se nalaze u fazi zasnivanja vlastitih porodica, rađanja i podizanje djece. Upotreba drugačijih instrumenata, na primjer UPIPAV-R (Hanak, 2004) koji sadrži sedam skala i njihovo kombinovanje sa dimenzijama seksualnih šema moglo bi donijeti nova značajna saznanja.

Partnerska afektivna vezanost i seksualne šeme

Jelena Bajić, Milijana Davidović, Marijana Dragojević, Irena Pašić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje vezu između partnerske afektivne vezanosti i seksualnih šema, koliko obrasci partnerske afektivne vezanosti utiču na načine uspostavljanja, održavanja i završavanja odnosa sa partnerima. Uzet je u obzir i uticaj pola i uzrasta ispitanika. Autori povezanost između partnerske afektivne vezanosti i seksualnosti, oslanjaju na teoriju evolucije. Smatraju da sama reprodukcija nije dovoljna za opstanak vrste, te da partnerska vezanost i bliski odnosi sa drugima predstavljaju bitan faktor razvoja jedinke.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na teritoriji grada Banja Luka. U istraživanju je učestvovalo 200 ispitanika (100 žena i 100 muškaraca), ispitanici su raspoređeni i po uzrasnoj kategoriji (50 mlađe odraslo doba, 50 starije odraslo doba, za žene i za muškarce).

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u istraživanju su *Skale CRQ* (Close Relationships Questionnaire, Bartholomew & Shaver, 1998), za mjerenje partnerske afektivne vezanosti i *MSQ upitnik* (Multidimensional Sexuality Questionnaire, Snell, Fisher, Walters, 1993) za procjenu seksualnih šema. MSQ upitnik je sastavljen da procijeni psihološke tendencije ispoljavanja u seksualnim odnosima. Sastoji se od 60 stavki, od kojih 12 procjenjuje dimenzije seksualnosti (po 5 stavova se odnosi na svaku dimenziju). Dimenzije upitnika se odnose na: uvažavanje sopstvenih seksualnih sposobnosti, okupiranost seksom, sposobnost kontrole dešavanja u seksualnoj sferi, promišljanje o vlastitoj seksualnosti, seksualna motivisanost, seksualna anksioznost, seksualna asertivnost, seksualna depresivnost, ubjeđenje da je seksualna sfera pod uticajem sudbine i da izmiče kontroli, pridavanje značaja procjeni drugih u ovoj oblasti, strah od seksa i seksualno zadovoljstvo. *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* je jednostavnija verzija upitnika Close Relationships Questionnaire. Sastoji se od 18 tvrdnji koje opisuju osjećanja i doživljaje koje osobe mogu imati u emotivnim vezama i ima dvije dimenzije - izbjegavanje bliskosti i anksioznost oko

gubitka bliskih relacija čijim ukrštanjem se dobijaju 4 obrasca partnerske afektivne vezanosti.

Rezultati: U uzorku dominiraju ispitanici sa sigurnom afektivnom vezanošću. Polne razlike u distribuciji obrazaca partnerske afektivne vezanosti nisu značajne. Značajna razlika je dobijena između starijih i mladih osoba u odnosu na zastupljenost obrazaca partnerske afektivne vezanosti. Kod starijih je zastupljen sigurni obrazac, a kod mladih više odbacujući stil. Rezultati pokazuju da se osobe različitog obrasca partnerske afektivne vezanosti razlikuju i po seksualnim šemama, a veće zadovoljstvo, asertivnost i osviještenost ispoljavaju sigurno i odbacujuće vezani u odnosu na preokupirano i plašljivo vezane, koji su sa izraženijom anksioznošću. Polne razlike u izraženosti seksualnih šema pokazuju da su muškarci u odnosu na žene asertivniji, više preokupirani seksom, više motivisani za seks, dok je kod žena prisutniji strah od seksa. Cijeli uzorak ispoljava tendenciju ka poželjnim seksualnim dimenzijama, što znači da ispitanici ispoljavaju zdravu seksualnost, manje su skloni različitim problemima. Rezultat je u skladu sa visokim brojem sigurno vezanih osoba u uzorku.

Kritički osvrt: Tema istraživanja je zanimljiva i korisna, osobito u društvu u kom je seksualnost tabuizirana ili banalizovana. Kao nedostatak istraživanja može se smatrati mali uzorak osobito kada se uzme u obzir veći broj varijabli. Takođe, od ispitanika bi trebalo tražiti da naglase da li odgovore daju na osnovu trenutne partnerske veze, neke ranije ili samo na osnovu svojih pretpostavki o svom ponašanju u partnerskoj vezi.

Povezanost dimenzija afektivne vezanosti i seksualnog iskustva i njihovih razlika u odnosu na dužinu partnerske veze i pola

Aleksandra Cvijić, Darka Cerović, Draženka Malešević, Dragana Rikalo

Problem istraživanja: Seksualno ponašanje i sistem afektivne vezanosti sastavni su dio partnerskih, ljubavnih odnosa. To znači da se očekuje da će ljubavni partner biti istovremeno i seksualni partner i davalac/primalac njege i emocionalne podrške (Stefanović Stanojević i Tošić, 2010). Osnovni istraživački problem jeste ispitati povezanost dimenzija afektivne vezanosti i seksualnog iskustva, te njihovih razlika u odnosu na dužinu partnerske veze i pola.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 292 ispitanika (47.3% muških, 52.7% ženskih). Svi ispitanici su u toku istraživanja bili u partnerskom odnosu sa različitim dužinama trajanja. U partnerskom odnosu duže od 5 godina bilo je 49.7%, a kraće od 5 godina 50.3% ispitanika.

Korišteni instrumenti: Za procjenu seksualnog ponašanja korištena je *EHIS-skala* za procjenjivanje heteroseksualnih iskustava (Experience of Heterosexual Intercourse Scale, Binbaum, 2002) koji se sastoji od 76 ajtema i tri skale *seksualno iskustvo centrirano na odnos (romansa)*, *seksualno iskustvo centrirano na brigu* i *seksualno iskustvo centrirano na sebe*. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .67$. Partnerska, afektivna vezanost procjenjivana je *Skalom za procjenjivanje bliskih veza ECR-R* (Brenan, Clark & Shaver, 1998) koja sadrži 36 ajtema i dvije dimenzije izbjegavanja i anksioznost. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .84$.

Rezultati: Distribucija obrazaca pokazuje da najveći dio ispitanika pripada izbjegavajućem obrascu (44.4%), zatim sigurnom (26.2%), plašljivom (24.4%) i preokupiranom (5%). Potvrđena je opšta hipoteza istraživanja da postoji povezanost između dimenzija partnerskog afektivnog vezivanja i heteroseksualnog iskustva u partnerskim odnosima. Dimenzija izbjegavanja negativno korelira sa dimenzijama seksualno iskustvo centrirano na brigu, seksualno iskustvo centrirano na odnos i seksualno iskustvo centrirano na sebe, što govori da su ovakve osobe manje brižne i manje obraćaju pažnju na potrebe partnera. Razlike između muškaraca i žena nema ni na jednoj od dimenzija heteroseksualnog iskustva. Dužina veze predstavlja bitan prediktor seksualnog iskustva, a rezultati pokazuju da je razlika prisutna samo na dimenziji usmjerenoj na partnera, dok na druge dvije nije bilo razlike.

Kritički osvrt: Implikacije za buduća istraživanja bi bile istražiti razlike u seksualnom ponašanju različitih obrazaca afektivne vezanosti kod osoba koje su odrasle u različitim sredinama (urbane/ruralne), kod osoba različite seksualne orijentacije, kao i napraviti distinkciju s obzirom na uzrast ispitanika. Zatim, ispitati dimenzije afektivne vezanosti i obrazaca seksualnog ponašanja kod oba partnera.

Bliska partnerska vezanost parova u Bosni i Hercegovini i Velikoj Britaniji

Ivana Kalaba, Dragana Marjanović, Andrijana Radovanović

Problem istraživanja: Problem istraživanja je usmjeren ka utvrđivanju razlika u rasprostranjenosti obrazaca bliske afektivne vezanosti parova u Bosni i Hercegovini i Velikoj Britaniji. Ispituju se polne razlike, kao i uticaj godina zajedničkog života partnera na distribuciju obrazaca afektivne vezanosti.

Uzorak: Uzorak istraživanja se sastoji od 50 bračnih parova iz Bosne i Hercegovine i 44 para iz Velike Britanije, uzrasta od 23 do 61 godine, pri čemu je uzorak u potpunosti ujednačen po polu.

Korišteni instrumenti: Mjerni instrument korišten u istraživanju je *Skala za procjenjivanje bliskih veza* (Experience of Close Relationships Scale, Brennan, Clark & Shaver, 1998). Instrument je zasnovan na dvo-dimenzionalnom modelu individualnih razlika u afektivnom vezivanju odraslih (dimenzija anksioznost i dimenzija izbjegavanja). Ove dvije dimenzije ukrštanjem daju četiri obrasca afektivnog vezivanja: obrazac izbjegavajuće partnerske vezanosti, sigurnog partnerskog vezivanja, preokupiranog i bojažljivog partnerskog vezivanja. Pouzdanost ove skale je $\alpha = .88$.

Rezultati: Dobijeni rezultati su potvrdili postojanje sva četiri obrasca partnerske afektivne vezanosti, kao i postojanje razlika u rasprostranjenosti obrazaca među ispitanicima iz Bosne i Hercegovine u odnosu na ispitanike iz Velike Britanije. Dobijene su statistički značajne razlike na nivou .01, koje sugerišu da ispitanici iz Bosne i Hercegovine imaju veću zastupljenost preokupiranog i bojažljivog obrasca afektivne vezanosti. Polne razlike u distribuciji obrazaca afektivne vezanosti nisu dobijene. Rezultati su pokazali da je distribucija obrazaca partnerske afektivne vezanosti drugačija u zavisnosti od godina provedenih u vezi sa partnerom, pa je sigurni obrazac afektivnog vezivanja bio najzastupljeniji među onim ispitanicima koji su bili u vezi duže od 20 godina.

Kritički osvrt: Ovo istraživanje donosi saznanja o distribuciji obrazaca partnerske vezanosti u različitim kulturama i otvara prostor za buduća istraživanja na ovu temu. Nemogućnost ispitivača da kontroliše ispitnu situaciju jedan je od nedostataka ovog istraživanja što može da dovede do toga da ispitanici zajedno sa svojim partnerima ispunjavaju upitnik, gdje bi na taj način mogli davati socijalno poželjne odgovore.

Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti i predstave o pravoj partnerskoj ljubavi kod adolescenta

Ensad Miljković, Sanja Lukač

Problem istraživanja: Istraživanje se bavi problemom utvrđivanja obrazaca partnerske afektivne vezanosti i kompleksnosti predstava o pravoj ljubavi. Za teorijski okvir datog istraživanja uzet je model Kim Bartholomew-a koja polazi od pretpostavke da je za ponašanje u partnerskom odnosu važno kako neko opaža sebe i kako neko opaža drugog. U skladu sa tim postoje negativan model sebe (anksioznost) i negativan model drugih (izbjegavanje) na osnovu čega se formiraju četiri obrasca partnerske afektivne vezanosti: sigurni, okupirani, izbjegavajući i bojažljivi.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 304 ispitanika, od kojih su 182 ispitanika ženskog pola (59.9%) i 109 ispitanika muškog pola (35.9%). Starost ispitanika je od 17 do 25 godina. Istraživanje je sprovedeno sa učenicima četvrtih razreda Gimnazije u Velikoj Kladuši i studentima različitih odsjeka Univerziteta u Banjoj Luci.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje partnerske afektivne vezanosti korištena je skraćena verzija originalnog *Upitnika za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Bernan, Clark & Shaver, 1998., prema Kamenov i Jelić, 2003) koji se sastoji od 18 tvrdnji koje se odnose na osjećanja u ljubavnim vezama. Test je Likertovog tipa sa vrijednostima od 1 do 7. Pouzdanost testa u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .80$. *Test kompleksnosti predstave prave partnerske ljubavi* (Milivojević, 2007) se sastoji od 40 iskaza, i svi iskazi shvaćeni doslovno su zabluda ili iskrivljena uvjerenja o ljubavi. Test je Likertovog tipa sa vrijednostima od 1 do 5. Pouzdanost testa dobijena u ovom istraživanju je $\alpha = .86$.

Rezultati: Rezultati pokazuju da sigurni obrazac ima najvišu zastupljenost u uzorku, ima najniži skor na skali zabluda o pravoj ljubavi. Najviši ukupan skor na testu kompleksnosti predstave prve partnerske ljubavi postižu ispitanici preokupiranog obrasca afektivne vezanosti. Sigurni obrazac se nalazi na gornjoj granici normalnog broja zabluda sa prosječno 16 zabluda. Moguće je da zbog visokog povjerenja i pozitivnog odnosa prema drugima, sigurni obrazac partnerske afektivne vezanosti ima u sebi izvjesnu količinu „naivnosti“. Odbacujući obrazac afektivne vezanosti ima najmanje zabluda o ljubavi što se može objasniti njihovim pozitivnim unutrašnjim modelom sebe i negativnim modelom drugih. Dimenzija izbjegavanje se nalazi u veoma slaboj korelaciji sa skalom o predstavama ljubavi. Anksioznost i predstave ljubavi se nalaze u pozitivnoj srednjoj korelaciji sa visokom statističkom značajnošću.

Kritički osvrt: Veći uzorak bi omogućio distribuciju obrazaca afektivne vezanosti sa više ispitanika u obrascima nesigurne vezanosti. Bilo bi korisno istraživanje sprovedi na „zrelijoj“ populaciji, među bračnim parovima.

Efekat dimenzija i obrazaca partnerske afektivne vezanosti na prisustvo zabluda o pravoj partnerskoj ljubavi i važnosti partnerskih veza

Helena Bakić, Ivana Boruta

Problem istraživanja: Milivojević (2016) navodi da najveći broj ljubavnih problema potiče iz nemogućnosti pojedinca da razlikuje ljubav kojoj teži od vlastite predstave o ljubavi i što ne shvata kako njegova predstava o ljubavi oblikuje i utiče na njegovo razmišljanje o ljubavi. Ljudi se ponašaju onako kako vjeruju da se treba ponašati kada se neko voli. Problem ovog istraživanja predstavlja utvrđivanje odnosa između dimenzije partnerske afektivne vezanosti (izbjegavanja i anksioznosti), zastupljenosti zabluda o pravoj partnerskoj ljubavi i percipirane važnosti partnerskih veza, te razlike u izraženosti zabluda i percepciji važnosti partnerskih veza između osoba koje pripadaju različitim obrascima partnerske afektivne vezanosti.

Uzorak: Uzorak istraživanja čini 446 ispitanika (240 muškog pola i 206 ženskog pola), uzrasta od 19 do 26 godina ($M=21.76$, $SD= 1.91$), pretežno studenata.

Korišteni instrumenti: Za procjenu partnerske afektivne vezanosti korišten je modifikovani *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Kamenov i Jelić, 2003) koji se sastoji od 18 tvrdnji. Polovina stavki procjenjuje izbjegavanje, dok druga polovina procjenjuje anksioznost. Ukupna pouzdanost instrumenta iznosi $\alpha= .83$. Prisustvo zabluda o pravoj partnerskoj ljubavi se procjenjuje *Testom kompleksnosti predstave o pravoj partnerskoj ljubavi* (Milivojević, 2007). Test se sastoji od 40 tvrdnji. Svih 40 tvrdnji označava prisustvo zablude, a 15 ili više stavki sa ocjenom 4 ili 5 označava prisustvo zabluda za koje je potrebno preispitati svoj sistem predstava o pravoj partnerskoj ljubavi. Ukupna pouzdanost testa iznosi $\alpha= .88$. Procjena percepcije važnosti romantičnih odnosa kod mladih odraslih osoba se vrši *BMRI* (Brief Measure of Relationship Importance, Watkins & Beckmeyer, 2019). Šest stavki najbolje objašnjavaju dva faktora, odnosno subskalu *želja za vezom i izbjegavanje veze*. Pouzdanost instrumenta dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha= .70$.

Rezultati: Distribucija obrazaca pokazuje da je sigurni obrazac najzastupljeniji (67.04%), zatim preokupirani (22.19%), odbacujući (7.17%) i bojažljivi (3.6%). Rezultati pokazuju da dvije dimenzije afektivne vezanosti anksioznost i izbjegavanje, značajno predviđaju zastupljenost zabluda tj. osobe koje imaju izraženiju anksioznost od gubitka bliskosti će imati izraženije zablude, dok će osobe sa izraženijim izbjegavanjem vezanosti imati manje izražene zablude. Ovakvi rezultati su dobijeni i

u pogledu važnosti partnerskih odnosa. Takođe, rezultati pokazuju da su partnerske veze najvažnije preokupiranom, zatim sigurnom, pa bojažljivom, a najmanje odbacujućem obrascu. Kada su u pitanju zabluda, među onima sa najviše zabluda nalaze se bojažljivi, preokupirani, pa sigurni, dok očekivano najmanje zabluda imaju odbacujuće vezani.

Kritički osvrt: Implikacije za buduća istraživanja bi bile uzorkom obuhvatiti ispitanike zrelije dobi, uvrstiti varijable uzrasta, bračni status ispitanika te ispitati razlike u izraženosti zabluda o pravoj partnerskoj ljubavi i percepciji važnosti partnerskih veza.

Relacije afektivne vezanosti i stilova ljubavi

Sandra Turudija, Snežana Medan

Problem istraživanja: Kvalitet ranih odnosa koji se formiraju sa majkom kasnije se prenose na partnerske veze. Unutrašnji radni modeli – model sebe i model drugih, su trajni kapital kod ljudi i prisutni su tokom cijelog životnog vijeka, utičući na oblikovanje kasnijih emotivnih odnosa u odrasлом dobu. Istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti i stilova ljubavi, kao i postojanje polnih razlika u izraženosti svojstava afektivne vezanosti i stilova ljubavi.

Uzorak: Istraživanje je obavljeno na prigodnom uzorku od 200 ispitanika (100 ženskih i 100 muških) starijih od 30 godina. Ispitanici su bila sa prostora Mostara, Banja Luke i Brčko Distrikta.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u istraživanju su *Skala ljubavnih stavova LAS* (Hendrick, K. & Hendrick, S., 1990) i *SM-ECR-R* upitnik (Hanak i Dimitrijević, 2013). *Skala ljubavnih stavova LAS* nastala je na osnovu klasifikacije ljubavnih stilova Alena Lija (prema Nikić, 2011). Sastoji se od 41 tvrdnje i šest subskala koje predstavljaju ljubavne stilove: Eros – strasna ljubav, Ludus – ljubav kao igra, Storge – prijateljska ljubav, Pragma – logična ljubav, Manija – posesivna ili zavisna ljubav i Agape – nesebična ljubav. Skala ima unutrašnju konzistentnost za subskale od $\alpha = .74$ do $\alpha = .84$ (Hendrick, K. & Hendrick, S., 1990). Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .69$. *Upitnik SM-ECR-R* (Hanak i Dimitrijević, 2013) sadrži 36 tvrdnji koji se raspoređuju u dvije dimenzije – izbjegavanje bliskosti i anksioznost oko gubitka bliskih relacija, koje operacionalizuju dva URM, sebe i drugih. Skala ima zadovoljavajući test – retest pouzdanost za cijeli upitnik koja iznosi $\alpha = .84$. Pouzdanost za izbjegavanje iznosi $\alpha = .94$, a za anksioznost $\alpha = .91$. Pouzdanost dobijena u ovom istraživanju za cijeli upitnik iznosi $\alpha = .78$, za izbjegavanje $\alpha = .61$ i za anksioznost $\alpha = .86$.

Rezultati: Dobijena je statistički značajna povezanost između dimenzije manija i pragma sa dimenzijom anksioznosti. Pripadnici manija stila neprekidno su u brizi zbog partnerskog odnosa koja potiče iz osjećaja da ne vrijede i da je partner vredniji ljubavi i pažnje što se manifestuje kao glad za ljubavlju. Nisu se javile statistički značajne polne razlike u izraženostima dimenzija afektivne vezanosti. Statistički značajne razlike javljaju se na pojedinim subskalama stilova ljubavi i to na eros, manija i agape na kojima muškarci ostvaruju veće prosječne skorove. Ovo možemo objasniti time da je kod muškaraca više izražena i važna fizička privlačnost, da je u prirodi muškaraca da teže dominaciji u partnerskim odnosima i ako u tome ne uspiju javlja se ljubomora i posesivnost.

Kritički osvrt: Rad je mogao da obuhvati i pitanje predikcije stilova ljubavi na osnovu dimenzija afektivne vezanosti. Druga mogućnost uključuje razlike između stilova ljubavi ispitanika sa različitim obrascem partnerske afektivne vezanosti.

Stilovi u ljubavi, partnerska afektivna vezanost i strah od bliskosti

Aleksandra Slavnić, Bojana Đenić, Milka Bijelović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje relacije stilova u ljubavi, obrazaca partnerske afektivne vezanosti i straha od bliskosti kod studenata. Cilj ovog istraživanja jeste utvrditi vezu između stilova u ljubavi i obrazaca partnerske afektivne vezanosti sa jedne strane, i vezu između stilova u ljubavi i stepena straha od bliskosti, sa druge strane.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 150 studenata treće i četvrte godine studija fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Za ispitivanje partnerske afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) i sastoji se od 18 ajtema i koji se odnose na različita osjećanja i stavove pojedinaca u partnerskim vezama. Korištena je i *LAS skala* (Love Attitude Scales, Hendrick & Hendrick, 1989) koja sadrži po sedam ajtema za svaki od 6 ljubavnih stilova. Stilovi ljubavi su: Eros – strasna ljubav, Ludus – ljubav kao igra, Storge – prijateljska ljubav, Pragma – logična ljubav, Manija – posesivna ili zavisna ljubav i Agape – nesebična ljubav. Pokazalo se da su skale relativno nezavisne (najveća korelacija je obično između Agape i Manije) kao i da su zadovoljavajuće unutrašnje konzistentnosti. Pouzdanost ove skale je $\alpha = .70$ do $\alpha = .80$. Pored toga u istraživanju je korištena i *Skala straha od bliskosti* (Sternberg, 1988) koja se sastoji od 35 ajtema i petostepenog je tipa.

Rezultati: Rezultati pokazuju da je najrasprostranjeniji eros stil u ljubavi dok se najmanje ispitanika opredjeljuje za manija stil u partnerskim vezama. Dobijene aritmetičke sredine i standardne devijacije za svaki od stilova u ljubavi dobijene na skali strah od bliskosti ukazuju na to da pragma stil u ljubavnim odnosima ima najveći intenzitet straha od bliskosti, a eros i agape najmanji. Osobe sa pragma stilom svjesno i oprezno tragaju za idealnim partnerom. Za osobe sa pragma stilom važi načelo da se sve u životu postiže trudom i zalaganjem, te se tako i gradi stabilan partnerski odnos. Distribucija obrazaca partnerske afektivne vezanosti koja je dobijena na ovom uzorku pokazuje da najviše ispitanika ima sigurni obrazac, zatim preokupirani i odbacujući, dok najmanje ispitanika ima plašljivi obrazac u partnerskim odnosima. Dobijena je statistički značajna razlika između obrazaca partnerske afektivne vezanosti i stilova ljubavi. Sigurni i preokupirani obrazac partnerske afektivne vezanosti u najvećem procentu zastupljen je kod eros stila. Osobe sa eros stilom su pojedinci koji znaju kakvog partnera žele, sigurne su u sebe, teže sigurnim, čvrstim partnerskim odnosima i to ostvaruju. Bojažljivi i odbacujući obrazac partnerske afektivne vezanosti u najvećoj mjeri zastupljen je kod ludus stila koji ljubav shvata kao igru i zabavu. Za njih partnerska ljubav ne predstavlja poseban odnos u kome se dijele najjače emocije. Ljubav doživljavaju kao avanturu za kojom treba neprekidno tragati.

Kritički osvrt: Na rezultate je mogao uticati mali uzorak, a i u drugim istraživanjima bi se mogla koristiti predikcija stilova na osnovu dimenzija afektivne vezanosti. Bilo bi smisleno ponoviti istraživanje na uzorku zrelih odraslih.

Povezanost između dimenzija afektivne vezanosti i stilova flertovanja

Suzana Vujadinović, Nataša Zrnić, Ranka Đunić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost između afektivne vezanosti izražene kroz dvije dimenzije (anksioznost i izbjegavanje) i kroz obrasce partnerske vezanosti (sigurni, odbacujući, preokupirani i plašljivi) i preferencije ka određenom stilu flertovanja (tradicionalni, fizički, razigrani, iskreni i učtivi). Za teorijski okvir uzeta je evolucijska teorija objašnjenja flertovanja. Pronalažanje adekvatnog partnera i ostvarivanje veze sa njim u cilju dobijanja potomstva igra važnu ulogu u životu čovjeka, a kroz flertovanje se ostvaruje prvi kontakt sa osobom koja nam se sviđa. S razvojem društva, mijenjale su se mnoge aktivnosti ljudi, pa samim tim su se stvorili stilovi flertovanja

(tradicionalni stil flertovanja, fizički stil flertovanja, iskreni stil flertovanja, razigrani stil flertovanja i učtivi način flertovanja).

Uzorak: Istraživanje je provedeno na uzorku od 301 ispitanika u Banjoj Luci, uzrasta od 19 do 29 godina. Uzorak čini 155 žena i 146 muškaraca. Sam uzorak su većinom činili studenti, koji su trenutno u vezi ili su bili u bliskom periodu.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u istraživanju su *Upitnik za procjenu partnerske afektivne vezanosti*, autora Bernana i saradnika, koji su modifikovali Kamenov i Jelić (Kamenov i Jelić, 2003). Skala upitnika se sastoji od 18 stavki Likertovog tipa sa sedmostepenom skalom odgovora („od uopšte me ne opisuje“ do „u potpunosti me opisuje“). Pouzdanost skale je $\alpha = .74$. Pripadnost određenom stilu flertovanja mjerena je pomoću *Inventara stilova flertovanja* (Hal et al., 2010). Njege čine pet subskala koje određuju pet stilova flertovanja: tradicionalni, fizički, iskreni, razigrani i učtivi. Cjelokupni inventar se sastoji od 26 stavki Likertovog tipa sa sedmostepenom skalom odgovora („od uopšte me ne opisuje“ do „u potpunosti me opisuje“). Pouzdanost inventara je $\alpha = .71$.

Rezultati: Rezultati pokazuju da 66.8% ispitanika ima sigurno vezan obrazac, 15.9% odbacujući, 9.6% preokupirani i 7.6% njih ima plašljivi obrazac. Razlike prema polu postoje kod odbacujućeg obrasca u korist muškaraca i kod preokupiranog obrasca u korist žena, dok je kod druge dvije kategorije približno jednak broj muškaraca i žena, ali razlike nisu statistički značajne. Na osnovu rezultata vidimo da postoji statistički značajna razlika obrazaca u izboru stila flertovanja. Tradicionalni stil flertovanja najčešće preferiraju preokupirano vezani pojedinci, a najrjeđe sigurno vezani. Fizički stil flertovanja najčešće preferiraju sigurno vezani, a najrjeđe plašljivo vezani pojedinci. Razigrani stil flertovanja najčešće preferiraju plašljivo vezani, zatim odbacujući, a najmanje preokupirano vezani pojedinci. Iskreni stil flertovanja najčešće preferiraju sigurno vezani, zatim preokupirani, a najrjeđe odbacujuće vezani pojedinci, dok učtivi stil flertovanja najčešće preferiraju preokupirano vezani, a najrjeđe odbacujući pojedinci. Podaci dobijeni regresionom analizom pokazuju da su dimenzije afektivne vezanosti značajni prediktori stila flertovanja. Muškarci koje karakteriše visoko izbjegavanje češće preferiraju tradicionalni stil i razigrani stil, dok oni koji imaju visoku anksioznost češće preferiraju učtivi stil flertovanja. Žene koje imaju visoku anksioznost najčešće preferiraju učtivi stil, dok one koje imaju visoko izbjegavanje i anksioznost biraju tradicionalni i razigrani stil flertovanja.

Kritički osvrt: Buduća istraživanja bi mogla uključiti starije ispitanike i ispitanike iz različitih konteksta odrastanja.

Relacije partnerske afektivne vezanosti i doživljaja podrške od strane partnera, kod parova koji su u vezama duži i kraći period

Tamara Četojević, Nikolina Dušanić, Nataša Tešanović

Problem istraživanja: Kada govorimo o partnerskim odnosima, sistem brižnosti jednog partnera trebalo bi da se automatski aktivira signalima potrebe drugog partnera i njegov cilj je da promijeni stanje partnera u nevolji sve dok se ne pokažu znaci sigurnosti, bezbijednosti. Tako se partneri kreću od traženja brige do pružanja brige. Ovo istraživanje ispituje relacije partnerske afektivne vezanosti kao i doživljaj podrške od strane partnera u zavisnosti od dužine trajanja veze

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 302 ispitanika (129 muških i 173 ženskih), uzrasta od 20 do 25 godina. Uzorak je prigodan. Ispitivanje je provedeno na nekoliko fakulteta Univerziteteta u Banjoj Luci.

Korišteni instrumenti: Instrument korišten za procjenu partnerske afektivne vezanosti je *Upitnik za procjenu partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji ima dvije dimenzije *anksioznost* oko gubitka bliskih relacija i *izbjegavanje* bliskosti. Ukrštanjem ovih dimenzija određuju se obrasci (sigurni, preokupirani, odbacujući i plašljivi obrazac partnerske afektivne vezanosti). Pouzdanost skale je $\alpha = .74$. Za potrebe ovog istraživanja konstruisan je *Upitnik za procjenu doživljaja podrške od strane partnera*, koji sadrži 10 ajtema Liketovog tipa sa petostepenom skalom. Pouzdanost skale je $\alpha = .86$. Takođe, u upitniku se nalaze pitanja za procjenu iskustava u vezama, dužinu trajanja veze i trenutni status veze.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da najveću zastupljenost doživljaja podrške od strane partnera imaju ispitanici koji su u vezi duže od godinu dana i imaju preokupirani obrazac partnerske vezanosti. Takođe, dobijena je statistički značajna povezanost između trenutnog stanja veze ispitanika, obrazaca partnerske vezanosti i doživljaja podrške između partnera. Što se tiče distribucije obrazaca afektivne vezanosti s obzirom na pol, značajne razlike izostaju, što ukazuje na sličnu distribuciju obrazaca partnerske afektivne vezanosti na polnim poduzorcima. Rezultati pokazuju polne razlike u doživljaju podrške od strane partnera, pri čemu veći broj ispitanika bira srednji nivo podrške, a veći broj ispitanica visok nivo doživljaja podrške.

Kritički osvrt: S obzirom da je uzorkom obuhvaćeno više ispitanica i da je ispitivanje sprovedeno sa studentskom populacijom, onemogućeno je uopštavanje rezultata na širu populaciju. Isto istraživanje moglo bi se provesti sa starijim ispitanicima, kao i onim koji su različito dugo u partnerskoj relaciji.

Relacije afektivne vezanosti prema roditeljima i romantičnim partnerima sa zadovoljstvom u romantičnom odnosu

Mihaela Dardan

Problem istraživanja: Cilj ovog istraživanja bio je ispitati postojanje potencijalnih relacija između, ali i koja je priroda tih relacija (korelacija ili predikcija) tri pomenute varijable – afektivne vezanosti prema roditeljima, prema romantičnim partnerima te zadovoljstva romantičnim odnosom.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 267 ispitanika (85% osoba ženskog i 15% osoba muškog pola), od čega su kao validni sačuvani i statistički obrađeni podaci dobijeni od 251 ispitanika. Starost ispitanika kretala se od 17 do 62 godine ($M = 26.6$). Prigodan uzorak ispitanika, koji su u romantičnoj vezi ili braku sa partnerom najmanje šest mjeseci u trenutku ispitivanja.

Korišteni instrumenti: Ispitanici su najprije odgovarali na demografska pitanja o polu, godinama starosti, romantičnom statusu i dužini romantične veze/braka. Za ispitivanje afektivne vezanosti sa roditeljima korišten je *Upitnik porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995, modifikacija Kamenov, Jelić, 2003). Upitnik se sastoji od 18 tvrdnji koje se odnose na emotivne odnose sa članovima porodice. Statistički pokazatelj pouzdanosti iznosi $\alpha = .79$. Za ispitivanje partnerske afektivne vezanosti korišten je *Upitnik partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995, modifikacija Kamenov, Jelić, 2003). Upitnik PAV-a se sastoji od 18 tvrdnji. Pretpostavljene tvrdnje se odnose na dimenzije anksioznosti i izbjegavanja koje su baza unutrašnjih radnih modela sebe i drugih (URMS i URMD). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .72$. Zadovoljstvo romantičnom vezom ili brakom ispitivano je *Upitnikom percepiranog kvaliteta veze* (Fletcher, Simpson & Thomas, 2000). Upitnik se sastoji od 6 ajtema koji procjenjuju ličnu percepciju kvaliteta romantične veze ispitanika. Za odgovaranje je bila pretpostavljena 7-stepena Likertova skala (od 1- „uopšte ne“ do 7 – „izrazito“). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .87$.

Rezultati: Obrasci ponašanja stečeni u odnosu sa roditeljima i emotivna veza koju su ispitanici ostvarili na nivou odnosa sa ocem ili majkom ne predstavlja značajan prediktor njihovog zadovoljstva u trenutnoj ili budućoj romantičnoj vezi. S druge strane, emotivne i ponašajne poveznice nastale u odnosu sa romantičnim partnerom, a definisane kroz dvije komponente afektivnog vezivanja (izbjegavanje i anksioznost) statistički značajno predviđaju zadovoljstvo koje ispitanici ispoljavaju u vezi sa trenutnim romantičnim partnerom/kom. Ipak, obrasci afek-

tivne vezanosti stečeni u porodici i romantičnoj zajednici pozitivno koreliraju, na nivou statističke značajnosti.

Kritički osvrt: Ovaj zaključak implicira da je potrebno još mnogo istraživanja u kojima će kao nezavisne varijable biti upotrijebljene iste komponente različitih afektivnih veza, da bi se uvidjelo da li stvarno dolazi do promjena unutar afektivnih obrazaca (od roditeljskih ka narednim afektivnim odnosima – sa partnerima, prijateljima i sl.), te koji su mehanizmi u pozadini istih.

Relacija partnerskih odnosa i empatije kod odraslih osoba

Milena Milosavljević, Zorana Čampara, Valentina Milišić

Problem istraživanja: Eisenberg i Strayer (1987; prema Raboteg Šarić, 1995), definišu empatiju kao emocionalni odgovor koji proizilazi iz emocionalnog stanja i uslova druge osobe i koji je prikladan njoj situaciji ili emocionalnom stanju. Aronfreed (1970; prema Raboteg Šarić, 1995) je eksperimentalno dokazao da se empatija uči uslovljavanjem u djetinjstvu. S obzirom da se obrasci afektivne vezanosti kreću formirati još u ranom djetinjstvu, u skladu sa navedenim, autore je zanimalo postoji li povezanost između dimenzija afektivne vezanosti kod partnerskih veza i empatije kod osoba starosti od 30 do 40 godina.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 200 ispitanika starosti od 30. do 40. godina. Ispitanici su ljudi različitih profesija i stepena obrazovanja. Uzorak je ujednačen po polu uz mala odstupanja.

Korišteni instrumenti: U istraživanju su korišteni sljedeći instrumenti: *Modifikovani inventar iskustva u partnerskim odnosima* (Brennan, Clark, Shaver, 1998) koji ispituje obrasce afektivnog vezivanja kod partnerskih veza. Sadrži 18 stavki i sastoji se od skale anksioznosti i skale izbjegavanja. Primjenom ovog instrumenta, moguće je razlikovati četiri obrasca afektivne vezanosti: sigurni, izbjegavajući, plašljivi i odbijajući. *Upitnik za mjerenje empatije* (Vukosavljević-Gvozden, 2002) se sastoji od 60 ajtema, od kojih 40 mjeri empatiju, a 20 ajtema služi odvratiti pažnju ispitanika od cilja ispitivanja. Skala ima 4 nivoa saglasnosti od izrazito se ne slažem do izrazito se slažem. Pouzdanost ove skale je $\alpha = .71$.

Rezultati: Rezultati istraživanja pokazuju da postoji povezanost između obrazaca afektivne vezanosti u partnerskim vezama i empatije. Više empatije pokazuju ispitanici sa pozitivnim unutrašnjim radnim modelom drugih od onih čiji je unutrašnji radni model drugih negativan. Takođe, dobijeno je da se obrasci sa pozitivnim unutrašnjim modelom

drugih siguran i preokupiran značajno razlikuju u izraženosti empatije u odnosu na odbacujuće vezane, dok izostaju razlike u odnosu na plašljivo vezane. Postoji polna razlika u izraženosti empatije. Žene su više empatične u odnosu na muškarce. Žene imaju izraženiji sigurni obrazac u odnosu na muškarce, dok muškarci imaju veći procenat nesigurnih obrazaca.

Kritički osvrt: Buduća istraživanja bi trebala detaljnije ispitati povezanost partnerskih relacija i empatije, kao i interakciju sa nekim drugim varijablama (npr. religioznost, vaspitni stil roditelja).

Povezanost dimenzija partnerske afektivne vezanosti, emocionalne inteligencije i anksioznosti

Bojana Tepić, Snježana Ivanović, Anja Petrović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje relacije partnerske afektivne vezanosti, emocionalne inteligencije i anksioznosti kao crte ličnosti. Kim Bartholomew (1990.; prema Stefanović Stanojević, 2005) formulisala je četirkategorijalni model vezanosti adolescenata i odraslih i identifikovala dimenzije koje su u osnovi modela: dimenzija odbacivanja (model drugoga) i dimenzija anksioznosti (model sebe). Ukrštanjem dimenzija dobijaju se četiri stila afektivne vezanosti: sigurni, preokupirani, povlačeći i bojažljivi stil vezanosti. Emocionalna inteligencija podrazumijeva sposobnost prepoznavanja značenja emocija i njihovih veza, korišćenja emocija u cilju rješavanja problema, kao i korišćenje emocija za poboljšanje kognitivnih aktivnosti (Mayer i sar., 1999). Anksioznost je vrsta strijepnje koju subjekat osjeća kada procjenjuje da njegova cjelokupna životna situacija prevazilazi njegove sposobnosti. Odnosno, osoba je anksiozna kada procjenjuje da nije u stanju da izađe na kraj sa životnim poteškoćama (Milivojević, 2007).

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno u Banjoj Luci i Derventi. Uzorak je prigodan i sastoji se od 305 ispitanika. Od ukupnog broja njih 154 je bilo uzrasta između 20 i 30 godina, a preostalih 151 ispitanika je bilo uzrasta od 45 godina i više. Ispitanici su izjednačeni po polu (152 muških ispitanika i 153 ispitanika ženskog pola).

Korišteni instrumenti: Kao mjerni instrumenti u ovom istraživanju korištena su tri upitnika. Prvi je *Upitnik emocionalne kompetentnosti (UEK)* (Takšić, 2002) koji se sastoji od 45 tvrdnji raspoređenih u tri skale: *uočavanje i razumijevanje emocija (URE)*, *izražavanje i imenovanje emocija (IIE)* i *upravljanje emocijama (UE)*. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .93$. Drugi je *Inventar anksioznosti kao osobine ličnosti STAI-T* (State-Trait Inventory for Adults, Spielberger et al., 1968) koji mjeri anksioznost

kao stanje i osobinu ličnosti kod odraslih i djece starije od 13 godina. Sastoji se od dvije odvojene skale samoprocjene: *S skala* za mjerenje prolaznih anksioznih stanja, odnosno subjektivnih, opaženih osjećanja strijepnje, napetosti i zabrinutosti koji s vremenom mijenjaju svoj intenzitet; *T skala* koja mjeri anksioznost kao relativno stabilnu osobinu ličnosti. Pouzdanost cjelokupnog inventara iznosi $\alpha = .93$. Treći je *Skala za ispitivanje iskustva u bliskim partnerskim odnosima* (Close Relationships Questionnaire, Bartholomew & Shaver, 1988; prema Stefanović Stanojević, 2010) koja ima 36 tvrdnji i dvije dimenzije anksioznost i odbacivanje. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .88$.

Rezultati: Rezultati istraživanja pokazuju da postoji statistički značajna povezanost između dimenzija partnerske afektivne vezanosti i emocionalne inteligencije. Osobe sa izraženijom dimenzijom izbjegavanja bliskosti ostvaruju niže rezultate na dimenzijama emocionalne inteligencije, što upućuje na to da su osobe sa pozitivnijim modelom drugih i emocionalno inteligentnije. Dobijena je statistički značajna povezanost anksioznosti kao crte ličnosti i dimenzije izbjegavanja ($r = .135$; $p = .020$). Osobe sa negativnijim modelom drugih imaju izraženiju anksioznost. Dodatna statistička analiza ukazuje na to da postoje polne razlike ukoliko posmatramo partnersku afektivnu vezanost kroz obrasce (dobijene klaster analizom), sigurni obrazac afektivne vezanosti je zastupljeniji kod ispitanica. Žene ostvaruju veće vrijednosti na skali emocionalne inteligencije u odnosu na muškarce. Uspješnije su na dimenzijama: uočavanje i razumijevanje emocija i imenovanje i izražavanje emocija, dok polnih razlika nema na dimenziji upravljanje emocijama. Dimenzije partnerske afektivne vezanosti i emocionalne inteligencije mogu se posmatrati kao dobri prediktori anksioznosti.

Kritički osvrt: Istraživanjem je obuhvaćen širok raspon uzrasta, pri čemu postoji praznina između uzrasta od 30 i uzrasta od 45. Iz istraživanja nije jasno da li je razmak napravljen namjerno ili je rezultat specifičnog uzorka.

Ispoljavanje ljubomore u zavisnosti od pola i obrasca partnerske afektivne vezanosti

Vanja Bebić, Daliborka Đaković, Vanja Janjić, Dijana Sulejmanović

Problem istraživanja: Ljubomora je složena emocija koja u sebi prvenstveno uključuje ljubav, strah od gubljenja ljubavi i gnjev na voljenu osobu zbog poljuljane sigurnosti (Stanucanović, 2011). Bliske partnerske veze su forma u kojoj većina ljudi provodi život. Odrasli traže utjehu, sigurnost od svog partnera u stresnim situacijama, a takođe reaguju

kada postoji opasnost da ostanu bez partnera. Ovo istraživanje ispituje razlike u ispoljavanju ljubomore kod ispitanika različitog pola i obrasca partnerske afektivne vezanosti.

Uzorak: Uzorak se sastoji od 205 ispitanika s područja Bosne i Hercegovine, uzrasta od 19-55 godina (65,9% ženskih i 34,1% muških ispitanika). Birani su ispitanici sa iskustvom u partnerskim vezama.

Korišteni instrumenti: Za dobijanje obrazaca afektivne vezanosti u partnerskim vezama korišten je *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995). Instrument obuhvata dvije dimenzije *anksioznost* oko gubitka bliskih relacija i *izbjegavanje* bliskosti. Ukrštanjem ovih dimenzija određuju se obrasci. *Skala za samoprocjenu ljubomore* (Bringle, Roach, Andle & Evenbeck, 1979) sastoji se od 25 tvrdnji. Njih 17 se odnosi na ljubomoru u ljubavnim vezama, a po dvije na ljubomoru u porodičnim, poslovnim i društvenim vezama.

Rezultati: Distribucija obrazaca na kompletnom uzorku pokazuje da 67% ispitanika ima sigurni obrazac partnerske afektivne vezanosti. Njih 16% ima preokupirani obrazac, 12% izbjegavajući i 6% bojažljivi obrazac partnerske afektivne vezanosti. Dobijeni rezultati pokazuju da najveći stepen ljubomore ispoljavaju žene koje pripadaju preokupiranom obrascu, dok ljubomoru ispoljavaju muškarci koji pripadaju bojažljivom obrascu afektivne vezanosti. Ne postoji statistički značajna razlika u ispoljavanju ljubomore kod ispitanika različitog obrasca partnerske afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Izostanak rezultata može biti odraz uzorka koji nije ujednačen prema polu iako se ispituju polne razlike, i relativno mali da bi dovoljno veliki broj ispitanika našao u svim obrascima afektivne vezanosti. Pitanje je koliko je i instrument za mjerenje ljubomore adekvatan jer se ne odnosi samo na partnerske relacije. Buduća istraživanja mogla bi istraživati ispoljavanje ljubomore u zavisnosti od crta ličnosti i obrasca partnerske afektivne vezanosti, dužine trajanja partnerske relacije, učestalost pozitivnih interakcija, podjelu odgovornosti i druge varijable koje se odnose na partnerstvo.

Dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori različitih dimenzija ljubomore sa evolucijskog aspekta

Sandra Grahovac, Tanja Savić

Problem istraživanja: Problem istraživanja se odnosi na ispitivanje relacija dimenzija afektivne vezanosti i ljubomore, uzimajući u obzir polne razlike i prirodu ljubomore motivisanu različitim okolnostima, a iz perspektive evolucijske teorije. Kim Bartolomeu polazi od pretpostav-

ke da na ponašanje u vezi utiče i to kako vidimo sebe i kako vidimo drugog, odnosno kakva očekivanja imamo od njega. Navodi četiri stila vezivanja koji se manifestuju u partnerskim odnosima: sigurni, preokupirani, bojažljivi i odbacujući. DeSteno i Salovey (1996; prema Pranjić, 2014) definišu ljubomoru kao narušeno stanje raspoloženja koje se javlja kada je odnos koji je osobi važan uništen, ili postoji prijetnja da će biti uništen, a prate je emocije straha, anksioznosti, ljutnje. Postoje tri komponente ljubomore: *kognitivna, emocionalna i ponašajna* (Pfeiffer i Wong, 1989.; prema Pranjić, 2014).

Uzorak: Uzorak čini 236 studenata, izjednačeni po polu (118 muškaraca i 118 žena). Prosjek godina ispitanika je 22.5 godine. Uzorak je prigodan i obuhvata studente sljedećih fakulteta u Banjoj Luci: Pravni fakultet, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Filozofski fakultet i Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment.

Korišteni instrumenti: Za procjenu dimenzija afektivne vezanosti korišten je *SM-ECR-r* (Hanak i Dimitrijević, 2013). Upitnik se sastoji od 36 tvrdnji i dvije dimenzije izbjegavanje i anksioznost. Pouzdanost kompletne skale iznosi $\alpha = .87$ (Hanak i Dimitrijević, 2013). Pouzdanost subskala dobijena u ovom istraživanju za izbjegavanje iznosi $\alpha = .83$, a za anksioznost $\alpha = .87$. *Multidimenzionalna skala ljubomore* (Multidimensional jealousy scale, Pfeiffer i Wong, 1989) - skala samoprocjene za ispitivanje tri dimenzije ljubomore: *kognitivne, ponašajne i emocionalne*. Upitnik se sastoji od 24 tvrdnje, po 8 za svaku dimenziju ljubomore. Upitnik je preveden i adaptiran za svrhe ovog istraživanja. Pouzdanost pojedinačnih subskala dobijenih u ovom istraživanju iznosi: kognitivna $\alpha = .72$, ponašajna $\alpha = .83$ i emocionalna $\alpha = .88$. *Motivišuća ponašanja prema teoriji evolucije* - pitanjem „Da li ste više ljubomorni na seksualnu ili emocionalnu prevaru?“, je ispitana tačnost pretpostavke da su muškarci više ljubomorni na znakove seksualne prevare, a žene na znakove emocionalne prevare, na čijoj pretpostavci počiva teorija evolucije (biraju jednu od dvije ponuđene kategorije).

Rezultati: Najveći broj ispitanika ima viši skor na dimenziji izbjegavanje ($M=63.82$), nego na dimenziji anksioznosti ($M=51.45$). Osobe sa visokom anksioznošću (negativan model sebe) su dominantno kognitivno i emocionalno ljubomorne. Osobe za niskim izbjegavanjem (pozitivan model drugih) dominantno ispoljavaju samo emocionalnu ljubomoru. Kada su u pitanju polne razlike u ispoljavanju ljubomore rezultati su pokazali da osobe ženskog pola imaju nešto više skorove na emocionalnoj i bihevioralnoj dimenziji, dok na kognitivnoj veći skor postižu muškarci, ali ova razlika nije statistički značajna. Nema polne razlike kada su u pitanju motivišuća ponašanja prema teoriji evolucije. Kada ih povezujemo sa dimenzijama afektivne vezanosti, rezultati pokazuju da one osobe koje biraju seksualne znakove prevare kao motive

ljubomore, prema teoriji evolucije, imaju više skorove na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja, u odnosu na osobe koje biraju emocionalne znakove prevare kao motive ljubomore iz evolucijske perspektive. Generalno rezultati pokazuju da teorija evolucije danas nema toliki uticaj kao što je imala u ranijim istraživanjima.

Kritički osvrt: Preporuka za buduća istraživanja bi bila uključiti i obrasce afektivnog vezivanja. Bilo bi zanimljivo uraditi istraživanje na populaciji starijih ispitanika koji se nalaze u braku.

3.3. AFEKTIVNA VEZANOST I KONSTRUKTI IZ KLINIČKE PSIHOLOGIJE, PSIHOTERAPIJE I MENTALNOG ZDRAVLJA

Partnerska afektivna vezanost i rezilijentnost na stres kod studenata

Tanja Šokčević, Vera Mikić

Problem istraživanja: Problem istraživanja bio je ustanoviti da li se osobe sa različitim obrascima afektivnog vezivanja razlikuju u rezilijentnosti na stres.

Uzorak: Uzorak je prigodan, obuhvata 264 ispitanika, studenata prve i druge godine Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci. U uzorak su ušli samo ženski ispitanici. Kriterijumom maksimalnosti određen je potrebni broj ispitanika.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su: *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji se sastoji od 18 tvrdnji. Ispitanici na sedmostepenoj skali Likertovog tipa (1 – uopšte se ne slažem, 7 – u potpunosti se slažem) iskazuju slaganje ili ne slaganje sa navedenim tvrdnjama.

Pouzdanost dobijena u jednom od istraživanja je zadovoljavajuća, $\alpha = .82$ (Stefanović Stanojević i sar. 2009); *Test rezilijentnosti* (AQ profile – Adversity Response Profile – ARP, Stoltz, 2000) sastoji se od 20 ajtema datih u vidu kratkog opisa situacije i pored svakog stoji pitanje na koje ispitanik odgovara tako što zaokruži broj koji izražava stepen slaganja. Pouzdanost instrumenta iznosi $\alpha = .91$. Instrument je za potrebe istraživanja preveden i prilagođen studentskoj populaciji.

Rezultati: Ne postoji statistički značajna razlika između četiri obrasca afektivne vezanosti u odnosu na zajedničku varijansu četiri dimenzije rezilijentnosti i ukupan skor rezilijentnosti. Statistički značajna

razlika javlja se kod varijabli generalizacije i rezilijentnosti. Uočava se da su najviše rezilijentni preokupirano vezani, a zatim plašljivi, a razlike se javljaju na dimenzijama Generalizacije i Izdržljivosti. Negativni radni model sebe je zajednički faktor koji utiče na veću rezilijentnost. Što je veća anksioznost oko gubitka bliskosti, tj. što je URM sebe negativniji, to je rezilijentnost veća. Ovi rezultati su objašnjeni sociokulturalnim uslovima u kojima su ispitanici odrastali, pošto su u pitanju ispitanici koji su formirali tu prvu značajnu vezu u životu u toku ratnog perioda, kao i fokusom preokupiranih na romantične odnose i zaneimarivanjem ostalih aspekata života.

Kritički osvrt: Na dobijene rezultate mogao je uticati i prevod instrumenta, kao i specifičnost uzorka. Prednosti ovog istraživanja su interesantni i neočekivani podaci koji stvaraju potrebu za daljim ispitivanjem.

Afektivna vezanost i reagovanje na stres kod adolescenata

Blaženka Blagojević, Željka Stojanović, Marija Tepić, Vesna Trbić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje razlike u reagovanju na stres kod adolescenata sigurne i nesigurne afektivne vezanosti. Teorija afektivne vezanosti je povezana sa načinom reagovanja na stresne situacije. Naglašen je značaj afektivne vezanosti po pitanju stresnih događaja u adolescenciji, jer se tada dešavaju brojne promjene. Razvojni zadaci u periodu adolescencije uključuju brojne transformacije u sferi emotivnog, kognitivnog i bihevioralnog sistema.

Uzorak: Uzorak čine učenici trećeg i četvrtog razreda četverogodišnjih srednjih škola. U istraživanju je učestvovalo ukupno 360 ispitanika (230 muških i 157 ženskih). Prosječan uzrast ispitanika je 17 i 18 godina.

Korišteni instrumenti: U istraživanju su korištena dva instrumenta. Prvi je *Tehnika za procjenjivanje afektivne vezanosti ASQ* (Attachment Style Questionnaire, Feney, Noller & Hanrahman, 1994). Upitnik sadrži 40 tvrdnji koje opisuju osjećanja i doživljaje koje ljudi mogu imati u emocionalnim vezama. Zadatak ispitanika je bio da izabere jednu tvrdnju koja ga, po njegovoj procjeni najbolje opisuje, a svaki opis rangira na skali od 1 (uopšte se ne slažem) do 6 (u potpunosti se slažem). Afektivna vezanost se određuje na osnovu postignuća ispitanika na 5 dimenzija: povjerenje, neugodnost pri zbližavanju, odnosi kao sekundarni, potreba za podrškom i preokupiranost, te dvije dodatne skale: izbjegavanje bliskosti i anksioznost oko gubitka bliskih relacija. Drugi je *A-COPE* tj. "*Orijentacija adolescenata u izlaženju na kraj sa problemima*" (Adolescent coping orientation for problem experiences, Patterson, M.J. & McCubbin, I. H., 1987). *A-COPE* je instrument od 54 ajtema diza-

jniran da mjeri ponašanje adolescenata u snalaženju u teškim situacijama ili suočavanje sa problemima. Ajtemi su raspoređeni u 12 faktora. U instrumentu su ponuđene situacije, a adolescent je trebao da odredi na Likertovoj skali u rangu od 1 (nikad) do 5 (skoro uvijek) koliko često posegne za tim radnjama svaki put kada se suoči sa teškoćama ili osjeti napetost. Pouzdanost ove skale je $\alpha = .88$.

Rezultati: Rezultati u ovom istraživanju ukazuju da kod uzorka postoje izraženije dimenzije "neugodnost pri zbližavanju" i "izbjegavanje bliskosti", što bi se očekivalo kod nesigurno vezanih sa negativnijim modelom drugih ili zastupljenijim karakteristikama koje ukazuju na odbacujuću vezanost. Polne razlike pokazuju da adolescentkinje postižu viši skor na dimenzijama "preokupiranost" i "izbjegavanje bliskosti", ali i da su one uspješnije u prevladavanju stresa u odnosu na adolescente. Dimenzija "povjerenje" je u negativnoj korelaciji sa svim dimenzijama ASQ kao i A-COPE. Rezultati pokazuju da su osobe sa izraženijim povjerenjem, što bi ukazivalo na sigurnu vezanost, sa manje izraženim dimenzijama izbjegavanja zbližavanja, ali i sa manje izraženom preokupiranosti i potrebom za podrškom. Takođe u manjoj mjeri ispoljavaju ponašanja koja navodi A-COPE a koja služe prevazilaženju problema.

Kritički osvrt: Ovo istraživanje donosi saznanja o načinu na koji se adolescenti nose sa stresom u osjetljivom periodu svog života. Dobijeni rezultati su rezultat metodoloških propusta u kom je uzorak po polu neujednačen, iako se istraživanje bavi i polnim razlikama. U uzorku su brojniji adolescenti te mnogi rezultati „vuku“ u pravcu karakteristika izbjegavajuće vezanosti. Instrument koji mjeri strategije u prevazilaženju problema obuhvata raznovrsne situacije, te je korištenje ukupnog skora upitno. U budućim istraživanjima trebalo bi imati balansirani uzorak i koristiti instrumente koji jasnije razgraničavaju strategije nošenja sa stresom, te relacije provjeravati sa odvojenim strategijama.

Povezanost afektivne vezanosti i strategija prevladavanja stresa kod studenata

Nevena Stjepanović, Slađana Marić, Tamara Pušić

Problem istraživanja: Istraživanje se bavi razlikama između stilova afektivne vezanosti i izraženosti korištenja strategija prevladavanja stresa kod studenata. Predstavljene su osnovne postavke afektivne vezanosti kojima se uvodi u temu, te se navode coping strategije koje nam govore o različitim oblicima ponašanja koje pojedinac koristi u reagovanju na stresne situacije koje opet zavise od stilova suočavanja koji se razvijaju u periodu djetinjstva.

Uzorak: Uzorak obuhvata 206 ispitanika (105 ženskih i 101 muških ispitanika), što nam govori da je uzorak balansirani prema polu. Starost ispitanika se kretala od 19 do 38 godina. Uzorak je izvučen iz populacije studenata, pa je prigodan. Istraživanje je vršeno na devet različitih fakulteta.

Korišteni instrumenti: Prvi instrument korišten u istraživanju je *Indikator strategija prevladavanja* (CSI, Amirkhan, 1990; prema Žuljević i Gavrilov Jerković, 2011) koji se sastoji od 33 ajtema. Upitnik mjeri tri nezavisne dimenzije: „usmjerenost na problem“, „izbjegavanje problema“ i „traženje socijalne podrške“ sa po 11 ajtema na trostepenoj skali Likertovog tipa. Drugi instrument je srpska verzija modifikovane i revidirane skale *Iskustva u bliskim vezama SCM-ECR-R* (Hanak i Dimitrijević, 2013), koji se sastoji od 18 ajtema kojima se procjenjuje anksioznost koja je vezana za privrženost i od 18 ajtema kojima se procjenjuje izbjegavanje privrženosti uopšteno u bliskim vezama. Afektivno vezivanje je operacionalizovano postignućem na dvije dimenzije. Skala je sedmostepena, Likertovog tipa, koja se ranguje od 1 (nimalo se ne slažem) do 7 (potpuno se slažem). Takođe, u ovom istraživanju korišten je i kratki sociodemografski upitnik.

Rezultati: Rezultati istraživanja pokazuju da će studenti sa izraženijim nesigurnim stilom afektivne vezanosti više koristiti „izbjegavanje problema“ i „traženje socijalne podrške“ kao strategije suočavanja sa stresom. Studenti sa izbjegavajućim stilom više će koristiti „izbjegavanje problema“, a studenti sa preokupiranim stilom afektivne vezanosti više će koristiti „traženje socijalne podrške“ kao strategiju prevladavanja stresa. Većina ispitanika pripada sigurnoj afektivnoj vezanosti. Sigurno vezani skloniji su korištenju strategija usmjerenih na rješavanje problema, ali koriste i druge strategije, tj. rezultati nisu jednoznačni.

Kritički osvrt: Ono što bi u buduću moglo unaprijediti ovo istraživanje jeste uvođenje dodatnih konstrukata koji su povezani sa prevladavanjem stresa, kao što su na primjer samoefikasnost i psihološka fleksibilnost. Takođe, proširivanjem uzorka dobili bi rezultate koji bi se jednoznačnije mogli uopštiti.

Stresna iskustva tokom odrastanja i obrasci afektivne vezanosti adolescenata

Sanja Đurđević, Dijana Đuričić

Problem istraživanja: Problem ovog istraživanja se odnosi na afektivnu vezanost adolescenata i stresna iskustva tokom njihovog odrastanja. Pitanja na koja ovo istraživanje pokušava dati odgovor su: kolika

je zastupljenost stresnih doživljaja kod adolescenata, koja su to najčešća stresna iskustva koja se doživljavaju tokom odrastanja i da li je doživljeni stres za vrijeme odrastanja povezan sa karakteristikama afektivne vezanosti u adolescenciji?

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 307 ispitanika (131 ženskih i 176 muških). Starost ispitanika je od 14 do 16 godina. Uzorak je prigodan. Istraživanje je sprovedeno na učenicima prvih, drugih i trećih razreda Gimnazije u Tesliću i učenicima Elektrotehničke škole u Banjoj Luci.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995). Sastoji se od 18 ajtema koji se odnose na doživljaj relacije u porodičnim odnosima. Sabiranjem neparnih stavki dobija se dimenzija izbjegavanja, dok se sabiranjem parnih stavki dobija dimenzija anksioznosti. Ukrštanjem ovih dimenzija ispitanici se svrstavaju u jedan od 4 obrasca porodične afektivne vezanosti. Pouzdanost instrumenta u istraživanju je $\alpha = .76$. *Skala rizika* (Grossman i sar., 1990, prema Mihić i sar., 2007), ovom skalom su procjenjivani učestalost i vrste doživljenih stresnih iskustava. Sastoji se od 20 ajtema sa odgovorima da ili ne. Pitanja se odnose na životne događaje koji najčešće izazivaju probleme u funkcionisanju ljudi i mogu predstavljati rizike za razvoj. Viši rezultati ukazuju na doživljen veći broj stresnih događaja, dok niži skorovi ukazuju na djelovanje manjeg broja stresora tokom života pojedinca. Pouzdanost instrumenta je niska i iznosi $\alpha = .56$.

Rezultati: Rezultati su pokazali da je relativno mala zastupljenost, odnosno mali broj doživljenih stresnih iskustava kod ispitanika. Najzastupljenije stresno iskustvo je iskustvo saobraćajne nesreće sa 35.2%. Sigurni obrazac ima najniži skor na skali stresnih iskustava. Ostali obrasci imaju znatno veću izraženost stresnih iskustava. Može se zaključiti da adolescenti sa nesigurnim obrascem afektivne vezanosti imaju veći broj doživljenih stresnih iskustava. Ne postoji statistički značajna povezanost između broja stresnih iskustava i pola.

Kritički osvrt: Dobijeni rezultati donose saznanja o direktnoj vezi doživljenih stresnih iskustava i afektivne vezanosti, što otvara mogućnosti za dalja istraživanja u ovoj oblasti. S druge strane, spomenuto je kako Skala rizika nije utvrđivala koliko su puta pojedina iskustva doživljena, koliko su ona trajala, niti je uzimana potencijalna različitost nivoa stresnosti pojedinih iskustava. To je jedna od manjkavosti ovog istraživanja, jer informacije o stresnim iskustvima dobijene ovim upitnikom su površne i siromašne detaljima. Na to se nadovezuje i problem uopštavanja dobijenih rezultata i podataka. Prijedlog za buduća istraživanja bi bio da uzorak bude brojniji, te da instrument kojim se ispituju doživljena stresna iskustva bude detaljniji i da pruža više informa-

cija osobito o tome da li je i koliko ispitanik određeno iskustvo doživio stresn

Povezanost komponenti afektivne vezanosti sa emocionalnom regulacijom kod mladih

Jovana Džever, Branka Stojanović, Dragana Tomić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje način na koji su komponente afektivne vezanosti povezane sa strategijama emocionalne regulacije, te da li postoje polne razlike u pogledu povezanosti sa određenim skalama na UPIPAV-R i sa jednom od strategija emocionalne regulacije, što je i primarni problem ovog istraživanja. I izgradnja sistema afektivne vezanosti i razvoj emocionalne regulacije započinje u ranom djetinjstvu, a koristi se u stresnim situacijama tokom cijelog života.

Uzorak: Istraživanje je obavljeno na prigodnom uzorku od 300 ispitanika (150 ženskog i 150 muškog pola) što nam govori da je uzorak dovoljno velik, specifičan za ovo istraživanje, te balansiran prema polu. Ispitanici su studenti različitih fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenu afektivnog vezivanja, UPIPAV-R* (Vukosavljević Gvozden i Hanak, 2007), koji se sastoji iz sedam sedmostepenih skala od kojih svaka komponenta ima 11 stavki, te ispitanik dobija od 1 do 7 bodova po stavki. Dimenzije ovog upitnika su: strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan model selfa, negativan model drugih, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti i regulacija bijesa. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .90$. *Upitnik emocionalne regulacije ERQ* (Gross i John, 2003) koji se sastoji od 10 stavki, izraženih sedmostepenom skalom Likertovog tipa (od 1-potpuno neslaganje do 7-potpuno slaganje). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .70$.

Rezultati: Rezultati dobijeni u ovom istraživanju pokazuju da postoji povezanost između emocionalne regulacije i afektivne vezanosti. Postoji razlika između muškaraca i žena u pogledu korištenja strategija emocionalne regulacije, a žene više koriste ruminaciju, a muškarci supresiju. Utvrđeno je da postoji pozitivna korelacija supresije sa subskalama „negativan model drugih“ i „negativan model selfa“, te da postoji negativna povezanost sa subskalom „korišćenje spoljašnje baze sigurnosti“. Iz rezultata se može zaključiti da je najbolji prediktor ruminacije subskala „negativan model drugih“, dok su najbolji prediktori supresije subskale „negativan model drugih“, „negativan model selfa“ i „korišćenje spoljašnje baze sigurnosti“ uključujući i pol. I ruminaciju i

supresiju izraženije koriste osobe sa izraženijim karakteristikama nesigurne vezanosti, pri čemu je ruminiranje povezano sa izraženijim karakteristikama odbacujuće vezanosti, a supresija sa karakteristikama plašljive i preokupirane vezanosti.

Kritički osvrt: Istraživanje dovodi u vezu dva važna koncepta, značajna za emocionalni razvoj. S obzirom na to da je od individualnih karakteristika dječaka i djevojčica značajan prediktor emocionalne regulacije, samokontrola, bili bi poželjno uvesti i ovu dimenziju u buduća istraživanja ovakvog tipa.

Uticaj afektivne vezanosti na sklonost ka samohendikepirajućim strategijama

Ljupka Bjelošević, Mia Modrić, Dubravka Vujnović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje relacije afektivne vezanosti i sklonost ka samohendikepirajućim strategijama. Na osnovu postavki teorija afektivne vezanosti koje sugerišu da interpersonalni problemi uvijek odražavaju konflikt između želje osobe da izrazi određeni vid ponašanja i njenog straha od posljedica takvog ponašanja, postavlja se pitanje da li to utiče na stepen korištenja samohendikepirajućih strategija. Na primjer, ljudi koji su u ranijoj interakciji bivali razočarani, mogu postati nepovjerljivi prema drugima i izbjegavati bliskost sa njima (Horowitz et al., 1993). Upravo ovakav vid ponašanja je ono što Čolović i saradnici (2009), između ostalog, svrstavaju pod samohendikepirajućim ponašanjem.

Uzorak: Uzorak ispitanika čini 179 ispitanika starosne dobi od 25 do 45 godina (42% muškaraca). Iako je autorima bio cilj da balansiraju ispitanike na osnovu statusa veze dobijeni su sljedeći podaci - 65.9% ispitanika je bilo u partnerskoj vezi tokom istraživanja, a 34.1 % bez partnera. Podaci su prikupljeni onlajn upitnicima i individualnim pristupom.

Korišteni instrumenti: Za potrebe istraživanja korišten je *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark i Shaver, 1995). U ovom upitniku partnerska afektivna vezanost je predstavljena kroz dvije dimenzije: *izbjegavanje bliskosti* i *anksioznost oko gubitka bliskih odnosa*. Pouzdanost cjelokupne skale dobijena u ranijim istraživanjima iznosi $\alpha = .82$ (Stefanović Stanojević i sar., 2009). Za procjenu sklonosti samohendikepiranju korišten je *Upitnik za samohendikepiranje* (Smederevac i sar. 2009; prema Čolović i sar. 2009) koji se sastoji od četiri skale, dvije se odnose na unutrašnje hendikepe, a dvije na spo-

ljašnje hendikepe. U istraživanju Čolovića (2009), test se pokazao kao pouzdan ($\alpha = .94$).

Rezultati: Rezultati pokazuju da su dimenzije partnerske afektivne vezanost povezane sa samohendikepirajućim strategijama. Dimenzije partnerske afektivne vezanosti objašnjavaju 28% varijanse samohendikepirajućih strategija. Nisu utvrđene značajne razlike među polovima u sklonosti samohendikepirajućih strategija. Distribucija obrazaca pokazuje da sigurnom obrascu afektivne vezanosti pripada 132 (73%) ispitanika, odbacujućem 22 (12,3%), preokupiranom 17 (9,5%) i plašljivo 8 (4,5%). Polne razlike u distribuciji obrazaca, pokazuju više odbacujuće vezanih žena i plašljivo vezanih muškaraca. Na zajedničku varijansu 4 strategije samohendikepiranja i ukupnog postignuća na samohendikepiranju, značajno utiče obrazac partnerske afektivne vezanosti. Sigurno i odbacujuće vezani manje su skloni samohendikepirajućim strategijama od preokupirano i plašljivo vezanih. Od nesigurno vezanih samohendikepiranju su najmanje skloni odbacujuće vezani, dok su mu najskloniji plašljivi, osobito spoljašnjem u odnosu na postignuće i unutrašnjem interpersonalnom. Nesigurni obrasci se ne razlikuju međusobno u odnosu na spoljašnje interpersonalne samohendikepirajuće strategije.

Kritički osvrt: Rad donosi zanimljive rezultate o relacijama dimenzija afektivne vezanosti i samohendikepirajućih strategija, kao i o razlikama u izraženosti samohendikepirajućih strategija osoba sa različitim obrascima afektivne vezanosti. Jedan od mogućih nedostataka jeste veličina uzorka, kao i balansiranost po pitanju toga da li su ispitanici u partnerskoj relaciji ili nisu.

Odnos između partnerske afektivne vezanosti i doživljaja lične sreće kod mladih

Miljana Čulum, Petar Jovović

Problem istraživanja: Na osnovu teorije afektivnog vezivanja i stava pozitivne psihologije o srećnim pojedincima, postavljena su dva problema. Prvi problem se odnosi na to da li postoji razlika između muškaraca i žena u obrascima afektivne vezanosti i razlika u doživljaju sreće, dok se drugi problem odnosi na to da li postoji povezanost afektivne vezanosti i doživljaja lične sreće.

Uzorak: Uzorak je prigodan, a činilo ga je 200 studenata II godine Filozofskog fakulteta, Odsjeka za istoriju i Odsjeka za psihologiju, kao i studenti II godine Ekonomskog fakulteta. U uzorak su ušla 134 ispitanika ženskog pola, dok je muški pol činilo 66 ispitanika.

Korišteni instrumenti: U istraživanju su korištena dva upitnika. Jedan je *Upitnik za procjenjivanje doživljaja lične sreće* (The Authentic Happiness Inventory, Christopher Peterson, 2005), koji se sastoji od 24 tvrdnje o sreći, koje su rangirane brojevima od 1 do 5. Drugi je *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Close Relationships Questionnaire, Bartholomew i Shaver, 1988). Sadrži 36 tvrdnji o osjećanjima i doživljajima o emotivnim vezama. Tvrdnje su rangirane od 1 (uopšte se ne slažem) do 7 (da u potpunosti).

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u raspodjeli obrazaca partnerske afektivne vezanosti po polu. Oba poduzorka najviše grade sigurne obrasce afektivne vezanosti (37.9% muški ispitanici i 33.6% ženski ispitanici). Žene poslije sigurnih najviše grade bojažljive obrasce, a muškarci odbacujuće. Rezultati pokazuju da ne postoji razlika u doživljaju sreće kod muškaraca i žene. S obzirom da uzorak nije ujednačen po polu, vjerodostojnost ovog podatka je upitna. Takođe, dobijena je statistički značajna razlika u prosječnom doživljaju lične sreće kod ispitanika sa različitim obrascima partnerske afektivne vezanosti ($F(3)=7.06; p= .00$). Postoji razlika između sigurnih obrazaca u odnosu na bojažljive, preokupirane i odbacujuće. Ovo potvrđuje da pojedinci koji su imali sigurne baze u djetinjstvu odrastaju u sigurne osobe, imaju povjerenja u druge, grade stabilne odnose sa partnerima i sebe doživljavaju sretnijima.

Kritički osvrt: Interesantno bi bilo uraditi istraživanje na većem uzorku starosne dobi između 30. i 50. godina, jer neke teorije smatraju da razlike u doživljaju lične sreće nastaju s godinama. Takođe, moglo bi se uraditi istraživanje gdje je ravnomjerna polna raspodjela, s obzirom da je u ovom bio smanjen broj muških ispitanika. S obzirom da u ovom istraživanju nije rađena pouzdanost Upitnika za procjenjivanje doživljaja lične sreće, to bi se moglo uraditi u sklopu nekih drugih istraživanja.

Povezanost komponenti afektivne vezanosti i zadovoljstva životom kod različitih uzrasnih grupa

Sanja Kos, Tamara Bjelić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti i zadovoljstva životom, kao i razlike u zadovoljstvu među ispitanicima različitog uzrasta. Zadovoljstvo životom je kognitivna komponenta subjektivne dobrobiti, odnosi se na proces u kojem osoba ocjenjuje kvalitet svog života prema svom jedinstvenom kriterijumu. Ako postoji uticaj psiholoških potreba, ali i osobina ličnosti na zadovolj-

stvo životom, postavlja se pitanje šta još može da bude povezano sa osjećajem zadovoljstva ili nezadovoljstva sopstvenim životom kod pojedinca. Jedan od fenomena koji se mogu povezati sa tim je svakako i afektivna vezanost koja se kod pojedinca stvara na najranijem uzrastu, te ostaje kroz cijeli životni vijek.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 219 ispitanika (107 muških i 112 ženskih) u dobi od 18 do 65 godina. Uzorak je prigodni. Ispitanici su podijeljeni u tri uzrasne grupe, mladi (18-30 godina), zreli (31-45 godina) i pozni (46-65 godina).

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su *Upitnik za procjenjivanje afektivne vezanosti adolescenata i odraslih UPIPAV-R* (Hanak, 2004) i *Skala zadovoljstva životom (SWLS)* (Satisfaction Whit Life Scale, Diener i sar.,1985). Uz navedene upitnike uključena su i pitanja koja se tiču demografskih karakteristika kao što su pol i starost. *UPIPAV-R* (Hanak, 2004) ima 77 ajtema sa Likertovom sedmostepenom skalom za odgovaranje, podijeljenih na sedam dimenzija a to su: strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan radni model selfa, negativan radni model drugih, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, regulacija bijesa, kapacitet za mentalizaciju. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .89$. *Skala zadovoljstva životom* (Diener i sar.,1985) sastoji se od 5 tvrdnji sa Likertovom sedmostepenom skalom za odgovaranje i mjeri zadovoljstvo životom. Ukupan rezultat na skali je zbir rezultata svih pet stavki. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .87$.

Rezultati: Rezultati ukazuju da je zadovoljstvo životom u pozitivnoj korelaciji sa komponentama afektivne vezanosti *kapaciteta za mentalizaciju* i *korištenje spoljašnje baze sigurnosti*. Postoji negativna korelacija zadovoljstva životom i komponenti afektivne vezanosti, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnost i negativan model selfa. Dobijena je značajna razlika između grupa mladi i zreli, te grupa mladi i pozni kada je u pitanju zadovoljstvo životom, dok između grupa zreli i pozni ne postoji značajna razlika. Dobijeni rezultati upućuju na opadanje zadovoljstva životom sa godinama. Dimenzija *korištenje spoljašnje baze sigurnosti* pokazala se kao najbolji prediktor zadovoljstva životom ($\beta = .187$). Rezultati pokazuju da ne postoji značajna razlika u zadovoljstvu životom s obzirom na pol ispitanika, odnosno da se žene i muškaci ne razlikuju u svojoj percepciji zadovoljstva sopstvenim životom.

Kritički osvrt: Cijeli postupak istraživanja je vrlo detaljno odrađen i opisan, što nam omogućava da bolje razumijemo istraživanje. Način na koji je uzorak podjeljeni u grupe omogućava dobijanje jednostavnijih, pouzdanijih i relevantnijih podataka i lakše razumijevanje istih. U ovom istraživanju je objedinjen veliki broj informacija vezanih za ostala

istraživanja sa sličnom temom, što može da bude korisno budućim istraživačima.

Afektivno vezivanje i doživljaj sopstvenog fizičkog izgleda adolescenata

Tanja Marković, Ksenija Ristić

Problem istraživanja: Ovo istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti i doživljaj vlastitog tijela kod adolescenata. U periodu adolescencije dijete doživljava fizičke, emocionalne, kognitivne i psihosocijalne promjene koje utiču na sliku o sebi i odnose sa značajnim drugima. Istraživanja su pokazala da su adolescenti veoma osjetljivi na promjenu *tjelesnog Ja*, pogotovo ako se ta promjena ne poklapa sa onim što se u datoj kulturi smatra poželjnim izgledom (Simmons & Rosenberg, 1975). U odnosu sa roditeljima teže emocionalnoj nezavisnosti, uz istovremeno zadržavanje određenog nivoa bliskosti sa njima. Odnosu sa vršnjacima pridaju veći značaj u ovom razvojnom periodu.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 100 učenika Ekonomske škole u Brčko Distriktu. Ispitanici su ujednačeni po polu i uzrastu.

Korišteni instrumenti: Za procjenjivanje afektivne vezanosti u adolescenciji korišten je upitnik *IPPA-R* (Armsden & Greenberg, 1987) kojim se mjere dimenzije *komunikacija, povjerenje, otuđenost i sigurnost*. Sve skale su procjenjivane u odnosu na relaciju sa majkom, ocem i prijateljima. Na taj način je dobijeno 12 dimenzija. Doživljaj sopstvenog fizičkog izgleda procijenjen je na osnovu zadanih šema tjelesnih kontura. Korištene su dvije šeme tjelesnih kontura koje su poredane od najvitkije do najpunije, sa konturama mladića i djevojaka, koje se odnose na različit izgled (tjelesna težina). Obilježavanjem jedne od ponuđenih šema na slici ispitanik je izražavao vlastiti doživljaj svoje sadašnje tjelesne šeme (kako izgleda) i kako bi želio/la da izgledaš u budućnosti.

Rezultati: Rezultati ukazuju da pol utiče na razliku u procjeni sadašnjeg tjelesnog izgleda u odnosu na buduću, a razlike se ogledaju u tome što znatno više mladića želi da bude mršavije, a jedan čak znatno mršaviji, dok to ne želi nijedna djevojka. Više djevojaka bi željelo da budu znatno popunjenije (8 djevojčica u odnosu na 1 dječaka) u budućnosti. Podjednak broj mladića i djevojaka procjenjuje da njihov željeni fizički izgled podrazumijeva umjereno veću popunjenost, dok slično, ali ipak nešto više djevojčica, u odnosu na dječake smatra da njihov željeni izgled u budućnosti odgovara sadašnjem. U odnosu na varijable koje predstavljaju afektivnu vezanost može se vidjeti da je najviše povjerenje u relaciji sa majkom, vrlo slično i visoko u odnosu na prijatelje, dok

je povjerenje u odnosu sa ocem nešto niže. Komunikacija sa prijateljima se procjenjuje najboljom. Polne razlike ukazuju na više karakteristika sigurne vezanosti u relacijama sa majkom i ocem, kao i prijateljima, kod mladića. Dimenzije afektivne vezanosti nisu povezane sa veličinom odstupanja u procjeni tjelesne šeme. Djevojke sa izraženijim karakteristikama nesigurne vezanosti zadovoljnije su sadašnjim izgledom, dok je veće zadovoljstvo sadašnjim izgledom kod mladića povezano sa izraženijim karakteristikama sigurne afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Mogući nedostaci odlikuju se prilično niskim mjerama pouzdanosti korištenog instrumenta, malim uzorkom, kao i grupnim ispitivanjem u kom su ispitanici mogli davati socijalno poželjne odgovore. Primjena drugačijih postupaka obrade, ali i instrumenata koji određuju afektivnu vezanost kroz obrasce mogla bi dovesti do drugačijih podataka. Preporuka za buduća istraživanja bi bila ispitati povezanost afektivne vezanosti i doživljaja sopstvenog tijela kod ispitanika u poznoj adolescenciji (od 21. do 25. godine života).

Povezanost zadovoljstva sopstvenim izgledom i afektivne vezanosti

Borjana Gavrić, Danijela Joksimović, Jelena Doveden, Milica Zelenović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje razlike u izraženosti zadovoljstva sopstvenim izgledom u odnosu na obrazac afektivne vezanosti, kao i razlike u izraženosti zadovoljstva sopstvenim izgledom s obzirom na uzrast i pol ispitanika.

Uzorak: Uzorak obuhvata 400 učenika VIII i IX razreda Osnovnih škola i I i II razreda Srednjih škola iz Banja Luke, Laktaša, Lopara i Gacka. Ispitanici su ujednačeni po polu (200 dječaka i 200 djevojčica).

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji mjeri doživljaj relacije u porodičnim odnosima i ima 18 tvrdnji. Sastoji se iz dvije dimenzije – izbjegavanja bliskosti i anksioznosti oko gubitka bliskih relacija, gdje se dobijaju četiri obrasca porodične afektivne vezanosti (sigurni, odbacujući, preokupirani i plašljivi). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .72$. *Skala zadovoljstva sopstvenim izgledom (ZSI)* (Zelenović i sar., 2011) ima 20 tvrdnji i mjeri zadovoljstvo vlastitim izgledom (10 tvrdnji se odnosi na zadovoljstvo sopstvenim izgledom, 10 na nezadovoljstvo sopstvenim izgledom). Ispitanik treba da za svaku tvrdnju označi koliko se odnosi na njega, odnosno u stepenu slaganja i neslaganja sa tom tvrdnjom, koristeći skalu od 1 (u pot-

punosti netačno) do 5 (u potpunosti tačno). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .74$.

Rezultati: Distribucija obrazaca porodične afektivne vezanosti pokazuje da je najveći broj adolescenata sigurnog obrasca (70%), slijedi odbacujući (13%), preokupirani (10%) i plašljivi (7%). Rezultati pokazuju da na zadovoljstvo sopstvenim izgledom značajno utiče na uzrast ($F(1)=6.366$; $p=.012$), a stariji adolescenti su zadovoljniji svojim izgledom u odnosu na mlađe. Na zadovoljstvo sopstvenim izgledom nema direktnog uticaja pol i obrazac porodične afektivne vezanosti. Postoji statistički značajna i dvostruka interakcija varijabli uzrast, pol i obrazac porodične afektivne vezanosti ($F(3)=3.165$; $p=.025$). Odnosno, veće zadovoljstvo fizičkim izgledom pokazuju mlađi adolescenti i adolescentkinje sa odbacujućim i sigurnim obrascem, tj. sa pozitivnim unutrašnjim radnim modelom sebe, dok su u podgrupi starijih adolescenata zadovoljniji adolescenti sa plašljivim i preokupiranim obrascem i adolescentkinje sa preokupiranim i izbjegavajućim obrascima.

Kritički osvrt: Ono što je zanimljivo u ovom istraživanju jeste predstavljanje poveznice između afektivne vezanosti i zadovoljstva fizičkim izgledom. Preporuka za buduća istraživanja bi bila uzorkom obuhvatiti ispitanike koji se nalaze u periodu kasne adolescencije (18. – 25. godina), kako bi se vidjelo da li zadovoljstvo izgledom koje je veće kod starijih ostaje i u narednim uzrastima. Veće zadovoljstvo kod starijih adolescenata preokupiranog i izbjegavajućeg obrasca, može predstavljati vrstu odbrane od nezadovoljstva relacijama, što bi bilo dobro proveriti narednim istraživanjima.

Povezanost porodične afektivne vezanosti, uzrasta i pola sa asertivnošću

Anita Kovalj, Mirko Trnić, Luka Ristić

Problem istraživanja: Asertivnost je sposobnost izražavanja vlastitih pozitivnih i negativnih misli i osjećanja na neagresivan način i bez kršenja prava drugih osoba. Tako definisana asertivnost, izražava se u različitim situacijama kao što je traženje vlastitih prava, interesa i želja, odbijanje neopravdanih zahtjeva, suprostavljanje nepravdi. Takođe može uključivati i ponašanja kao što su pohvala drugih, davanje i primanje komplimenata (Ollendick, 1984; prema Živičić Bećirović, 1996). Ovo istraživanje bavi se ispitivanjem razlike u izraženosti asertivnosti s obzirom na pol, uzrast i obrazac porodične afektivne vezanosti.

Uzorak: Uzorak istraživanja je prigodan i čini ukupno 200 ispitanika (100 učenika I i IV razreda Medicinske škole i 100 učenika I i IV razreda Elektrotehničke škole). Ispitanici su ujednačeni po polu.

Korišteni instrumenti: Za mjerenje asertivnosti koristio se upitnik „Da li ste asertivni“ (Zdravković, 2004) koji sadrži 20 tvrdnji. Porodična afektivna vezanost ispitivana je *Upitnikom za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brennan et al., 1995) koji se sastoji od 18 sedmostepenih tvrdnji Likertovog tipa.

Rezultati: Najveći procenat ispitanika pripada sigurnom obrascu afektivne vezanosti (58.5%), zatim preokupiranom (17.5%), odbacujućem (17%) i plašljivom (7%). Učenici sa sigurnim obrascem porodične afektivne vezanosti u prosjeku su asertivniji od učenika koji pripadaju ostalim obrascima. Osobe sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti karakteriše doživljaj prihvaćenosti, sigurnosti u sebe, otvorenosti za komunikaciju, spremnost za životne radosti i rizike, te je za očekivati da budu asertivnije. Učenici IV razreda su u prosjeku asertivniji od učenika I razreda. Ovo istraživanje pokazuje da su ispitanici sa uzrastom sve asertivniji što se može objasniti procesom sazrijevanja. Nema razlike u asertivnosti kod učenika muškog i ženskog pola, što nije u skladu sa pretpostavkom istraživača i prethodnim istraživanjima koja pokazuju da su dječaci značajno više asertivni od djevojčica (Živčić Bećirević, 1996). Izostanak razlika može se objasniti uzrastom i promjenama u odgajanju polova, pri čemu se više insistira na jednakim pravima.

Kritički osvrt: U istraživanju su učestvovali ispitanici Medicinske i Elektrotehničke škole. Bilo bi poželjno uključiti i druge srednje škole, te druge varijable koje mogu biti povezane sa asertivnošću.

Afektivna vezanost i životne pozicije

Ognjen Tadić, Igor Jokić, Bojan Marjanović, Nataša

Problem istraživanja: Cilj ovog rada je provjeriti postojanje sličnosti, koja je predviđena na osnovu teorijskih postavki, između obrazaca afektivne vezanosti (sigurni, odbacujući, preokupirani i plašljivi) i dimenzija (anksioznost i izbjegavanje) afektivne vezanosti sa životnim pozicijama definisanim kroz psihoterapijski pravac Transakcione analize (Ja sam OK, Ti si OK; Ja sam OK, Ti nisi OK; Ja nisam OK, Ti si OK i Ja nisam OK, Ti nisi OK). Siguran obrazac ima pozitivan model sebe i drugih. Ovaj unutrašnji radni model odgovara poziciji Ja sam OK, Ti si OK. Odbacujući obrazac ima pozitivan model sebe i negativan model drugih. Ovom radnom modelu odgovara Ja sam OK, Ti nisi OK životna

pozicija. Preokupirani obrazac imaju osobe sa negativnom slikom sebe i pozitivnom slikom drugih tj. životnu poziciju Ja nisam OK, ti si OK (Milivojević, 2004). Plašljivi obrazac imaju osobe sa negativnom slikom o sebi i o drugima te odgovara životnoj poziciji Ja nisam OK, Ti nisi OK.

Uzorak: Uzorak čini 777 ispitanika od čega je 17.2% muških i 82.8% ženskih. Uzorak je prigodan, sakupljen putem online formulara za zadržavanje upitnika JotForm sa srpsko/hrvatsko/bosanskog govornog područja.

Korišteni instrumenti: Korišten je Upitnik osnovnih demografskih podataka kao što su pol, uzrast i stepen stručne spreme. Za ispitivanje Životnih pozicija koristila se *Skala životnih pozicija* koja je razvijena od strane Boholsta 2002. godine, a prevod na srpski jezik je za potrebe svog magistarskog rada uradila Budiša (2009). Skala se sastoji od četiri subskale: Ja+, Ti+, Ja - i Ti - subskala. Svaka subskala ima 5 ajtema čineći zajedno skalu od 20 ajtema. Individua ima dominantnu poziciju prema onoj subskali na kojoj ima najviši skor. Pouzdanost za subskale iznosi od $\alpha = .70$ do $\alpha = .84$ (Budiša i sar., 2012; Ozpolat i sar., 2013). Za ispitivanje dimenzija afektivne vezanosti koristio se upitnik SM-ECR-R koji je Modifikovana verzija Bernnonovog inventara iskustva u bliskim odnosima prevedena na srpski jezik za potrebe istraživanja Hanak i Dimitrijević (2013). Sastoji se od 36 ajtema, i to 18 ajtema za subskalu izbjegavanja i 18 ajtema za subskalu anksioznost. Pouzdanosti subskale anksioznosti kreće se od $\alpha = .85$ do $\alpha = .95$, a subskale izbjegavanja od $\alpha = .83$ do $\alpha = .93$ (Hanak i Dimitrijević, 2013).

Rezultati: Analiza povezanosti tj. predikcija vrijednosti skala životnih pozicija pokazuje da su dimenzija izbjegavanje (URM drugih) bolji prediktor Ti skala, a anksioznosti (URM sebe) bolji prediktori Ja skala. U pos-hok analizi je primjetno da postoje neke razlike između muškog i ženskog poduzorka u izraženosti životnih pozicija u zavisnosti od obrasca, ali ti podaci nisu mogli biti direktno poređeni usljed neujednačenosti polnih poduzoraka. Jedan od najbitnijih podataka je da su najveće razlike na svim skalama životnih pozicija kod oba pola između sigurnog i plašljivog obrasca afektivne vezanosti. Takođe, preokupirano vezani ispitanici oba pola imaju značajno više skorove na Ja - i Ti - skalama od odbacujuće vezanih, s tim da su ove skale izraženije kod muškaraca. Preokupirano vezani muškarci mogu dramatičnije doživjeti svoju životnu poziciju obzirom da bi, intuitivno, u maskulinističkom društvu takav obrazac bio netolerisan. Ovaj zaključak treba uzeti sa rezervom zbog pomenutih metodoloških ograničenja.

Kritički osvrt: Prednost ovog istraživanja je ekonomičnost u prikupljanju podataka obzirom da su korišteni relativno kratki instrumenti koji su dali smislene rezultate. Kraći instrumenti ujedno predstavljaju i nedostatak istraživanja zbog manjeg broja indikatora kojima se mje-

reni konstrukti obuhvataju. Zatim, neujednačenost polnih kategorija koja je uticala na tok statističke obrade podataka predstavlja još jedan nedostatak u ovom istraživanju. Replikacija dobijenih nalaza mogla bi se sprovesti na kliničkoj populaciji gdje se mogu očekivati intenzivnije devijacije u obrascima i životnim pozicijama.

Relacije afektivne vezanosti, drajvera i bazičnih pozicija

Kasandra Ribić, Danilo Bodroža, Petar Mrđa

Problem istraživanja: Važan koncept u okviru TA je životni skript, a nastaje stroukiranjem (koncept iz TA, strouk kao jedinica pažnje) skriptnih poruka od strane roditelja, a krajnji rezultat je predstavljen u načinu vrednovanja sebe i svijeta oko sebe. Nasuprot zabrana, okolina iz Roditelja može slati poruke konrazabrana koje predstavljaju naredjenja šta se treba ili ne treba uraditi, često su ili irelevantne za dijete ili čak jačaju zabranu (Stewart & Joines, 1987). Ta naredjenja se nazivaju drajverske poruke ili jednostavno drajveri (Kahler, 1975). U jednoj studiji pronađena je povezanost između preokupiranog obrasca, sa jedne strane, i drajvera Udovolji drugima i Požuri, sa druge strane. Takođe, pronađena je i pozitivna veze između bojažljivog stila afektivnog vezivanja i drajvera Budi jak (Stefanović Stanojević i Hadži Pešić, 2009). Ovo istraživanje ima za cilj da utvrdi relacije afektivne vezanosti, drajvera i životnih pozicija.

Uzorak: Uzorak čini 324 ispitanika (50.6% žena). Starosna dob ispitanika se kreće u rasponu od 18 do 35 godina ($M=22.72$, $SD=3.36$). Najveći broj ispitanika je završilo fakultet (58%), potom četverogodišnju srednju školu (37.3%), a zatim magistarski/master stepen (2.5%), visoku školu (1.2%) i trogodišnju srednju školu (0.6%). Podaci ispitanika su prikupljeni online putem.

Korišteni instrumenti: Korišten je upitnik demografskih podataka kao što su pol, godište i stepen obrazovanja. Srpska verzija modifikovane i revidirane *Skale bliskih odnosa SM-ECR-R* (Hanak i Dimitrijević, 2013) za ispitivanje afektivne vezanosti. Sadrži 36 stavki i dvije subskale izbjegavanja i anksioznosti. Ukrštanjem ove dvije skale dobiju se četiri obrasca afektivne vezanosti. Pouzdanost skale izbjegavanja je $\alpha = .89$, a anksioznosti $\alpha = .90$ (Hanak i Dimitrijević, 2013). Upitnik radnih stilova (Franceško i sar., 2005) predstavlja upitničko sredstvo za procjenu drajvera (radnih stilova) u kontekstu posla. Sadrži 25 stavki i pet subskala, pri čemu svaka sadrži po pet stavki i teorijski odgovara drajverima *požuri*, *budi savršen*, *udovolji drugima*, *radi naporno* i *budi jak*. Skala životnih pozicija (Budiša, 2009) se sastoji od četiri subskale: Ja +,

Ti + , Ja - i Ti -Sadrži 20 stavki, pri čemu svaka subskala sadrži po pet stavki. Pouzdanost subskala se kreće od $\alpha = .70$ do $\alpha = .84$ na uzorcima čiji su podaci prikupljeni tehnikom papir - olovka (Budiša, 2009), dok je niža pouzdanost subskala dobijena na uzorku čiji su podaci prikupljeni online anketom $\alpha = .66$ do $\alpha = .80$ (Tadić i sar., 2015).

Rezultati: Rezultati pokazuju da je dimenzija izbjegavanja u značajnoj korelaciji sa drajverima Budi savršen i Udovolji drugima, a anksioznost sa Udovolji drugima. Osobe sa drajverom Udovolji drugima u svojoj dubini imaju strah od odbacivanja i potrebu da „guše“ individualnost drugih tako da je ova povezanost očekivana. Zatim, dobijene su značajne male razlike između obrazaca afektivne vezanosti u odnosu na drajver Udovolji drugima, dok u ostalim slučajevima drajvera ove razlike nisu primjetne. Preokupirani obrazac afektivne vezanosti ostvaruje najviše rezultate na drajvu Udovolji drugima. Rezultati regresione analize pokazuju da dimenzija izbjegavanje nešto bolje predviđa Ti skale, dok dimenzija anksioznost Ja skale. Osobe sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti ostvaruju najviše rezultate na Ja + i Ti + skali, dok najniže rezultate postižu na Ja - i Ti - skali u odnosu na nesigurno vezane. Dobijeni rezultati odgovaraju teorijskom preklapanju URM i bažičnih pozicija (sigurni obrazac ima pozitivan URM sebe i drugih).

Kritički osvrt: Uzevši sve rezultate u obzir, evidentno je da postoji povezanost između konstrukata teorije afektivnog vezivanja i transakcione analize. Neidentifikovane relacije između dimenzija afektivne vezanosti i drajvera mogu se pripisati neadekvatnoj pouzdanosti Upitnika radnih stilova, ali i tome što upitnik SM-ECR-R ima samo dvije dimenzije. Preporuka za buduća istraživanja bi bila koristiti druge instrumente kako bi se dobili informativniji podaci.

Povezanost porodične afektivne vezanosti i učestalosti konzumiranja alkohola i pušenja kod srednjoškolaca

Sanja Mijatović, Dajana Kukavica, Sanja Tešanović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost porodične afektivne vezanosti i učestalosti konzumiranja alkohola i pušenja kod srednjoškolaca. Razvojne promjene u afektivnoj vezanosti u adolescenciji su očekivane jer je to period kada se počinje raditi na nezavisnosti i razvijanju prijateljstva koja su bliskija i važnija. Hazan i sar. (1991; prema Nikić, 2005, Bulut, 2006) su utvrdili da je 75 % 17-godišnjaka navelo da vide prijatelje kao izvor emocionalne podrške i one koji razumiju njihove potrebe. Istovremeno njih 55% smatra da su roditelji i dalje važno utočište. Eksperimentisanje sa bilo kojim sredstvima zavi-

snosti kod mladih počinje zbog znatiželje, oponašanja, a najčešće zbog pritiska okoline te svojih vršnjaka. Duvan i alkohol su najraširenija, prešutno dopuštena i socijalno prihvatljiva sredstva zavisnosti (Kružić Lulić i sar., 2007).

Uzorak: Uzorak je prikupljen u Gimnaziji u Novom Gradu i u Srednjoj stručnoj školi za radničko zanimanje u Banjoj Luci. Konačni uzorak ispitanika je činio 240 učenika ujednačenih po srednjim školama. U uzorku je više učenica. Podaci su prikupljeni grupno, po razredima koristeći upitnike i tehniku papir-olovka.

Korišteni instrumenti: Instrument korišten u istraživanju je *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark i Shaver, 1995; *Suvremena psihologija*, 6, 2003) koji ima 18 stavki koje se odnose na ispitanikova osjećanja u porodičnim odnosima. Parne stavke se odnose na anksioznost, neparne na odbacivanje. Pouzdanost skale dobijena u ranijim istraživanjima iznosi $\alpha = .72$. Autori su za potrebe ovog istraživanja kreirali skalu za procjenu učestalosti konzumiranja alkohola kod srednjoškolaca i skalu za procjenu učestalosti pušenja kod srednjoškolaca.

Rezultati: Postoji statistički značajna razlika između odbacujućeg i sigurnog obrasca afektivne vezanosti u učestalosti konzumiranja alkohola, a ispitanici koji pripadaju odbacujućem obrascu afektivne vezanosti učestalije konzumiraju alkohol u odnosu na ispitanike koji pripadaju sigurnom obrascu afektivne vezanosti. Osobe koje pripadaju plašljivom obrascu češće puše cigarete u odnosu na ispitanike koji pripadaju odbacujućem i sigurnom obrascu. Kada su u pitanju razlike između učenika Stručne škole za radničko zanimanje i učenika Gimnazije, postoji statistički značajna razlika u pogledu učestalosti pušenja, a učenici u trogodišnjim zanatskim školama češće konzumiraju cigarete u odnosu na učenike Gimnazije. Ne postoji statistički značajna razlika po pitanju konzumiranja alkohola. Muškarci više konzumiraju alkohol u odnosu na žene, ali je rezultat upitan zbog polno neujednačenog uzorka u kojem je više ispitanica.

Kritički osvrt: Preporuka za buduća istraživanja odnosi se na uključivanje polno ujednačenog uzorka i uzorka koji sadrži učenike iz različitih srednjih škola, pri čemu se poređenje ne bi svodilo na učenike Gimnazije i trogodišnjih stručnih škola. Bilo bi poželjno uključiti i varijable koje se odnose na socijalno-ekonomski status.

Povezanost afektivne vezanosti sa samopoštovanjem i sklonošću socijalno neprihvatljivim ponašanjima

Tatjana Ćibić, Ivana Janković

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti sa samopoštovanjem i sklonošću socijalno neprihvatljivom ponašanju kod mladih ljudi. Autore zanima da li je moguće predvidjeti sklonosti ka neprihvatljivom ponašanju na osnovu stila afektivne vezanosti. Bliski odnosi sa roditeljima u adolescenciji su uslov za razvoj samopouzdanja i samostalnosti, te roditelji tada treba da budu odgovorniji uz prilagođavanje ponašanja tom periodu razvoja njihovog djeteta (Stefanović Stanojević, 2011). Samopoštovanje se razvija u interakciji sa značajnim drugima, prije svega sa roditeljima. Razvoj socijalno neprihvatljivog ponašanja kod mladih je u velikoj mjeri povezan sa njihovim odnosom sa roditeljima, kao i opštom atmosferom u porodici.

Uzorak: Uzorak obuhvata 201 ispitanika, ujednačenih prema polu. U istraživanju su učestvovali studenati Univerziteta u Banjoj Luci (N=101) i srednjoškolaci (N=100) iz Banja Luke. Poduzorci su takođe ujednačeni prema polu.

Korišteni instrumenti: U istraživanju su korištena tri instrumenta. Za ispitivanje afektivne vezanosti korišten je *UPIPAV-R* (Hanak, 2004) koji ima 77 stavki i 7 dimenzija: strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju, regulacija bijesa, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan koncept selfa, negativan koncept drugih i korištenje spoljašnje baze sigurnosti. Visoki skorovi na svim skalama, osim na skali kapaciteta za mentalizaciju, ukazuju na nesigurnu afektivnu vezanost. Visoki skorovi za skalu kapaciteta za mentalizaciju su svojstveni i za sigurnu i nesigurnu afektivnu vezanost, specifično preokupiranog tipa. Ove skale se postupkom klasterizacije mogu prevesti u četiri obrasca afektivne vezanosti: sigurni, izbjegavajući, preokupirani i bojažljivi. Pouzdanost skale dobijena u ranijim istraživanjima iznosi $\alpha = .88$ (Vojnović i Mijanić, 2016). Za mjerenje samopoštovanja korištena je *Skala samopoštovanja* (RSS, Rosebner, 1965), sadrži 10 ajtema i petostepenu skalu za odgovore. Pouzdanost skale je visoka i iznosi $\alpha = .80$. *Skalu za mjerenje socijalno neprihvatljivih ponašanja* konstruisao je Milosavljević (2005), sadrži 22 ajtema i petostepenu skalu za odgovore. Pouzdanost skale je visoka i iznosi $\alpha = .88$ (Dušanić, 2007).

Rezultati: Rezultati pokazuju da samopoštovanje i socijalno neprihvatljiva ponašanja značajno koreliraju sa afektivnom vezanošću. Afektivna vezanost predviđa nivo samopoštovanja, sa 47% ukupne

varijanse. Veće samopoštovanje imaju ispitanici koji nemaju visoko izražen strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, te oni koji imaju pozitivniju sliku sebe. Dimenzije afektivne vezanosti značajno doprinose predviđanju neprihvatljivih ponašanja objašnjavajući 21% ukupne varijanse. Izraženije socijalno neprihvatljivo ponašanje imaju ispitanici sa slabijom regulacijom bijesa i nerazriješenim traumatičnim iskustvima u porodici. Polne i uzrasne razlike ukazuju na zastupljenije karakteristike nesigurne afektivne vezanosti kod adolescentkinja (dimenzije strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju i korištenje spoljašnje baze sigurnosti) a ove razlike mogu biti odraz socijalno poželjnih odgovora i procesa socijalizacije, i srednjoškolaraca. Polne i uzrasne razlike na samopoštovanju i sklonosti neprihvatljivom ponašanju ukazuju na više samopoštovanje mladih odraslih i zastupljenije neprihvatljivo ponašanje kod adolescenata. Dobijeni rezultati ukazuju na adolescenta kao osobu sa izraženijim svojstvima nesigurne vezanosti, sa nižim samopouzdanjem i većom sklonošću rizičnim ponašanjima.

Kritički osvrt: Uzorak je mali, ali ujednačen po polu i uzrastu. Bilo bi dobro u narednim istraživanjima imati veće uzorke sa istim uzrasnim podgrupama, kao i sa starijim uzrastima. Bilo bi zanimljivo vidjeti i da li se pojavljuju razlike u distribuciji obrazaca afektivne vezanosti, kao i u razlikama u izraženosti samopoštovanja i neprihvatljivog ponašanja kod osoba sa različitim obrascima afektivne vezanosti.

Povezanost afektivne vezanosti i školskog nasilja, s obzirom na pol

Edin Nišić, Jelena Krivokuća

Problem istraživanja: Olweus (1998) nasilje među djecom definiše kao trajnu izloženost učenika negativnim postupcima jednog ili više drugih učenika. Da bi se upotrijebio termin nasilje ovaj autor smatra da mora postojati asimetričan odnos snaga između nasilnika i žrtve. Ovo istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti i nasilja među osnovnoškolcima, kao i polne razlike u ispoljavanju odnosno podložnosti nasilju.

Uzorak: Istraživanjem je obuhvaćeno 332 mladih s područja Tuzle i Modriče, približno ujednačenih po polu (167 mladića i 165 djevojaka). Ispitanici su bili učenici Osnovne škole koji su pohađali VIII i IX razred.

Korišteni instrumenti: U istraživanju je korišten *Upitnik školskog nasilja UŠN-2003* (Šimić, 2004) za mjerenje nasilja u školama, a koji je konstruisan na osnovu *Upitnika nasilnik/žrtva* autora Dana Olweusa.

Sastoji se od deset pitanja vezanih za nasilje u školi i nekoliko demografskih pitanja. Ima dvije skale *doživljeno nasilje* i *počinjeno nasilje*. Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .61$. Za ispitivanje afektivne vezanosti adolescenata korišten je *Upitnik UPIPAV-R* (Hanak, 2007). Sadrži 77 stavki i sedam dimenzija koje predstavljaju komponente afektivne vezanosti: *strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti*, *kapacitet za mentalizaciju*, *nerazriješena porodična traumatizacija*, *negativan model selfa*, *negativan model drugih*, *korišćenje spoljašnje baze sigurnosti*, *slaba regulacija bijesa*. Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .89$.

Rezultati: Dobijeni rezultati ukazuju na postojanje veze između afektivne vezanosti i počinjenog i doživljenog nasilja. Dimenzije koje su u vezi sa oba oblika nasilja su nerazriješena porodična traumatizacija i regulacija bijesa, što bi značilo da su skloniji nasilju oni adolescenti koji su doživjeli traumatična iskustva u porodici i slabije regulišu bijes. Negativan radni model selfa je takođe u vezi sa doživljenim nasiljem, dok je korišćenje spoljašnje baze sigurnosti u vezi sa počinjenim nasiljem i ima obrnut uticaj. Dakle, adolescenti koji imaju negativan radni model selfa tj. koji su nesigurno vezani podložniji su nasilju, dok su skloniji činjenju nasilja onih koji ne koriste spoljašnju bazu sigurnosti. Rezultat bi upućivao na nesigurnu vezanost i to sa zastupljenijim karakteristikama preokupirane vezanosti kod učenika koji su podložniji nasilju i odbacujuće i plašljive vezanosti kod djece koja su češća u ulozima onih koji čine nasilje. Dječaci su skloniji činjenju nasilja, u odnosu na djevojčice.

Kritički osvrt: Većina regresionih beta koeficijenata dobijenih u istraživanju su malih vrijednosti, a razlog za to mogu biti korišteni instrumenti, kao i uzrast ispitanika obuhvaćenih uzorkom. Pitanje je koliko su adolescenti u dobi od 13 i 14 godina spremni da razmišljaju o nasilju i iznesu da li su ga doživjeli ili činili bez da daju socijalno poželjne odgovore. Preporuka za buduća istraživanja bi bila uzorkom obuhvatiti adolescente starijeg uzrasta (srednjoškolce).

Povezanost sistema afektivne vezanosti i sklonosti rizičnom ponašanju

Amila Cerić, Ivana Bradaš, Sanja Stevanović, Dijana Šatara

Problem istraživanja: Ovo istraživanje ispituje povezanost sistema afektivne vezanosti i sklonosti ka rizičnom ponašanju mladih. Objasnjena sklonosti rizičnom ponašanju iz oblasti socijalne psihologije odnose se na faktore primarne (porodica, vršnjaci) i sekundarne socijalizacije. Teorija socijalne kontrole polazi od pretpostavke da delikven-

tno ponašanje nastaje kada se veza pojedinca sa društvom smanjuje ili prekida. Jedan od elemenata teorije je i afektivna vezanost što znači da su nedelikventna djeca odana roditeljima, školi, vršnjacima. Oni imaju pozitivna osjećanja u interakciji sa roditeljima i nedelikventnim vršnjacima (Milosavljević, 2004).

Uzorak: Uzorak čini 321 student Univerziteta u Banjoj Luci. Uzorak je ujednačen po polu, uzrasta od 18 do 28 godina, podijeljeni u dvije uzrasne grupe: mlađi ispitanici (18-23) i stariji ispitanici (24-28).

Korišteni instrumenti: Za mjerenje dimenzija afektivne vezanosti korištena je adaptirana skala *Iskustva u bliskim odnosima SM-ECR-R* (Hanak i Dimitrijević, 2013) koja se sastoji od 36 stavki sedmostepene Likertove skale. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .87$ (Hanak i Dimitrijević, 2013). Za ispitivanje sklonosti ka rizičnom ponašanju korišten je *Upitnik za procjenu rizičnih ponašanja - RP2* (Smederevac i sar., 2009), a, sastoji se od 70 stavki koje obuhvataju osam različitih rizičnih ponašanja (delikventno ponašanje - sukobi sa zakonom, ekstremni sportovi, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, kockanje, finansijski rizici, rizična seksualna ponašanja, rizična vožnja, zdravstveni rizici).

Rezultati: Postoji statistički značajna razlika između obrazaca afektivne vezanosti u opštoj sklonosti rizičnom ponašanju ($F = 3.07; p < .05$). Odbacujući i preokupirani obrasci su skloniji rizičnom ponašanju, dok između sigurnog i bojažljivog obrasca nisu pronađene statistički značajne razlike. Rezultati pokazuju da su muškarci skloniji odbacujućem obrascu afektivne vezanosti. Na osnovu dobijenih aritmetičkih sredina za rizična ponašanja, vidljivo je da su muškarci u prosjeku skloniji takvim oblicima ponašanja u odnosu na žene. Kada je u pitanju uzrast, mlađi ispitanici su skloniji većini oblika rizičnog ponašanja, osim rizičnoj vožnji.

Kritički osvrt: Istraživanje je napisano na veoma jasan način, sa detaljnim objašnjenjima afektivne vezanosti i svakog oblika rizičnog ponašanja, kao i prikazom rezultata dosadašnjih istraživanja koji su većinom rađeni na našim prostorima. Ograničenja ovog istraživanja odnose se na reprezentativnost uzorka kojeg čine studenti, pa je upitno koliko se ovi rezultati mogu generalizovati na ostalu populaciju. Bilo bi dobro uraditi longitudinalno istraživanje i na osnovu dobijenih podataka mogli bi se raditi preventivni programi.

Povezanost dimenzija afektivne vezanosti, samopoštovanja i straha od negativne evaluacije kod ispitanika različite uzrasne dobi

Ana Kurešević, Tanja Simić, Tatjana Oljača

Problem istraživanja: Ovo istraživanje ispituje povezanost dimenzija afektivne vezanosti (anksioznost i izbjegavanje), samopoštovanja i straha od negativne evaluacije kod ispitanika različite uzrasne dobi. Istraživanja pokazuju da je odnos roditelja i djece veoma važan za formiranje identiteta i afektivne komponente samopoštovanja (Todorović, 2004). Longitudinalna studija Orthan i sar. (2010) pokazuje da samopoštovanje raste tokom mlade i srednje dobi, dostiže vrhunac oko šezdesete godine, a zatim opada u staroj dobi.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 300 ispitanika (147 muškaraca i 176 žena) podijeljenih u tri grupe po uzrastu (adolescenti, stariji studenti, stariji od 40 godina). Ukupan uzorak i uzrasne podgrupe približno su ujednačene prema polu.

Korišteni instrumenti: Za mjerenje afektivne vezanosti korišten je *SM-ECR-R* (Hanak i Dimitrijević, 2013) koji se sastoji iz 36 stavki i dvije dimenzije izbjegavanje i anksioznost. Interna konzistentnost upitnika iznosi - za izbjegavanje $\alpha = .78$, a za anksioznost $\alpha = .86$. Konstrukt samopoštovanja mjerio se pomoću Rosenbergove *Skale samopoštovanja* (RSS, Rosenberg, 1965). Skala ima 10 stavki od čega je pet definisano u pozitivnom, a pet u negativnom smjeru. Ispitanici na skali od 1 (u potpunosti se slažem) do 4 (u potpunosti se ne slažem) izražavaju stepen slaganja sa određenom stavkom. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .79$. Konstrukt straha od negativne evaluacije mjerio se pomoću *Skale straha od negativne evaluacije* (Bezinović, 1988). Skalu čini 12 stavki, a ispitanici izražavanju stepen slaganja sa navedenim stavkama na skali Likertovog tipa od 0 do 4. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .81$. Pored toga, sastavljen je kratki upitnik sociodemografskih varijabli koji sadrži pitanja o polu i uzrastu ispitanika.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da je samopoštovanje izraženije kod osoba sa pozitivnim modelima sebe (niži skorovi na dimenziji anksioznosti) i drugih (niži skorovi na izbjegavanju) što upućuje na prisutnije karakteristike sigurne vezanosti. Osobe sa izraženijim karakteristikama nesigurne vezanosti ispoljavaju veći strah od negativne evaluacije. Nisu dobijene značajne polne razlike na dimenzijama afektivne vezanosti i skalama samopoštovanja i strah od negativne evaluacije. Utvrđena je značajna razlika među tri starosne grupe na dimenziji anksioznost, dok se na ostalim dimenzijama ne pojavljuju uzrasne razlike, a negativniji model sebe ispoljavaju adolescenti.

Kritički osvrt: Istraživanje obuhvata tri uzrasta i postignuta je polna ujednačenost. Iako neka istraživanja pokazuju polne razlike i u dimenzijama afektivne vezanosti, kao i u samopoštovanju i strahu od negativne evaluacije, u ovom istraživanju to nije slučaj. Bilo bi dobro provjeriti raznolike rezultate budućim novim istraživanjima.

Doživljaj samoodbačenosti u odnosu na afektivnu vezanost i uzrast adolescenata

Đurđica Jakšić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost između različitih tipova porodične afektivne vezanosti i doživljaja samoodbačenosti kod adolescenata. Teorijski okvir sadrži osnovne postavke o afektivnoj vezanosti i period adolescencije, te se opisuje teorija samoodbačenosti što je u skladu sa temom ovog istraživanja.

Uzorak: Uzorak obuhvata 200 učenika izabranih neslučajnom, prigodnom metodom i to 100 učenika devetih razreda Osnovne škole (14 godina) i 100 učenika drugih razreda Gimnazije (16 godina).

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje porodične afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenu porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995). Upitnik sadrži 18 ajtema koji se odnose na subjektov doživljaj porodičnih odnosa. Korištena je sedmostepena skala Likertovog tipa. Za ispitivanje doživljaja samoodbačenosti korišten je upitnik konstruisan po Kaplanovoj teoriji (1982, 1986, 1991) o samoodbačenosti i teoriji Milosavljevića iz 2002. Upitnik sadrži 18 ajtema, a stepen slaganja sa tvrdnjom ispitanik izražava na skali od 1 do 5.

Rezultati: Istraživanje pokazuje da najveći procenat ispitanika (69.5%) ima sigurni obrazac porodične afektivne vezanosti. Najviše izražen osjećaj samoodbačenosti imaju ispitanici odbacujućeg obrasca porodične afektivne vezanosti ($M=40.62$). Izraženiji doživljaj samoodbačenosti se javlja kod šesnaestogodišnjaka, nesigurnih obrazaca vezanosti – odbacujućeg i plašljivog.

Kritički osvrt: Ovo istraživanje je značajno za razumijevanje doživljaja otuđenosti i samoodbačenosti kod adolescenata čiji se identitet u tom periodu još uvijek gradi. Nedostatak ovog istraživanja je polno nebalansiran uzorak, što je moglo uticati na dobijene rezultate. Bilo bi poželjno da u nekom budućem ponovljenom istraživanju ispitanici budu i učenici drugih srednjih škola, a ne samo Gimnazije, što bi doprinijelo raznovrsnosti uzorka.

Karakteristike odnosa afektivne vezanosti i depresivnosti kod osoba starije životne dobi

Jelena Gavrilović, Dajana Lukić, Džanana Šabić, Jelena Urumović

Problem istraživanja: Problem istraživanja odnosi se na ispitivanje odnosa afektivne vezanosti i depresivnosti kod osoba starije životne dobi, odnosno da li nesigurna afektivna vezanost predstavlja značajan faktor rizika za razvoj depresivnih simptoma kao i da li nasuprot tome, sigurna afektivna vezanost predstavlja zaštitni faktor i doprinosi razvoju emocionalne i psihološke stabilnosti u starosti.

Uzorak: Uzorak je prigodan, odabran iz populacije 50 + iz gradova BiH, sastojao se od 201 ispitanika relativno polno ujednačenih (53.7% muških i 46.3% ženskih) prosječnog uzrasta od 56.6 godina.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenjivanje partnerskih odnosa – RQ* (Relationship Questionnaire, Bartholomew & Horowitz, 1991) koji se sastoji od četiri opisa, po jedan za svaki od četiri tipa afektivne vezanosti. Ispitanici daju odgovore na sedmostepenoj Likertovoj skali (1 – u potpunosti ne važi za mene, 7 – važi u velikoj mjeri) za mjerenje depresije *Beck Depression Inventory – drugo izdanje* (BDI-II; Beck et al., 1996). Ovaj instrument sadrži 21 aitem samoopisa mjera depresivnih simptoma na četverostepenoj skali (0-3 gdje veća vrijednost predstavlja veći intenzitet simptoma). Pouzdanost iznosi =.81 (Beck, Steer & Garbin, 1988, prema Špehar, 2016).

Rezultati: Prosječni skor ispitanika na Bekovom Invertaru depresivnosti iznosio 12.21. Distribucija obrazaca afektivne vezanosti je sljedeća: 53.2% sigurnih, 29.8% izbjegavajućih, 10.0% preokupiranih i 7.0% bojažljivih. Dimenzije AV objašnjavaju 25.5% varijanse mjerene depresivnosti, s tim da se unutrašnji radni model sebe (dimenzija anksioznosti) pokazuje kao nešto bolji prediktor nego unutrašnji radni model drugih, iako su oba značajna. Bojažljivi i preokupirani ispitanici imaju veće skorove na testu depresivnosti. Pored ovoga u objašnjenju varijanse depresije bili su značajni i pol, zaposlenost, bračno stanje, obrazovanje.

Kritički osvrt: Velika prednost istraživanja je upravo u ispitivanju populacije koja je zanemarena, pogotovo kada je riječ o ispitivanju afektivne vezanosti. Iako autori smatraju da im je uzorak polno ujednačen, smatram da je polni omjer adekvatan, što se rijetko viđa u ovim istraživanjima i što čini dodatnu prednost. Ograničenje ovog ispitivanja bilo bi nedovoljni varijabilitet uzrasta, prosječni uzrast ispitanika je 56.6 godina, što navodi na pitanje da li je populacija starije životne dobi zaista dobro reprezentovana ovim uzorkom, te se postavlja

pitanje koliko možemo generalizovati rezultate. U daljim istraživanjima izvršiti replikaciju, ispitivati na uzrastom raznovrsnijim uzorkom, i kako i sami autori navode bilo bi interesantno ispitati na kliničkoj populaciji starije uzrasne dobi.

Povezanost partnerske afektivne vezanosti, asertivnosti i socijalne anksioznosti kod adolescenata

Mrna Zagorac

Problem istraživanja: Studije koje su istraživale odnos asertivnosti i socijalne anksioznosti potvrđuju da je odnos između ovih varijabli negativan, odnosno osobe koje postižu više rezultate na skali anksioznosti manje su asertivne (Svetić, 2000; prema Bijelić, 2014). Levy & Davis (1988) istražili su da obrasci afektivne vezanosti imaju uticaj na strategije prilikom rješavanja sukoba. Nalazi su pokazali da se osobe sa sigurnim obrascem češće koriste kompromisom u rješavanju sukoba i koriste integrisane strategije, a osobe sa izbjegavajućim i ambivalentnim obrascem manje su koristili kompromise. Cilj ovog istraživanja je da replicira do sada dobijene nalaze, te da provjeri postojanje povezanosti između dimenzija afektivne vezanosti, socijalne anksioznosti i asertivnosti.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 100 ispitanika. Uzorak je pogodni. Ispitanici su bili učenici Gimnazije u Banjoj Luci. Prosječan uzrast ispitanika je 16 godina.

Korišteni instrumenti: *Inventar asertivnosti* (Alberti & Emmons, 2017) je instrument za mjerenje asertivnog ponašanja, koji pored toga mjeri i neka agresivna ponašanja. Sastoji se od 35 ajtema i dvije subskale od kojih je jedna orijentisana na asertivno ponašanje, a druga na agresivna ponašanja. U ovom istraživanju korištena je samo skala asertivnosti. Pouzdanost ovog instrumenta dobijena u prethodnim istraživanjima se kreće između $\alpha = .81$ i $\alpha = .87$ (Eichstadt, 1989). *Liebowitzeva skala socijalne fobije* je instrument namijenjen za procjenu socijalne anksioznosti. Sastoji se od 24 ajtema kojima se ispituju bezuslovna, temeljna uvjerenja, uslovljena temeljna uvjerenja, perfekcionizam i sigurnosna ponašanja. Pouzdanost skale dobijena u prethodnim istraživanjima se kreće između $\alpha = .90$ i $\alpha = .96$ (Santos et al., 2013). *Upitnik za procjenu iskustava u bliskim, partnerskim vezama SM-ECR-R* (Hanak i Dimitrijević, 2013) sadrži 36 ajtema i dimenzije izbjegavanje bliskosti i anksioznost oko gubitka bliskosti. Pouzdanost upitnika u prethodnim istraživanjima iznosi između $\alpha = .79$ i $\alpha = .91$ (Hanak i Dimitrijević, 2013).

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da su ispitanici sa izraženijim karakteristikama nesigurne vezanosti u prosjeku skloniji socijalnoj anksioznosti. Kao glavni prediktor socijalne anksioznosti izdvaja se dimenzija anksioznosti oko gubitka bliskosti, što nam govori da osobe koje imaju negativan unutrašnji radni model sebe osjećaju veći strah u različitim socijalnim situacijama, kao i veću vjerovatnoću da će te socijalne situacije izbjegavati. Nije dobijena značajna veza između asertivnosti i socijalne anksioznosti na ovom uzorku, kao ni razlike između muškaraca i žena ni za jednu ispitivanu varijablu. Dimenzije afektivne vezanosti nisu značajni prediktori asertivnosti.

Kritički osvrt: Kao nedostatak ovog istraživanja izdvaja se mali uzorak ispitanika. Bilo bi zanimljivo istraživanje uraditi i sa učenicima drugih srednjih škola, kao i na kliničkoj populaciji tj. uključiti ispitanike koji imaju dokazanih poteškoća sa socijalnom anksioznošću te ispitati afektivnu vezanost i asertivnost. Na rezultate je mogla uticati i slaba pouzdanost instrumenta za mjerenje asertivnosti dobijena u ovom istraživanju, te bi preporuka za naredna istraživanja bila korištenje bolje organizovanih instrumenata za procjenu asertivnosti.

3.4. AFEKTIVNA VEZANOST I PORODIČNI KONTEKST

Povezanost partnerske afektivne vezanosti trudnica i njihovih majki

Bojana Topić, Rajna Adamović, Jelena Vicanović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje transgeneracijski prenos partnerskog obrasca afektivne vezanosti između trudnica i njihovih majki, kao i promjene u povezanosti sa partnerom tokom trudnoće.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 130 ispitanika. Uzorak je prigodan. Čine ga trudnice i njihove majke, starosne dobi od 18 do 65 godina. Po pitanju strukture, broj ispitanika iz obje kategorije je jednak (65 trudnica i 65 majki). Što se tiče analize uzorka bitno je naglasiti da je istraživanje obuhvatilo isključivo pripadnice ženskog pola.

Korišteni instrumenti: U istraživanju je korišten *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Bernana, Clark & Shaver, 1995) koji operacionalizuje obrasce afektivnih veza u partnerskim odnosima odraslih preko sadržaja svjesnih vjerovanja osobe o bliskim, partnerskim vezama. Upitnik sadrži 18 tvrdnji na osnovu kojih se dobijaju podaci

na skali anksioznosti i skali izbjegavanja. Dimenzije anksioznost i izbjegavanje ukrštanjem daju četiri obrasca (sigurni, preokupirani, odbacujući i plašljivi obrazac partnerske afektivne vezanosti). Ispitanici su odgovarali i na dodatna pitanja koja se nalaze u upitniku, a koja se odnose na zaposlenje, broj djece koje imaju, odnos sa majkom, partnerom i trudnoću.

Rezultati: Dobijena distribucija obrazaca majki je sljedeća: sigurni obrazac (45%), preokupirani (22%), odbacujući (20%) i plašljivi obrazac (13%). Ovi rezultati su približno slični distribuciji ranijih istraživanja partnerske afektivne vezanosti u Srbiji. Rezultati pokazuju da nema statistički značajne povezanosti u distribucijama obrazaca partnerske afektivne vezanosti između majki i kćerki. Detaljnijom analizom partnerskih afektivnih obrazaca majke i kćerke istraživači su došli do zaključka da je u ovoj populaciji samo djelimično potvrđena teorija o prenosu afektivnih obrazaca. Rezultati pokazuju da sigurne majke imaju najveći broj sigurno vezanih kćerki - 44,4%, 13,9% preokupiranih, 30,6% odbacujućih i 11,1% plašljivih. Po zastupljenost drugi obrazac kćerki je odbacujući, koji se može dovesti u vezu sa drugim figurama vezivanja i kasnijim iskustvima. Distribucija obrazaca u podgrupi kćerki ukazuje na 34% sigurno vezanih, 17% preokupirano, 29% odbacujuće i 20% plašljivo vezanih. U odnosu na povezanost sa partnerom u periodu trudnoće, 49% trudnica pokazuje veću povezanost, 19% manju, a 32% smatra da se povezanost sa partnerom nije promijenila. Veću povezanost sa partnerom ispoljavaju preokupirano i plašljivo vezane trudnice.

Kritički osvrt: Istraživanje donosi zanimljiva saznanja o transgeneracijskom prenosu partnerskog obrasca afektivne vezanosti majki i kćerki. Veći uzorak ispitanika bi olakšao predikciju za neka buduća istraživanja kao i veću mogućnost primjene dobijenih rezultata u istraživanju. Dobijene distribucije i za majke i za kćerke trudnice pokazuje visoku zastupljenost nesigurnih obrazaca vezanosti. Distribuciju bi trebalo provjeriti drugim istraživanjima. Takođe, može biti odraz specifičnih okolnosti odrastanja u visoko stresnom periodu u našem kontekstu (kćeri trudnice generacijski pripadaju kasnim 80-im i ranim 90-im.).

Stabilnost i promjene obrazaca afektivnog vezivanja

Olgica Lukić, Igor Jurišić

Problem istraživanja: Ovo istraživanje ispituje promjene obrazaca porodične i partnerske afektivne vezanosti kod ispitanika različitog uzrasta. Nakon identifikovanja četiri obrasca porodične i partnerske afektivne vezanosti definisanih četirikategorijalnim modelom Kim Bartholomew autori su ispitali zastupljenost istih u tri različite starosne grupe ispitanika 18, 25 i 35 godina. Zanimalo ih je da li su obrasci porodične i partnerske afektivne vezanosti različito zastupljeni među polovima. U kakvom su odnosu porodična i partnerska afektivna vezanost? Mogu li iskustva u ljubavnoj vezi, značajni socijalni događaji uticati na promjenu unutrašnjeg radnog modela pojedinca?

Uzorak: Uzorak je činilo 180 odraslih osoba (90 muškaraca i 90 žena) podijeljenih u sljedeće starosne grupe: prva grupa (18 godina), druga grupa (25 godina) i treća grupa (35 godina). Svaka grupa je sačinjavala po 60 ispitanika (30 muškaraca i 30 žena).

Korišteni instrumenti: U istraživanju su korišteni *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) i *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995). U sklopu upitnika od ispitanika su traženi podaci o polu i starosnoj dobi.

Rezultati: Rezultati pokazuju statistički značajnu povezanost između stila porodične i partnerske afektivne vezanosti ($\chi^2(9)=47.50; p<.01$). Ispitanici sa odbacujućim porodičnim obrascem, u najvećem broju, u partnerskim vezama pokazuju sigurni obrazac afektivne vezanosti. Dok ispitanici koji su u porodici formirali plašljivi obrazac afektivne vezanosti kasnije u partnerskim vezama pokazuju najviše sigurni obrazac, eventualno preokupirani, a niti jedan plašljivi obrazac afektivne vezanosti. Ovi podaci idu u prilog tvrdnji da su moguće promjene radnih modela kroz životni vijek. Postoji statistički značajna korelacija pola i stila partnerske afektivne vezanosti ($\chi^2(3)=10.65; p <.01$). Kod muškaraca je više zastupljen sigurni obrazac partnerske afektivne vezanosti nego kod žena. Žene imaju izraženiji preokupirani i odbacujući obrazac partnerske afektivne vezanosti. Što se tiče zastupljenosti obrazaca porodične afektivne vezanosti nema značajne razlike po polu. Obrazac porodične i partnerske afektivne vezanosti kroz različite starosne grupe ostaje isti.

Kritički osvrt: Rad je zanimljiv i dobro zamišljen. Veći uzorak ispitanika i longitudinalna studija pružila bi pouzdanije podatke o mogućim promjenama unutrašnjih radnih modela u partnerskim odnosima. Zanimljiv je podatak koji ukazuje na mogućnost promjene nesigurnih

obrazaca afektivne vezanosti u partnerskim relacijama i bilo bi ga dobro provjeriti drugim istraživanjima. Dobijeni rezultati mogu biti odraz specifičnog uzorka.

Generacijske sličnosti u hijerarhiji figura afektivnog vezivanja

Jelena Golić, Zorana Gligorić, Dajana Vrhovac

Problem istraživanja: Problem istraživanja odnosi se na ispitivanje sličnosti u svojstvima vezivanja između kvaliteta afektivne vezanosti djeteta i majke, i djeteta i oca. Kako izgleda hijerarhija figura afektivne vezanosti iz perspektive osoba u različitim životnim periodima – studenata i njihovih roditelja? Teorijski okvir koji je dat u ovom radu je vrlo jasno napisan i detaljan je.

Uzorak: Uzorak obuhvata 120 ispitanika, odnosno 20 muških i 20 ženskih studenata i njihova oba roditelja. Svi ispitanici su bili stariji od 22 godine. Ispitanici su grupisani u trijade – student, majka i otac.

Korišteni instrumenti: Za ovo istraživanje korišten je *Upitnik socio-demografskih podataka* koji se sastoji od 9 ajtema i odnosi se na pol, kvalitet života, na to koliko su dugo roditelji u braku, koliko imaju djece, čime se bave i sl. Ovaj upitnik je sastavljen od strane istraživača za potrebe ovog istraživanja. *Upitnik za ispitivanje hijerarhije afektivne vezanosti UPHAV 1* (Vujaković i Hadžić, 2017) se sastoji od 36 ajtema i usmjeren je na procjenu afektivne vezanosti u četiri vrste bliskih odnosa, a to su: odnos sa majkom i ocem, odnos sa prijateljem i partnerom. Afektivna vezanost je operacionalizovana putem mjera dobijenih na dvije dimenzije: dimenzija izbjegavanja bliskosti sa drugima i dimenzija anksioznosti od gubitka bliskosti. Instrument je pokazao zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike, gdje je Cronbah's alpha od $\alpha = .80$ do $\alpha = .87$ za dimenziju izbjegavanja, unutar svakog od odnosa, i od $\alpha = .83$ do $\alpha = .89$ za dimenziju anksioznosti.

Rezultati: Rezultati su pokazali da postoje razlike između studenata, majki i očeva u rangiranju bliskih odnosa prema dimenziji anksioznosti. Studenti se najviše plaše napuštanja od strane majke. Majke imaju jednak strah od napuštanja i od strane majke i od strane očeva. Očevi se više plaše gubljenja odnosa sa ocem, nego sa majkom. Poređenjem obrasca afektivne vezanosti kod majke i studenta, i oca i studenta, pronađene su sličnosti. Najveće podudaranje je nađeno kod izbjegavajućih obrazaca. Ukoliko su i majke i očevi prema svojim roditeljima razvili izbjegavajući obrazac afektivne vezanosti i njihovo dijete će prema njima razviti upravo taj obrazac. Ovakva podudarnost je nađena i kod

sigurnih obrazaca, ali u manjoj mjeri. Nema razlike kod muških i ženskih studenata u rangiranju figura afektivne vezanosti

Kritički osvrt: Ovo istraživanje je vrlo obuhvatno napisano. Na jasan način su opisani svi dijelovi rada prilikom čega su i precizno definisani određeni pojmovi. Istraživanje obuhvata trijade u uzorku. Buduća istraživanja bi mogla imati veći broj trijada, te uključiti i druge relevantne varijable, u prvom redu prijateljske relacije i njihovu važnost u periodu pozne adolescencije i zrelog odraslog doba.

Prenatalna vezanost prvorotki i višerotki za fetus s obzirom na kvalitet veze sa partnerom, odmaklost i planiranost trudnoće

Zorana Turk, Nataša Šljivić

Problem istraživanja: Emocionalno vezivanje majke za još nerođenu bebu, poznato je kao prenatalna vezanost ili vezanost majke za fetus i zasniva se na psihološkim procesima razrade reprezentacija materinstva, sebe kao majke i svog budućeg djeteta (Hanak, 2009). Ovo istraživanje ispituje kako na jačinu prenatalne vezanosti majke za fetus, utiču gestacijski periodi u kojima se žena nalazi, planiranost trudnoće, kao i to da li se radi o prvorotki ili višerotki.

Uzorak: Uzorak je prigodan i čine ga 143 ispitanice, od 17. do 42. gestacijske nedjelje, uzrasta od 19 do 40 godina, pri čemu je učestvovalo 85 prvorotki i 58 višerotki. U ukupnom uzorku, 10,5% ispitanica je prethodno imalo spontani prekid trudnoće, a 2,1% njih je imalo namjerni prekid trudnoće. Neplanirana trudnoća je bila zabilježena u 42 slučaja (29,4%).

Korišteni instrumenti: Mjerni instrument korišten u ovom istraživanju je *Skala za procjenu materinske prenatalne vezanosti - SPMPV* (Hanak, 2009). Ovaj instrument procjenjuje tri komponente prenatalne vezanosti: *pozitivna osjećanja i maštanje; diferencijaciju i kontakt; odgovornost i brigu*. Pouzdanost skale je $\alpha = .87$.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna korelacija između prenatalne vezanosti majke za fetus i gestacijskog perioda u kome se trudnica nalazila. Odmaklost trudnoće nije povezana sa izraženijim pozitivnim osjećanjima ili sa većom brigom i odgovornošću, ali doprinosi sve većoj diferencijaciji fetusa od selfa. Kada je u pitanju dimenzija *Odgovornost i briga* rezultati pokazuju da obje grupe ispitanica podjednako ispoljavaju brigu za zdravlje i napredovanje fetusa, svijest o odgovornosti za život i dobrobit bebe i spremnost da se posvete njegovanju djeteta. Ne postoje razlike u stepenu izražnosti prenatalne vezanosti za fetus kod prvorotki i višerotki. Veća pre-

natalna vezanost majke za fetus je nađena kod onih ispitanica koje su u potpunosti bile zadovoljne kvalitetom svoje veze sa partnerom, u odnosu na ispitanice koje su bile uglavnom zadovoljne tom vezom. Veći stepen prenatalne vezanosti su ostvarile i ispitanice koje su svoju trudnoću planirale, za razliku od onih kojima se ona desila neplanirano.

Kritički osvrt: U ovom istraživanju nisu obuhvaćeni drugi faktori koji bi mogli uticati na kvalitet prenatalne vezanosti, poput rizičnosti trudnoće ili načina začeća i slično. S obzirom da je istraživanje transferzalno, možda bi se dobila veća korelacija između prenatalne vezanosti majke za fetus i odmaklosti trudnoće, ukoliko bi se u istraživanje uključile i ispitanice nižeg stadijuma trudnoće (do 17. nedjelje), te ukoliko bi se koristila longitudinalna studija koja bi pratila fenomen vezivanja za fetus od početka trudnoće do porođaja.

Porodična i partnerska afektivna vezanost kod adolescenata i odraslih u braku

Ivana Topić, Zorica Railić

Problem istraživanja: Ovo istraživanje ispituje povezanost porodičnih i partnerskih obrazaca afektivne vezanosti kod adolescenata i odrasli ljudi u braku. Da li se na osnovu porodičnog obrasca afektivne vezanosti može predvidjeti partnerska afektivna vezanost? Da li je afektivna vezanost promjenljiv fenomen?

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 160 ispitanika. Od toga 80 ispitanika su bili adolescenti, starosne dobi između 17 i 20 godina. Ostalih 80 ispitanika su bili odrasli koji su u braku više od 8 godina.

Korišteni instrumenti: Mjerni instrumenti korišteni u ovom istraživanju su *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Bernan, Clark & Shaver, 1995) i *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Bernan, Clark & Shaver, 1995). Oba instrumenta afektivnu vezanost operacionalizuju kroz dimenzije anksioznosti (URM sebe) i izbjegavanja (URM drugih). Stepem slaganja izražava se na sedmostepenoj skali Likertovog tipa. Iz dimenzija anksioznosti i izbjegavanja mogu se izdvojiti četiri obrasca afektivne vezanosti – sigurni, preokupirani, odbacujući i plašljivi.

Rezultati: Sigurni obrazac partnerske afektivne vezanosti najzastupljeniji je i kod odraslih i kod adolescenata (56 kod adolescenata i 52 kod odraslih). Najmanje zastupljeni kod obe kategorije su plašljivi (1 kod adolescenata i 4 kod odraslih) i preokupirani obrazac (11 kod adolescenata i 3 kod odraslih). Međutim, odbacujući obrazac je nešto zastupljeniji kod odraslih u odnosu na adolescente (12 kod adolescenata

ta i 21 kod odraslih). Kao i kod partnerskog tako i kod porodičnog stila afektivne vezanosti najzastupljeniji je sigurni obrazac (55 kod adolescenata i 52 kod odraslih). Kod adolescenata ostala tri obrasca su manje zastupljena (11 preokupirani, 5 odbacujući, 9 plašljivi) dok kod odraslih registrujemo više odbacujuće vezanih (20 odbacujućih), a preostala dva su zastupljena u manjoj mjeri (4 plašljivi i 4 preokupirani). Rezultati pokazuju da u kategoriji partnerskog tipa afektivne vezanosti najzastupljeniji je sigurni obrazac u 70% slučajeva, dok su preokupirani i odbacujući obrasci prilično podjednako zastupljeni (13,8% i 15%), a najmanje zastupljen je plašljivi obrazac 1,3%. Kod odraslih je takođe najzastupljeniji sigurni obrazac u 65% slučajeva i postoji značajno veća zastupljenost odbacujućeg obrasca (26,3%), dok su preokupirani i plašljivi zastupljeni u manjoj mjeri. Rezultati ukazuju na slične distribucije porodične i partnerske afektivne vezanosti i na poduzorku adolescenata i na poduzorku odraslih. Jedinu razliku pravi veća zastupljenost odbacujućeg obrasca porodične afektivne vezanosti kod odraslih. Rezultati idu u prilog transferu obrazaca stečenih sa roditelja na partnere.

Kritički osvrt: Dobijeni rezultati mogu biti odraz specifičnog uzorka. Za neka buduća istraživanja trebalo bi da se koristi longitudinalna studija praćenja grupe ispitanika. Na taj način bi se utvrdilo da li su porodični i partnerski odnosi promjenjive kategorije i šta na te promjene utiče.

Povezanost porodične i prijateljske afektivne vezanosti kod srednjoškolaca i studenata

Snježana Kašiković, Nataša Stojanović, Daliborka Ignjatić

Problem istraživanja: Veliki broj istraživanja pokazuje da sigurnost afektivne vezanosti utiče na kasnije funkcionisanje djeteta, kao i na prisnost odnosa, povjerenje sa roditeljima i drugim važnim osobama (partnerima, prijateljima, vršnjacima) (Išpanović Radojković, 2007). Autori u ovom istraživanju ispituju transfer obrazaca porodične afektivne vezanosti na prijateljske odnose u adolescenciji. Zanima ih da li se vrijednosti na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti u odnosima porodične afektivne vezanosti stečene u ranom periodu prenose na prijateljske odnose u adolescenciji? Ispitivanje obuhvata i uzrasne razlike na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti u porodičnim i prijateljskim odnosima.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 412 ispitanika, od čega 212 srednjoškolaca (I i II razred) i 200 studenata (3 i 4 godina studija) sa područja Republike Srpske. Uzorak je prigodan.

Korišteni instrumenti: U istraživanju je korišćen *Upitnik za procjenu porodične afektivne vezanosti* (Kamenovi i Jelić, 2003., prema Stefanović Stanojević, 2004), i *Upitnik za procjenu prijateljske afektivne vezanosti*. Oba sadrže po 18 stavki i dvije dimenzije anksioznost i izbjegavanje. Pouzdanost Upitnika za procjenu porodične afektivne vezanosti iznosi $\alpha = .80$, a za Upitnik za procjenu prijateljske afektivne vezanosti je $\alpha = .82$.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da su dimenzije izbjegavanja i anksioznost porodične afektivne vezanosti prediktori dimenzije izbjegavanja prijateljske afektivne vezanosti, kao i dimenzije anksioznost prijateljske afektivne vezanosti. Postoji značajan efekat uzrasta na dimenzije izbjegavanja i anksioznosti u porodici (izraženiju nesigurnu porodičnu vezanost ispoljavaju srednjoškolci), kao i uzrasta na dimenziju anksioznosti u prijateljskoj afektivnoj vezanosti. Međutim, ne postoji značajan efekat uzrasta na dimenziju izbjegavanja u prijateljskim odnosima. Mlađe ispitanike odlikuje negativniji URM sebe, dok se dvije uzrasne grupe ne razlikuju prema izraženosti URM drugih kada se posmatra prijateljska afektivna vezanost.

Kritički osvrt: Ispitanici nisu pitani koja vrsta relacije im je značajnija u uzrasnom periodu u kom se nalaze. Takođe bi bilo adekvatno procijeniti vezanost prema roditeljima posebno posmatrano za majku i oca, što instrumentom porodične afektivne vezanosti nije specifikovano.

Povezanost demografskih varijabli sa porodičnom i sa partnerskom afektivnom vezanošću

Jelena Lukić, Slađana Čečavac, Ana Tasovac

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost obrazaca afektivne vezanosti sa demografskim varijablama (uzrast, pol, stepen obrazovanja). Uzrast ispitanika odabran je prema fazama razvoja iz Eriksonove teorije psiho-socijalnog razvoja (Erikson, 1976). Na osnovu kvaliteta odnosa roditelja prema djetetu, formira se skup vjerovanja i očekivanja djeteta o samom sebi (unutrašnji radni model sebe), i vjerovanja i očekivanja u odnosu na druge (model drugih). Dosadašnja istraživanja su potvrdila generacijski transfer unutrašnjeg radnog modela sa roditelja na dijete (Stefanović Stanojević, 2005).

Uzorak: U istraživanju je korišten prigodan uzorak od 120 ispitanika, podjednake polne zastupljenosti. Srednjoškolski poduzorak je iz Tehničke škole u Banjoj Luci (III i IV razred srednje škole), a drugi dio uzorka obuhvataju studenti i odrasli. Uzrast ispitanika je sačinjavao 3

uzrasne kategorije: I. 16-19 god.; II. 20-25 god.; III. 26-35 god., a svaka od ovih kategorija imala je po 40 ispitanika podjednake polne zastupljenosti. Nivo obrazovanja obuhvata srednju i visoku stručnu spremu na poduzorku odraslih i svaka od njih obuhvata po 20 ispitanika, koji su ujednačeni prema polu.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u istraživanju su *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brennan, Clark & Shaver, 1995.), koji se sastoji od 18 ajtema i dvije dimenzije *anksioznost* oko gubitka bliskih relacija i *izbjegavanje* bliskosti. Ukrštanjem ovih dimenzija određuju se obrasci (sigurni, okupirani, odbacujući i plašljivi obrazac). Pouzdanost dobijena u jednom od ranijih istraživanja je zadovoljavajuća $\alpha = .82$ (Stefanović Stanojević i sar. 2009). *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brennan, Clark & Shaver 1995). Takođe se sastoji od 18 ajtema i ima dvije dimenzije *anksioznost* i *izbjegavanje*. Ukrštanjem ove dvije dimenzije određuju se obrasci porodične afektivne vezanosti (sigurni, okupirani, odbacujući i plašljivi obrazac). Pouzdanost skale dobijena u ranijim istraživanjima iznosi $\alpha = .72$ (Adamović i sar., 2011).

Rezultati: Distribucija obrazaca partnerske afektivne vezanosti pokazuje najzastupljeniji siguran obrazac (73.3%), slijede preokupirani (15.8%), izbjegavajući (14.2%) i bojažljivi (3.3%). Što se tiče porodične afektivne vezanosti distribucija je sljedeća: sigurni (74.1%), izbjegavajući (14.2%), preokupirani (16.7%) i bojažljivi (5%). Dobijena je statistički značajna korelacija između obrazaca porodične i partnerske afektivne vezanosti ($r = .190$; $p = .037$) što nam govori da se formirani obrasci porodične afektivne vezanosti prenose na figure partnera. Povezanost varijabli uzrast i porodična afektivna vezanost nije statistički značajna ($\chi^2(6) = 7.46$; $p = .28$) što znači da je zastupljenost pojedinih tipova afektivne vezanosti jednaka na svim uzrastima. Nije pronađena statistički značajna povezanost između varijabli pol i porodična afektivna vezanost, kao ni varijabli pol i partnerska afektivna vezanost. Što znači da se obrasci porodične i partnerske afektivne vezanosti podjednako javljaju kod ispitanika muškog i ženskog pola. Na poduzorku odraslih, nema razlike u distribuciji obrazaca partnerske i porodične vezanosti među ispitanicima različitog stepena stručne spreme.

Kritički osvrt: U istraživanju su uzete u obzir različite uzrasne kategorije ispitanika koji su ujednačeni po polu. Buduća istraživanja bi trebala uključiti veće uzorke i druge relevantne demografske varijable poput socijalno ekonomskog statusa.

Porodična i partnerska afektivna vezanost kod apsolvenata Akademije umjetnosti i Pravnog fakulteta

Irena Lazić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje transfer obrazaca porodične afektivne vezanosti na partnersku afektivnu vezanost kod studenata završne godine Akademije umjetnosti i Pravnog fakulteta.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od ukupno 40 studenata završnih godina, na uzrastu od 22-38 godina. Sa Akademije umjetnosti učestvovalo je 20 studenata od kojih je njih 16 bilo apsolventi, a 4 sa treće godine studija zbog nedostatka studenata završne godine. Sa Pravnog fakulteta učestvovalo je 20 studenata završne godine studija.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje partnerske afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji se sastoji od 18 ajtema i dvije dimenzije *izbjegavanje bliskosti* i *anksioznost* oko gubitka bliskih relacija. Ukrštanjem ovih dimenzija određuju se obrasci (sigurni, okupirani, odbacujući i plašljivi obrazac). Pouzdanost skale dobijena u jednom od istraživanja je zadovoljavajuća $\alpha = .82$ (Stefanović Stanojević i sar. 2009). Za ispitivanje porodične afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji se sastoji od 18 ajtema i dvije dimenzije *izbjegavanja* i *anksioznost*. Pouzdanost skale dobijena u jednom od istraživanja iznosi $\alpha = .72$ (Adamović i sar., 2011).

Rezultati: U ispitivanju odnosa porodične i partnerske afektivne vezanosti kod studenata Akademije umjetnosti i Pravnog fakulteta nije utvrđena statistički značajna razlika po pitanju zastupljenosti 4 obrasca afektivne vezanosti. Frekvencije su pokazale da je najčešći sigurni obrazac kod porodične vezanosti, od 30 ispitanika njih 23 zadržalo isti i u partnerskim vezama. U ispitivanju odnosa porodične afektivne vezanosti sa nivoima siguran/nesiguran obrazac i tip fakulteta nije pronađena statistički značajna razlika između studenata Akademije umjetnosti i Pravnog fakulteta. Međutim, u procjeni odnosa partnerske afektivne vezanosti sa nivoima siguran/nesiguran obrazac i tip fakulteta dobijena je statistički značajna razlika ($\chi^2(1) = 4.26; p < .05$). Sigurni obrazac partnerske afektivne vezanosti je zastupljeniji kod studenata Pravnog fakulteta, a nesigurni obrasci kod studenata Akademije umjetnosti.

Kritički osvrt: Izostajanje značajnih razlika može se objasniti malim uzorkom i malim brojem pojedinih obrazaca nesigurne vezanosti. Buduća istraživanja bi trebala uključiti veći uzorak kako bi se dobio veći

broj ispitanika u obrascima nesigurne vezanosti, čime bi se omogućilo adekvatnije ispitivanje razlika u distribuciji obrazaca afektivne vezanosti.

Emocionalna kompetencija u zavisnosti od uzrasta i obrazaca afektivne vezanosti adolescenata

Milijana Miljanović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje izraženost emocionalne kompetencije s obzirom na uzrast i obrazac afektivne vezanosti kod adolescenata.

Uzorak: Izbor uzorka je slučajan. Uzorak obuhvata 168 učenika (84 učenika osnovne i 84 učenika srednje škole). Ispitanici su podijeljeni u dvije grupe: I grupa učenici od 13 godina i II grupa učenici od 17 godina.

Korišteni instrumenti: *Upitnik emocionalne kompetencije UEK 15* kao subskala upitnika UEK 45 (Takšić, 1998) procjenjuje sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija i sadrži 15 stavki. Korišćen je u više istraživanja i pouzdanost mu se kreće od $\alpha = .82$ do $\alpha = .88$. Pojedinačni skor se dobija sabiranjem bodova postignutih na tih 15 stavki. *Upitnik porodične afektivne vezanosti* (Bernan, Clark & Shaver, 1995) ispituje kako se dijete osjeća u odnosima sa svojom porodicom u cjelini. Sadrži 18 stavki i dvije dimenzije *anksioznost* oko gubitka bliskih relacija i *izbjegavanje* bliskosti. Ukrštanjem ovih dimenzija određuju se obrasci sigurni, okupirani, odbacujući i plašljivi obrazac afektivne vezanosti.

Rezultati: Dobijena je razlika između sigurnog obrasca afektivne vezanosti i ostalih obrazaca (kojih je bilo malo pa su svrstani u grupu nesigurne vezanosti), koja je statistički značajna na nivou .01, a govori o višoj emocionalnoj kompetenciji sigurno vezanih osoba. Dobijena razlika u prosječnoj izraženosti emocionalne kompetencije kod djece dva različita kalendarska uzrasta nije statistički značajna, te možemo govoriti o jednako razvijenoj emocionalnoj kompetenciji osnovnoškola i srednjoškola.

Kritički osvrt: Preporuka za buduća istraživanja bi bila ispitati razlike u izraženosti emocionalne kompetencije kod ispitanika u ranoj adolescenciji (12 do 15 godina) i kasnoj adolescenciji (18 do 25 godina), kao i razlike po polu.

Uticaj afektivne vezanosti na razvoj emocionalne inteligencije

Dijana Radović, Karanfiljka Šarkanović, Biljana Mičić, Tatjana Vuković

Problem istraživanja: Emocionalna inteligencije je skup sposobnosti koje bi trebale pridonijeti tačnijoj procjeni u izražavanju vlastitih emocija, kao i procjeni tuđih emocija i upotrebi emocija u motivisanju, planiranju i postizanju ciljeva u životu (Salovey i Mayer, 1990). Istraživanja pokazuju da je viša emocionalna kompetentnost karakteristična za osobe sa pozitivnijim modelom sebe (Hadžić, 2010). Cilj ovog istraživanja je ispitati povezanost dimenzija afektivne vezanosti (*izbjegavanje i anksioznost*) sa dimenzijama emocionalne inteligencije (*sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija, sposobnost izražavanja i imenovanja emocija, sposobnost upravljanja emocija*), kao i razlike u izražavanosti istih s obzirom na uzrast.

Uzorak: Uzorak u ovom istraživanju je prigodan, sačinjen od ukupno 320 ispitanika, te nije ujednačen po polu (139 muškaraca i 181 žena). Obuhvata 4 kategorije ispitanika različitog uzrasta. Prva kategorija – učenici III i IV razreda srednje škole; druga kategorija – studenti; treća kategorija – mladi odrasli, osobe od 30 do 40 godina; četvrta kategorija – osobe od 40 do 50 godina.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su *ECR r*, revidirana verzija (Hanak i Dimitrijević, 2013) i *Upitnik emocionalne kompetentnosti UEK 45* (Takšić i sar., 2006). Partnerska afektivna vezanost procjenjivana je *ECR skalom* koja sadrži dvije dimenzije: anksioznost i izbjegavanje. Ovaj upitnik sadrži ukupno 36 ajtema. Pouzdanost instrumenta iznosi od $\alpha = .78$ do $\alpha = .89$ za izbjegavanje, za anksioznost od $\alpha = .87$ do $\alpha = .90$ (Jocić, 2013). *Upitnik emocionalne kompetentnosti UEK* (Takšić, 2002) sadrži 45 ajtema i procjenjuje tri aspekta emocionalne inteligencije (kompetentnosti): sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija (URE, 15 ajtema); sposobnost izražavanja i imenovanja emocija (IIE, 14) i sposobnost upravljanja emocijama (UE, 16). Visoki skorovi na svim skalama označavaju visoku emocionalnu kompetentnost kod osobe. Pouzdanost na svim skalama je zadovoljavajuća i iznosi od $\alpha = .71$ do $\alpha = .90$.

Rezultati: Rezultati pokazuju da su ispitanice emocionalno inteligentnije u odnosu na ispitanika, ali rezultat treba uzeti sa rezervom zbog uzorka koji nije polno ujednačen i u kom je značajno više ispitanica. Uzrasne razlike pokazuju da studenti imaju najveći ukupan skor na skali emocionalne inteligencije, a najmanji mladi odrasli. Više karakteristika nesigurne vezanosti ispoljavaju adolescenti, u odnosu na studente i mlade odrasle. Dimenzija izbjegavanja je bolji prediktor emocionalne inteligencije u odnosu na dimenziju anksioznosti.

Kritički osvrt: Ograničenja ovog istraživanja odnose se na uzorak koji nije ujednačen po polu pri čemu rad ima namjeru da provjeri polne razlike.

Povezanost afektivne vezanosti i prepoznavanja emocija

Sara Marković, Spomenka Simić, Damjana Dobrić, Tatjana Lukić

Problem istraživanja: U jednom od istraživanja ispitan je efekat stila afektivne vezanosti na perceptualnu obradu emocionalnih izraza (Niedenthal et al., 2002). Ispitanici sa izbjegavajućim obrascem sporije su prepoznavali prikazane emocionalne izraze nego sigurno vezani ispitanici. Problem kojim se ovo istraživanje bavi odnosi se na utvrđivanje razlika u prepoznavanju emocionalnih izraza lica u zavisnosti od dimenzija afektivne vezanosti i pola ispitanika.

Uzorak: Ukupan broj ispitanika u ovom istraživanju je 200 (51% muških i 49% ženskih). Ispitanici su bili studenti Univerzitete u Banjoj Luci, starosti od 19 do 24 godine. Uzorak je izabran prigodnim putem.

Korišteni instrumenti: Za procjenu afektivne vezanosti kod adolescenata i odraslih korišten je UPIPAV-R (Hanak, 2004) koji se sastoji od 77 stavki i 7 dimenzija: *korišćenje sigurne baze sigurnosti, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan radni model selfa, negativan radni model drugih, slaba regulacija bijesa i kapacitet za mentalizaciju*. Za prepoznavanje emocija korišten je prikazni upitnik za prepoznavanje emocionalnih izraza lica koji se sastoji od šest crno bijelih fotografija na kojima su prikazane različite facijalne ekspresije muškog lica. Fotografije su adaptirane iz baze KDEF (The Karolinska Directed Emotional Faces), koje su izradili i na velikom uzorku normirali Lundqvist i saradnici (Lundqvist et al., 1998). Prikazane emocije su: sreća, tuga, iznenađenje, strah, bijes i gađenje.

Rezultati: Rezultati pokazuju da su žene uspješnije u prepoznavanju emocionalnih izraza, odnosno prosječna vrijednost za žene iznosila je 50,4%, nasuprot 49,6% za muškarce, ali je ustanovljeno da ova razlika nije statistički značajna. Najveći broj ispitanika ima izbjegavajući obrazac afektivne vezanosti (40.5%), zatim sigurni (35%), preokupirani (19.5%) i bojažljivi (5%). Dimenzija afektivne vezanosti koja je najviše doprinijela predviđanju prepoznavanja emocija sa prikazanih fotografija je korišćenje spoljašnje baze sigurnosti ($\beta = .39$; $p = .00$). Osobe koje spremnije koriste spoljašnje baze sigurnosti, što je očekivano za osobe sa izraženijim karakteristikama sigurne afektivne vezanosti, uspješnije prepoznaju emocije.

Kritički osvrt: Crno bijele fotografije možda su otežale prepoznavanje emocionalnih izraza. Fotografije u boji bi bile bolji izbor za buduća istraživanja. Takođe bi bilo poželjno imati fotografije i ženskih lica. Bilo bi zanimljivo ispitati da li podudarnost pola ispitanika i pola koji izražava emocije doprinosi prepoznavanju emocija. Preporuka za buduća istraživanja bi bila uzorak ujednačiti po zastupljenosti obrazaca afektivne vezanosti, ispitati razlike u prepoznavanju emocija. Dvodimenzionalni instrument bi bio jednostavniji za izdvajanje obrazaca od sedmodimenzionalnog i klaster analize.

Tip afektivne vezanosti i strahovi kod djece

Boris Lukić, Mirela Đuraš, Smiljana Vlajković

Problem istraživanja: Autori se u radu bave pitanjem straha kod djece pri čemu naglašavaju značaj poznavanja uzroka i posljedica istog. Uzimaju u obzir razvoj kognicije prema Pijažeu navodeći razliku između djece uzrasta 11 i 15 godina. Prema Pijažeu (1982) uzrast od 11 godina odgovara stadijumu konkretnih operacija, te se kod njih javljaju strahovi od konkretnih situacija i objekata. Djeca na uzrastu od 15 godina nalaze se na stadijumu formalnih operacija što znači da posjeduju sposobnost logičkog i apstraktnog mišljenja, te će njihovi strahovi biti apstraktnog tipa. Ovo istraživanje ispituje uzrasne razlike u doživljaju strahova i strategija za prevazilaženje strahova kod djece, kao i razlike vezane za tip afektivne vezanosti.

Uzorak: Uzorak čini 41 učenik osnovne škole. Ispitanici su podijeljeni u dvije grupe. Prvu grupu čini njih 20, uzrasta 11 godina (VI razred). Drugu grupu čini njih 21, uzrasta 15 godina (IX razred). Uzorak je balansirani prema uzrastu, ali nije dovoljno veliki da bi se mogla vršiti statistička obrada i poređenje.

Korišteni instrumenti: Kako bi se ispitala porodična afektivna vezanost korišten je *Upitnik za procjenu porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji se odnosi na doživljaj relacija u porodičnim odnosima i sastoji od 18 tvrdnji i dvije dimenzije anksioznost i izbjegavanje. Za procjenu postojanja straha kod ispitanika koristio se intervju od 17 pitanja koja obuhvataju tri oblasti: vrstu straha, situacije u kojima se javlja strah i strategije prevazilaženja straha. Autori su kreirali listu pitanja za potrebe ovog istraživanja. Za obradu dobijenih podataka korištena je kvalitativna i kvantitativna analiza. Važno je naglasiti da je uočeno da instrument nije dovoljno diskriminativan, što implicira da ne razlikuje dobro ispitanike po pitanju mjerene osobine.

Rezultati: Rezultati pokazuju da ne postoji značajan efekat uzrasta i tipa afektivne vezanosti na javljanje straha ili strategije prevazilaženja. Postoje uzrasne razlike u pogledu strahova. Mlađi ispitanici navode kako se najviše boje mraka, životinja i lopova, te se kod njih uočava veća tendencija traženja roditeljske pomoći. Sa druge strane, stariji ispitanici kao najveći strah navode kaznu od roditelja, te se kod njih uočava tendencija ka samostalnosti. Na kraju, može se zaključiti da uzrast ispitanika, kao i stil afektivne vezanosti ne utiče na javljanje straha i strategije prevazilaženja što se djelimično može objasniti nedostacima ovog istraživanja, kao što su: slaba diskriminativnost upitnika, nedovoljna veličina uzorka, te slaba kontrola varijabli.

Kritički osvrt: Problem istraživanja je smislen, a otklanjanje nedostataka, kojih su i autorke svjesne, doprinijelo bi potpunijim podacima o relacijama afektivne vezanosti, vrsta strahova i strategija za njihovo prevazilaženje. Uzrasne razlike bi bilo dobro dodatno istražiti, kao i postojanje polnih razlika, ali i strahova djece i odraslih.

Ispitivanje razlika u percepciji roditeljskog prihvatanja i odbijanja kod studenata i srednjoškolaca različitih obrazaca porodične afektivne vezanosti

Maja Damjanović, Divna Slavnić, Bojana Ožegović, Biljana Blagojević

Problem istraživanja: Teorijski aspekt rada autori su usmjerili u dva pravca. Jedan od njih je afektivna vezanost pri čemu su se autori fokusirali na uzrasne razlike ističući adolescenciju kao tranzitivni period. Odnosno, na početku ovog perioda osoba je još uvijek vezana za svoje primarne figure afektivnog vezivanja, a na kraju i sama može da postane primarna figura afektivnog vezivanja svom djetetu. Takođe, smatra se da roditelji nisu značajni samo u djetinjstvu nego i u adolescenciji kada predstavljaju model i uzor adolescentima. Uzimajući u obzir značaj roditelja, autori su se usmjerili i na roditeljsko prihvatanje/odbijanje uzimajući Rohnеровu teoriju za okvir. Prema ovoj teoriji, na osnovu ponašanja roditelja prema djeci, ona ih tumače i osjećaju kao znak da su odbačena ili prihvaćena te ostvaruju uticaj na ponašanje, kognitivni i emocionalni razvoj djeteta, ali i odraslo doba. Ovo istraživanje se bavi i pitanjem da li postoji razlika u percepciji roditeljskog prihvatanja/odbijanja s obzirom na uzrast.

Uzorak: Uzorak je prigodan. Sačinjen je od 400 ispitanika, od čega je 200 srednjoškolaca uzrasta 15-16 godina, a 200 studenata uzrasta od 19-25 godina. Ujednačen je po polu.

Korišteni instrumenti: Korišteni instrumenti su *Upitnik roditeljskog prihvatanja i odbijanja PARQ* (Parental Acceptance/Rejection Questionnaire, R.P. Rohner, 1984) sačinjen od 24 tvrdnje koje opisuju ponašanje roditelja na skali od 1-4 u periodu kada je ispitanik imao 7-12 godina. Ovaj upitnik mjeri sljedeće roditeljske dimenzije: *toplinu, agresivnost, indiferentnost i nediferencirano odbijanje*. Za mjerenje afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenu porodične afektivne vezanosti (PAV b)* (Brennan, Clark & Shaver, 1995) koji je sačinjen od 18 tvrdnji koje se odnose na osjećanja u porodičnim odnosima. Pouzdanost ove skale iznosi $\alpha = .72$ (Adamović, B. i sar., 2011).

Rezultati: Rezultati su pokazali da srednjoškolci pokazuju veću procjenu odbijanja prema roditeljima i to na svim skalama što ukazuje da se osjećaju manje prihvaćenim. Značajna razlika između obrazaca afektivne vezanosti i procjene roditeljskog prihvatanja/odbijanja ukazuje da preokupirani obrazac ima najveći skor na svim dimenzijama, odnosno doživljava prihvatanja najmanje ispoljavaju preokupirano vezane osobe.

Kritički osvrt: Jedno od bitnijih ograničenja ovog istraživanja odnosi se na primjenu Upitnika PARQ. Primjena ovog upitnika zasniva se na prisjećanju ispitanika na raniji period života te protokom vremena može doći do zaboravljanja nekih detalja ili rekonstrukcije ranijih događaja.

Pol i tip afektivne vezanosti kao prediktori ciljeva postignuća, među vrlo dobrim i odličnim učenicima osnovnih i srednjih škola

Marijana Desančić, Sanja Lakić

Problem istraživanja: Motiv postignuća se definiše kao zalaganje da se svojim postignućem osoba istakne pred drugima i pred sobom. Istraživanje ispituje povezanost obrazaca afektivne vezanosti i ciljeva postignuća kod učenika osnovnih i srednjih škola. Hijerarhijski model motivacije hipotezira da postoje tri nezavisna cilja postignuća: motiv savladavanja, motiv postignuća i motiv izbjegavanja neuspjeha. Potreba za postignućem usmjerava ljude ka uspjehu, gdje je vjerovatnije usvajanje oblika samoregulacije fokusiranih na održavanje pozitivnih ishoda (motiv savladavanja i postignuća). Strah od neuspjeha fokusira čovjekovu pažnju na mogućnost neuspjeha, te je zbog toga veća vjerovatnoća usvajanja motiva izbjegavanja neuspjeha.

Uzorak: Uzorak čini 171 učenik. Od toga 84 učenika trećeg razreda Gimnazije (18 god.) i 87 učenika devetog razreda osnovne škole (14 god.). U obradi je iskorišten dio uzorka (127 učenika) koji prolaze vrlo dobrim i odličnim uspjehom.

Korišteni instrumenti: U istraživanju su korištena dva instrumenta: *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) i *Skala CP-ciljevi postignuća* (Goal Inventory- Roedel, Schraw, Plake, 1994). Ovom skalom se ispituje motiv savladavanja, motiv postignuća i model izbjegavanja neuspjeha.

Rezultati: Rezultati pokazuju da postoji povezanost obrazaca afektivne vezanosti i ciljeva postignuća. Učenici sa sigurnim obrascem afektivnog vezivanja imaju izraženiji motiv savladavanja. Pokazuju veću želju za sticanje znanja, teže samoostvarenju, ličnom rastu i razvoju kroz učenje za razliku od učenika sa ostalim obrascima afektivne vezanosti ($F(1)=5.13$; $p < .05$). Kod sigurno vezanih motiv izbjegavanja neuspjeha je niži nego kod učenika sa ostalim obrascima afektivne vezanosti. U toku odrastanja sigurno vezani imali su podršku te stekli vjeru u svoje sposobnosti i zbog toga je strah od neuspjeha znatno manji nego kod učenika sa ostalim obrascima. Djevojčice imaju izraženiji motiv savladavanja i motiv izbjegavanja neuspjeha nego dječaci. Motiv izbjegavanja neuspjeha najviši je kod djevojčica sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti, a najniži kod dječaka sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti. Takođe, kod dječaka sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti izraženiji je motiv za izbjegavanje neuspjeha nego kod djevojčica sa sigurnim obrascem.

Kritički osvrt: Istraživanje pokazuje prednost sigurne afektivne vezanosti u izraženosti motiva za sticanje znanja i školskim postignućem kod učenika. Buduća istraživanja mogla bi se baviti motivom postignuća kod studenata ili sportista koji treniraju individualni ili kolektivni sport.

Povezanost različitih tipova afektivne vezanosti kod djevojčica i dječaka sa njihovim školskim postignućem

Milan Dragičević, Jelena Rodić

Problem istraživanja: Osnovne postavke teorije afektivnog vezivanja upućuju na formiranje unutrašnjih radnih modela na osnovu ponavljanih obrazaca interakcija sa osobama iz okruženja (model značajnih drugih i model sebe). Ovi modeli su trajni i relativno teško podložni promjeni do adolescencije i odraslog doba. Školsko postignuće, odnos sa nastavnicima i vršnjacima, utiče na sliku o vlastitoj vrijednosti čovjeka. Autore je zanimalo da li obrazac afektivne vezanosti utiče na školsko postignuće? Postoje li razlike između dječaka i djevojčica u pogledu uticaja obrazaca afektivne vezanosti na školsko postignuće?

Uzorak: Uzorak čini 114 ispitanika, 57 dječaka i 57 djevojčica (kalendarskog uzrasta 13-14 godina), koji su išli u osmi razred Osnovne škole.

Korišteni instrumenti: U istraživanju je korišten *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shever, 1995) uz koji je priložen dodatak za unos zaključnih ocjena iz prethodnih razreda.

Rezultati: Raspodjela obrazaca afektivne vezanosti bila je približno jednaka kod dječaka i djevojčica. Sigurni obrazac bio je najzastupljeniji kod oba pola, zatim odbacujući, preokupirani i plašljivi. Ocjene se značajno razlikuju i variraju drugačije tokom vremena u zavisnosti od obrasca afektivne vezanosti ($F(3.62)=1.36, p<.05$), što znači da postoji efekat afektivne vezanosti na školsko postignuće. Učenici sa odbacujućim obrazcem afektivne vezanosti imaju najbolji uspjeh sa najmanjom tendencijom pada ocjena na kraju školovanja. Pretpostavka je da su odbacujuće vezana djeca usmjerena na uspjeh i postignuće, te pokazivanje svog maksimuma. I kod dječaka i kod djevojčica, odbacujuće vezani imaju najbolja školska postignuća.

Kritički osvrt: Rezultati ukazuju da su ispitanici sa određenim obrazcem afektivne vezanosti skloniji višim školskim postignućima. Međutim moguće je da su i mnogi drugi faktori posredovali dobijeni rezultat. Buduća istraživanja bi mogla uključiti veće uzorke i druge uzrasne grupe.

Uticaj boravka u vršnjačkoj grupi-vrtiću na kasniju emocionalnu stabilnost i afektivnu vezanost

Nedeljka Karalić, Danko Prosan

Problem istraživanja: Socijalizacija je proces socijalnog učenja tokom cijelog života, putem koga jedinka u interakciji sa okolinom stiče socijalno relevantne oblike ponašanja, utiče na okolinu i formira se kao ličnost sa svojim specifičnim karakteristikama (Milosavljević, 1987). Uz porodicu i školu, predškolske ustanove zauzimaju značajno mjesto u sistemu socijalizacije, podizanja i vaspitanja. Ovo istraživanje ispituje kako uključivanje i dužina boravka u vršnjačkoj-vrtićkoj grupi utiču na kasniju emocionalnu stabilnost i afektivnu vezanost. Opšta pretpostavka je da postoji razlika u stepenu emocionalne stabilnosti i afektivne vezanosti u zavisnosti od uključivanja ili ne uključivanja u vršnjačku grupu. Dalje, autori pretpostavljaju da postoji razlika u stepenu emocionalne stabilnosti i afektivne vezanosti u zavisnosti od broja godina provedenih u vršnjačkim grupama.

Uzorak: Uzorak je sačinjavalo 100 ispitanika uzrasta od 16 do 17 godina. Od ukupnog broja ispitanika njih 62% nije išlo u vrtić.

Korišteni instrumenti: Emocionalna stabilnost se mjerila upitnikom *EPI junior* (Eysanck, 1998) koji sadrži 60 pitanja na koja ispitanik daje odgovor sa „Da“ ili „Ne“. Zatim se sabiranjem svih 60 pitanja dobija stepen emocionalne stabilnosti/nestabilnosti za svakog ispitanika gdje se dimenzija stabilnost/nestabilnost posmatra kao kontinuum na kojem najmanja vrijednost označava izrazitu stabilnost, a najveća označava izrazitu labilnost. Afektivna vezanost se procjenjivala Upitnikom za procjenjivanje prijateljske afektivne vezanosti (Brenan, Clark & Shaver, 1995). Ova skala se sastoji od 18 tvrdnji na koje ispitanik daje odgovore pomoću Likertove skale koja ima raspon od 1 do 7. Na osnovu medijane na skali prijateljske afektivne vezanosti ispitanici su razvrstani u jedan od četiri tipa afektivne vezanosti (sigurni, okupirani, odbacujući, plašljivi), a obrazac afektivne vezanosti se određuje na osnovu dobijenih rezultata na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .72$. Podatke o dužini boravka u vršnjačkoj grupi-vrtiću ispitanici su dali zaokruživanjem jednog od ponuđenih odgovora (a) od 4 do 5 godina; b) od 2 do 4 godine; c) od $\frac{1}{2}$ do 2 godine).

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u pogledu emocionalne stabilnosti među ispitanicima koji su pohađali vrtić i onih koji nisu. Ispitanici koji nisu išli u vrtić češće pripadaju nesigurnom tipu prijateljske afektivne vezanosti, nego oni koji su išli. Emocionalna stabilnost nije zavisila od broja godina provedenih u vrtiću. Ipak, afektivna vezanost je pokazala razlike u tipu obrasca u zavisnosti od broja godina provedenih u vrtiću, odnosno ispitanici koji su proveli 2 do 4 godine više odgovaraju sigurnom tipu afektivne vezanosti. Autori su dobili očekivane rezultate koji ukazuju na to da su osobe sigurne afektivne vezanosti i emotivno stabilnije, što je u skladu sa literaturom.

Kritički osvrt: Uzorak je mali da bi se dobijeni rezultati mogli smatrati pouzdanima. Takođe, uzorak je činilo čak 62% ispitanika koji nisu pohađali vrtić te bi u narednim istraživanjima trebao da bude ujednačen po tom aspektu. Ispitivanje je vršeno na adolescentima pa veliki broj varijabli može da utiče na njihov trenutni obrazac afektivnog vezivanja u prijateljskim relacijama.

Povezanost bavljenja sportom, emocionalne stabilnosti i obrazaca afektivne vezanosti

Dejana Supić, Jasminko Jovanović

Problem istraživanja: Istraživanje se bavi razlikama u zastupljenosti obrazaca afektivne vezanosti, izraženosti anksioznosti i emocionalne stabilnosti kod sportista i nesportista.

Uzorak: Uzorak je prigodan, čini ga 140 ispitanika, starosti između 18 i 20 godina, od čega ima 68 sportista (36 muškaraca i 32 žene) i 72 nesportista (39 muškaraca i 33 žene). Svi ispitanici su sa područja Banje Luke. Kao sportisti klasifikovani su ispitanici koji se najmanje 3 godine bave sportom u okviru nekog kluba.

Korišteni instrumenti: U sklopu istraživanja korišteni su *Ajzenkov EPQ – subtest neuroticizam* (emocionalna stabilnost / emocionalna nestabilnost) koja se sastoji od 23 ajtema, na kojoj ispitanik daje odgovor u vidu slaganja (da i ne). Skala N Ajzenkovog EPQ upitnika ima prema svim kriterijuma prilično niske koeficijente pouzdanosti (Mirović, 2000); *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (CRQ - Close Relationship Questionnaire, Bartholomew & Shaver, 1988) koji se sastoji od 36 ajtema na kojima se odgovor daje na sedmostepenoj Likertovoj skali slaganja (1 – uopšte ne, 7 – da, apsolutno). Obuhvata dvije dimenzije anksioznost i izbjegavanje, a na osnovu skorova sa dimenzija izdvajaju se četiri obrasca afektivne vezanosti – sigurni, odbacujući, preokupirani i plašljivi.

Rezultati: Uočeno je da bavljenje sportom nema značajnog uticaja na emocionalnu stabilnost mjerenu testom neurotičnosti. Pokazano je da većina emocionalno stabilnih osoba ima obrazac sa niskom anksioznošću, ovo je uočeno na uzorku muškaraca sportista i nesportista, dok na uzorku žena ovo nije bio slučaj. Uočeno je da je bavljenje sportom povezano sa visokom anksioznošću kod emocionalno nestabilnih osoba. Zanimljiv podatak je da EPQ i CRQ ne mjere istu anksioznost.

Kritički osvrt: Prednost ovog istraživanja jeste proširivanje teorijskog okvira kao i praktični značaj koji nudi. Zaključak da bavljenje sportom ne može tek tako da razriješi probleme koji nastaju u formativnim godinama je bitan, jer postoji zdravorazumski stav o vezi anksioznosti i bavljenja sportom. Nedostatak istraživanja je malen uzorak u kojem je uzrast značajno ograničen, što čini rezultate teškim za generalizovati na opštu populaciju, pa čak i na populaciju adolescenata sportista. Takođe, javlja se pitanje zašto je na ovoj uzrasnoj grupi primarno bitno ispitivati AV u kontekstu partnerskih odnosa. Iako je teorijski dio korektno napisan, nedostaju rezultati prethodnih istraživanja koji se na neki način vežu uz istraživani problem. Prijedlozi za buduća istraživa-

nja je svakako ispitati ovaj odnos na uzorku koji neće biti ovoliko usko ograničen godinama. Odraditi repliku sa više različitih instrumenata neuroticizma kao crte ličnosti i simptoma subkliničke anksioznosti.

Povezanost porodične afektivne vezanosti sa stvaralačkim mišljenjem kod učenika VI i IX razreda

Snježana Bošković

Problem istraživanja: Kognitivni stil se najčešće definiše kao individualne razlike u načinima opažanja, pamćenja, mišljenja i rješavanja problema, tj. predstavlja individualni način kognitivne obrade informacija (Stojaković, 2002, str.103). Karakteristike kognitivnog stila su generičnost, dispozicionost i složenost. Problem ovog istraživanja bavi se relacijama između porodičnog afektivnog vezivanja i stvaralačkog mišljenja kod dječaka i djevojčica VI i IX razreda Osnovne škole.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na učenicima VI i IX razreda Osnovne škole „Ivo Andrić“ u Banjoj Luci. Ukupan broj ispitanika je 60, od kojih njih 30 pohađa VI razred, a 30 IX razred.

Korišteni instrumenti: Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti (Brenan, Clark & Shaver, 1995) sastoji se od 18 ajtema koji se odnose na osjećanja pojedinca u porodičnim odnosima. Klasifikacija u jedan od četiri obrasca afektivnog vezivanja zavisi od odnosa *anksioznosti i izbjegavanja*. Skala za ispitivanje *divergentnog i konvergentnog stila* se sastoji od 20 ajtema koji se odnose na način mišljenja, pamćenja, opažanja i rješavanja problema. Selekcijom velikog broja ajtema, koje su predložili studenti Psihologije Univerziteta u Banjoj Luci, konstruisana je ova skala. Sastoji se iz dve subskale *divergentni saznajni stil* i *konvergentni saznajni stil*. Sabiranjem bodova pojedinačnih ajtema dobija se skor, pri čemu viši skor podrazumijeva veću fleksibilnost mišljenja. *Test alternativne upotrebe predmeta ili stvari* ispituje spontanu fleksibilnost i originalnost. Tu se od ispitanika traži da pronađu što više neuobičajnih upotreba ponuđenih predmeta u odnosu na njihovu klasičnu upotrebu. Postoje dvije vrste odgovora originalni (neuobičajna upotreba) i obični (klasična upotreba). Test davanja naslova karikatura sadrži karikaturu i od ispitanika se traži da daju što veći broj naslova koji će odgovarati sadržini karikature. U ovom testu se ispituje i mjeri originalnost ispitanika. Tu postoje dvije vrste odgovora: originalni (uključuju i komponentu koja nije vizuelno predstavljena) i obični (koji se odnosi isključivo na fizičke karakteristike).

Rezultati: Rezultati istraživanja, posmatrano u cjelini, su potvrdili povezanost uzrasta ispitanika, tipa porodične afektivne vezanosti i

stvaralačkog mišljenja. Ispitanici sa sigurnim obrascem porodične afektivne vezanosti su skloniji proizvođenju različitih i novih informacija na osnovu datih podataka, gdje se posebno naglašava različitost, originalnost i kvalitet proizvođenja ideja. Poslije njih su ispitanici koji pripadaju preokupiranom, zatim odbacujućem i plašljivom obrascu. Učenici VI razreda koji pripadaju sigurnom obrascu su slobodniji po pitanju originalne upotrebe predmeta, davanja naslova i davanja originalnih naslova karikaturi u odnosu na učenike IX razreda koji pripadaju istom obrascu afektivne vezanosti. Postoji odstupanje kod učenika VI razreda koji imaju preokupirani i odbacujući obrazac afektivne vezanosti u odnosu na učenike IX razreda koji imaju iste obrasce. Rezultati pokazuju da su učenici IX razreda koji pripadaju preokupiranom i odbacujućem obrascu afektivne vezanosti bili slobodniji u zadatku originalna upotreba predmeta, što se objašnjava njihovim iskustvom da daju najbolje od sebe, s ciljem maksimalnog zalaganja i takmičenja (odbacujući) ili zadovoljenja očekivanja drugih (preokupirani).

Kritički osvrt: Ograničenje istraživanja je veličina uzorka te se ne mogu donositi opšti zaključci za čitavu populaciju osnovaca. Bilo bi zanimljivo istraživanje ponoviti na uzorku srednjoškolaca i studenata različitih fakulteta.

Povezanost afektivne vezanosti i vaspitnih stilova

Biljana Stakić, Nataša Jagodić, Suzana Ćurčić

Problem istraživanja: Unutar porodičnog okruženja djeca stvaraju predstave o interpersonalnim odnosima i razvijaju obrasce socijalne interakcije. Iskustva u interpersonalnim odnosima u porodici prenose se i na prijateljske odnose. Dječije društveno ponašanje pod uticajem je roditeljskih odgojnih postupaka, koji se razlikuju s obzirom na to kakva pravila roditelji postavljaju, kako ih provode, pružaju li djeci podršku, omogućavaju li strukturu i predvidljivost u dječijem životu i slično. Ovo istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti i vaspitnih stilova u porodici, kao i uticaj vaspitnih stilova na stvaranje emocionalnog odnosa sa prijateljima kod adolescenata.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na području Brčko Distrikta na uzorku od 200 adolescenata (53.5% ženskih i 46.5% muških) završnih razreda Poljoprivredno-medicinske škole. Uzorak je prigodan.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u istraživanju su: *Tehnika za procjenjivanje afektivne vezanosti ASQ* (Feney et al., 1994) koja procjenjuje afektivnu vezanost generalno, a ne u sklopu ljubavnih iskustava. Sadrži 40 ajtema, 5 primarnih dimenzija (*povjerenje, neu-*

godnost pri zbližavanju, odnosi kao sekundarni, potreba za podrškom/odobravanjem, preokupiranost) i dvije sekundarne dimenzije koje se dobijaju na osnovu primarnih (afektivno izbjegavanje i afektivna anksioznost). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .86$; Skala vaspitnih stilova EMBU (Arindel i sar., 1983) sadrži 71 ajtem podijeljen na četiri faktora, odnosno pet (računajući i nedosljednost roditelja) koji predstavljaju vaspitne stilove roditelja: odbacivanje, prezaštićavanje, emocionalna toplina, favorizovanje djeteta, nedosljednost roditelja. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .80$. Afektivna vezanost prema prijateljima ispitana je prilagođenom verzijom instrumenta sa četiri opisa ponašanja koji odgovaraju četiri obrasca afektivne vezanosti (Hazan i Shaver, 1994). U opisima je partner zamijenjen sa blizak prijatelj.

Rezultati: Distribucija obrazaca afektivne vezanosti prema prijateljima pokazuje da 68.5% ima sigurni obrazac, 12.5% odbacujući, 15.5% preokupirani i 3.5% plašljivi. Zbog jednog dominirajućeg obrasca izvršeno je grupisanje na ispitanike sigurne i nesigurno vezane za prijatelje. Dobijeni rezultati pokazuju da postoje pozitivne korelacije između primarnih dimenzija afektivne vezanosti i svih pet vaspitnih stilova. Vaspitni stil roditelja Odbacivanje, Favorizovanje djeteta i Nedosljednost roditelja je povezan sa nesigurnom afektivnom vezanosti u vršnjačkim odnosima, dok vaspitni stil Emocionalna toplina korelira sa sigurnom prijateljskom vezanosti. Nakon grupisanja obrazaca afektivne vezanosti utvrđene su razlike s obzirom na pol koje pokazuju da momci imaju izraženiji sigurni obrazac afektivne vezanosti od djevojaka. Adolescenti koji ispoljavaju izraženije karakteristike sigurne afektivne vezanosti, češće smatraju da je roditeljski vaspitni stil adekvatan (topao i dosljedan).

Kritički osvrt: Mala zastupljenost nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti prema prijateljima otežava primjenu statističkih postupaka, te je grupisana u sigurne i nesigurne opcija ali se sa njom gube podaci. Veći uzorak i više ispitanika u kategorijama nesigurnih obrazaca mogao bi ponuditi potpunije podatke.

Povezanost karakteristika afektivne vezanosti sa majkom i kvalitete prvih autobiografskih sjećanja

Aleksandra Antešević, Tamara Kotaranin, Slađana Lazendić

Problem istraživanja: Sadržaj najranijih životnih iskustava formira naše poglede na sebe i na našu okolinu, tj. formira unutrašnji radni model sebe i i unutrašnji radni model drugih. Jedan od načina dobijanja uvida u emocionalni svijet pojedinca jeste kroz ispitivanje njegove autobiografske memorije. Ovim istraživanjem želi se ispitati da li postoji

veza između broja najranijih autobiografskih sjećanja na događaje koji su se odigrali prije polaska u školu i karakteristika afektivne vezanosti, te uzrasta na kojem se dogodio događaj o kojima ispitanik izvještava kao o prvom sjećanju. Takođe, autore interesuje kojim emocijama su sjećanja zasićena (pozitivnim, neutralnim ili negativnim) i da li su ta sjećanja vezana za majku, kao primarnu figuru afektivnog vezivanja iz najranijeg djetinjstva.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku, sa studentima prve godine Univerzitet u Banjoj Luci. Uzorak čini 90 ispitanika, od čega je 92% bilo ženskih ispitanika. Prosječan uzrast ispitanika je bio 19.80 godina. Datom veličinom uzorka se obezbjeđuje snaga ($1-\beta$) od .80 da se dobiju statistički značajni rezultati (na nivou $p < .05$) ukoliko je stvarna vrijednost populacije .29 (Cumming, 2012).

Korišteni instrumenti: Za procjenu afektivne vezanosti korišten je upitnik SM-ECR-R (Hanak i Dimitrijević, 2013) koji se sastoji od 36 tvrdnji i dvije subskele anksioznost i izbjegavanje. Pouzdanost subskele izbjegavanja iznosi $\alpha = .82$, a za anksioznost $\alpha = .85$. Drugi instrument koji je korišten za ispitivanje autobiografskih sjećanja je bio *polustrukturisani intervju* osmišljen od strane autora za potrebe ovog istraživanja. Ispitanici su popunjavali upitnik sjećanja na događaje koji su se desili prije njihovog polaska u školu, a potom su imali intervju sa ispitivačem. Varijable kojima su mjerene karakteristike najranijih biografskih sjećanja su: *uzrast na kojem se dogodio događaj koji se opisuje kao najranije, prvo sjećanje, broj sjećanja, procenat sjećanja koji su vezani za majku, procenat prijatnih sjećanja, procenat neutralnih sjećanja i procenat neprijatnih sjećanja.*

Rezultati: Na osnovu rezultata je primjetno da se ispitanici, nezavisno od obrasca afektivne vezanosti kojem pripadaju, mogu sjetiti prvih događaja iz svog djetinjstva. Rezultati ukazuju na to da ne postoje statistički značajne razlike obrazaca afektivne vezanosti u odnosu na karakteristike autobiografskih sjećanja: broj sjećanja, prvo sjećanje, sjećanje na majku, prijatna sjećanja, neutralna sjećanja, neprijatna sjećanja. Pretpostavka istraživača da će ispitanici koji imaju sigurni obrazac vezanosti navesti veći broj sjećanja koja sadrže prijatne emocije u odnosu na one koji imaju neki od nesigurnih obrazaca nije potvrđena.

Kritički osvrt: Intervju sadrži mali broj specifičnih pitanja. Ono što bi bilo poželjno u budućim istraživanjima jeste više strukturisati pitanja koja bi dovela do veće valjanosti korištenja ove tehnike. Zatim, da se koristi neki drugi instrument (npr. UPIPAV- R) koji ima veći broj subskele tj. karakteristika afektivne vezanosti, i koji bi na taj način mogao biti diskriminativniji od instrumenta korišćenog u ovom istraživanju. Po-

trebno je povećati uzorak kako bi se postigla veća snaga testa, te ujednačiti po polu i uzrastu.

Povezanost adolescentovog viđenja partnerskih veza i njegove društvenosti

Snježana Markelić, Larisa Vojnica

Problem istraživanja: Ovo istraživanje ispituje povezanost između adolescentovog viđenja partnerskih veza i njegove društvenosti, na različitim uzrastima. Upoređuje se adolescentovo viđenje partnerskih veza sa njegovom društvenošću vezanom za vršnjake (npr. sportski trening, školske sekcije, radne akcije sa djecom iz komšiluka, noćni izlasci). Ako je adolescent slobodan u društvu (komunikativan, otvoren, lako sklapa prijateljstva) hoće li takav biti i u partnerskim vezama?

Uzorak: Uzorak u ovom istraživanju je neslučajan, prigodan, a čine ga 172 učenika Gimnazije. Od ta 172 učenika, 76 je učenika drugog razreda i 96 učenika četvrtog razreda. Ispitanici su izjednačeni po polu.

Korišteni instrumenti: Kada je riječ o instrumentima, za ispitivanje partnerske afektivne vezanosti korišten je upitnik CRQ (Close Relationships Questionnaire, Bartholomew & Shaver, 1988). Upitnik sadrži 36 ajtema od kojih 18 mjeri anksioznost oko gubitka bliskosti, dok ostalih 18 mjeri izbjegavanje bliskosti. Na osnovu skorova na dvije dimenzije afektivne vezanosti, svaki ispitanik se svrstava u jedan od četiri obrasca afektivne vezanosti: sigurni obrazac afektivne vezanosti, preokupirani obrazac afektivne vezanosti, plašljivi obrazac afektivne vezanosti i odbacujući obrazac afektivne vezanosti. Za ispitivanje društvenosti korišten je upitnik kreiran od strane autora za potrebe ovog istraživanja. Upitnik sadrži 18 ajtema i mjeri učestalost kontakta sa vršnjacima. Skala je Likertovog tipa i sastoji se od 5 ponuđenih opcija, koji se vrednuju od 1 do 5. Skor se dobija tako što se saberu bodovi svih odabranih odgovora. Viši skor podrazumijeva veću društvenost.

Rezultati: Distribucija obrazaca pokazuje da 33,7% ispitanika ima bojažljivi obrazac afektivne vezanosti, 26,7% ispitanika ima sigurni obrazac, 25,6% odbacujući i 14,0% njih ima preokupirani obrazac afektivne vezanosti. Dobijena je statistički značajna razlika u distribuciji obrazaca kod ispitanika različitog pola ($\chi^2(3, N=172) = 10.95; p < .05$). Kod oba pola podjednako je zastupljen sigurni obrazac afektivne vezanosti. Bojažljivi obrazac znatno je izraženiji kod djevojaka, a preokupirani i odbacujući kod mladića. Nije dobijena značajna razlika u distribuciji obrazaca ispitanika različitih uzrasnih grupa. Kada govorimo o razlikama u izraženosti društvenosti kod ispitanika različitog uzrasta i

pola rezultati pokazuju da su djevojčice društvenije od dječaka, kao i da su učenici drugih razreda društveniji od četvrtih. Učenici sa preokupiranim obrascem afektivne vezanosti ispoljavaju najvišu društvenost.

Kritički osvrt: Distribucija obrazaca nije u skladu sa očekivanim jer je pokazala da najveći procenat ispitanika ima bojažljivi obrazac afektivne vezanosti. Ovo je uzorak adolescenata i možemo pretpostaviti da tek formiraju stabilan identitet. Takođe, rezultati vezani za društvenost nisu opravdali pretpostavku da osobe sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti posjeduju šire i kvalitetnije socijalne odnose u krugu vršnjaka od osoba sa sekundarnim strategijama. Istraživanje bi trebalo ponoviti i provjeriti distribuciju obrazaca, a bilo bi smisljeno uvesti i starije uzraste.

Ispitivanje povezanosti afektivne vezanosti i pola sa percepcijom kvaliteta socijalnih odnosa u adolescenciji

Stela Purić, Lana Vujaković

Problem istraživanja: Tokom adolescencije dolazi do značajnih promjene u svim oblastima socijalnog života. Adolescent se postepeno odvaja od porodice, oslobađa se stanja zavisnosti, ali i dalje ostaje u vezi sa roditeljima. Sa vršnjacima odnosi postaju složeniji uz težnju ka bliskom prijateljstvu i međusobnom poštovanju (Brković, 2000). Ovo istraživanje ispituje da li su i na koji način afektivna vezanost i pol povezani sa percepcijom kvaliteta socijalnih odnosa u adolescenciji, te može li se na osnovu njih izvršiti predviđanje kvaliteta socijalnih odnosa.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 300 srednjoškolaca I i II razreda Gimnazije u Banjoj Luci. Uzorak je prigodni.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u istraživanju su *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brennan, Clark & Shaver, 1995), koji ima 18 stavki i dvije dimenzije anksioznost i izbjegavanje. *Modifikovani inventar NRI- RQV* (The Network of Relationships – Relationship Quality Version, Buhrmester et al., 1991) kojim sami ispitanici procjenjuju kvalitet odnosa koji imaju sa značajnim osobama u njihovim životima sadrži 30 stavki i deset skala. Njih pet procjenjuje pozitivne aspekte odnosa (drugarstvo, otvorenost/uključenost, emocionalna podrška, odobravanje i zadovoljstvo), a drugih pet negativne aspekte (konflikt, kritike, pritisak, isključivanje i dominaciju). Modifikacija navedenog inventara se sastoji u tome da su kao značajni drugi uzete četiri osobe: majka, otac, momak-djevojka i najbolji prijatelj, čime

je smanjen broj procjenjivanih relacija u odnosu na original. Inventar je preveden za potrebe istraživanja tehnikom duplo slijepo prevođenje.

Rezultati: Zastupljenost obrazaca kod ispitanika je sljedeća: sigurni 74.4%, izbjegavajući 17.7%, preokupirani 6.1% i bojažljivi 1.7%. Ispitanici sigurnog obrasca afektivne vezanosti percipiraju svoje odnose kvalitetnije u odnosu na ispitanike ostalih obrazaca. Žene percipiraju svoje socijalne odnose kao kvalitetnije nego muškarci. Rezultati pokazuju da sigurno afektivno vezani ispitanici ostvaruju najniže rezultate na negativnim dimenzijama procjene kvaliteta socijalnih odnosa (pritisak, konflikt, kritike, isključivanja, dominacija), kao i najveće rezultate na pozitivnim dimenzijama procjene kvaliteta svojih socijalnih odnosa (drugarstvo, otvorenost, zadovoljstvo, odobravanje i emocionalna podrška). Procjena kvaliteta socijalnih odnosa može se predvidjeti na osnovu pola i obrasca afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Treba uzeti u obzir brojčanu razliku ispitanika koji pripadaju različitim obrascima afektivne vezanosti, jer bi sa većim brojem ispitanika, ili drugačijim izborom uzorka uz uključivanje npr. drugih srednjih škola, postojala veća šansa za pronalazak većeg broja ispitanika sa obrascima afektivne vezanosti osobito preokupiranog i plašljivog tipa. U budućim istraživanjima bilo bi smisleno uvrstiti varijablu uzrast i na taj način procijeniti promjene u kvalitetu socijalnih odnosa mladih u različitim podperiodima adolescencije.

Relacije afektivne vezanosti, samopoštovanja i kvaliteta prijateljstva kod adolescenata i mladih

Mirela Skopljak, Danijela Popović

Problem istraživanja: Rezultati istraživanja ukazuju na to da su kvalitet i stabilnost prijateljstava kod adolescenata ne samo povezani sa njihovim samopoštovanjem, već i utiču na promjene tokom vremena u određenim domenama samopoštovanja (Keef & Berndt, 1996). Ovo istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti, samopoštovanja i kvaliteta prijateljstva kod srednjoškolaca i studenata. Primarni cilj je utvrditi da li osobe čije karakteristike upućuju na sigurnu afektivnu vezanost imaju kvalitetnija prijateljstva i više samopoštovanja, kao i to da li osobe koje svoja prijateljstva procjenjuju kao kvalitetnije, ostvaruju više skorove na skali samopoštovanja.

Uzorak: Uzorak je činilo 232 ispitanika. Većina ispitanika je ženskog pola (79.4%). Starost ispitanika se kreće od 14 do 26 godina ($M=19.54$, $Mdn=18$, $SD=2.27$). Veći dio uzorka čine učenici (55.17%). Uzorak se može okarakterisati kao prigodan, dobijen je tehnikom snježne grudve,

po principu širenja upitnika na različitim studijskim programima i srednjim školama putem njihovih internet grupa, takođe putem prosljeđivanja prijateljima i poznanicima. Ciljna grupa su bili srednjoškolski i studenti, odnosno adolescenti i mladi.

Korišteni instrumenti: Za procjenu afektivne vezanosti prema prijateljima korišten je upitnik za procjenu partnerske afektivne vezanosti (PAVa) koji je modifikovan i prilagođen u svrhu procjene prijateljske afektivne vezanosti. U tvrdnjama "emotivni partner" zamijenjen je sa "blizak prijatelj". Sadrži 18 tvrdnji koje se odnose na doživljaj prijateljskih odnosa, gdje se 9 stavki odnosi na dimenziju anksioznosti, a 9 na dimenziju izbjegavanja. Pouzdanost upitnika dobijena u istraživanju iznosi za izbjegavanje $\alpha = .77$, a za anksioznost $\alpha = .77$. Kvalitet prijateljstva mjereno je *Upitnikom kvalitet prijateljskih odnosa*. Sadrži 8 tvrdnji. Upitnik je korišten na našim prostorima u okviru istraživanja za master rad (Kos, 2020). Pouzdanost skale dobijena u istraživanju je $\alpha = .86$. Samopoštovanje je ispitivano Rozenbergovom *Skalom globalnog samopoštovanja RSS* (Rosenberg, 1965) koja je jednodimenzionalna i mjeri globalno samopoštovanje. Sadrži 10 tvrdnji, a ispitanici na skali (Likertovog tipa) procjenjuju u kolikoj se mjeri navedene tvrdnje odnose na njih. Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .85$.

Rezultati: Rezultati pokazuju da je dimenzija izbjegavanje povezana sa procjenom kvaliteta prijateljstva. Rezultati pokazuju da ispitanici čiji je URM drugih pozitivan (sigurni i preokupirani) svoja prijateljstva procjenjuju kvalitetnijim, dok oni čiji je URM drugih negativniji (odbacujući i plašljivi) svoje prijateljske odnose procjenjuju kao manje kvalitetne. Dobijena je blaga, negativna statistički značajna korelacija dimenzija izbjegavanje i anksioznost i sumiranih skorova na skali samopoštovanja. Ovaj rezultat ukazuje da ispitanici sa negativnijim URM i sebe i drugih, pokazuju niže samopoštovanje. U predviđanju kvaliteta prijateljstva značajne su dimenzija izbjegavanje ($\beta = -.36$; $p = .001$) i samopoštovanje ($\beta = .17$; $p = .008$). Ispitanici sa pozitivnijim URM drugih i višim samopoštovanjem, procjenjuju svoje prijateljske odnose kvalitetnijim.

Kritički osvrt: U narednim istraživanjima bilo bi dobro uključiti i obrasce afektivne vezanosti, socioekonomski status, crte ličnosti, pol, kako bi se utvrdilo da li moderiraju u relacijama samopoštovanja i kvaliteta prijateljstva.

Odnos afektivne vezanosti i kvaliteta prijateljstva na internet društvenim mrežama ili Šta vaši virtuelni prijatelji govore o vama?

Marija Đundić, Dejan Kantar

Problem istraživanja: Problem istraživanja jeste utvrditi koji obrasci afektivne vezanosti uspostavljaju najkvalitetnije odnose sa prijateljima u virtuelnim društvenim zajednicama, te odrediti frekvenciju sklapanja prijateljstava na ovim mrežama kod osoba koje pripadaju različitim obrascima afektivne vezanosti. A cilj samog istraživanje jeste otkriti postoje li pravilnosti u održavanju prijateljskih odnosa i komunikaciji u virtuelnim zajednicama kod osoba istih obrazaca afektivne vezanosti.

Uzorak: U ovom istraživanju ciljna grupa su bile osobe koje posjeduju profil na jednoj ili više društvenih zajednica (FB, Twitter, itd.), preko kojih uspostavljaju prijateljske relacije. Uzorak je činilo 309 ispitanika - 78 muškaraca i 231 žena, prosječnog uzrasta 24,5 godina. Uzorak je dovoljno velik, prigodan je, međutim, nije balansiran prema polu, s obzirom da je u istraživanju učestvovalo skoro trostruko više ispitanica, što može da utiče na krajnje rezultate i njihovu relevantnost.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u istraživanju su *Upitnik za procjenu partnerskih odnosa - RQ* (Kim Bartholomew & Horowitz, 1991) i *Upitnik za ispitivanje kvaliteta prijateljskih veza sa virtuelnim prijateljima - MD*. Upitnik za procjenu partnerskih odnosa - RQ se sastoji od četiri opisa, po jednog za svaki od četiri obrasca afektivne vezanosti. Ispitanici biraju jedan od njih, koji ih najbolje opisuje, a takođe i svaki opis rangiraju na skali od 1 (u potpunosti ne važi za mene) do 7 (u potpunosti važi za mene). Na osnovu podataka sa ovoga instrumenta dobijamo skorove za dvije dimenzije unutrašnjeg radnog modela afektivne vezanosti (model sebe i model drugih). Kombinacijom ova dva skora se dobija obrazac afektivne vezanosti pojedinca. Pouzdanost RQ upitnika kreće se u rasponu od $\alpha=.49$ do $\alpha=.71$ (Scharfe & Bartholomew, 1994, prema Bailey & Snell, 2005). *Upitnik za ispitivanje kvaliteta prijateljskih veza sa virtuelnim prijateljima - MD* kreirali su autori za potrebe ovog istraživanja, a čini ga 17 pitanja, sa pet nivoa prihvatanja tvrdnji (uopšte se ne slažem, ne slažem se, djelimično se slažem, slažem se, u potpunosti se slažem) na skali Likertovog tipa. Pouzdanost instrumenta iznosi $\alpha=.87$.

Rezultati: Rezultati istraživanja pokazuju da najveći broj ispitanika pripada sigurnom obrascu (35,3%), a zatim izbjegavajućem (28,5%) i bojažljivom (23,9%), dok ih najmanje pripada preokupiranom obrascu (12,3%). Postoje značajne razlike u distribuciji obrazaca između muških i ženskih ispitanika ($\chi^2(3)=17.082, p<.01$). Skoro trećina muških ispi-

tanika je bojažljivo vezana, zatim slijede sigurni, preokupirani i na kraju izbjegavajući. Kod ženskih ispitanika raspodjela je drugačija - najviše je sigurno vezanih, zatim izbjegavajuće i bojažljivo, a najmanje je preokupirano vezanih. Ispitanici ženskog pola u prosjeku imaju nešto veći broj virtuelnih prijatelja, međutim ta razlika nije statistički značajna. Zatim, rezultati pokazuju da postoji niska negativna povezanost između varijabli broj virtualnih prijatelja i uzrast, tj. mlađi ispitanici u prosjeku imaju veći broj prijatelja, te se taj broj smanjuje sa godinama. Ukoliko posmatramo broj virtuelnih prijatelja prema obrascima afektivne vezanosti, uočava se da kod ispitanika koji pripadaju različitim obrascima postoje razlike u prosječnom broju virtuelnih prijatelja, ali one nisu statistički značajne. Što se tiče kvaliteta virtualnog prijateljstva muškarci prijateljstvo na društvenim mrežama procjenjuju kvalitetnijim nego žene. Povezanost kvaliteta virtualnog prijateljstva i uzrasta ne postoji. Dobijena je marginalna značajnost u prosječnoj vrijednosti kvaliteta virtualnog prijateljstva između ispitanika različitih obrazaca afektivne vezanosti. Ta razlika je značajna između ispitanika izbjegavajućeg obrasca, koji imaju najnižu prosječnu vrijednost, i bojažljivog koji imaju najvišu prosječnu vrijednost kvaliteta virtualnog prijateljstva. Vrijednost kvaliteta virtualnog prijateljstva i broja prijatelja su u veoma slaboj, ali značajnoj korelaciji (ispitanici koji imaju veći broj prijatelja, procjenjuju svoje prijateljstva kvalitetnija).

Kritički osvrt: Rezultati mogu biti rezultat specifičnog uzorka i ispitanika koji imaju društvene veze i koji preko njih ostvaruju prijateljske relacije. Buduća istraživanja bi mogla uporediti razlike u kvalitetu prijateljskih veza osoba sa različitim obrascem afektivne vezanosti kada se posmatraju prijateljske relacije u stvarnom i virtuelnom svijetu.

Povezanost dimenzija afektivne vezanosti i profila internet korisnika učenika srednjih škola u Banjoj Luci

Bojan Perduh, Dejan Matijević

Problem istraživanja: Problem istraživanja predstavlja pokušaj povezivanja kategorija internet zavisnosti i izraženosti dimenzija koje operacionalizuju afektivnu vezanost, dakle nastoje se utvrditi razlike kod tri kategorije internet zavisnika po izraženosti navedenih dimenzija (povjerenje, potreba za podrškom, odnosi kao sekundarni, preokupiranost i neugodnost pri zbližavanju).

Uzorak: Uzorak čini 150 učenika srednjih škola u Banjoj Luci (80 učenika Gimnazije, 35 učenika Ekonomske škole i 35 učenika Tehničke

škole u Banjoj Luci). Raspon godina učesnika u istraživanju je od 16. do 18. godina.

Korišteni instrumenti: U istraživanju su korištena dva instrumenta. *Skala afektivne vezanosti ASQ* (Attachment Style Questionnaire, Feney, Noller, Hanrahan, 1994). Namijenjena je adolescentima i odraslima. Feney i sar. (1994) navode da je prednost ove skale što procjenjuje afektivnu vezanost generalno, a ne u sklopu ljubavnih iskustava koja neki od adolescenata nisu imali. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .72$. *IAT test* (Internet Addiction Test, Young, 1998) je prvi validiran i pouzdan test koji mjeri zavisnost od interneta. Sastoji se od 20 tačaka i mjeri blage, umjerene i teške nivoe zavisnosti od interneta sa rasponom od 1. do 6. nivoa slaganja ispitanika. Ispitanici se svrstavaju u tri kategorije: *prosječan korisnik interneta* (skor na testu 20-49 poena), *intenzivni korisnik interneta* (skor na test 50 – 79 poena) i *heavy user* interneta (skor na test 80-100 poena).

Rezultati: Rezultati istraživanja pokazuju da 27.6 % ispitanika spada u kategoriju prosječnih korisnika, 62.3% u kategoriju intenzivan korisnik i 10 % u kategoriju heavy user korisnika sa skorom preko 80. Zatim na skali povjerenja je uočeno da nema značajnih odstupanja po kategorijama nezavisne varijable gdje je srednja vrijednost u sve tri kategorije približno ista. Na skali neugodnosti prosječne vrijednosti su približno iste u sve tri kategorije nezavisne varijable. Evidentno je da kod svih pet skala srednje vrijednosti ne odstupaju u tri kategorije nezavisne varijable u značajnom stepenu. Najveća razlika u srednjim vrijednostima je između skale povjerenja i skale odnosi kao sekundarni, što se može posmatrati kao karakteristika uzorka i specifično adolescentnog perioda. Na osnovu MANOVA analize može se zaključiti da ne postoje značajne razlike na zajedničkoj varijansi pet dimenzija ASQ koje operacionalizuju afektivnu vezanost kod ispitanika koji pripadaju različitim kategorijama internet zavisnosti. Povezanost između različitih kategorija internet zavisnosti i pojedinačnih dimenzija afektivne vezanosti povjerenje, neugodnost pri zbližavanju, odnosi kao sekundarni, potreba za podrškom i preokupiranost ne postoji u ujednačenom stepenu. Razlike između kategorija internet zavisnika postoje po dimenziji preokupiranost i one su značajne ($F(2)=3.361$; $p < .05$). Preokupiranost je više izražena kod heavy usera nego kod prosječnih korisnika interneta.

Kritički osvrt: Uzorak ispitanika mogao je biti veći i samim tim i rezultati bi bili relevantniji. Istraživanje bi se moglo ponoviti na većem uzorku ispitanika i uvesti varijablu pol, a bilo bi smisleno i uključiti druge srednje škole koje ovim istraživanjem nisu obuhvaćene. Takođe bi bilo zanimljivo istraživanje provesti na uzorku starijih osnovnoško-

laca. Sadržaji koje ispitanici biraju na internetu u svakoj od kategorija internet korisnika mogli bi biti prostor za naredna istraživanja.

3.5. AFEKTIVNA VEZANOST I KONSTRUKTI IZ PSIHLOGIJE LIČNOSTI

Povezanost modela afektivne vezanosti, lokusa kontrole, školskog uspjeha, samopoštovanja i načina procjene sopstvenih kognitivnih sposobnosti

Marija Simeunović, Ivana Zdjelar

Problem istraživanja: U ovom istraživanju autori ispituju povezanost između modela afektivne vezanosti, lokusa kontrole, školskog uspjeha, samopoštovanja i načina procjene sopstvenih kognitivnih sposobnosti kod srednjoškolaca.

Uzorak: Uzorak je neslučajni, prigodni. Ispitanici su učenici II razreda srednje Medicinske škole u Banjoj Luci. Testirano je 134 učenika u pet odjeljenja iste škole, 128 su bili validno urađeni testovi, i jedan ispitanik je izbačen, što je ukupni broj 127.

Korišteni instrumenti: Od instrumenata korišten je *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Bernan, Clark & Shaver, 1995) koji se sastoji od 18 stavki koje se odnose na osjećanja u porodičnim odnosima. Ukrštanjem dvije dimenzije - izbjegavanje i anksioznost dobijaju se obrasci porodične afektivne vezanosti (sigurni, preokupirani, odbacujući i plašljivi). Pouzdanost dimenzije anksioznost dobijena na ovom uzorku je $\alpha = .66$, a izbjegavanje $\alpha = .75$. Za ispitivanje lokusa kontrole korištena je *subskala lokus kontrole* koja je dio upitnika za mjerenje opšteg samopouzdanja (OP-NBLK, Opačić, 1996). Skala za mjerenje lokusa kontrole mjeri izraženost internog i eksternog lokusa kontrole. Iz statističke obrade izbačene su stavke koje se odnose na interni, unutrašnji lokus kontrole (stavke 5, 6, 7, 8) i time se dobio upitnik koji mjeri stepen izraženosti eksternog lokusa kontrole. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .74$. Takođe, koristio se *Upitnik za procjenu samopoštovanja* (Self - Esteem Scale, Rosenberg, 1965; prema Subotić, 2006). Sadrži 10 stavki koje se odnose na doživljaj sebe. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .69$. Ispitivanje stavova prema školovanju i vlastitim sposobnostima vršeno je *Upitnikom koji ispituje način procjene sopstvenih kognitivnih sposobnosti* (Lakić, 2005). Upitnik sadrži 5 stavki na koje se, zavisno od stepena slaganja nude odgovori na skali od 1 (potpuno ne-

tačno) do 5 (potpuno tačno). Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju je $\alpha = .67$.

Rezultati: Postoji statistički značajna razlika u lokusu kontrole kod ispitanika koji pripadaju različitim tipovima porodične afektivne vezanosti. Izraženiji eksternalni lokus kontrole pokazuju preokupirano i odbacujuće vezani. Ne postoji značajna razlika u izraženosti samopoštovanja kod ispitanika različite porodične afektivne vezanosti. Razlika u visini školskog uspjeha između različitih tipova porodične afektivne vezanosti nije statistički značajna. Ispitanici približno slično procjenjuju svoje kognitivne sposobnosti, bez obzira na obrazac kome pripadaju.

Kritički osvrt: Istraživanje je obuhvatilo veći broj varijabli. Većina hipoteza postavljenih u istraživanju nije potvrđena. Jedan od razloga može biti mali uzorak, te bi bilo adekvatno istraživanje ponoviti na većem uzorku.

Afektivna vezanost i lokus kontrole kod adolescenata

Zorana Milovanović, Bojana Tešanović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti i lokusa kontrole kod adolescenata. Roditelji djece sa internalnim lokusom kontrole, pokazuju manje odbacivanja i više pozitivnog uključivanja u odnose, od roditelja djece sa eksternalnim lokusom kontrole. Krandalova (1973; prema Lefcort, 1976) ukazuje na pozitivnu povezanost majčine hladnoće i kritike s internalnim lokusom kontrole djeteta u adolescenciji, smatrajući da su toplina i zaštitničko ponašanje neophodni za preuzimanje lične odgovornosti u djetinjstvu, ali ako predugo traju, mogu ići protiv internalnosti u zrelosti. Pretpostavlja se da su dešavanja koja su razvojno odredila pripadnost određenom obrascu afektivne vezanosti, potencijalno odredila i „lokaciju“ lokusa kontrole. Ključna pretpostavka odnosi se na pitanje da li su unutrašnji radni modeli pozitivni ili negativni. Može se pretpostaviti da će osobe sa nesigurnom izbjegavajućom afektivnom vezanošću, koji karakteriše pozitivan unutrašnji radni model sebe, a negativan unutrašnji radni model drugih, ispoljavati eksternalni lokus kontrole (Simeunović i Zdjelar, 2007).

Uzorak: Uzorak na kome je sprovedeno istraživanje su sačinjavali učenici Elektrotehničke škole „Nikola Tesla“ u Banjoj Luci. Ukupan broj ispitanika je 210, od toga 105 pohađa I razred i 105 pohađa III razred. Uzorak nije balansirani po polu (95% muških i 5% ženskih ispitanika).

Korišteni instrumenti: Od instrumenata korišten je *Upitnik za procjenjivanje afektivne vezanosti UPIPAV-R* (Hanak, 2004) koji se sastoji

od 77 stavki i 7 dimenzija (nerazriješena porodična traumatizacija, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativni radni model drugih, kapacitet za mentalizaciju, negativni radni model selfa, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti i regulacija bijesa). Drugi upitnik je *Upitnik za ispitivanje self koncepta* (OP-NBLK, Opačić, 1987) koji ima dvije subskele- *lokus kontrole* i *globalno samopoštovanje*. Subskala *Lokus kontrole* (LK) ima 18 petostepenih ajtema Likertovog tipa, i namijenjena je mjerenju lokusa kontrole. Lokus kontrole označava procjenu sopstvene moći i uticaja na zbivanja i na sopstvenu sudbinu. Pouzdanost subskele lokus kontrole je $\alpha = .76$ (Opačić, 1995).

Rezultati: Dobijena je pozitivna korelacija između lokusa kontrole i pojedinih dimenzija: strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativni radni model selfa, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti i regulacija bijesa. Ove dimenzije ukazuju na postojanje preokupirane vezanosti, a upravo je kod pripadnika ovog tipa izraženiji eksternalni lokus kontrole. Nije dobijena statistički značajna razlika u lokusu kontrole kod učenika I i III razreda, kao i na dimenzijama afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Rezultati se mogu uzeti sa rezervom zbog male razlike u uzrastu ispitanika. Preporuka za buduća istraživanja bi bila uzorkom obuhvatiti učenike viših razreda i studente prvih godina studija. Bilo bi adekvatno uključiti i druge varijable poput crte ličnosti i vaspitnog stila roditelja.

Povezanost obrazaca afektivne vezanosti i uzrasta sa lokusom kontrole

Sladana Milićević, Vesna Bosančić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost dimenzija afektivne vezanosti i lokusa kontrole, te postojanje razlika u odnosu na uzrast ispitanika. Istraživanje koje su sproveli Dilmac i sar. (2009) pokazuje da je afektivna vezanost osoba sa eksternim lokusom kontrole više izražena dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja, dok su kod osoba sa internim lokusom kontrole manje izražene ove dimenzije. Takođe, pokazano je da osobe koje imaju siguran obrazac afektivne vezanosti imaju više interni lokus kontrole, nego one osobe koje imaju preokupirani i bojažljivi obrazac afektivne vezanosti.

Uzorak: U ovom istraživanju učestvovalo je 210 ispitanika raspoređeni u tri uzrasne grupe. Svaku grupu je činilo 70 ispitanika. Prvu grupu su činili učenici srednje škole (16 do 18 godina), drugu grupu student (21 do 24 godine) i treću grupu ispitanici uzrasta od 45 do 55

godina. Korišten je prigodni uzorak. U uzorku je bilo 91 muških i 118 ženskih ispitanika.

Korišteni instrumenti: Za mjerenje afektivne vezanosti koristio se *Upitnik za procjenjivanje afektivne vezanosti adolescenata i odraslih UPIPAV-R* (Hanak, 2004) koji sastoji se od 77 stavki i 7 dimenzija koje predstavljaju komponente afektivne vezanosti (korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan radni model selfa, negativan radni model drugih, regulacija bijesa, kapacitet za mentalizaciju). Unutrašnja konzistentnost instrumenta u cjelini je visoka $\alpha = .89$. Za lokus kontrole korištena je *Modifikovana skala lokusa kontrole* koja je dio *OP-NBLK* skale koja služi za mjerenje opšteg samopuzdanja (Opačić, 1995). Skala ima 18 stavki, a odgovori su na Likertovoj skali (1-uopšte se ne slažem, 5-potpuno se slažem). Visoki skorovi predstavljaju izraženost spoljašnjeg lokusa kontrole, dok niski ukazuju na unutrašnji lokus kontrole. Pouzdanost koja je dobijena na ovom uzorku iznosi $\alpha = .74$, dok na standardizovanom uzorku iznosi $\alpha = .72$ (Čekrlija i sar., 2004).

Rezultati: Dimenzije afektivne vezanosti i lokusa kontrole većinom statistički značajno koreliraju. Skala kapacitet za mentalizaciju je jedina skala koja je u negativnoj korelaciji sa lokusom kontrole, što ukazuje da je viši kapacitet za mentalizaciju povezan sa izraženijim unutrašnjim lokusom kontrole. Dimenzije afektivne vezanosti mogu se smatrati prediktorima lokusa kontrole, a značajne prediktore predstavljaju negativni modeli sebe i drugih i kapacitet za mentalizaciju. Prisutnije karakteristike nesigurne vezanosti povezane su sa izraženijim spoljašnjim lokusom kontrole. Dobijene su značajne razlike između uzrasnih kategorija, koje pokazuju da je spoljašnji lokus prisutniji na starijim uzrasnim grupama, što autori povezuju sa iskustvima življenja na našim prostorima. Uzrasne razlike postoje i na dimenzijama afektivne vezanosti, a ukazuju na izraženije karakteristike nesigurne vezanosti na poduzorku adolescenata.

Kritički osvrt: Kao ograničenja ovog istraživanja može se razmatrati nedostatak informacija o specifičnostima sociodemografskih varijabli (redu rođenja, uslova odrastanja, migracije) specifičnih životnih događaja koji su u značajnoj mjeri mogli uticati na oblikovanje afektivne vezanosti i lokusa kontrole, te usvojeni vrijednosni sistem. Što se tiče budućih istraživanja, predlažemo da se u istraživanja uključi i ispita vrijednosni sistem, stavovi i predasude. Takođe, korisne bi bile i neke promjene u pravcu lokusa kontrole, na način da se primjenjuje drugi upitnik koji bi dao više informacija i suptilnijih razlika između unutrašnjeg i spoljašnjeg lokusa kontrole.

-Kritička evaluacija teorije afektivne vezanosti i provjera povezanosti sa drugim konstruktima

Siniša Subotić, Marko Kotur, Branko Anđić, Dalibor Miholjčić

Problem istraživanja: Problem istraživanja bila je kritička evaluacija teorije afektivne vezanosti, kao i njenih relacija sa drugim psihološkim konstruktima: Frojd-Abrahamovom teorijom psihoseksualnog razvoja, lokusom kontrole, samopouzdanjem, indeksom SOPUS, self-konceptom (generalnim i primarnim domenima), kao i sa seksualnim self-konceptom, kao specifičnim subdomenom generalnog self-koncepta.

Uzorak: Istraživanje je izvršeno na studentskoj populaciji Univerziteta u Banjaluci, na uzorku od 433 ispitanika.

Korišteni instrumenti: Kao instrument korištena je baterija od 8 instrumenata, standardizovanih za svaki od pomenutih konstrukata.

Rezultati: Nalazi ukazuju na određene manjkavosti teorije afektivne vezanosti, prije svega u metodološkom i operacionalom smislu, kao i na loše karakteristike samih instrumenata za procjenu. Autori smatraju da ove nalaze treba uzeti sa dozom opreza i da treba preduzeti još niz replikativnih istraživanja radi preciznije kritičke evaluacije teorije afektivne vezanosti. Dobijene su značajne veze afektivne vezanosti sa indeksom SOPUS i Frojd-Abrahamovom teorijom, veza sa generalnim samopouzdanjem je izražena, ali je, s obzirom na predmet mjerenja, nešto niža od očekivane, dok je veza sa lokusom kontrole relativno niska. Relacije sa seksualnim self-konceptom su znatno niže od očekivanih, dok je ispitivanje veze sa generalnim self-konceptom i njegovim domenima ukazalo na neke probleme upitničkog tipa, tako da veze između samih koncepata, iz tih razloga, nisu ni razmatrane.

Kritički osvrt: Lični stav autora je da dobijeni rezultati u umjereno niskoj mjeri predstavljaju potvrdu pojedinih postavki teorije afektivne vezanosti, te da u istoj toj mjeri, predstavljaju i njeno opovrgavanje, ali da bi svaka druga tvrdnja bila pogrešno tumačenje. Nalazi i kritike se tiču prvenstveno novijih postavki teorije, koje se zasnivaju na metodama samoprocjene i pretpostavljenoj ortogonalnosti dimenzija, te se ne tiču ranih radova Bolbija i Ejnsvort, koji direktno, nisu ni bili predmet istraživanja.

Afektivna vezanost i perfekcionizam kod adolescenata različitog pola

Branka Vojnović, Sanja Mijanić

Problem istraživanja: Afektivna vezanost se zasniva na ranim iskustvima sa primarnim starateljem te se internalizuje u unutrašnje radne modele koji su značajni za razvoj intimnih veza tokom adolescencije i odraslog doba. Postoje četiri modela roditeljskog ponašanja koja mogu podstaći razvoj perfekcionizma: model socijalnih očekivanja, socijalnog učenja, socijalne reakcije i model izražene anksioznosti. S obzirom da afektivna vezanost i perfekcionizam nastaju u porodičnom okruženju kroz interakciju sa roditeljima, autori su željeli ispitati da li se na osnovu pola i tipa afektivne vezanosti može predvidjeti perfekcionizam kod adolescenata.

Uzorak: Uzorak istraživanja je prigodan i balansiran prema polu i uzrastu. Čini ga 191 osoba završnog razreda srednje škole, od čega 97 pripada muškom, a 94 ženskom polu.

Korišteni instrumenti: Kako bi se ispitao tip afektivne vezanosti korištena je revidirana verzija *Upitnika za procjenu afektivne vezanosti UPIPAV-R* (Hanak, 2004) koji se sastoji od 77 tvrdnji izraženih na Likertovoj skali od 1-7. Na osnovu ovih tvrdnji dobija se sedam dimenzija afektivne vezanosti: *nerazriješena porodična traumatizacija, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativni radni model drugih, kapacitet za mentalizaciju, negativni radni model sebe, korištenje spoljašnje baze sigurnosti i regulacija bijesa*. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .88$. Takođe, korišten je i *Upitnik za mjerenje perfekcionizma APS-R* (Slaney et al., 2001) koji se sastoji od 23 tvrdnje koje obuhvataju stavove pojedinca o sebi, svojim postupcima i drugima. Na osnovu ovih tvrdnji dobija se tri dimenzije perfekcionizma: *težnja za organizacijom i redom, težnja za postavljanjem visokih standarda i diskrepanca*. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .84$.

Rezultati: Rezultati su pokazali da postoje značajne polne razlike na dvije dimenzije afektivne vezanosti- kapacitet za mentalizaciju i korištenje spoljašnje baze sigurnosti. Odnosno, djevojke su u prosjeku imale više skorove što sugeriše da bolje razumiju kako lični, tako i tuđi život, te da pokazuju veće interesovanje za psihološki život i spremnije su da traže pomoć drugih značajnih osoba. Ovo istraživanje je pokazalo i da se na osnovu pola i afektivne vezanosti ne može predvidjeti perfekcionizam. Takođe, uočeno je postojanje niskih, ali značajnih korelacija između dimenzija afektivne vezanosti i perfekcionizma - korištenje spoljašnje baze sigurnosti sa težnjom za uspostavljanjem visokih stan-

darda i diskrepancom i negativni-radni model sebe sa težnjom za uspostavljanjem reda i visokih standarda.

Kritički osvrt: Iako je ovim istraživanjem utvrđeno da se na osnovu pola i stila afektivne vezanosti ne može predvidjeti perfekcionizam, pronađene su značajne polne razlike u pogledu dimenzija afektivne vezanosti. Ove razlike bi se mogle objasniti uticajem vaspitanja i kulture te bi se u budućim istraživanjem mogle provjeriti. U svrhu dolaska do preciznijih shvatanja i rezultata o povezanosti afektivne vezanosti i perfekcionizma, potrebno je dublje i sveobuhvatnije istražiti perfekcionizam, kao i polne razlike u pogledu ove crte ličnosti. Takođe, za neke ozbiljnije i značajnije rezultate potrebno je da uzorak bude veći. Na kraju, uzimajući u obzir da se u ovom istraživanju u velikoj mjeri naglašava roditeljski uticaj smatramo da bi bilo korisno uzeti u obzir i neke njihove karakteristike, poput crta ličnosti, vaspitnog stila, obrazovanja i slično.

Odnos partnerske vezanosti i perfekcionizma

Branka Zelić, Zora Marjanović, Vesna Zekić, Marijana Milović

Problem istraživanja: Frost i saradnici (Frost i sar., 1990, 1993; prema Milojević i sar., 2009) definišu perfekcionizam kao konstrukt koji uključuje pretjeranu samokritičnost povezanu sa visokim ličnim standardima, sumnjom u efikasnost sopstvene akcije, potrebom za ispunjenjem tuđih očekivanja (na prvom mjestu roditeljskih) i pretjeranom potrebom za organizacijom i urednošću. Ovo istraživanje bavi se odnosom partnerske afektivne vezanosti i perfekcionizma. Ispituje u kojoj mjeri obrazac partnerske afektivne vezanosti utiče na ispoljavanje različitih dimenzija perfekcionizma, kao i perfekcionizma u cjelini.

Uzorak: Ovim istraživanjem je obuhvaćeno 386 ispitanika (199 ženskih i 187 muških), uzrasta od 20 do 30 godina. Uzorak je prigodan.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su: Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti (Bernnan, Clark & Shaver, 1995) koji se sastoji od 18 stavki i dvije dimenzije anksioznost oko gubitka bliskih relacija i izbjegavanje bliskosti. Pouzdanost za subskalu anksioznost iznosi $\alpha = .75$, za subskalu izbjegavanja $\alpha = .67$; *Multidimenzionalna skala MPS - F* za mjerenje perfekcionizma (Frost i sar., 1990, 1993; prema Flett i Hewit, 2002) koja obuhvata šest dimenzija: *obuzetost greškom, organizacija, roditeljski kriticizam, roditeljska očekivanja, lični standardi i sumnja u akciju*. Pouzdanost skale u cjelini iznosi $\alpha = .88$.

Rezultati: Na ukupnom uzorku dobijena je sljedeća distribucija obrazaca: sigurnih 61 %, izbjegavajućih 23%, preokupiranih 10% i plašljivih 6%. Nesigurni obrasci imaju izraženiji perfekcionizam od sigurnih. Perfekcionizmu po svim dimenzijama i u cjelini, najskloniji su ispitanici sa plašljivim obrascem afektivne vezanosti. Uticaj pola na perfekcionizam pronađen je samo na dimenziji *organizacija*. Ovaj vid perfekcionizma izraženiji je kod žena. Dimenzije anksioznost i izbjegavanje su značajni prediktori svih dimenzija perfekcionizma, s tim da je kod dimenzije roditeljska očekivanja statistički značajna samo anksioznost ($\beta = .250$; $p = .00$).

Kritički osvrt: Istraživanje je rađeno na studentskoj populaciji, u budućnosti bilo bi zanimljivo sprovesti ga na uzorku starijih ispitanika.

Uticaj afektivne vezanosti na agresivnost kod srednjoškolaca i studenata

Valentina Graonić, Dragan Todorović

Problem istraživanja: Problem istraživanja je utvrđivanje povezanosti između afektivne vezanosti i agresivnosti, kao i razlika u izraženosti agresivnosti s obzirom na uzrast i pol ispitanika. Zbog formiranih unutrašnjih radnih modela osobe biraju okruženja koja su saglasna sa njihovim uvjerenjima o sebi i drugima, te se na taj način tip afektivne veze formiran u djetinjstvu prenosi kasnije na emotivne veze (Stefanović Stanojevi, 2005). Autori očekuju da ispitanici pokažu isti obrazac porodične i partnerske afektivne vezanosti.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 100 srednjoškolaca I i II razreda i 112 studenata I i II godine studija. Uzorak je prigodan ($N = 212$) i ujednačen po polu.

Korišteni instrumenti: *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji se sastoji od 18 ajtema koji se odnose na procjenu osjećanja u odnosima sa porodicom u cjelini. Kombinacijom rezultata na dimenzijama izbjegavanje i anksioznost dobiju se četiri obrasca porodične afektivne vezanosti: sigurni, okupirani, odbacujući i plašljivi. *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti (CRQ)* (Bernana, Clark & Shaver, 1995) sastoji se od 36 ajtema koja se odnose na ponašanja i osjećanja u partnerskim vezama. Ima dvije dimenzije *anksioznost* oko gubitka bliskih relacija i *izbjegavanje* bliskosti. Ukrštanjem ovih dimenzija dobijaju se četiri obrasca partnerske afektivne vezanosti sigurni, preokupirani, odbacujući i plašljivi. Za mjerenje agresivnosti korištena je *VAPO skala* (Ignjatović i sar., 1998) koja ima 12 ajtema (frustracionih situacija) i sastoji se od tri

komponente: *somatska, emocionalna i bihejvioralna*. Svaki ajtem predstavlja određenu okolnost u kojoj se ljudi nađu ponekad, a ispitanicima su za svaki od tih ajtema ponuđena tri stanja i mišljenja koja se mogu javiti u takvim situacijama i njihov zadatak je da za svako stanje procijene u kojoj mjeri se odnosi na njih.

Rezultati: Distribucija porodične afektivne vezanosti koja je dobijena u ovom radu razlikuje se od distribucija ranijih istraživanja na našim prostorima. Najviše je zastupljen sigurni obrazac (67.92%), slijede odbacujući (19.34%), plašljivi obrazac (6,60%) i preokupirani (6,14%). Ovakva distribucija je potvrđena za sve uzraste, a muškarci i žene su se razlikovali samo u poretku preokupiranog i plašljivog obrasca. Kod partnerske afektivne vezanosti najviše ispitanika ima plašljivi obrazac, nakon toga slijedi sigurni. Rezultati pokazuju da osobe sa sigurnim i preokupiranim obrascem, odnosno one osobe koje imaju pozitivan model drugih, ispoljavaju manje agresivnog ponašanja u odnosu na osobe sa negativnim modelom drugih. Hipoteze koje se odnose na uzrasne i polne razlike u ispoljavanju agresivnog ponašanja nisu potvrđene. Postoji podudarnost između obrazaca porodične i partnerske vezanosti, ali i značajne razlike. Najvidljivije su u visokoj zastupljenosti plašljivog obrasca u partnerskoj vezanosti. Rezultati se mogu pripisati životnom periodu u kom se ispitanici nalaze i ograničenim iskustvima sa partnerskim vezama.

Kritički osvrt: Preporuka je da se u budućim istraživanjima uzorkom obuhvate i odrasli koji su u braku i imaju više iskustva u emotivnim vezama od srednjoškolaca i studenata.

Povezanost agresivnosti i različitih tipova afektivne vezanosti kod adolescenata

Vladimir Bjelajac, Stanislava Piljić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje razlike u izraženosti četiri tipa agresivnosti kod ispitanika različitog obrasca partnerske afektivne vezanosti.

Uzorak: Uzorak čini 186 ispitanika, starosne dobi između 15 i 21 godine, a obuhvata 81 muškarca i 105 žena. U pitanju je prigodni uzorak.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje partnerske afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995). Sastoji se od 18 tvrdnji, sa sedmostepenom skalom Likertovog tipa (1 – uopšte se ne slažem, 7 – u potpunosti se slažem). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .83$. *Upitnik Agresije* (Buss &

Perry, 1992) - instrument je preveden sa engleskog u svrhu istraživanja, a sastoji se od 29 ajtema raspoređenih u 4 subskale: fizička agresija (9 ajtema), verbalna agresija (5 ajtema), bijes (7 ajtema) i neprijateljstvo (8 ajtema). Odgovara se na petostopenoj skali Likertovog tipa (1 - u potpunosti se ne odnosi na mene, 5 - u potpunosti se odnosi na mene). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .89$.

Rezultati: Između različitih obrazaca afektivne vezanosti javljaju se statistički značajne razlike u ukupnoj agresivnosti, a ova razlika je najintenzivnija između sigurnog i odbacujućeg obrasca AV, kao i sigurnog i preokupiranog. Sigurno vezani su manje fizički agresivni od odbacujuće i preokupirano vezanih, manje bijesni u odnosu na odbacujuće vezane i manje neprijateljski nastrojeni (hostilni) u odnosu na preokupirano vezane. Nije dobijena statistički značajna polna razlika.

Kritički osvrt: istraživanje ima važne praktične implikacije za rad sa mladim jer agresivnost povezuje sa nesigurnom vezanošću. Nedostaci ovog istraživanja ogledaju se u korištenom instrumentu za koji bi bilo dobro provjeriti koliko je adekvatno preveden, kao i u relativno malom uzorku koji nije polno ujednačen.

Relacije emocionalne empatije, agresivnosti i afektivne vezanosti kod osoba različitog uzrasta i pola

Marija Dulić, Marina Marković Romić, Tanja Živanić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje relacije afektivne vezanosti, empatije i agresivnosti na uzorku ispitanika različitog uzrasta. U longitudinalnoj studiji koju su radili Grün et al. (2008) jedan od dobijenih rezultata ukazuje na to da su starije osobe manje empatične. Razvojno gledano, agresivno ponašanje je relativno stabilno tokom vremena, a njegove manifestacije, učestalost i intenzitet mijenjaju se zavisno od uzrasta (Olweus, 1994; prema Stefanović Stanojević, 2009). Brojna istraživanja pokazuju da su osobe sa prisutnijim karakteristikama sigurne afektivne vezanosti manje agresivne (Stefanović Stanojević i sar., 2009). Autore zanima postoje li polne i uzrasne razlike u empatičnosti, agresivnosti i izraženosti dimenzija afektivne vezanosti, kao i utvrđivanje povezanosti dimenzija afektivne vezanosti, empatije i agresivnosti.

Uzorak: Uzorak se sastojao od 180 ispitanika sa područja Banja Luke i Dervente. Podijeljeni su u tri grupe. Prvu grupu činili su ispitanici uzrasta od 20-25 godina, drugu grupu od 35-40 i treću od 50-55 godina. Uzorak je prigodan, a svaka grupa je bila ujednačena prema polu.

Korišteni instrumenti: Za procjenu afektivne vezanosti korišten je UPIPAV-R (Vukosavljević Gvozden i Hanak, 2007) koji se sastoji od 77 ajtema i sedam dimenzija: *straha od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapaciteta za mentalizaciju, nerazriješene porodične traumatizacije, negativnog modela sebe, negativnog modela drugih, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti i slabe regulacije bijesa*. Za ispitivanje empatičnosti korištena je *Skala emocionalne empatije EES* (Mehrabian & Norman, 1972) koja mjeri emocionalnu empatiju. Skala sadrži 33 ajtema i viši skorovi ukupnog rezultata ukazuju na razvijeniju sposobnost emocionalne empatije. Pouzdanost skale u ranijim istraživanjima iznosi $\alpha = .79$. Za ispitivanje agresivnosti korišten je BPAG. Autori skale su Buss i Perry, a primijenjena skala predstavlja revidiranu formu Upitnika hostilnosti (Buss & Durkee, 1957, prema Mitrović i Smederevac, 2005) koji je revidirana forma Upitnika hostilnosti. Sadrži 29 ajtema sa petostepenim skalama Likertovog tipa za odgovaranje. Ova skala obuhvata četiri subskale: bijesa, fizičke agresivnosti, verbalne agresivnosti i hostilnost. Viši skorovi na subskalama ukazuju na veću prisutnost određene dimenzije. Pouzdanost skale se kreće od 0.72 do 0.80, a pouzdanost cjelokupne skale iznosi $\alpha = .90$.

Rezultati: Kada je u pitanju povezanost afektivne vezanost i agresivnosti registruju se značajne veze između nerazriješene porodične traumatizacije, negativnog modela sebe i drugih, i slabe regulacije bijesa, sa svim dimenzijama agresivnosti, što upućuje na izraženije sve vrste agresivnosti kod osoba sa izraženijim karakteristikama nesigurne vezanosti. Dimenzije afektivne vezanosti najbolje predviđaju izraženost hostilnosti. Kada govorimo o povezanosti afektivne vezanosti sa empatijom, jedine značajne korelacije su ostvarene sa dimenzijama kapacitet za mentalizaciju i korišćenje spoljašnje baze sigurnosti. Rezultat ukazuje da su osobe sa izraženijim karakteristikama sigurne afektivne vezanosti, a potencijalno i preokupirane (odlikuje ih pozitivan model drugih) emocionalno empatičnije. Jedina značajna povezanost, kada je u pitanju empatija i agresivnost, ostvarena je između empatičnosti i fizičke agresivnosti, a ukazuje da su fizički agresivniji manje emocionalno empatični. Polne razlike pokazuju da su ispitanice sklonije nesigurnoj vezanosti sa karakteristikama preokupiranog tipa (strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti), a ispitanici izraženijem negativnom modelu sebe i slabijoj regulaciji bijesa, koji bi mogli takođe, ukazivati na izraženiju preokupiranu vezanost. Muškarci su fizički, verbalno i kroz ljutnju i bijes, agresivniji od žena. Žene imaju razvijeniju empatiju. Uzrasne razlike pokazuju da su najmlađi ispitanici sa izraženijim karakteristikama nesigurne vezanosti, fizički najagresivniji, ali i najempatičniji.

Kritički osvrt: Prednost istraživanja je u uvođenju više uzrasnih grupa, ali je i nedostatak jer je teško obezbijediti veći broj ispitanika i ujednačenost prema polu. Pored emocionalne bilo bi dobro ispitati i kognitivnu komponentu empatije.

Djelovanje komponenti afektivne vezanosti, uloge pola i uzrasta na pojavu agresivnog ponašanja

Miljena Prošić, Duška Ljuboja, Branka Ivanović

Problem istraživanja: Problem kojim se ovo istraživanje bavi je odnos komponenti afektivne vezanosti sa komponentama agresivnog ponašanja kod adolescenata na početku i na kraju srednje škole. Cilj istraživanja predstavlja ispitivanje povezanosti među varijablama i odgovor na pitanje da li se na osnovu pola, uzrasta i obrazaca afektivne vezanosti može predvidjeti intenzitet manifestacija agresivnog ponašanja. Početna pretpostavka jeste da će nesigurna afektivna vezanost biti povezana sa izraženijom agresivnosti i da će manifestovane dimenzije agresivnosti zavisiti od obrasca afektivne vezanosti, pola, i uzrasta.

Uzorak: Uzorak su činili učenici I i IV razreda prirodno-matematičkog i društveno-jezičkog smjera Gimnazije u Banjoj Luci. Ukupno je učestvovalo 180 učenika, ujednačenih po polu. Uzrast ispitanika je bio od 15-19 godina.

Korišteni instrumenti: Instrument korišten za procjenu afektivne vezanosti je UPIPAV-R (Hanak, 2004) koji sadrži 77 ajtema i sedam dimenzija (*strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan model sebe, negativan model drugih, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti i regulacija bijesa*). Pouzdanost za skalu UPUPAV-R kreće se od $\alpha = .74$ do $\alpha = .89$. Za ispitivanje agresivnog ponašanja kod adolescenata korišten je *Upitnik agresivnosti A-87* (Žužul, 1987). Namijenjen je procjenjivanju agresivnog ponašanja u provocirajućim situacijama, odnosno mjerenju impulsivne agresivnosti. Sadrži 15 stavki koje opisuju različite situacije sa kojima su se ljudi susretali tokom svog života i pet mogućih reakcija na date situacije koje predstavljaju jedan od modaliteta impulsivne agresivnosti (*verbalna manifestna agresivnost, fizička manifestna, indirektna, verbalna latentna agresivnost i fizička latentna*). Ispitanik na svaki od ponuđenih oblika reagovanja odgovara na skali od 1 (baš se nikad tako ne ponašam) do 5 (vrlo često se tako ponašam). Pouzdanost za cijelu skalu iznosi $\alpha = .96$.

Rezultati: Rezultati su pokazali statistički značajne korelacije između svih dimenzija agresivnosti. Slaba regulacija bijesa i negativan model

drugog kao dimenzije afektivne vezanosti predstavljaju prediktore svih vrsta agresivnosti. Slabija regulacija bijesa i negativniji model drugih predviđaju izraženije ispoljavanje agresivnog ponašanja. Uzrasne razlike nisu registrovane.

Kritički osvrt: Nedostaci istraživanja odnose se na veličinu uzorka, kao i na to što u istraživanju nisu uključeni i učenici drugih srednjih škola, pa je stoga preporuka za buduća istraživanja uzorkom obuhvatiti veći broj srednjoškolaca različitih škola. Problem izdvajanja obrazaca na osnovu klastera, mogao je doprinijeti izostajanju razlika u izraženosti agresivnosti.

Povezanost afektivne vezanosti sa različitim aspektima moralnosti

Ivana Babić, Jovana Milovanović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost obrazaca afektivne vezanosti sa različitim aspektima moralnosti. U ovom istraživanju vezu između afektivne vezanosti i moralnosti autori ispituju iz ugla teorije o temeljima (stubovima) moralnosti (Haidt & Joseph, 2004). Prema ovoj teoriji postoji nekoliko urođenih i univerzalnih dostupnih psiholoških sistema koji su osnova „intuitivne etike“. Pet temelja moralnosti čine briga za druge, poštenje, odanost, autoritet i pobožnost.

Uzorak: Uzorak obuhvata 200 ispitanika studentske populacija. Istraživanje je rađeno na prigodnom uzorku online putem. Prosječna starost ispitanika je 20.9 godina. Uzorak je polno ujednačen (103 Ž i 97 M).

Korišteni instrumenti: Afektivna vezanost je mjerena *Upitnikom za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Close Relationships Questionnaire, Bartholomew & Shaver, 1988) koji se sastoji od 36 stavki, gdje se 18 odnosi na dimenziju izbjegavanja, dok 18 na dimenziju anksioznosti. Ukrštanjem ove dvije dimenzije dobijaju se četiri kategorije afektivne vezanosti (sigurni, odbacujući, preokupirani i bojažljivi). Pouzdanost dobijena na prethodnim istraživanjima iznosi $\alpha = .86$. Moralnost je ispitivana *Upitnikom o osnovama moralnosti MFQ* (Moral Foundations Questionnaire, Graham et al., 2009), te se sastoji od 32 stavke pomoću kojih se dobije pet skorova za svaku dimenziju moralnosti (briga za druge, poštenje, odanost, autoritet i pobožnost). Pouzdanost dobijena kroz prethodna istraživanja iznosi $\alpha = .74$.

Rezultati: distribucija obrazaca afektivne vezanosti ukazuje na najviše sigurno vezanih (58%), slijede preokupirano vezani (23%), plašljivo vezani (11%), a najmanje su zastupljeni odbacujuće vezani (8%). Sama distribucija odstupa od ranijih a upućuje na visoku zastupljenost

preokupirano i plašljivo vezanih mladih. Nema polnih razlika u zastupljenosti obrazaca afektivne vezanosti. Značajne razlike pojavljuju se na odanosti i autoritetu, a pokazuju da su odbacujuće vezani manje skloni odanosti od preokupirano vezanih i autoritetu u odnosu na sigurno i preokupirano vezane, koje karakteriše pozitivan URM drugih. Drugi stubovi moralnosti jednako su izraženi kod svih obrazaca afektivne vezanosti. Ispitanice imaju viši skor na dimenziji poštenja od ispitanika.

Kritički osvrt: na dobijene rezultate su mogli uticati i metodološka ograničenja u vidu malog uzorka, i korišćenja instrumenta moralnih osnova koji je prilagođen za američku populaciju. Buduća istraživanja mogla bi uključiti starije uzraste. Dobijenu distribuciju obrazaca bi bilo dobro provjeriti drugim istraživanjima.

Povezanost afektivne vezanosti sa stepenom izraženosti altruizma i stepenom moralnosti

Dragana Spasojević, Svetlana Ranić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti sa stepenom moralnosti i izraženosti altruizma, kao i razlike u izraženosti moralnosti i altruizma s obzirom na pol kod studenata. Altruizam se definiše kao ponašanje kojim se nastoji pomoći onim ljudima kojima je pomoć potrebna, bez ideje ili nastojanja da se time ostvari bilo kakva lična dobit (Milosavljević, 2011). Moral je sistem kriterijuma koji nepoželjno i neprihvatljivo teži da preusmjeri ka ponašanju koje se smatra prihvatljivim i ne ugrožava nikoga. Moral je sličan običajima jednog društva. Na osnovu toga, moralnost je nivo težnje da se ponaša u skladu sa društvenim normama. U istraživanju Robinsona i sar. (2015) nađeno je da dimenzije afektivne vezanosti, anksioznost i izbjegavanje predviđaju utilitarni model moralnog rasuđivanja (odgovara dimenziji morala samoživost i koristoljublje) u tom smislu da anksioznije vezani pojedinci usklađuju svoje moralno rasuđivanje u skladu sa željama grupe kako bi se osjećali prihvaćenijim, a pojedincima koji su više izbjegavajući nedostaje empatija za žrtvu nekog nedjela, pa zato i koriste utilitarno moralno rasuđivanje.

Uzorak: Uzorak je prigodan. Sačinjavaju ga studenti Univerziteta u Banjoj Luci. Ukupan uzorak čini 309 ispitanika (239 ženskih i 70 muških). Istraživanje je sprovedeno online.

Korišteni instrumenti: Korištene su tri skale. Prva je SEG 8 (Ignjatović i sar., 1985.; prema Čekrlija i sar., 2004) koja mjeri stepen moralnosti, prikazana je u S - R formatu, prilagođena Trestonovom modelu koji

podrazumijeva improvizaciju davanja odgovora na događaje. Sastoji se od 12 situacija i 9 reakcija, a njihovom kombinacijom dobija se 36 odgovora. Ima dvije subskale aktivna humanost i nepomagačka orijentacija. Pouzdanost skale dobijena u ranijim istraživanjima iznosi $\alpha = .87$ (Čekrlija i sar., 2004). Druga skala je ALZAM (Čekrlija, 2002) koja mjeri altruizam, sadrži 23 stavke i dvije subskale samoživost – koristoljubivost i altruistično djelovanje. Skala je Likertovog tipa te sadrži raspon od 1 do 5 (1-potpuno netačno, 5-potpuno tačno). Pouzdanost skale na uzorku iz istraživanja iznosi $\alpha = .84$, dok na standardizovanom uzorku iznosi $\alpha = .80$. Treći je *Upitnik interpersonalnih odnosa RQ* (The Relationship Questionnaire, Bartholomew & Horowitz, 1991) koji omogućuje samoprocjenu obrasca afektivne vezanosti kod odraslih. Ovaj upitnik sastoji se od 4 stavke koje opisuju četiri obrasca afektivne vezanosti. Ispitnici na skali od 1 do 7 procjenjuju za svaku stavku koliko ih dobro opisuje. U osnovi četiri obrasca afektivne vezanosti (sigurni, preokupirani, odbacujući, bojažljivi) nalaze se dvije dimenzije - anksioznost (model sebe) i izbjegavanje (model o drugima). Pouzdanost skale iznosi između $\alpha = .72$ i $\alpha = .96$, dok na standardizovanom uzorku iznosi $\alpha = .83$.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da kod žena postoji statistički značajna, niska i negativna povezanost URM (unutrašnji radni model) drugih i negativne dimenzije altruizma, samoživosti i koristoljublja. Pronađena je i negativna niska povezanost URM sebe i negativne dimenzije morala, nepomagačke orijentacije. Kod muškaraca je nađena pozitivna niska povezanost URM sebe i drugih sa pozitivnom subskalom altruizma, altruističko djelovanje, što je u skladu sa ranijim istraživanjima (Sroufe, 1988; prema van Ljendoorn, 1997). Takođe je, na muškom poduzorku pronađena pozitivna niska povezanost URM drugih i pozitivne subskale morala, aktivne humanosti. Ne postoje značajne razlike na dimenzijama ispitivanih konstrukata morala i altruizma ispitanika sa različitim obrascima afektivne vezanosti. Iako poređenje polova nije adekvatno zbog nesrazmjernog broja, i kod muških i kod ženskih su prisutni viši skorovi na pozitivnim stranama spomenutih konstrukata, nego na negativnim. Pozitivne strane dva konstrukta su pozitivno korelisane, a suprotne strane negativno.

Kritički osvrt: Uzorak je mali i neujednačen po polu, što otežava zaključivanje. Bilo bi zanimljivo ispitati povezanost afektivne vezanosti, altruizma i moralnosti na uzorku ispitanika različitih profesija, osobito onih koje pripadaju pomagačkim.

Povezanost dimenzija afektivne vezanosti, empatije i altruizma

Maja Višić, Jelena Dragonjić, Mladenka Višić, Ajla Suljanović

Problem istraživanja: Rano iskustvo koje se formira sa primarnim figurama afektivne vezanosti utiče na sve kasnije odluke i ponašanja, ali i na emocionalni razvoj. Istraživanje ispituje relacije afektivne vezanosti, empatije i altruizma kod srednjoškolaca. Cilj istraživanja je ispitati mogućnost predikcije empatije i altruizma na osnovu dimenzija afektivne vezanosti kod ispitanika, kao i utvrditi polne razlike u izraženosti empatije i altruizma.

Uzorak: Uzorak u ovom istraživanju je bio prigodan. Sačinjen je od 300 ispitanika (150 muških i 150 ženskih). Ispitanici su bili učenici IV razreda srednjih škola, sa područja Prijedora i Banja Luke.

Korišteni instrumenti: Za procjenu altruizma korištena je *ALZAM skala* (Čekrija i sar., 2004) koja obuhvata 23 stavke, predstavljene na petostepenoj Likertovoj skali. Obuhvata dvije subskale samoživost – koristoljubivost i altruistično djelovanje. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .80$. Za procjenu afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenu afektivne vezanosti UPIPAV-R* (Hanak, 2004, 2010), koja ima ukupno 77 stavki, raspodijeljenih u 7 skala: *korišćenje sigurne baze sigurnosti, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan radni model selfa, negativan radni model drugih, slaba regulacija bijesa i kapacitet za mentalizaciju*. Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .86$. I za procjenu empatije korišten je *Upitnik za mjerenje empatije* (Vukosavljević Gvozden, 2002) koji se sastoji od 60 stavki, od kojih 40 procjenjuje empatiju a ostalih 20 služe da odvuču ispitanikovu pažnju od predmeta mjerenja. Viši skorovi ukazuju na izraženiju empatiju. Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .74$.

Rezultati: Rezultati pokazuju da cjelokupan model afektivne vezanosti ima sličnu prediktivnu vrijednost za empatiju i altruizam, kao i to da neke skale UPIPAV-R upitnika dobro predviđaju empatiju i altruizam. Dobijena je pozitivna korelacija empatije sa kapacitetom za mentalizaciju i korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, ali i negativna sa dimenzijama slaba regulacija bijesa, nerazriješena porodična traumatizacija i negativan radni model selfa. Altruizam je pozitivno povezan sa dimenzijama korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju i strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, a negativno sa regulacijom bijesa i nerazriješenom porodičnom traumatizacijom. Osobe sa pozitivnim URM drugih (sigurno vezani i preokupirano vezani) su empatičnije i altruističnije u odnosu na osobe sa negativnim URM drugih. Ispitanice imaju izraženiju empatiju i altruizam od ispitanika, što je u skladu sa prethodnim istraživanjima (Hoff-

man, 2003; Dimitrijević i sar., 2011; Eisenberg & Lennon, 1983; Raboteg Šarić, 1997).

Kritički osvrt: Istraživači su naveli da, iako su korelacije niske, ali statistički značajne, razlog za to može biti umor ispitanika, jer je popunjavanje upitnika trajalo cijeli jedan školski čas. Preporuka za buduća istraživanja bi bila koristiti skraćene verzije upitnika koje imaju istu pouzdanost, kako bi se izbjegla ova greška, kao i ispitati uzrasne razlike u izraženosti empatije i altruizma.

Razlikovanje obrazaca afektivne vezanosti prema dimenzijama self koncepta i empatije

Boško Adamović, Dario Lipovac, Miroslav Gajić, Aleksandra Plavšić

Problem istraživanja: Empatija se definiše kao postojanje emocionalne rezonanznosti, tj. afektivne sposobnosti da se dožive osjećanja, kognitivne sposobnosti da se diskriminišu afektivni znaci drugih ljudi, te sposobnosti za zauzimanje perspektive i uloge druge osobe (Vukosavljević Gvozden, 2002). Istraživanje ispituje da li se obrasci porodične afektivne vezanosti razlikuju s obzirom na dimenzije self koncepta i empatije, kao i da li su empatija i dimenzije self koncepta značajni prediktori dimenzija izbjegavanja i anksioznosti.

Uzorak: Ispitivanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 300 ispitanika, uzrasta od 19 do 25 godina. Uzorak je obuhvatao studentsku populaciju na teritoriji grada Banja Luka.

Korišteni instrumenti: Od instrumenata korišten je *Upitnik za procjenu porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji se sastoji od 18 ajtema i dvije dimenzije *izbjegavanje* i *anksioznost*. Odgovori se daju na skali Likertovog tipa od 7 podioka. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .72$. Drugi instrument je *Skala self- koncepta* (Čekrlija, 2002) koja se sastoji od 56 ajtema sa petosptepenom Likertovom skalom. Stepen slaganja sa tvrdnjom određuje se u rasponu od 1 (uopšte se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Sastoji se od 6 primarnih domena: *kompetencijsko, porodično, socijalno, fizičko, emocionalno* i *akademsko* samopoimanje. Treći instrument je *Upitnik za mjerenje empatije* (Vukosavljević Gvozden, 2022), a sastoji se iz 60 ajtema od kojih 40 mjeri empatiju, a 20 služi da odvrati ispitanika od cilja ispitivanja. Skaliran je na 4 stepena od 1 (izrazito se ne slažem) do 4 (izrazito se slažem). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .71$.

Rezultati: Distribucija obrazaca pokazuje da najveći broj ispitanika pripada sigurnom obrascu porodične afektivne vezanosti, dok najmanje ima onih koji pripadaju plašljivom. Rezultati su pokazali da su empa-

tija i dimenzije self-koncepta značajni za razlikovanje obrazaca porodične afektivne vezanosti (PAV). Empatija značajno razlikuje preokupirane i sigurne obrasce porodične afektivne vezanosti sa višom empatijom, od odbacujućih i plašljivih obrazaca, čija su postignuća na skali empatije niža. Kompetencijska dimenzija self-koncepta dobro razlikuje odbacujuće od ostalih obrazaca. Regresiona analiza je pokazala da su značajni prediktori dimenzije anksioznosti: porodična, kompetencijska i emocionalna dimenzija self-koncepta, dok su najbolji prediktori dimenzije izbjegavanja: porodična, socijalna i akademska dimenzija self-koncepta.

Kritički osvrt: Nedostatak istraživanja mogao bi se odnositi na instrument empatije koji nije u stanju da izbjegne socijalno poželjne odgovore i ima lošije metrijske karakteristike. Bilo bi zanimljivo uzorkom obuhvatiti osobe različitog uzrasta u raznim životnim dobima i uključiti polne razlike.

Afektivna vezanost kao prediktor stilova humora

Nela Marinković, Una Kasagić, Svjetlana Cvjetinović, Jana Tanasić

Problem istraživanja: U ovom radu, autori su se bavili pitanjem humora te njegovom povezanosti sa afektivnom vezanosti. S obzirom da afektivna vezanost predstavlja model na osnovu kojeg se drugi interpersonalni odnosi razvijaju te da je od izuzetnog značaja za dalji razvoj ličnosti, autori su željeli utvrditi da li stil afektivne vezanosti utiče i na stil humora u zavisnosti od uzrasta i pola.

Uzorak: Uzorak je prigodan i heterogen po polu i uzrastu. Čini ga 219 osoba, od čega je 99 muškog pola i 120 ženskog pola, te 46% uzorka pripada osobama starijim od 40 godina, dok se 53% odnosi na osobe uzrasta između 18 i 25 godina.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje humora u ovom istraživanju korišten je *Upitnik za ispitivanje stilova humora HSQ* (Martin et al., 2003; prema Vukobrat, 2013) koji se sastoji od 32 stavke i namijenjen je za mjerenje četiri stila humora: *afilijativni, samopomažući, agresivni i samoporažavajući stil humora*. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .72$. Kako bi se ispitao tip afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenu afektivne vezanosti UPIPAV-R* (Hanak, 2004) koji se sastoji od 77 tvrdnji izraženih na Likertovoj skali od 1-7. Na osnovu ovih tvrdnji dobija se sedam dimenzija afektivne vezanosti: *nerazriješena porodična traumatizacija, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativni radni model drugih, kapacitet za mentalizaciju, negativni radni model sebe,*

korišćenje spoljašnje baze sigurnosti i regulacija bijesa. Pouzdanost ove skale iznosi $\alpha = 89$.

Rezultati: Rezultati pokazuju da ne postoji značajna polna razlika u sklonosti korištenja stilova humora, što je prisutno kada se radi o uzrasnim razlikama u pogledu afilijativnog stila humora (mlađi ispitanici više koriste nego stariji). Takođe, pronađena je i statistički značajna uzrasna razlika u pogledu dvije dimenzije afektivne vezanosti. Odnosno, stariji ispitanici su pokazali izraženiji strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, a mlađi ispitanici su viših kapaciteta za mentalizaciju, što bi upućivalo na prisutnije karakteristike nesigurne vezanosti kod starijih. Ove dvije dimenzije su izraženije za ispitanice. Pored navedenog, uočavaju se neke tendencije korištenja stilova humora u zavisnosti od stila afektivne vezanosti pa tako afilijativni stil humora je zastupljeniji kod osoba sigurnog obrasca afektivne vezanosti. Takođe, sa ovim obrascem povezan je i samopomažući stil humora. Sa druge strane, agresivni stil humora koriste osobe sa slabom regulacijom bijesa, odnosno odbacujući obrazac. Na kraju, samoporažavajući stil je najzastupljeniji kod osoba koje imaju plašljivi obrazac afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Jedno od ograničenja ovog istraživanja odnosi se na veličinu uzorka koja iako nije toliko mala, ipak može predstavljati problem u donošenju zaključaka i tumačenju rezultata, s obzirom na broj varijabli i podgrupa, stoga je jedna od sugestija za buduća istraživanja veći broj ispitanika. Boljem razumijevanju povezanosti afektivne vezanosti i stilova humora, doprinijelo bi i uvođenje dodatnih varijabli koje obuhvataju društveni i kulturalni kontekst.

Dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori osobina ličnosti

Maja Zelić, Mihaela Pantić, Romana Radanović, Vesna Vidaković

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje u kojoj mjeri dimenzije afektivne vezanosti predviđaju crte ličnosti, u odnosu na različite uzrasne skupine i pol, kao i to da li sve dimenzije tokom života ostaju stabilne ili se mijenjaju.

Uzorak: Uzorak čini 306 ispitanika (117 muškaraca i 189 žena). Ispitanici su podijeljeni u tri kategorije: adolescenti uzrasta 16-17 godina (108 ispitanika), osobe mlađeg odraslog doba uzrasta 20-27 godina (100 ispitanika) i osobe zrelog odraslog doba od 40 do 55 godina (98 ispitanika). Uzorak je prigodan.

Korišteni instrumenti: U istraživanju se koristio IVP 44, revidirana verzija Big Five upitnika (Lakić, 2012) koji se sastoji od 44 tvrdnje, a odgovori se procjenjuju na sedmostepenoj skali Likertovog tipa. Upitnik

procjenjuje pet osobina ličnosti, a to su: ekstraverzija, prijatnost, savjesnost, neuroticizam i otvorenost. Pouzdanost testa je zadovoljavajuća za svih pet dimenzija, pri čemu se vrijednosti Cronbach alpha kreću od .65 do .81. Za ispitivanje dimenzija afektivne vezanosti koristio se upitnik *ECR-r-r*, revidirana verzija (Brenan, Clark & Shaver, 1998), koji je namijenjen za procjenu individualnih razlika u pogledu dvije dimenzije afektivne vezanosti: anksioznost od gubitka bliskih relacija i izbjegavanje bliskih veza. Upitnik sadrži 36 ajtema, a u pitanju je sedmostepena Likertova skala. Pouzdanost testa je zadovoljavajuća $\alpha = .87$. Na dimenziji izbjegavanje pouzdanost je niska $\alpha = .39$, dok na dimenziji anksioznost pouzdanost iznosi $\alpha = .81$.

Rezultati: Rezultati istraživanja pokazuju da je dimenzija izbjegavanja bliskih relacija značajan prediktor sljedećih dimenzija Big Five-a: ekstraverzija, prijatnost i otvorenost, ali u obrnutom pravcu. Osobe sa niskim skorom na dimenziji izbjegavanja, koje imaju pozitivnu sliku o sebi ekstravertnije su, prijatnije i otvorenije. Dimenzija anksioznost od gubitka bliskih relacija značajan je direktan prediktor neuroticizma. Nalazi takođe pokazuju da postoje uzrasne razlike u okviru ispitivanih relacija i to da se na dimenziji ekstraverzija značajno razlikuju mlađi odrasli u odnosu na druge dvije grupe ispitanika. Na dimenziji savjesnost nema značajnih razlika u odnosu na uzrast. Što se tiče dimenzije prijatnost uočeno je da su zreli odrasli prijatniji u odnosu na adolescente i mlađe odrasle. Sve uzrasne grupe imaju izraženu dimenziju neuroticizam, s tim da je najizraženija kod zrelih odraslih. Na dimenziji otvorenost značajno se razlikuju adolescenti od zrelih odraslih. Ispitanici se ne razlikuju po polu na dimenzijama afektivne vezanosti (izbjegavanje i anksioznost), dok se značajno razlikuju na dimenzijama savjesnost, neuroticizam i otvorenost. Žene su savjesnije, otvorenije i imaju izraženiju crtu neuroticizma.

Kritički osvrt: Ovo istraživanje donosi nova saznanja o polnim i uzrasnim razlikama u izraženosti crta ličnosti i dimenzija afektivne vezanosti. Ideja za buduća istraživanja bi bila ispitati postojanost dimenzija ličnosti i dimenzija afektivne vezanosti kroz životni vijek na uzorku ispitanika koji bi obuhvatio roditelje i njihovu djecu.

Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti sa osnovnim crtama ličnosti kod mladića i djevojaka

Miljana Todić, Zvezdana Teinović Čolić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje koje su crte ličnosti zastupljene u sigurnim, a koje u nesigurnim obrascima afektivne vezanosti, kao i korelaciju pojedinih crta sa pozitivnim i negativnim emotivnim stanjima. Postoje li razlike između momaka i djevojaka u dominantnim obrascima afektivne vezanosti, crtama ličnosti.

Uzorak: Uzorak obuhvata 300 studenata Univerziteta u Banjoj Luci, starijih od 22 godine. Balansiran je prema polu (150 momaka i 150 djevojaka).

Korišteni instrumenti: Prvi instrument koji je korišten je *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti* (Bartolomew & Shaver, 1988) koji sadrži 36 ajtema, a stepen slaganja se određuje na sedmostepenoj skali. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .85$. Drugi instrument je *NEO PI-R* (Oliver & Sanjay, 1999) koji mjeri intenzitet 5 osnovnih crta ličnosti: ekstraverzije, saradljivosti, savjesnosti, neurotičnosti i otvorenosti, a ajtemi su ocjenjivani Likertovom skalom od 1-5. Korištena je skraćena verzija od 44 ajtema. NEO-PI-R ima nisku pouzdanost ($\alpha = .68$), ali prihvatljivu.

Rezultati: Rezultati pokazuju da 51% mladih ljudi ima sigurni obrazac partnerske vezanosti, a nesigurni obrasci su slično zastupljeni – 17% plašljivih i po 16% odbacujuće i preokupirano vezanih. Muškarci i žene se ne razlikuju po zastupljenosti obrazaca afektivne vezanosti. Uočene su značajne razlike u izraženosti savjesnosti i neuroticizma kod muškaraca i žena, tj. da su žene savjesnije, ali neurotičnije od muškaraca. Razlika između osoba sa različitim obrascem afektivne vezanosti postoji na ekstraverziji, neuroticizmu i otvorenosti. Preokupirano vezani pokazuju najizraženiju ekstraverziju, otvorenost i saradljivost, dok su ove crte ličnosti najmanje izražene kod plašljivo vezanih. Preokupirano i plašljivo vezani ispoljavaju najizraženiji neuroticizam, a savjesnost im je manje izražena u odnosu na sigurno i odbacujuće vezane. Sigurno vezani pored izražene savjesnosti ispoljavaju i umjereno izraženu ekstraverziju i saradljivost, dok je kod njih najniže izražen neuroticizam.

Kritički osvrt: U istraživanju je jasno pokazana izraženost karakterističnih crta ličnosti u pojedinačnim obrascima partnerske afektivne vezanosti i ispitane su polne razlike. Nedostatak istraživanja mogla bi biti prilično niska pouzdanost testa NEO-PI-R, kao i veličina uzorka. Zanimljiv je podatak o visokoj zastupljenosti svih nesigurnih obrazaca u uzorku, koji bi takođe trebalo provjeriti budućim istraživanjima.

Afektivna vezanost u HEXACO prostoru ličnosti

Milana Damjanić

Problem istraživanja: Ovo istraživanje ispituje odnos dimenzija, kao i obrazaca afektivne vezanosti sa dimenzijama ličnosti HEXACO modela.

Uzorak: Uzorak obuhvata 280 studenata (84.4% žena) Univerziteta u Banjoj Luci i Univerziteta u Sarajevu. Prosječna starost ispitanika je 21,8 godina. Uzorak nije balansiran po polu, s obzirom da je učestvovalo čak 84.4% žena.

Korišteni instrumenti: Za mjerenje afektivne vezanosti korišten je instrument SM-ECR-R (Hanak i Dimitrijević, 2013) koji se sastoji od 36 stavki i dvije dimenzije izbjegavanje i anksioznost. Pouzdanost skale izbjegavanje iznosi $\alpha = .87$, a za anksioznost $\alpha = .90$. Za procjenu osobina ličnosti korišten je HEXACO upitnik ličnosti (Lee & Ashton, 2004), koji se sastoji od 100 stavki kojima se procjenjuje 6 dimenzija ličnosti: *poštenje/skromnost* ($\alpha = .79$), *emocionalnost* ($\alpha = .81$), *ekstraverzija* ($\alpha = .88$), *prijatnost* ($\alpha = .83$), *savjesnost* ($\alpha = .83$) i *otvorenost za iskustva* ($\alpha = .85$).

Rezultati: Rezultati pokazuju da su pretpostavke u vezi odnosa dimenzija afektivne vezanosti sa HEXACO osobinama ličnosti djelimično potvrđene. Više od trećine varijanse na dimenziji anksioznosti objašnjeno je dimenzijama ekstraverzije, savjesnosti i emocionalnosti HEXACO modela, pored kojih se kao značajan prediktor pokazala i varijabla starost ispitanika. Ekstraverzija se pokazala kao najdiskriminativnija dimenzija ličnosti. Što se tiče odnosa obrazaca afektivne vezanosti i HEXACO osobina ličnosti, nalazi klasterizacije SM-ECR-R dimenzija afektivne vezanosti pokazuju da se najveći procenat ispitanika može svrstati u kategoriju sigurno vezanih, a nakon toga preokupirano vezani, dok je učešće izbjegavajućih i bojažljivih manje. Sigurno vezani se izdvajaju po tome što su ekstravertniji od preostala tri obrazca, te savjesniji, osim u poređenju sa izbjegavajućim, naspram kojih ne postoje razlike. Takođe, viši su na dimenziji poštenje/skromnost od preokupiranih, i emocionalniji od izbjegavajućih.

Kritički osvrt: Osnovni nedostatak, koji istraživanje dijeli sa velikim brojem istraživanja individualnih razlika, jeste korišćenje metoda samoprocjene kao jedinog metoda. Moguća iskrivljenja rezultata u pravcu davanja socijalno poželjnih odgovora, zahtijevaju provjeru nalaza drugim metodama. Problemima u metodu, pridružuju se i problemi uzorkovanja, pa je potrebno ispitati mogućnost generalizacije rezultata, kako na druge starosne kategorije, tako i na nestudentsku populaciju i muškarce.

Povezanost karakteristika afektivne vezanosti, dimenzija ličnosti i izbora mjesta studiranja kod studenata Univerziteta u Banjoj Luci

Miloš Pralica, Gordana Ružić, Tamara Pajić, Slađana Popović

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje relacije dimenzija afektivne vezanosti i osobina ličnosti kod studenata koji su napravili ključni korak i napustili svoju sigurnu bazu (roditeljski dom) i započeli studije u novoj sredini, te onih koji taj korak još nisu učinili.

Uzorak: Uzorak obuhvata 320 ispitanika, blokovanih po polu. Uzorak je prigodan. Ispitanici su bili studenti I i IV godine studija na Univerzitetu u Banjoj Luci, pri čemu su polovina ispitanika bili studenti koji su ostali studirati u svome gradu (Banja Luci), a druga polovina koji studiraju u drugom gradu (Banja Luci).

Korišteni instrumenti: Za procjenu crta ličnosti korišten je upitnik HEXACO-60 (Ashton & Lee, 2009) koji sadrži 60 stavki i predstavlja skraćenu verziju upitnika HEXACO-PI-R koji sadrži 100 stavki. Upitnik ima 6 dimenzija: *iskrenost-poniznost (H)*, *emocionalnost (E)*, *ekstraverzija (X)*, *saradljivost (A)*, *savjesnost (C)* i *otvorenost ka iskustvu (O)*. Ashton i Lee (2009) su na uzorcima studentske i odrasle populacije utvrdili da upitnik pokazuje visoku unutrašnju pouzdanost na mjerenim uzorcima ($\alpha = .73$ do $\alpha = .80$ za student i $\alpha = .77$ do $\alpha = .80$ za odrasle, uz interajtemsku korelaciju koja se kreće od $\alpha = .25$ do $\alpha = .29$ za studentski uzorak i $\alpha = .21$ do $\alpha = .28$ za odrasli uzorak). Afektivna vezanost ispitivana je upitnikom UPIPAV-R (Hanak, 2004) koji ima 77 stavki i 7 dimenzija: *nerazriješena porodična traumatizacija* ($\alpha = .77$), *strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti* ($\alpha = .81$), *negativan radni model drugih* ($\alpha = .76$), *kapacitet za mentalizaciju* ($\alpha = .69$), *negativan radni model selfa* ($\alpha = .75$), *korišćenje spoljašnje baze sigurnosti* ($\alpha = .83$) i *regulacija bijesa* ($\alpha = .68$). Upitnik sa demografskim podacima sadrži pitanja otvorenog tipa vezana za mjesto rođenja i odrastanje, trenutno mjesto studiranja, pol, te godinu studija.

Rezultati: Rezultati pokazuju da između studenata koji su započeli studiranje u novom gradu i studenata koji studiraju u svom gradu razlika nije lako uhvatljiva. Nema razlika između jedne i druge grupe, ni po osobinama ličnosti od interesa, ni po dimenzijama afektivne vezanosti. Dobijeni su viši skorovi na dimenzijama ekstraverzije i savjesnosti kod sigurno vezanih i odbacujućih, kao i viši skorovi na dimenziji emocionalnosti kod sigurno vezanih.

Kritički osvrt: Istraživanje se bavi temom koja nije često obrađivana i nije prisutna u dostupnoj literaturi. Nedostaci istraživanja su ti što Banja Luka kulturološki ni geografski nije toliko udaljena od stalnog

mjesta boravka studenata, da bi predstavljala drastičnu promjenu, pa je moguće da zbog toga nisu dobijene razlike između studenata koji studiraju u svom gradu i onih koji studiraju u nekom drugom. Još jedan razlog je metodološki i vezan je za prigodan uzorak, te kontrolu mjesta života za vrijeme studija (studentski dom/privatni smještaj). Ideja za buduća istraživanja može biti poređenje studenata koji žive u studentskim domovima, onih koji žive u privatnom smještaju i koji žive u roditeljskom domu, po dimenzijama ličnosti i afektivne vezanosti. Takođe, potencijalna dodatna grupa za buduća istraživanja mogla bi biti osobe koje nisu upisale fakultet nakon srednje škole i nastavili su da žive u roditeljskom domu.

Povezanost afektivne vezanosti i self koncepta

Dragica Bošnjak, Jelena Jotanović, Aleksandra Škondrić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje povezanost afektivne vezanosti i self koncepta kod srednjoškolaca. Prema teorijskim postavkama i podacima istraživanja, unutrašnji model stečen u ranom djetinjstvu, na osnovu kvaliteta odnosa roditelja, dio je naše emocionalnosti i kao takav utiče na sva naša buduća ponašanja, očekivanja, osjećanja. Potreba za vezivanjem je primarna jer obezbjeđuje odnos u kome se razvija self. Teorijski okvir ovog rada se proširuje na teoriju simboličkog interakcionizma čiji su predstavnici Kuli i Mead (Lindzi, 1998) koja govori o razvoju selfa u interakciji sa značajnim drugim.

Uzorak: Uzorak obuhvata 300 srednjoškolaca (100 srednjoškolaca Elektroehničke škole u Banjoj Luci i 200 srednjoškolaca Tehničke škole u Gradiški). Način odabira uzorka je neslučajan, prigodan.

Korišteni instrumenti: Za procjenu afektivne vezanosti korišten je UPIPAV-R (Hanak, 2004) koji sadrži 77 tvrdnji i 7 dimenzija. Ispitanici su iskazali u kojem stepenu od 1 (uopšte ne) do 7 (da u potpunosti) se slažu sa navedenim tvrdnjama koje su podijeljene u 7 dimenzija (*nezriješena porodična traumatizacija, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativan radni model drugih, kapacitet za mentalizaciju, negativan radni model selfa, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti, regulacija bijesa*). Pouzdanost za dimenzije se kreće od $\alpha = .63$ do $\alpha = .83$. Za ispitivanje self koncepta korišten je OP-NBLK upitnik (Opačić, 1987) koji sadrži 41 tvrdnju koje se odnose na to kako osoba doživljava sebe. Ispitanici su iskazali u kojem stepenu od 1 (uopšte ne) do 5 (da u potpunosti) se slažu sa navedenim tvrdnjama koje su podijeljene u dvije dimenzije, a to su: *lokus kontrole* i *globalno samopoštovanje*. Pouzdanost skale lokusa kontrole je $\alpha = .76$, a globalnog samopoštovanja $\alpha = .73$.

Rezultati: Dobijeni rezultati u ovom istraživanju upućuju na povezanost izraženog eksternalnog lokusa kontrole i nižeg globalnog samopoštovanja, i njihovu povezanost sa izraženijim karakteristikama nesigurne afektivne vezanosti. Dimenzije UPIPAV-R su značajan prediktor lokusa kontrole ($p = .00$) i objašnjavaju 28% varijanse lokusa kontrole. Dimenzije UPIPAV-R su značajan prediktor globalnog samopoštovanja ($p = .00$), a objašnjavaju 31% varijanse globalnog samopoštovanja. Izraženiji spoljašnji lokus kontrole karakterističan je za adolescente sa negativnim radnim modelom sebe i drugih, lošijom kontrolom bijesa i sklonijih da koriste spoljašnju bazu sigurnosti. Niže globalno samopoštovanje karakteristično je za adolescente sa negativnim doživljajem sebe i drugih, što upućuje na izraženije karakteristike plašljive vezanosti. Negativni radni model sebe i drugih su prediktori negativnijeg self koncepta tj. nižeg globalnog samopoštovanja i eksternalnijeg lokusa kontrole.

Kritički osvrt: Self koncept je određen sa dvije dimenzije, a u budućim istraživanjima bi se mogao ispitati kroz više različitih domena. Bilo bi smisleno vidjeti rezultate na mlađim adolescentima, kao i starijim uzrastima od uzorka ispitanika ovog istraživanja.

3.6. AFEKTIVNA VEZANOST I KONSTRUKTI IZ SOCIJALNE I ORGANIZACIJSKE PSIHOLOGIJE

Ispitivanje povezanosti između porodične i partnerske afektivne vezanosti i konformizma kod srednjoškolaca i studenata

Stanislava Đurak, Ljiljana Nikolić

Problem istraživanja: S obzirom kako se konformirati možemo kako sa pojedincima (npr. sa partnerom), tako i sa grupama (npr. sa porodicom), ovo istraživanje ispituje povezanosti obrazaca partnerske i porodične afektivne vezanosti sa konformizmom, kao i uticaj pola i uzrasta na konformizam.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 100 srednjoškolaca trećeg razreda i 100 studenata treće godine fakulteta, od toga 103 osobe ženskog pola (53 učenice i 50 studentkinja) i 97 osoba muškog pola (47 učenika i 50 studenata). Ravnomjerna je zastupljenost uzrasta i približno ravnomjerna zastupljenost pola.

Korišteni instrumenti: Konformizam je ispitivan skalom KON&BM2002 (Milosavljević, 2002) koja se sastoji od 13 tvrdnji. Odgovori se sumiraju

i veći skor znači iskazano veće konformiranje. Pouzdanost testa je Cronbach $\alpha = .80$. *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) sastoji se od 18 tvrdnji. Zadatak ispitanika je da stepen svog slaganja sa navedenim tvrdnjama izraze na skali od 1 (uopšte se ne slažem) do 7 (u potpunosti se slažem). Procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti je rađeno sa *upitnikom CRQ* (Close Relationships Questionnaire, Bartholomew & Shaver, 1988) koji sadrži 36 tvrdnji. Zadatak ispitanika je da na skali od 1 (uopšte ne) do 7 (da u potpunosti) označi u kojoj mjeri se svaka tvrdnja odnosi na njegovo/njeno osjećane i ponašanje u emotivnoj vezi.

Rezultati: Rezultati pokazuju da se ispitanici sa različitim obrascima porodične afektivne vezanosti ne razlikuju prema izraženosti konformiranja. Razlike u izraženosti konformiranja postoje između osoba sa obrascima partnerske afektivne vezanosti. Najviši skor na skali konformizma ima preokupirani, zatim bojažljivi i odbacujući, a najniži sigurni tip partnerske afektivne vezanosti. Osobe sa sigurnim obrazcem afektivne vezanosti imaju pozitivnu sliku o sebi i drugih i manje su sklone konformiranju. Polne i uzrasne podgrupe se ne razlikuju prema izraženosti konformizma.

Kritički osvrt: S obzirom da je na uzorku srednjoškolaca najviše dobijen bojažljivi obrazac partnerske afektivne vezanosti, budućim istraživanjima bi trebalo provjeriti distribuciju obrazaca na uzorcima srednjoškolaca, te da li se isti obrazac dobija zbog ograničenih iskustava partnerstva, ali i promjena koje se u adolescenciji dešavaju. Najviše zastupljen obrazac partnerske afektivne vezanosti kod muških ispitanika je odbacujući te bi naredna istraživanja mogla biti posvećena specifičnim kulturalnim uticajima na socijalizaciju dječaka i djevojčica. Takođe, zanimljivo bi bilo uporediti rezultate ovog istraživanja sa istim istraživanjem na uzorku sa većim rasponom uzrasta (npr. srednjoškolci i odrasli).

Uticaj obrazaca afektivne vezanosti na stepen konformiranja sa grupom (Eksperimentalno istraživanje)

Ana Šatara, Jadranko Janković, Mario Maričić, Milorad Kostadinović

Problem istraživanja: Postoje mnogobrojna objašnjenja pojma konformizam, ali se vjerovatno svi slažu sa činjenicom da se radi o popuštanju pod pritiskom grupe. Taj pritisak može biti stvarni i postiže se stvarnom, fizičkom prisutnošću članova grupe ili umišljeni koji se objašnjava pritiskom zbog postojanja socijalnih normi, odnosno očeki-

vanja od strane društva (Hill, 2001). Ovo istraživanje ispituje u kojoj mjeri obrazac afektivne vezanost utiče na konformizam.

Uzorak: Ispitanici su bili studenti Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci koji nemaju znanja iz oblasti konformizma i načina ispitivanja konformizma. Uzorak je prigodan i obuhvata 81 studenta (80 ženskih i 1 muški) uzrasta od 19 do 24 godine.

Korišteni instrumenti: Za utvrđivanje obrazaca afektivne vezanosti koristio se *Upitnik za procjenjivanje partnerskih odnosa RQ* (Relationship Questionnaire Bartholomew & Horowitz, 1991) koji se sastoji od četiri teorijska opisa obrazaca afektivne vezanosti. Ispitanici biraju jedan od njih koji ih najviše opisuje. Za ispitivanje konformizma rađen je eksperiment u kojem su pored ispitanika učestvovali i glumci saradnici (njih 8). Stimulusi u eksperimentalnoj situaciji su bili 9 papira A4 formata, na kojima su nacrtane četiri linije. Jedna standardna sa lijeve strane i tri linije sa kojima se poredi standardna sa desne strane. Tri linije sa kojima se poredi standardna su različite dužine, od čega je jedna identične dužine kao što je standardna linija. Glumci saradnici ulaze zajedno sa ispitanicima u prostoriju sa ispunjenim instrumentom afektivne vezanosti kako ispitanici ne bi posumnjali u to da su i glumci ispitanici. Nakon prvog izlaganja crteža svi glumci su davali tačan odgovor. Nakon drugog izlaganja glumci su davali netačan odgovor, odnosno izjašnjavali su se da je linija iste dužine kao kontrolna. Netačni odgovori glumaca su bili izjednačeni tako da 4 puta izjavljuju da je iste dužine kao kontrolna ona linija koja je od nje duža, a 4 puta ona koja je od nje kraća.

Rezultati: Distribucija dobijenih obrazaca kod ispitanika: sigurni 53.1%, izbjegavajući 21%, preokupirani 13.6 % i bojažljivi 12.3 %. Rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika između obrazaca afektivne vezanosti u pogledu konformizma. Najveći stepen konformizma prisutan je kod ispitanika sa izbjegavajućim obrascem afektivne vezanosti, zatim preokupiranih, sigurnih i bojažljivih. Dobijeni podatak može su tumačiti u svjetlu potrebe izbjegavajućeg obrasca da se ne investira pretjerano u socijalne odnose sa drugima. Pokušavajući da izađe iz anksiozne situacije, izbjegavajući obrazac pokazuje visok stepen konformizma, a sve zarad brzog okretanja na „sopstveni svijet“. Bez obzira na određene odrednice obrasca, svaki obrazac u situaciji socijalnog pritiska podliježe uticaju grupe.

Kritički osvrt: Eksperiment je dobro zamišljen i rijetko prisutan u studentskim radovima. Bilo bi dobro ispitati stepen konformizma kod različitih obrazaca u situacijama koje sa sobom nose manje stresa (npr. popunjavanju nekih upitnika ili izbora fotografija), na većem uzorku ispitanika koji bi bio ujednačen po polu.

Navike tuširanja i nesigurni obrasci afektivne vezanosti: mogućnost supstitucije nedostatka socijalne topline fizičkom

Anja Eraković, Nataša Šašić

Problem istraživanja: Veliki broj dosadašnjih istraživanja, nedvosmišleno ukazuje na evolucijsku vezu između fizičke topline i topline doživljene u socijalnim odnosima, i mogućnost supstitucije nedostajuće socijalne topline onom fizičkom (Bargh i Shalev, 2011; Vess, 2012; IJzerman i Semin, 2010). U ovom istraživanju se pokušava naći odgovor da li nesigurno afektivno vezane osobe češće koriste fizičku toplinu kao zamjenu za nedostatak socijalne. Fizička toplina mjerena je preko navika tuširanja (učestalosti i dužine tuširanja, te topline vode).

Uzorak: U istraživanju je korišten prigodna uzorak koji se sastoji od 301 ispitanika (47.2% muških i 52.8% ženskih) uzrasta od 18 do 25 godina. Prosječan uzrast ispitanika je 20.48 godina ($SD=1.93$).

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su *Upitnik za procjenu potrebe za fizičkom toplinom* koji je korišten u istraživanju Bargha i Shaleva (Bargh & Shalev, 2011). U tom istraživanju potreba za fizičkom toplinom se mjerila preko učestalosti tuširanja, dužine tuširanja i topline vode koji ispitanici koriste kada se tuširaju. *Upitnik za procjenu uticaja stambenih i ekonomski faktora* konstruisan je od strane autora za potrebe ovog istraživanja. Sastoji se od dva pitanja zatvorenog tipa. *Upitnik za procjenu afektivne vezanosti u bliskim vezama SM-ECR-R* (Hanak i Dimitrijević, 2013) sastoji se od 36 ajtema i dvije subskale *anksioznost* (strah od napuštanja i odbacivanja) i *izbjegavanje* (nelagodnost usljed bliskosti i zavisnosti od drugih). Pouzdanosti subskala dobijene na ovom uzorku iznose $\alpha = .85$ za izbjegavanje, a za anksioznost $\alpha = .89$.

Rezultati: Rezultati pokazuju da ne postoji povezanost između nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti, te češćeg i dužeg tuširanja toplijom vodom što znači da ispitanici ovog uzorka ne koriste fizičku toplinu, ekstrasovanu preko navika, češćeg i dužeg tuširanja toplijom vodom, kao mehanizam supstitucije socijalne topline koja u njihovim odnosima nedostaje.

Kritički osvrt: Ovo istraživanje nosi poseban značaj sa kros-kulturalnog aspekta jer je, koliko je autorima poznato, prvo istraživanje ovog karaktera na području jugoistočne Evrope. Preporuka za buduća istraživanja bi bila korištenje eksperimentalne procedure, veća opreznost pri izboru uzorka, kao i istraživanje i drugih izvora fizičke topline (npr. sjedenje blizu vatre, preferiranje toplih napitaka, pojačanje termostata). Takođe se otvara pitanje da li procjenu svog obrasca afektivne vezanosti ispitanici vrše na isti način kada jesu u stresnoj situaciji i kada nisu.

Povezanost porodične afektivne vezanosti i SOPUS-a kod učenika različitih srednjih škola

Smiljka Banović, Milena Stojaković

Problem istraživanja: Teorijski koncept indeksa SOPUS (indeks svakodnevnog okupljenosti porodice urbane sredine) polazi od postulata da savremena porodica urbane sredine kao socijalno psihološki interakcijski krug, ima efekte na ponašanje mladih (adolescenata) srazmjerno svojoj svakodnevnoj okupljenosti (Milosavljević, 1985, 1999). Socijalno interakcijski krug se očituje, u određenoj mjeri, u većini porodica, kao zajedničko porodično vrijeme (obroci, šetnje, razgovori o problemima i poslovima porodice, susret sa rodbinom, susreti sa porodičnim prijateljima, rad na kućnim poslovima i sl.). Ovo istraživanje ispituje povezanost porodične afektivne vezanosti i SOPUS-a, kao i razlike u indeksu SOPUS-a kod učenika različitih srednjih škola.

Uzorak: Uzorak u istraživanju čini 120 učenika III razreda srednje škole (60 učenika Mašinske škole i 60 učenik Gimnazije) iz Prijedora. Za ispitivanje porodične afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) koji sadrži 18 ajtema i dvije dimenzije izbjegavanje i anksioznost čijim ukrštanjem se dobijaju četiri obrasca (sigurni obrazac, okupirani, odbacujući i plašljivi). *Skala SOPUS-BM-99-2002* (Milosavljević, 2002) namijenjena je mjerenju stepena svakodnevnog okupljenosti porodice. Sastoji se od 10 petostepenih ajtema (Likertovog tipa) koje se odnose na zajedničke aktivnosti članova porodice. Obuhvata situacije zajedničkog objedovanja, posjete rodbine i porodičnih prijatelja, te zajednički rad u kući, druženje i dogovaranje.

Rezultati: Distribucija obrazaca pokazuje da najveći broj ispitanika ima sigurni obrazac porodične afektivne vezanosti (73.3%), zatim odbacujući (17.5%), preokupirani (6.7%) i plašljivi (2.5%). Rezultati pokazuju da je indeks SOPUS-a najviše izražen kod plašljivog obrasca porodične afektivne vezanosti, a najmanje kod odbacujućeg. Kod plašljivog obrasca prisutan je negativan model sebe i stalna potreba za potvrdom sopstvene vrijednosti od strane drugih, pa je razumljivo da ovi ispitanici izvještavaju o većem stepenu okupljenosti. Takođe, ne postoje razlike u indeksu SOPUS-a kod učenika različitih škola.

Kritički osvrt: Preporuka za buduća istraživanja bi bila povećati uzorak ispitanika i uvrstiti sociodemografske varijable (npr. mjesto boravka ruralna/urbana sredina, obrazovni status roditelja, uzrast učenika) te ispitati relacije između afektivne vezanosti i SOPUS-a, osobito provjeriti podatak da najveći SOPUS indeks pokazuju plašljivo vezani koji su i najmalobrojniji u uzorku ispitanika.

Obrasci afektivne vezanosti kao prediktori prihvatanja teorije zavjere kod adolescenata

Zoran Komjenović, Marko Trklja

Problem istraživanja: Kao osnovne odlike zavjere se obično navode udruživanje dva ili više lica radi izvršavanja nezakonitih i kriminalnih djela koje rade u tajnosti. Za razliku od zavjere koja realno postoji, teorija zavjere predstavlja psihološki konstrukt. To je tvrdnja da je na djelu zavjera koja realno ne postoji. Osnovni problem ovog istraživanja je pokušati dati odgovor na pitanje postoji li povezanost između afektivne vezanosti kao prediktora i prihvatanja teorije zavjere kod ispitanika.

Uzorak: Uzorak čini 185 ispitanika (55% muških i 45% ženskih), učenika završnih razreda Građevinske škole u Banjoj Luci. Uzorak je prigodan. Prosječan uzrast ispitanika je 17 godina.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje afektivne vezanosti korištena je *Skala afektivne vezanosti (ASQ)* (Feney et al., 1994) koja procjenjuje afektivnu vezanost generalno, a ne u sklopu ljubavnih iskustava koja neki od adolescenata nisu imali. Sadrži 40 stavki. Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju je $\alpha = .72$. *Upitnik afektivne vezanosti sa roditeljima* (Hazan, 1990) sadrži četiri opisa afektivne vezanosti sa roditeljima, a zadatak ispitanika je da odaberu jedan koji se odnosi na njih. *Skala koja obuhvata crte dobrodušnosti/egoistične orijentacije* iz teorije velikih 5 faktora sadrži 9 stavki i njena pouzdanost iznosi $\alpha = .46$. *Skala prihvatanja teorije zavjere* je konstruisana od strane autora za potrebe ovog istraživanja. Sadrži 10 stavki i njena pouzdanost iznosi $\alpha = .70$.

Rezultati: Distribucija obrazaca afektivne vezanosti sa roditeljima pokazuje da 53% ispitanika ima sigurni obrazac, 31% odbacujući, 15% okupirani i 1% plašljivi. Dobijeni rezultati regresione analize pokazuju da su osnovne dimenzije ASQ, kao zajednička varijansa, značajan prediktor prihvatanja teorije zavjere ($R^2 = .131$; $F(5) = 5.380$; $p = .00$), a objašnjavaju 13% varijanse prihvatanja teorije zavjere. Kao pojedinačni prediktori izdvajaju se dimenzije povjerenje ($\beta = .212$; $p = .003$) i neugodnost pri zbližavanju ($\beta = .276$; $p = .001$), te preokupiranost kao marginalno značajan prediktor obrnuto srazmjeran $p = .053$. Dobijeni rezultat upućuje da izraženiju sklonost ka prihvatanju teorije zavjere ispoljavaju osobe koje odlikuje izraženije povjerenje, izraženija neugodnost pri zbližavanju i manje izražena preokupiranost. Karakteristike bi odgovarale prisutnijoj odbacujućoj vezanosti. Takođe, kao značajan prediktor pokazale su se i dvije dodatne dimenzije ASQ izbjegavanje i anksioznost, koje objašnjavaju 4% varijanse prihvatanja teorije zavje-

ra ($F(2)= 3.345$; $p= .037$). Ako posmatramo pojedinačni doprinos, statistički značajno doprinosi dimenzija izbjegavanje ($\beta= .185$; $p= .014$). Prihvatanju teorije zavjere skloniji su oni ispitanici koji ispoljavaju izraženije izbjegavnje tj. oni koji imaju negativniji unutrašnji radni model drugih. Svi rezultati upućuju na veću sklonost prihvatanja teorija zavjere kod ispitanika sa izraženijim karakteristikama odbacujuće afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: S obzirom da je riječ o pilot istraživanju dobijeni rezultati su dobra osnova i motivacija za istraživanje fenomena zvanog teorija zavjere. Ograničenja uopštavanja proizilaze iz malog uzorka i njegove polne neujednačenosti. U budućim istraživanjima bilo bi smisljeno uključiti i druge varijable koje su povezane sa izraženijim prihvatanjem teorija zavjere, poput crta ličnosti, stepena konformiranja, obrazovnog i materijalnog statusa.

Povezanost religioznosti i obrazaca afektivne vezanosti kod adolescenata i odraslih osoba

Marijana Kostić, Ljiljana Cvijetinović

Problem istraživanja: Ovo istraživanje zasniva se na Allportovom konceptu religioznosti, tzv. religiozne orijentacije, gdje se govori o dvije komponente religioznosti: intrinzičke i ekstrinzičke. Kod intrinzičke religioznosti glavni motiv predstavlja sama religioznost. Religioznost je internalizovana, a ostale potrebe su dobile nešto manje na značajnosti i uklopljene su sa religioznim principima. Što se tiče ekstrinzičke religioznosti može se reći da je ona instrumentalna i da počiva kako na motivima zaštite, tako i na prihvatanju od socijalne grupe, a sve to kako bi se ostvarile određene potrebe kao npr. sigurnost, bolji socijalni status itd. Istraživanjem se pokušalo utvrditi na koji način afektivna vezanost prema porodici određuje religioznost kod ljudi, kao i razlike u izražnosti intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti s obzirom na obrazac afektivne vezanosti, pol i uzrast.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo ukupno 300 ispitanika. Ispitanici su po uzrastu podijeljeni u dvije grupe: srednjoškolci ($N= 150$; učenici I i II razreda Tehničke škole u Brčkom) i odrasli ($N= 150$; uzrast 50 i više godina, radnici JP Komunalno Brčko). Uzorak je ujednačen po polu.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje religioznosti korištena je *Skala BM/IV-2004 REL* (Milosavljević, 2005; prema Dušanić, 2007), koja je zasnovana na Allportovom konceptu intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti. Ima 12 ajtema, od čega se 7 ajtema odnosi na ekstrinzičku reli-

gionost, a 5 na intrinzičku religioznost. Koeficijent korelacije između intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti iznosi $r = .29$; $p < .001$. Pouzdanost instrumenta dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .84$. *Skala za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brennan et al., 1998) koja ispituje afektivnu vezanost prema porodici ima 18 ajtema i dvije dimenzije anksioznost i izbjegavanje. Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .76$. Na osnovu dimenzija izdvajaju se četiri obrasca – sigurni, odbacujući, preokupirani i plašljivi.

Rezultati: Veću intrinzičku religioznost imaju srednjoškolci sa plašljivim i preokupiranim obrascem afektivne vezanosti, dok kod odraslih nisu dobijene statistički značajne razlike u izraženosti intrinzičke religioznosti osoba sa različitim obrascima afektivne vezanosti. Kad je u pitanju ekstrinzička religioznost srednjoškolci sa preokupiranim, plašljivim i odbacujućim obrascem afektivne vezanosti imaju veću ekstrinzičku religioznost od onih sa sigurnim obrascem, dok odrasli ispitanici sa plašljivim, odbacujućim i preokupiranim obrascem afektivne vezanosti imaju veću ekstrinzičku religioznost od sigurno vezanih obrazaca. Srednjoškolci su, u pogledu intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti, izraženije religiozni od odraslih ispitanika. Razlog za to može biti davanje socijalno poželjnih odgovora od strane srednjoškolaca, kao i potreba da svoju religioznost dokazuju pred drugima jer žive na području i u kontekstu u kom je religioznost visoko prisutna. Nema razlika u religioznim orijentacijama s obzirom na pol ispitanika

Kritički osvrt: Kao ograničenje ovog istraživanja autori navode karakteristike samog uzorka s obzirom na područje gdje je rađeno istraživanje (Brčko Distrik), gdje žive tri nacije, tako da postoji mogućnost pretjeranog iskazivanja svoje religije kod svakog naroda. Bilo bi zanimljivo uvesti i druge varijable koje bi mogle uticati na religioznost, poput stepena obrazovanja, vaspitnih stilova roditelja, SOPUS-a.

Komponente afektivne vezanosti i Holandovi tipovi profesionalnih interesovanja kod mladih

Vesna Stupar, Tamara Komljenović, Neda Pekeljević

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje zastupljenost komponenti afektivne vezanosti kod Holandovih tipova ličnosti koje oslikavaju profesionalna interesovanja i sklonosti. Hanak vidi afektivnu vezanost kao relativno trajnu organizaciju osjećanja, misli i ponašanja individue u bliskim odnosima. U zavisnosti od majčine responzivnosti u najranijem djetinjstvu dijete gradi sliku o sebi i sliku o drugima. To su unutrašnji radni modeli, koji su relativno stabilni tokom života i utiču na veli-

ki broj odnosa sa drugim ljudima (Vukosavljević Gvozden i Hanak, 2007). Osoba će se osjećati kompetentnije i veće zadovoljstvo u obavljanju poslova koji su u skladu sa njegovim osobinama i crtama ličnosti. Po Holandu postoji šest osnovnih tipova profesionalnih interesovanja, a to su: realistični, istraživački, umjetnički, socijalni, preduzetnički i konvencionalni tip (Hedrih, 2009).

Uzorak: Istraživanje je obavljeno na prigodnom uzorku od 300 ispitanika, koji je ujednačen po polu, 150 djevojaka i 150 mladića. Ispitanici su uzrasta od 18-28 godina.

Korišteni instrumenti: U istraživanju je korišten *Upitnik za procjenu afektivnog vezivanja, UPIPAV-R* (Hanak, 2007). Komponente koje sadrži ovaj upitnik su: strah od gubljenja spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan model selfa, negativan model drugih, korištenje spoljašnje baze sigurnosti i slaba regulacija bijesa. Pouzdanost skale je $\alpha = .91$. Drugi instrument koji je korišten je Holandov *Upitnik profesionalnih interesa i sklonosti, UPIS* (Holland, 1997) koji se sastoji od tri dijela. Prvi dio ispituje osobine, drugi dio ispituje kojim bi se aktivnostima osoba željela baviti i one se odnose na pojedina zanimanja, treći dio sadrži određene poslove i od osobe se zahtijeva da procijeni u kojoj mjeri je privlači navedeni posao. Pouzdanost skale je $\alpha = .89$.

Rezultati: Rezultati su pokazali da komponente afektivne vezanosti imaju različite prediktivne vrijednosti za pojedine tipove ličnosti prema Holandu. Komponente afektivne vezanosti objašnjavaju 31% varijanse socijalnog tipa ličnosti, 10.8% varijanse umjetničkog tipa i 9.4% varijanse istraživačkog tipa. Pokazano je da postoje i polne razlike s obzirom na zastupljenost komponenata afektivne vezanosti, ali i Holandovih tipova ličnosti. Kod ispitanica izraženije su dimenzije afektivne vezanosti - korištenja spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju i strah od gubljenja spoljašnje baze sigurnosti. Iste rezultate pokazuju i druga istraživanja. Iako upućuju na prisutnije karakteristike preokupirane afektivne vezanosti, mogu biti i rezultat socijalizacije. Kod ispitanika je izraženiji negativan model drugih, koji može upućivati na više karakteristika odbacujuće i plašljive vezanosti kod mladića. Kod ispitanica zastupljen je socijalni i umjetnički tip Holandovih ličnosti, a kod muškaraca realistički i preduzetnički tip.

Kritički osvrt: Slična istraživanja nisu rađena na našim prostorima. Pokazalo se da afektivna vezanost objašnjava varijansu Holandovih tipova profesionalnih interesovanja, što je dobra osnova za buduća istraživanja. U budućim istraživanjima bilo bi smisleno relacije provjeriti na starijim uzrastima i zaposlenim ispitanicima.

Efekat obrasca afektivne vezanosti na odabir zanimanja adolescenata

Durđa Štefanec

Problem istraživanja: Djeca sa različitim obrascima afektivne vezanosti različito doživljavaju sebe i svijet oko sebe. Prema teoriji odabira zanimanja Ane Roe zavisi od kvaliteta ranih odnosa biraće se zanimanja okrenuta prema ljudima i od ljudi. Ovo istraživanje ispituje povezanost usvojenog obrasca afektivne vezanosti i odabira zanimanja kod adolescenata.

Uzorak: Istraživanje je provedeno na uzorku od 329 adolescenata (174 djevojke i 155 mladića), maturanata u Srednjim stručnim školama u Zagrebu.

Korišteni instrumenti: Instrument koji je korišten u ovom istraživanju je *Modifikovan Brenanov Inventar iskustva u porodičnim vezama* (Bernan, Clark & Shaver, 1995). Niži skorovi na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja ukazuju na sigurni obrazac afektivne vezanosti, dok viši skorovi na tim dimenzijama ukazuju na postojanje plašljivog obrasca afektivne vezanosti. Postojanje zaokupljenog obrasca afektivne vezanosti imamo u slučaju kada je rezultat na dimenziji anksioznosti veći od 36, a na dimenziji izbjegavanja manji od 36. Dok je kod odbijajućeg obrasca afektivne vezanosti obrnuto, odnosno, postojanje ovog obrasca uočavamo onda kada su rezultati na dimenziji anksioznosti manji od 36, a na dimenziji izbjegavanja veći od 36. Prilikom popunjavanja upitnika ispitanici su se izjasnili o polu, godinama, školi i zadovoljstvu upisnom školom.

Rezultati: Rezultati istraživanja ukazuju na relativno visok udio sigurnog obrasca afektivne vezanosti (72,9%), osrednji udio izbjegavajućeg obrasca (20,1%), a relativno nizak udio preokupiranog (4%) i plašljivog (3%) obrasca afektivne vezanosti. Ustanovljeno je da nema značajne razlike u distribuciji frekvencije pojedinih afektivnih obrazaca između učenika različitih škola. Generalni rezultati do kojih se došlo ovim istraživanjem ukazuju na to da ne postoji značajna razlika u frekvenciji obrazaca afektivne vezanosti u zanimanjima različite orijentacije "prema ljudima i prema stvarima"; da ne postoji značajna povezanost između adolescenata sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti i zanimanja "okrenutih prema ljudima", te da ne postoji povezanost između zadovoljstva izborom zanimanja i sigurnog obrasca afektivne vezanosti. Utvrđeno je da postoje razlike u distribuciji frekvencija obrazaca afektivne vezanosti kod muških i ženskih ispitanika, pri čemu je sigurna afektivna vezanost zastupljenija kod ispitanica.

Kritički osvrt: Buduća istraživanja na ovu temu mogu se uraditi sa studentima različitih fakulteta ili ljudima koji imaju izgrađene poslovne karijere. Bilo bi zanimljivo uključiti i druge varijable (zanimanje roditelja, ocjene u školi, self koncept, sociodemogafske varijable).

Povezanost afektivne vezanosti i izbora zanimanja sa self konceptom studenata

Milijana Čigoja, Željka Tomić, Branka Nježić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje razlike u self konceptu kod studenata s obzirom na obrazac afektivne vezanosti, godine studija i vrstu fakulteta.

Uzorak: Ispitanici u ovom istraživanju su studenti psihologije, socijalnog rada, medicine, ekonomije, prava i mašinstva Univerziteta u Banjoj Luci. Ispitivanje je obavljeno na studentima prvih i završnih godina. U istraživanju je učestvovalo 360 ispitanika, od toga 180 studenata humanističkih nauka i 180 nehumanističkih nauka. Uzorak ispitanika je prigodan, balansirani prema polu.

Korišteni instrumenti: U ovom istraživanju korišten je *Upitnik za ispitivanje self koncepta, OP-NBLK* (Opačić, 1987) koji se sastoji iz dvije subskale: *globalnog samopoštovanja* i *lokusa kontrole*. Za ajteme koji se odnose na lokus kontrole, veći skor označava spoljašnji lokus kontrole, a manji skor unutrašnji lokus kontrole. Na skali koja se odnosi na samopoštovanje, veći skor označava više samopoštovanje. Za ispitivanje porodične afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenu porodične afektivne vezanosti* (Brenana, Clark & Shaver, 1995). Upitnik se sastoji od 18 tvrdnji koje se odnose na osjećanja u porodičnim odnosima i ima dvije dimenzije anksioznost i izbjegavanje. Daljom obradom vrši se klasifikacija u jedan od četiri obrasca afektivne vezanosti (sigurni, okupirajući, odbacujući i plašljivi) koji zavise od odnosa anksioznosti i izbjegavanja (meridijan=36). Pouzdanost skale je $\alpha = .88$.

Rezultati: Rezultati koji su dobijeni u istraživanju ukazuju da u uzorku najveći procenat studenata (76,9%) ima sigurni obrazac afektivne vezanosti. Najmanji procenat studenata je sa plašljivim obrascem afektivne vezanosti (3,1%), dok procenat preokupiranog obrasca iznosi 7,8%, a odbacujućeg 12,2%. Postoji statistički značajna razlika između studenata prvih i završnih godina u pogledu lokusa kontrole ($F(1)=12.23; p < .01$). Unutrašnji lokus kontrole prisutniji je kod studenata završnih godina studija. Dobijena je statistički značajna razlika između studenata sa različitim obrascima afektivne vezanosti u pogledu lokusa kontrole ($F(3)=4.15; p < .01$). Unutrašnji lokus kontrole prisutniji je kod

studenata sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti. Razlike u samopoštovanju pokazuju više samopoštovanje kod sigurno vezanih, a niže kod nesigurno vezanih studenata, a razlike između tri obrasca nesigurne vezanosti nisu se pokazale značajnim. Studenti nehumanističkih nauka imaju veće samopoštovanje od studenata humanističkih nauka ($F(1)=8.70; p < .01$).

Kritički osvrt: Mala zastupljenost nesigurnih obrazaca vezanosti mogla je dovesti do izostanka značajnih razlika u mjerenim varijablama. Bilo bi dobro ponoviti istraživanja na uzorcima u kojim postoji više ispitanika u svim obrascima nesigurne vezanosti. Takođe bi se mogle ispitati razlike između studenata društvenih, tehničkih nauka i studenata umjetnosti.

Uticaj stila porodične afektivne vezanosti na vrijednosne orijentacije prema radu kod adolescenata

Kristina Marković, Jelena Trišić

Problem istraživanja: Vrijednosti jednog društva prenose se sa pojedinca putem svih socijalnih tvorevina, počevši od porodice, preko obrazovnih institucija pa do jezika, medija i produkta kulture. Šverkov (1984; prema Milosavljević, 2001) govori o pet vrijednosnih orijentacija, a to su samoaktualizacija, individualistička orijentacija, socijalna orijentacija, utilitarna i avanturistička orijentacija. Ovo istraživanje ispituje povezanost stila porodične afektivne vezanosti adolescenata sa njihovim vrijednosnim orijentacijama prema radu.

Uzorak: Uzorak čini 121 učenik prvih razreda srednjih škola (Medicinska škola 31 učenik, Ekonomska škola 31 učenik, Gimnazija 33 učenika i Tehnička škola 26 učenika). Od toga je bilo 46 muških i 75 ženskih ispitanika. Uzorak je bio neslučajan.

Korišteni instrumenti: Instrument koji je korišten u istraživanju je *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995). Sastoji se od 18 ajtema koja se odnose na doživljaj bliskih relacija sa porodicom kao cjelinom. Na osnovu dobijenog skora, sa dimenzija anksioznost i izbjegavanje, ispitanici se svrstavaju u jednu od četiri kategorije (sigurni, okupirani, odbacujući i plašljivi obrazac). Za ispitivanje vrijednosnih orijentacija prema radu korišten je *V-upitnik* (Šverko, 1987) koji se sastoji od 100 ajtema na kojima ispitanici zaokružuju stepen slaganja sa iznesenim tvrdnjama.

Rezultati: Rezultati pokazuju da je najzastupljeniji siguran obrazac afektivne vezanosti, kod 76% učenika, odbacujući obrazac kod 12,4%, preokupirani obrazac kod 6% i plašljivi obrazac kod 5% učenika. Posto-

ji povezanost između tipa škole i vrijednosnih orijentacija prema radu (samoaktualizacija, individualizam i utilitarizam). Ekonomisti najviše teže samoaktualizaciji i utilitarnim vrijednostima, gimnazijalci samoaktualizaciji i socijalnim odnosima, učenici Tehničke škole ekonomskom obezbjeđenju, a učenici Medicinske škole najviše cijene samoaktualizaciju i socijalne vrijednosti. Što se tiče pola, pronađena je razlika na vrijednosnoj orijentaciji avanturizma gdje mnogo više dječaka cijeni avanturizam u odnosu na djevojčice. Učenici različitih obrazaca afektivne vezanosti se ne razlikuju u izraženosti vrijednosnih orijentacija.

Kritički osvrt: Nedostatak je relativno mali uzorak koji nije u potpunosti ujednačen prema polu i samo su četiri srednje škole bile uključene u istraživanje te je zbog toga teže izvoditi generalne zaključke. Možda bi bilo zanimljivo isto istraživanje uraditi sa drugom grupom ispitanika (radnici zaposleni u zdravstvu, IT sektoru, proizvodnoj industriji,..) i uključiti varijable dužina radnog staža, mjesečna primanja, tj. obuhvatiti odrasle zaposlene osobe.

3.7. AFEKTIVNA VEZANOST I SPECIFIČNE GRUPE

Afektivna vezanost i samopoštovanje djece iz potpunih porodica i djece bez roditeljskog staranja

Vedrana Malić, Biljana Lazić

Problem istraživanja: Problem ovog istraživanja je ispitivanje razlika u oraganizaciji afektivne vezanosti, stepena samopoštovanja i stepena straha od negativne evaluacije između djece starijeg osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta, koja odrastaju bez roditeljskog staranja i djece koja odrastaju u potpunoj porodici. Polazeći od rezultata brojnih istraživanja koja govore o različitim ranim iskustvima između djece koja odrastaju u ustanovama za nezbrinutu djecu i djece koja odrastaju u potpunoj porodici, očekivalo se postojanje razlika.

Uzorak: Obuhvata 42 ispitanika iz potpunih porodica i 42 ispitanika djece bez roditeljskog staranja. U grupu djece bez roditeljskog staranja uključeno je 25 osoba iz JU Dom za nezbrinutu djecu „Rada Vranješević“ Banja Luka, i 17 osoba iz hraniteljskih porodica (7 ispitanika iz Socijalno-pedagoške životne zajednice Gradiška i 10 ispitanika iz dvije Prijateljske kuće u Doboju). U uzorku je 55% ispitanica. Udio ispitanica je jednak u grupi djece bez roditeljskog staranja i djece iz potpunih porodica. Ispitivani uzrast se kretao od 13 do 18 godina. Ukupno je bilo 38

muških i 46 ženskih ispitanika. Prema načinu odabira uzorak je bio prigodan.

Korišteni instrumenti: ASQ (Attachment Style Questionnaire, Feney et. al, 1994) je korišten za afektivne vezanosti. Ovaj upitnik se sastoji od pet osnovnih i dvije dodatne skale. Osnovne skale su: *skala povjerenja* ($\alpha = .76$), *skala neugodnosti pri zbližavanju* ($\alpha = .53$), *skala odnosa kao sekundarnih* ($\alpha = .57$), *skala potrebe za podrškom* ($\alpha = .62$), *skala preokupiranosti* ($\alpha = .66$). Dodatne skale su *skala izbjegavanja* ($\alpha = .57$) i *skala anksioznosti* ($\alpha = .55$). Za ispitivanje emocionalnih odnosa sa prijateljima korištena je modifikovana verzija *Upitnika o stilovima afektivne vezanosti* primijenjenim na vršnjačke odnose (Hazan i Shaver, 1990). Sastoji se od četiri tvrdnje. Svaka od tvrdnji odnosi se na specifična ponašanja koja odgovaraju obrascima afektivne vezanosti (sigurni, odbacujući, okupirani i plašljivi). Zadatak ispitanika je da izabere jedan od opisa koji najbolje opisuje njihov doživljaj prijateljskih relacija. Korištena je i Rozenbergova *Skala samopoštovanja* (Self - Esteem Scale, Rosenberg, 1965) koja se temelji na procjeni globalnog samopoštovanja i sadrži 10 ajtema. Pouzdanost skale za različite uzorke iznosi od $\alpha = .77$ do $\alpha = .88$ (Jelić, 2003). *Skala za procjenu straha od negativne evaluacije* (Bezinović, 1988), sadrži 12 ajtema, a viši rezultat ukazuje na veću prisutnost straha od negativne evaluacije. Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .78$.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da se djeca koja odrastaju bez roditeljskog staranja (dječiji dom i hraniteljske porodice) i djeca iz potpunih porodica razlikuju prema zastupljenosti obrazaca prijateljske afektivne vezanosti. Veći procenat sigurno i odbacujuće vezanih za prijatelje registruje se u grupi djece iz potpunih porodica, dok je zastupljenost preokupirane i plašljive vezanosti za prijatelje prisutnija u grupi djece bez roditeljskog staranja. Nema značajne razlike ni na jednoj od dimenzija afektivne vezanosti mjerene ASQ, kao ni na skali samopoštovanja i straha od negativne evaluacije, između dvije grupe ispitanika. Polne razlike ukazuju na više samopoštovanje kod dječaka, a značajna interakcija pola i uslova odrastanja ukazuje na više samopoštovanje dječaka iz potpunih porodica i djevojčica iz podgrupe bez roditeljskog staranja. Interakcija pola i pripadajućeg obrasca prijateljske afektivne vezanosti ukazuje na više samopoštovanje kod plašljivo vezanih dječaka, u odnosu na preokupirano vezane, dok su odbacujuće i sigurno vezani u sredini, a kod djevojaka je više samopoštovanje karakteristično za odbacujuće vezane, a najniže za plašljivo vezane, pri čemu je sigurna i preokupirana vezanost pozicionirana između njih.

Kritički osvrt: Istraživanjem su dobijeni neočekivani, ali ohrabrujući rezultati, koji mogu biti odraz velikog uzrasnog raspona koji više odgovara adolescentskom nego dječijem uzrastu, promjenama u ado-

lescenciji u kom se sistem afektivne vezanosti mijenja, i koji mladim pruža mogućnost za mnogo samostalniji i nezavisniji proces izgradnje sebe uz porast važnosti prijateljskih relacija koje u većoj mjeri zavise od izbora same osobe, ali i činjenice da su u grupi djece bez roditeljskog staranja djeca iz hraniteljskih sistema koji su organizovani na način da umanje nedostatke smještaja u domove za nezbrinutu djecu upravo u pogledu dostupnosti odraslog koji se brine za dijete. Bilo bi dobro ponoviti istraživanje uz jasnije razgraničavanje podgrupa djece koja odrastaju u dječijem domu i hraniteljskom sistemu.

Afektivna vezanost i doživljaj usamljenosti kod djece bez roditeljskog staranja, djece iz razvedenih i kompletnih porodica

Simonida Banjac, Slađana Maričić, Aleksandra Knežić, Marina Kljajić

Problem istraživanja: Problem ovog istraživanja je dobijanje uvida o tome da li se djeca bez roditeljskog staranja, djeca iz potpunih porodica i djeca razvedenih roditelja razlikuju u odnosu na afektivnu vezanost i doživljaj usamljenosti.

Uzorak: Uzorak se sastojao od 111 ispitanika uzrasta od 13 do 18 godina. Uzorak je prigodan, a ispitanici su ujednačeni po polu i uzrastu. 37 ispitanika čine djeca iz kompletnih porodica, drugih 37 djeca razvedenih roditelja (nepotpunih porodica), dok su preostali ispitanici (37 djece) djeca iz domova za djecu bez roditeljskog staranja (djeca iz JU Dom za djecu bez roditeljskog staranja „Rade Vranjesević“ u Banjoj Luci i JU Dom za djecu bez roditeljskog staranja „Bjelave“ u Sarajevu). Svaki ispitanik ima kompatibilnog ispitanika u preostale dvije grupe. U uzorku je veći broj muških ispitanika (62), u odnosu na ženske ispitanike (49).

Korišteni instrumenti: UCLA skala usamljenosti (Russell, 1996) sadrži 20 ajtema i odnosi se na usamljenost kao jednodimenzionalni konstrukt. Viši rezultati ukazuju na ograničenu društvenu aktivnosti i ograničene socijalne veze s drugima. Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .73$. *Upitnik ASQ* (Attachment Style Questionnaire, Feney et al., 1994) se koristi za mjerenje afektivne vezanosti generalno i sastoji se od 40 ajtema pri čemu postoji pet osnovnih i dvije dodatne skale. Viši skorovi upućuju na veće povjerenje, veću neugodnost prilikom zbližavanja, veću tendenciju ka stavljanju emocionalnih odnosa u sekundarni plan, veću potrebu za podrškom i veću okupiranost odnosima. Dodatne skale su skala izbjegavanja bliskosti i skala anksioznosti. Koeficijent pouzdanosti od svih navedenih skala je manji od $\alpha = .70$. Za procjenjivanje afektivne vezanosti korištena je modifikovana

verzija *Upitnika o stilovima afektivne vezanosti primijenjenim na prijateljske odnose* (Hazan i Shaver, 1990). Sastoji se od četiri tvrdnje. Svaka od tvrdnji odnosi se na jedan od četiri stila afektivne vezanosti (sigurni, odbacujući, okupirani i plašljivi).

Rezultati: Dobijeni rezultati su pokazali da nema statistički značajnih razlika u doživljaju usamljenosti kod ispitanika koji pripadaju različitom obrascu prijateljske afektivne vezanosti, što znači da su u sličnoj mjeri usamljeni adolescenti sa sigurnim, kao i sa nesigurnim obrascima vršnjačke afektivne vezanosti. Distribucija obrazaca prijateljske vezanosti na ukupnom uzorku pokazuje najviše odbacujuće vezanosti, 37 ispitanika (33%), a slijede sigurni 35 (32%), preokupirani 31 (28%) i plašljivi 8 (7%). Više sigurnih ispitanika je iz potpunih porodica, a manje preokupiranih, u odnosu na druge dvije grupe, iako ova razlika nije statistički značajna. Nema značajnih polnih razlika. Ispitanici sa različitim obrascem vršnjačke vezanosti se ne razlikuju prema izraženosti doživljaja usamljenosti. Na doživljaj usamljenosti ne utiče ni kontekst odrastanja, tj. slične vrijednosti usamljenosti iskazuju ispitanici iz potpunih, nepotpunih porodica i oni koji odrastaju u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja. Značajne razlike konteksta odrastanja pojavljuju se samo na dimenziji povjerenja pri čemu veće povjerenje iskazuju ispitanici iz potpunih porodica i djeca bez roditeljskog staranja, dok je najniže povjerenje kod djece iz razvedenih porodica. Ispitanici sa različitim obrascima prijateljske vezanosti razlikuju se u postignuću na dimenzijama povjerenja i odnosi kao sekundarni, pri čemu je najviše povjerenje i najmanji doživljaj da su odnosi sekundarni kod sigurno vezanih, a najniže povjerenje i odnosi se najviše vide sekundarnim kod plašljivo vezanih. Odbacujuće i preokupirano vezani pozicioniraju se između sigurno i plašljivo vezanih. Sigurno vezani u prijateljskim odnosima najmanje su skloni izbjegavanju bliskosti, a značajne razlike postoje između sigurno vezanih i svih ostalih nesigurnih obrazaca.

Kritički osvrt: Veliki doprinos rada ogleda se u izboru uzorka. Istraživanje daje neočekivane rezultate. Izostanak razlika može se pripisati malom i specifičnom uzorku, kao i velikom uzrasnom rasponu u podgrupama, pri čemu je moguće da su mlađi imali poteškoće sa razumijevanjem ajtema. Moguće je i da je u periodu adolescencije usamljenost slično izražena, kao i da ispitanici iz tri različita konteksta odrastanja, na sličan način grade prijateljsku afektivnu vezanost u periodu kada prijateljske relacije postaju dio sistema afektivnog vezivanja. Buduća istraživanja bi trebala obuhvatiti jednostavnije instrumente (prikladne i za trinaestogodišnjake), a i veće uzorke ukoliko to bude izvodivo.

Afektivna vezanost i samopoštovanje romske u odnosu na neromsku djecu⁵

Aleksandra Martinović, Vedrana Aladžić, Bojana Bodoroža, Mira Rodić

Problem istraživanja: Kod Romske populacije porodični odnosi su veoma naglašeni zato što na njima počiva snaga i status grupe u okviru plemena. Otac je vladar u porodici, dok je ženi ostavljena uloga majke i odgovornost za podizanje potomstva. Zaštitnički stav prema djeci ne traje dugo i već poslije 10-te godine od djece se očekuje da se ponašaju kao odrasli. Tada počinju planovi o udaji i ženidbi i planovi o načinu sticanja sredstava za život (Acković, 2008). Osnovni problem ovog istraživanja odnosi se na ispitivanje razlika u obrascima afektivne vezanosti među romskom i neromskom populacijom. Autore zanima zastupljenost obrazaca afektivne vezanosti kod romske i neromske populacije, povezanost obrazaca afektivne vezanosti i samopoštovanja, kao i razlike u pogledu samopoštovanja kod ove dvije populacije ispitanika.

Uzorak: Uzorak je prigodan i obuhvata 204 ispitanika (102 romska i 102 neromska adolescenta). Ujednačen po etničkoj pripadnosti (Romi-neromi) i prema uzrastu. Uzrast ispitanika je bio u rasponu od 15 do 17 godine za oba poduzorka. U uzorak su uključeni Romi koji pohađaju srednju školu, što je visok nivo obrazovanja za romsku populaciju koja često prekida i osnovno obrazovanje.

Korišteni instrumenti: Porodična afektivna vezanost ispitana je *Upitnikom za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti* (Bernan, Clark & Shaver, 1995) koji ima 18 stavki koje se odnose na osjećanja ispitanika u odnosima sa porodicom kao cjelinom. Ovaj upitnik daje informacije o afektivnoj vezanosti na dvije dimenzije: anksioznost i izbjegavanje, a u zavisnosti od dobijenih skorova na ovim dimenzijama dobijamo obrasce afektivne vezanosti: siguran obrazac (nizak skor na obje dimenzije), preokupiran (visoka anksioznost, nisko izbjegavanje), izbjegavajući (niska anksioznost, visoko izbjegavanje), plašljivi (visok skor na obe dimenzije). Pouzdanost instrumenta u prethodnim istraživanjima je $\alpha = .86$ (Stefnović Stanojević, 2011), a u ovom istraživanju je $\alpha = .70$. Drugi instrument je Rosenbergova *Skala Samopoštovanja (RSES)* (Rosenberg, 1965) koja ima 10 ajtema i procjenjuje globalno samopoštovanje kod ispitanika. Pouzdanost ove skale u prethodnim istraživanjima je $\alpha = .72$ (Lacković Grgin i Sorić, 1995; prema Rakić i sar., 2009). U ovom istraživanju pouzdanost je iznosila $\alpha = .70$.

⁵ Rad je objavljen: Martinović, A., Aladžić, V., Bodoroža, B., Rodić, M. (2015). Afektivna vezanost i samopoštovanje romske u odnosu na neromsku populaciju. U V. Turjačanin i dr. (Ur.), *Zbornik radova sa međunarodnog naučno-stručnog skupa: Otvoreni dani psihologije* (str. 65–78). Društvo psihologa Republike Srpske – Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

Rezultati: Rezultati pokazuju da je sigurni obrazac dominantan i kod romske i kod neromske djece. Iako su se očekivale izvjesne razlike između romske i neromske djece u pogledu samopoštovanja, u ovom istraživanju to nije potvrđeno. U slučaju povezanosti afektivnih obrasaca i samopoštovanja, rezultati su ukazali da anksioznost djeluje na samopoštovanje (u negativnom smjeru) – oni sa većim nivoom anksioznosti imaju manje samopoštovanje. U neromskoj populaciji najveće samopoštovanje imaju adolescenti sigurnog obrasca afektivne vezanosti, a u romskoj populaciji najveće samopoštovanje imaju pojedinci sa izbjegavajućim obrascem afektivne vezanosti. Najniže samopoštovanje u obje populacije imaju djeca sa plašljivim obrascem afektivne vezanosti. Dobijene razlike u zastupljenosti preookupiranog i izbjegavajućeg obrasca, koje postoje između dvije grupe, tumače se faktorima kulture, vrijednosti, broja članova porodice i kontekstom odrastanja.

Kritički osvrt: Istraživanje je ponudilo dobar uvid u afektivne obrasce romske i neromske djece te određenim razlikama koje se javljaju, a koje mogu ukazivati na oblikovanost afektivne vezanosti kulturom i kontekstom u kojem se razvija (etic i emic pristup). I sami autori su svjesni da uzorak treba da bude veći, da ispitanike treba izjednačiti po socioekonomskom statusu (SES), ispitati djecu Rome koji ne pohađaju školu, te ispitati polne razlike.

Afektivna vezanost i optimalno porodično funkcionisanje

Slavica Simić, Marina Šajinović

Problem istraživanja: Cilj istraživanja je provjeriti kakva je povezanost kategorija odnosa afektivnog vezivanja i porodičnih karakteristika (kohezivnost i fleksibilnost). Istraživači očekuju da postoji povezanost između kategorija afektivnog vezivanja i porodičnih karakteristika, tj. da su kohezivnost i fleksibilnost povezane sa dominantnim obrascem afektivne vezanosti. Na osnovu literature pretpostavlja se da postoji povezanost između sigurnog obrasca afektivne vezanosti i optimalnog porodičnog funkcionisanja, što dalje implicira da će, vjerovatno, funkcionalne porodice imati optimalni nivo porodičnog funkcionisanja u odnosu na disfunkcionalne porodice. Teorijski okvir istraživanja je adekvatan te se kombinuje literatura sa naših prostora sa stranom literaturom, od koje se kao posebno izdvaja Olsonov cirkumpleks model porodičnih i bračnih sistema.

Uzorak: Uzorak je činilo 100 bračnih parova. Njih 50 pripada funkcionalnim porodicama tj. porodicama bez iskustva razdvajanja (nisu korisnici Centra za socijalni rad-CSR) pa možemo reći da je balansiran

po porodičnom funkcionisanju što je bitno za ovo istraživanje. Korišteni uzorak je prigodan.

Korišteni instrumenti: *Upitnik o odnosima RQ* (Relationships Questionnaire, Bartholomew & Horowitz, 1991) mjeri stil afektivne vezanosti u bliskim odnosima uopšte, zasnovan na 1 ajtemu – opisu svakog od stilova. Sastoji se od četiri kratka pasusa koji opisuju četiri obrasca, jedan sigurni i tri nesigurna (izbjegavajući, preokupirani i bojažljivi stil). Od ispitanika se traži da na petostepenoj skali (Likertovog tipa) procijene u kojoj mjeri svaki od opisanih stilova odgovara načinu na koji se oni obično odnose prema bliskim vezama. *Cirkumpleksni model porodičnog funkcionisanja* (Faces III, Olson & Gorall, 2003) ima 3 dimenzije (*kohezivnost, fleksibilnost, komunikacija*) i 20 pitanja na koja se odgovara putem Likertove petostepene skale. Zbir poena na neparnim odgovorima predstavlja kohezivnost, a zbir na parnim odgovorima predstavlja fleksibilnost porodice. Poželjnim se smatra središnji nivo kohezivnosti dok su ekstremi nepoželjni. Kao i za kohezivnost, optimalna fleksibilnost je obuhvatala središnji nivo. Komunikacija je dimenzija koja služi poboljšanju prethodno opisanih dimenzija. Tipovi porodica se određuju na osnovu izraženosti dimenzija kohezivnosti i fleksibilnosti te njihovim ukrštanjem može da se dobije 16 tipova porodice. Ovim modelom su se dobili balansirani tipovi porodica (fleksibilno-izdvojene; fleksibilno-povezane, strukturisano-izdvojene; strukturisano-povezane), dok su se ostale smatrale disfunkcionalnima. Pouzdanost dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .90$ za kohezivnost, a $\alpha = .78$ za fleksibilnost.

Rezultati: Rezultati su pokazali da je najveći broj sigurnih obrazaca i u porodicama sa iskustvom razdvajanja i u onim bez iskustva razdvajanja, što je bio neočekivan rezultat koji se objašnjava time što je istraživanje vršeno na populaciji (korisnici usluga CSR) koja je u procesu mirenja sa bračnim partnerom. U porodicama bez iskustva razdvajanja dobijen je i velik broj plašljivih obrazaca, a u porodicama sa iskustvom razdvajanja drugi najzastupljeniji obrazac je preokupirani. I u funkcionalnim i disfunkcionalnim porodicama je najveći broj haotično/umreženih porodica, dakle i u jednim i u drugim porodicama je visok nivo kohezivnosti i fleksibilnosti. Ipak, kohezivnost je bila veća kod funkcionalnih porodica, a fleksibilnost ista za obje vrste porodica. Ispitano je i kako pol utiče na obrasce partnerske afektivne vezanosti što je pokazalo da razlika koja postoji nije statistički značajna. Veliki broj haotičnih porodica je opravdan ratnim dešavanjima, koja i dalje imaju uticaj.

Kritički osvrt: Zbog relativno malog uzorka teško da se dobijeni rezultati mogu generalizovati. Rezultate bi trebalo provjeriti drugim

istraživanjima, osobito visoku zastupljenost umreženih porodica na našem prostoru.

Povezanost hospitalizacije u ranom periodu sa obrascima porodične afektivne vezanosti i samopoštovanjem u adolescenciji

Dijana Mijatović, Nataša Pavićević, Neda Đaković, Nataša Šljivić

Problem istraživanja: Istraživanje ispituje uticaj hospitalizacije u trajanju dužem od 7 dana u ranom periodu (do pete godine) na obrasce porodične afektivne vezanosti i samopoštovanje u adolescenciji. Autore zanima da li duža hospitalizacija ima kasnije negativne efekte na samopoštovanje adolescenata i to kako se taj vid hospitalizacije odražava na obrasce afektivne vezanosti. Na samom početku je detaljno predstavljena hospitalizacija kao potencijalno stresogeno iskustvo. Predstavljene su dječije reakcije na separaciju, te faze separacione anksioznosti.

Uzorak: Ukupan broj ispitanika u istraživanju je 191. Populaciju u ovom istraživanju čine adolescenti od 13-14 godina podijeljeni u dvije grupe - oni koji su tokom ranog odrastanja bili podvrgnuti hospitalizaciji i oni koji nisu doživjeli ovakvo iskustvo. Uzorak je činilo 84 ispitanika muškog pola i 107 ispitanika ženskog pola. Način biranja uzorka je prigodnim putem.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su *Upitnik procjenjivanja porodične afektivne vezanosti* (Bernan, Clark & Shaver, 1995) koji se sastoji od 18 ajtema, radi se o dvodimenzionalnoj skali koja ima neparne stavke koje mjere izbjegavanje i parne stavke koje mjere anksioznost. Siguran obrazac afektivne vezanosti odlikuju niska postignuća na obe dimenzije, izbjegavajući odlikuju visoka postignuća na skali izbjegavanja i niska na skali anksioznosti, bojažljivi koji odlikuju visoka postignuća na obje dimenzije i preokupirani, koji odlikuju visoka postignuća na skali anksioznosti i niska na skali izbjegavanja. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .72$; *Skala samopoštovanja po Rozenbergu* (Self-Esteem Scale, Rosenberg, 1965) je jednodimenzionalna skala koja mjeri globalno samopoštovanje ili opštu vrijedonosnu orijentaciju prema samom sebi. Skala sadrži 10 ajtema, pet u pozitivnom, pet u negativnom smjeru. Ispitanici su na skali Likertovog tipa (5 stepeni) procjenjivali u kojoj mjeri se date tvrdnje odnose ili ne odnose na njih. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .74$ do $.89$. Na početku upitnika nalaze se ajtemi vezani za osnovne demografske podatke i hospitalizaciju.

Rezultati: Statistička značajnost rezultata pokazuje da ne postoji razlika u distribuciji obrazaca porodične afektivne vezanosti s obzirom na iskustvo hospitalizacije kod ispitanika, odnosno iste distribucije se javljaju kod ispitanika koji su imali iskustvo hospitalizacije i koji nisu. Nadalje, ne postoji statistički značajna razlika u izraženosti samopoštovanja kod ispitanika različitog pola, uzrasta i iskustva hospitalizacije kao i različitih obrazaca afektivne vezanosti. Kada je u pitanju samopoštovanje, hospitalizacija nema značajan uticaj, pa se slična postignuća javljaju kod ispitanika koji su imali iskustvo hospitalizacije i onih koji nisu. Najviše je zastupljen sigurni obrazac afektivne vezanosti, a najmanje bojažljivi, te nema razlike u raspodjeli u odnosu na pol i uzrast.

Kritički osvrt: Za buduća istraživanja bilo bi smisleno uvesti drugačije određenje hospitalizacije koje bi uključilo i dužinu boravka u bolnici, prisustvo jednog roditelja ili oba, mogućnosti posjete, kao i vrijeme proteklo od hospitalizacije.

Struktura porodice i afektivno vezivanje

Biljana Milovanović, Ivana Vuković, Jelena Dojčinović

Problem istraživanja: Problem istraživanje tiče se pitanja da li nepotpunost porodice može uticati na djetetov obrazac afektivne vezanosti, jer je nedostatkom jednog roditelja narušen kvalitet odnosa u porodici. Opšte pretpostavke su da će postojati razlike u obrascu afektivne vezanosti između djece koja dolaze iz nepotpune i potpune porodice, što se temelji na teorijskoj osnovi afektivne vezanosti te u istraživanju Šukare, (2008). Takođe se pretpostavljaju razlike na dimenzijama afektivne vezanosti između djece razvedenih roditelja i djece koja nemaju jednog ili oba roditelja.

Uzorak: Istraživanje je izvršeno u Banjoj Luci na uzorku od 220 ispitanika, a učestvovali su srednjoškolci i studenti koji nisu u bračnoj zajednici. S obzirom na porodični status 45.5 % ispitanika je iz potpune porodice, njih 26.8% je iz porodice razvedenih roditelja, dok 27.7% dolazi iz porodica sa gubitkom. Ispitanici su bili uzrasta od 15 do 25 godina.

Korišteni instrumenti: U istraživanju korišten je *Upitnik za procjenu afektivne vezanosti UPIPAV-R* (Hanak i Vukosavljević Gvozden, 2007) koji se sastoji od 7 dimenzija: *strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju, nerazriješena porodična traumatizacija, negativan self model, negativan model drugih, korištenje spoljašnje baze sigurnosti i regulacija bijesa*. Pouzdanost skala dobijena u ovom istraživanju je iznad $\alpha = .81$ za sve dimenzije, osim za Kapacitet za mentali-

zaciju i Regulacija bijesa $\alpha = .73$ što govori da pouzdanost nije visoka, ali jeste zadovoljavajuća. Ispitanici su popunjavali i upitnik sociodemografskih katakaarakteristika kojim su dobijeni podaci o polu, uzrastu, mjestu stanovanja ispitanika, strukturi porodice iz koje dolaze.

Rezultati: Hipoteza da postoje razlike na dimenzijama UPIPAV-R između ispitanika iz potpunih i nepotpunih porodica, je bila djelomično potvrđena jer su se pokazale razlike na samo dvije dimenzije - nerazriješena porodična traumatizacija i regulacija bijesa. Dalje, postoje razlike između ispitanika iz porodica sa gubitkom i ispitanika razvedenih roditelja na obje ove dimenzije. Obzirom da na ostalih pet dimenzija nije bilo razlika, i ova hipoteza je djelomično potvrđena. Rezultati implicaju da je za afektivnu vezanost mnogo bitnija priroda nepotpune porodice nego sama činjenica da je nepotpuna. Potom, pod uslovom da se zaključak donosi na osnovu ove dvije dimenzije (neriješena porodična traumatizacija, regulacija bijesa), najveći rizik za razvijanje nesigurne afektivne vezanosti imaju ispitanici sa gubitkom u porodici. Rezultati ukazuju i na to da najveće posljedice ostavlja gubitak roditelja u djetinjstvu (6-15 godina) i to iz razloga što gubitak poslije pete godine djeca proživljavaju tragičnije i stresnije zbog već uspostavljenog odnosa i shvatanja važnosti odnosa sa tom osobom za njih. Autori su dobili značajne razlike između srednjoškolaca i studenata na čak 5 dimenzija UPIPAV-R, koje ukazuju na prisutnije karakteristike nesigurne vezanosti kod srednjoškolaca, što je objašnjeno neozbiljnim pristupom ispitivanju ili mogućom prolaznom nestabilnošću koja je dio procesa izgradnje afektivne vezanosti u adolescenciji. Polne razlike ukazuju na izraženiji strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapaciteta za mentalizaciju i korištenja spoljašnje baze sigurnosti kod ispitanica, što može biti odraz socijalizacije djevojčica prije nego zastupljenije nesigurne vezanosti preokupiranog tipa. Mjesto stanovanja nije uticalo na dimenzije UPIPAV-R.

Kritički osvrt: Ovo istraživanje je pružilo uvid u to da i djeca razvedenih roditelja mogu imati zdraviju i kvalitetniju sredinu za odrastanje, i da sam razvod može biti bolji za odrastanje djeteta nego život u potpunoj, ali nefunkcionalnoj porodici. Rezultati mogu biti dio i specifičnog studentskog uzorka gdje je razvod roditelja ili gubitak proradio u većoj mjeri, te ne mora da važi za opštu populaciju. Isto tako, i djeca iz porodica sa gubitkom mogu nadoknaditi nedostatak, ako sa preostalim ili novim starateljem imaju kvalitetan odnos. Dobijeni rezultati mogu pomoći djeci da se adaptiraju na život bez jednog ili oba roditelja. U narednim istraživanjima bi bilo dobro uvesti varijable koje se tiču uzrasta na kojem se desio razvod/gubitak, te sam doživljaj ispitanika istog. Kombinacija kvantitativnog i kvalitativnog istraživanja bi mogla dati potpunije podatke.

Relacije afektivne vezanosti, depresivnosti, anksioznosti i stresa roditelja djece oboljele od malignih bolesti

Aleksandra Vojvodić

Problem istraživanja: S obzirom na to da se pojedini roditelji ne nose dobro sa malignom bolesti djeteta, ovo istraživanje polazi od pitanja u kojoj je mjeri afektivna vezanost roditelja povezana sa nivoom depresivnosti, anksioznosti i stresa u prilagođavanju roditelja na djetetovu bolest.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 59 roditelja djece oboljele od malignih bolesti koji su se liječili na Odjeljenju dječije hematonekologije i boravili u Roditeljskoj kući.

Korišteni instrumenti: Afektivna vezanost je mjerena *SM-ECR-R upitnikom* (Hanaka i Dimitrijević, 2013) koji sadrži ajteme koji opisuju različita osjećanja i stavove prema drugim ljudima i sebi. Upitnik sadrži 36 ajtema, a ispitanik treba da označi stepen slaganja ili neslaganja sa tvrdnjom, služeći se skalom od 1 do 7. Podaci mogu dati informacije o karakteristikama AV preko dvije dimenzije: anksioznost i izbjegavanje. Nizak skor na obe dimenzije (sigurni obrazac), visoka anksioznost i nisko izbjegavanje (preokupirani obrazac), niska anksioznost i visoko izbjegavanje (izbjegavajući obrazac), visok skor na obe dimenzije (bojažljivi obrazac). Pouzdanost testa je zadovoljavajuća $\alpha = .86$. Drugi korišten instrument u istraživanju je *DASS* skala. Skala ima 21 stavku i dobijaju se podaci o nivou depresivnosti, anksioznosti i stresa (7 stavki za svaku kategoriju). Skala depresivnosti procjenjuje disforiju, beznađežnost, nedostatak interesa za uobičajene stvari. Skala anksioznosti procjenjuje autonomno uzbuđenje, mišićnu uzbuđenost, situacionu anksioznost i subjektivno iskustvo efekata anksioznosti. Skala za mjerenje stresa je osjetljiva na hronična nespecifična uzbuđenja (težina opuštanja, nervoza). Skala se zasniva na dimenzionalnoj, a ne kategoričkoj dimenziji.

Rezultati: Ispitanici u ovom uzorku imaju u prosjeku niže izražene skorove na dimenzijama upitnika *DASS*, a najveću prosječnu vrijednost ima stres. Pretpostavlja se da ovi rezultati ne predstavljaju realno stanje u kojem se nalaze roditelji. Moguće je da su roditelji davali socijalno poželjne odgovore zbog efekata različitih odbrambenih mehanizama koje koriste, a koji nisu obuhvaćeni ovim istraživanjem. Prosječne vrijednosti na dimenzijama upitnika *SM-ECR-R* su iznad teorijskog prosjeka skale, što ukazuje na tendenciju ispitanika prema nesigurnoj afektivnoj vezanosti. Korelacije između depresije, anksioznosti i stresa su visoke, pozitivne i statistički značajne, što ukazuje na povišenu vjerovatnoću da se roditelji istovremeno suočavaju sa depresivnošću,

anksioznošću i stresom. Stres nije značajno povezan sa dimenzijama afektivne vezanosti, ali depresivnost jeste. Osobe koje imaju negativni unutrašnji model sebe imaju u prosjeku veću vjerovatnoću za depresivnost.

Kritički osvrt: Teorijski okvir je vrlo detaljan i koristan, te može predstavljati osnovu za buduća istraživanja na ovu temu. Dobijeni rezultati mogu se iskoristiti u pravcu pružanja psihološke podrške roditeljima djece oboljele od malignih bolesti. Uzorak ispitanika je premalen, te zbog toga određeni rezultati mogu navesti na grešku u zaključivanju. Informacija o broju roditelja koji su muškog i ženskog pola nije data. Takođe, ovim istraživanjem nije obuhvaćeno ispitivanje odbrambenih mehanizama i koping strategija koje roditelji koriste. Preporuka za buduća istraživanja je da se poveća uzorak i da se uključe upitnici koji ispituju odbrambene mehanizme i koping strategije.

Afektivna vezanost i socio-demografske karakteristike navijača „Crvene zvezde“

Slobodanka Babić, Irena Teofilović, Aleksandra Kecman, Biljana Savić

Problem istraživanja: Istraživanja pokazuju da se kvalitet rane afektivne vezanosti odražava na cijeli tok života i da značajno utiče na kvalitet interpersonalnih odnosa u odrasлом dobu. S obzirom da određeni obrasci podrazumijevaju specifične načine ponašanja, to će ujedno određivati i kojoj će grupi pojedinci pristupati. Problem ovog istraživanja je utvrđivanje karakteristika afektivne vezanosti i socio-demografskih karakteristika grupe koju predstavljaju navijači „Crvene zvezde.“

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 228 ispitanika, 76 navijača „Crvene zvezde“ i 152 ispitanika referentne grupe. Svi ispitanici su muškog pola i starosti 20-40 godina. Referentna grupa je služila za poređenje dobijenih podataka sa podacima grupe navijača, te je zbog metodoloških razloga i obezbjeđivanja što objektivnijih rezultata, uzet duplo veći broj ispitanika u odnosu na navijačku grupu.

Korišteni instrumenti: Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su: *Upitnik socio-demografskih karakteristika* koji se sastoji od osnovnih socio-demografskih podataka, koji se odnose na obrazovni i ekonomski status ispitanika. Revidirana verzija *Upitnika za procjenu afektivne vezanosti UPIPAV-R* (Hanak, 2004) koji sadrži 7 dimenzija koje se odnose na: nerazriješenu porodičnu traumatizaciju, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativni radni model drugih, kapacitet za

mentalizaciju, negativni radni model sebe, korištenje spoljašnje baze sigurnosti i regulaciju bijesa. Pouzdanost testa je visoka i iznosi $\alpha = .80$.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da postoje razlike između referentne i navijačke grupe u sljedećim socio-demografskim karakteristikama: mjesto stanovanja (veći broj ispitanika iz navijačke grupe živi u gradu, dok više ispitanika iz referentne grupe živi u prigradskom naselju i na selu); značajna razlika prisutna je kod procjene materijalnog statusa (više ispitanika iz navijačke grupe materijalni status procjenjuju iznadprosječnim). Takođe, rezultati pokazuju da na zajedničku varijansu dimenzija afektivne vezanosti značajno utiču varijable: pripadnost navijačkoj grupi, uzrast i tip zaposlenja. Pripadnost navijačkoj grupi utiče na 5 dimenzija UPIPAV-R: nerazriješena traumatizacija, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativni radni model sebe, korištenje spoljašnje baze sigurnosti, regulacija bijesa. Ove razlike ukazuju na izraženiju porodičnu traumatizaciju, veći strah od gubitka spoljašnjih baza sigurnosti, negativni doživljaj sebe, lošiju regulaciju bijesa i slabije korištenje spoljašnjih baza sigurnosti kod navijača, što ukazuje na zastupljenije karakteristike nesigurne afektivne vezanosti. Uticaj tipa zaposlenja registruje se na regulaciji bijesa (nezaposleni lošije kontrolišu bijes, u odnosu na one koji su privremeno ili stalno zaposleni). Materijalni status utiče na negativni radni model drugih i korištenje spoljašnje baze sigurnosti (značajna razlika postoji između ispitanika koji svoj materijalni status procjenjuju kao ispodprosječan, čiji je model drugih negativniji i koji u manjoj mjeri koriste spoljašnje baze sigurnosti, što ukazuje na prisustvo nesigurne vezanosti). Svi ovi rezultati ukazuju da se razlike između navijača i referentne grupe prije nalaze u različitoj organizaciji obrazaca afektivne vezanosti, pri čemu su kod navijača prisutnije karakteristike nesigurne vezanosti, dok se prema većini socio-demografskih karakteristika ne razlikuju od referentne grupe.

Kritički osvrt: Polazeći od teorijskog okvira, preko postupka ispitivanja, pa sve do rezultata i diskusije, istraživanje je detaljno i koncizno. Nedostatak ovog istraživanja je malen broj ispitanika koji su činili navijačku grupu, te činjenica da su podaci prikupljeni od strane saradnika, što je svakako moglo da utiče da ti podaci budu drugačiji nego što bi bili da ih je prikupljao sam istraživač. Bilo bi poželjno dodatno istražiti efekte nezaposlenosti i materijalnog statusa ispitanika koji biraju određene navijačke skupine, te izdvojiti one podgrupe koje su sklonije neprimjerenom socijalnom ponašanju i uvesti varijable koje se tiču konteksta odrastanja i crta ličnosti.

Seksualna orijentacija, pol, afektivna vezanost i tendencija ka misaonoj supresiji⁶

Jasminka Dmitrović, Nikola Maričić, Dragana Mišić

Problem istraživanja: Istraživanje se bavi povezanošću pola i seksualne orijentacije sa četiri obrasca afektivne vezanosti prema modelu Kim Bartholomew. Autore je zanimalo da li se obrasci afektivne vezanosti raspoređuju nezavisno od seksualne orijentacije na našim prostorima, kao što je to slučaj u zapadnim kulturama (istraživanja Feeny i Ridge iz 1988. i Mohr i Festinger iz 2003 godine). Da li se i na populaciji ispitanika iz naše države i regiona mogu pronaći određene povezanosti pola i stilova afektivne vezanosti, te jesu li one nezavisne od seksualne orijentacije? Goffin (1963; prema Smart & Wegner, 2000), proučavajući stigmatizovane populacije dobija rezultate koji ukazuju na njihovu potrebu za skrivanjem identiteta prije svega kroz supresiju misli i emocija. Imajući u vidu stigmatizovanost homoseksualne populacije na našim prostorima zanimalo ih je da li pripadnost homoseksualnoj populaciji korelira sa misaonom supresijom i u kakvoj je vezi sa polom ispitanika.

Uzorak: Korišten je prigodni uzorak (tip neslučajnog uzorka) koji je heterogen po seksualnoj orijentaciji i uzrastu. Uzorak obuhvata 212 ispitanika ($\bar{X}=96$, $M=108$), starosti između 21 i 43 godine, od čega 106 ispitanika pripada heteroseksualnoj populaciji, a 90 homoseksualnoj. Instrumenti korišteni u istraživanju su *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti (CRQ)* konstruisan od strane Brennan-a, Clark-a i Shaver-a 1995. godine i *White Bear Suppression Inventory (WBSI)* koji se sastoji od 15 stavki i dizajniran je za mjerenje misaone supresije. Autori su Wegner, D. M. i Zanakos, S., a upitnik je izdat 1994. godine. Osnovna namjena je identifikovanje osoba koje imaju veću sklonost ka hroničnoj misaonoj supresiji.

Rezultati: Istraživanje je pokazalo da su obrasci afektivne vezanosti ravnomjerno raspoređeni u populaciji zahvaćenoj uzorkom, što znači da stil afektivne vezanosti osobe nije direktno povezan sa njenom seksualnom orijentacijom. Dobijeni rezultati na našem području pokazuju da je pol u znatnoj povezanosti sa obrascima afektivne vezanosti. Muškarci češće pripadaju odbacujućem tipu obrasca, a žene preokupiranom i plašljivom. Pol nije statistički značajan prediktor misaone supresije, dok seksualna orijentacija jeste, ali samo u slučaju muških ispitanika. Pretpostavlja se da je razlog tome patrijarhalno vaspitanje karakteri-

⁶ Rad je publikovan: Maričić, N., Dmitrović, J. (2015). Seksualne orijentacije i pol kao prediktori misaone supresije i partnerske afektivne vezanosti U V. Turjačanin i dr. (Ur.), *Zbornik radova sa međunarodnog naučno-stručnog skupa: Otvoreni dani psihologije* (str. 51–65). Društvo psihologa Republike Srpske i Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

stično za naše prostore prema kojem se od muškarca očekuje da bude jak, stabilan i drži porodicu na okupu.

Kritički osvrt: Rad pruža značajna saznanja o negativnim posljedicama misaone supresije po zdravlje homoseksualne osobe. Dobijena saznanja mogu biti korisna u borbi protiv predrasuda i marginalizacije pripadnika homoseksualne populacije. Buduća istraživanja mogla bi se baviti ispitivanjem predrasuda prema osobama homoseksualne orijentacije oba pola.

PRIKAZI MASTER TEZA

4. PRIKAZI MASTER TEZA

4.1. UVOD

U narednom dijelu biće prikazano 20 master teza odbranih na kraju II ciklusa Studijskog programa psihologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci i 3 diplomska rada odbranih na kraju predbolonjskog, starog, Studijskog programa psihologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Svi radovi pripadaju oblasti Afektivne vezanosti. Do 2014. godine autor je bila komentor, a mentorstvo je imala Tatjana Stefanović Stanojević, sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, tada zaposlena kao gostujući profesor. Od 2014. mentor radova bila je autorka monografije.

Diplomski radovi i master teze obuhvataju različite probleme istraživanja - od pitanja relacija dimenzija afektivne vezanosti sa različitim konstruktima kao što su emocionalna kompetentnost, agresivnost, vrednosne orijentacije, seksualni self koncept, roditeljski vaspitni stilovi, suočavanje sa stresom, stilovi humora, rezilijentnost, nasilje u partnerskim relacijama, ranim maladaptivnim šemama, idealizacijom braka, moralnim rasuđivanjem, zadovoljstvom životom, kapacitetom za mentalizaciju, ratnim i mirnodopskim stresorima, do istraživanja afektivne vezanosti prema različitim figurama posmatranih u hijerarhijskom sistemu, afektivne vezanosti prema bogu, i depresivnosti, anksioznosti i stresa roditelja koji se suočavaju sa malignim bolestima djece.

Sva istraživanja karakterišu adekvatni uzorci, pri čemu je važno naglasiti da je za formiranje mnogih od njih bilo potrebno puno vještine i strpljenja. Osobito se ističu uzorci iz LGBT populacije, roditelja djece oboljele od malignih bolesti, koji su još u fazi liječenja i koji su u procesu praćenja, osoba sa tjelesnim invaliditetom kao posljedice ratnih zbivanja u BiH, partnerskih relacija pri čemu su u uzorak ušla oba partnera (dijade), sibling sistema u kojim su obuhvaćene kombinacije

istopolnih i raznopolnih dijada, kao i uzrasne razlike koja odgovara pravom sibling sistemu (uzrasna razlika do 5 godina) i razlike koja govori o funkcionalnim jedincima (razlika među sibliuzima veća od 7 godina), kao i istraživanja koja obuhvataju više uzrasnih podgrupa koje su bile ujednačene po relevantnim karakteristikama. Za formiranje navedenih uzoraka bilo je potrebno mnogo vremena i truda.

Istraživanja su prikazana u formi kratkog saopštenja temeljenog na empirijskom istraživanju. Zadržana je struktura prikaza korištena i za prikaze studentskih radova, s tim što su detaljnije prikazane sve cjeline (problem, uzorak, korišteni instrumenti, rezultati, kritički osvrt). Zbog ograničenog prostora u prikaze nisu uključene tabele i grafikoni. S obzirom da monografiju prati elektronski dokument u kom će se naći sve master teze i studentski radovi, nije navođena literatura, jer će se moći pronaći u originalnom radu. Radovi su poredani hronološki, prema godinama kada su branjeni. Diplomski radovi su iz 2009., 2010. i 2011., a master teze su realizovane od 2012. do 2023. Na osnovu 11 master teza objavljeni su radovi u relevantnim časopisima koji obezbjeđuju dvije anonimne recenzije.

Povezanost afektivne vezanosti i emocionalne kompetence kod adolescenata završnog razreda srednjih škola

Irena Lazić

Problem istraživanja: Emocionalna kompetentnost definiše se kao sposobnost zapažanja procjene i izražavanja emocija, sposobnost uviđanja i generisanja osjećaja koji olakšavaju mišljenje, sposobnost razumijevanja emocija i znanje o njima, i sposobnost regulisanja emocija u svrhu promocije emocionalnog i intelektualnog razvoja (Mayer i Salovey, 1997; prema Takšić, 2006). Problem ovog istraživanja bavi se ispitivanjem povezanosti afektivne vezanosti i emocionalne kompetentnosti kod adolescenata. Drugi dio problema odnosi se na poređenje dva instrumenta koji na različit način mjere afektivnu vezanost.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 200 ispitanika, izabranih neslučajnom, prigodnom metodom. Uzorak čine maturanti (učenici završnog razreda srednje četvorogodišnje škole) Gimnazije i Elektrotehničke škole. Ispitanici su uzrasta od 17 do 20 godina starosti, ujednačeni po polu.

Korišteni instrumenti: Instrument za procjenu afektivnog vezivanja UPIPAV (Hanak, 2004) se sastoji od 77 ajtema i 7 subskala (*nerazriješena porodična traumatizacija, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativni radni model drugih, kapacitet za mentalizaciju, negativni*

radni model selfa, korištenje spoljašnje baze sigurnosti iregulacija bijesa). Ovaj instrument se do sada pokazao pouzdanim i autorka navodi da su metrijske karakteristike skala zadovoljavajuće, imaju visoku reprezentativnost, zadovoljavajuću pouzdanost i srednju ili visoku homogenost (Hanak, 2004). *Upitnik za ispitivanje porodične afektivne vezanosti* (Brenan, Clark & Shaver, 1995) sadrži 18 ajtema i dvije dimenzije izbjegavanja i anksioznosti, na osnovu kojih grupišemo pojedince u jednu od četiri obrasca (izbjegavajući, sigurni, okupirani i dezorganizovani obrazac). Pouzdanost dobijena u ovom istraživanju za dimenziju izbjegavanje iznosi $\alpha = .84$, a za anksioznost $\alpha = .73$. *Upitnik emocionalne inteligencije UEK-45* (Takšić, 2002) sadrži 45 ajtema i tri subskale: *skala sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija, skala sposobnosti imenovanja i izražavanja emocija, skala sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama*. Pouzdanost cijelog upitnika dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .88$.

Rezultati: Sigurni obrazac afektivne vezanosti je zastupljen sa 50%, što nije u skladu sa drugim istraživanjima našeg prostora (Stefanović Stanojević, 2005). Izbjegavajući obrazac kod djevojaka je zastupljeniji u odnosu na preokupirani, što odstupa od rezultata drugih, osobito, ako se uzme u obzir da je istraživanje rađeno na našem prostoru gdje je preokupirani obrazac karakterističan za žensku populaciju, shodno kulturološkom nasljeđu. Rezultati analize varijanse pokazali su da postoji razlika između momaka i djevojaka u izraženosti dimenzija na UPIPAV. Kod djevojaka je izraženiji strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, kapacitet za mentalizaciju i korišćenje spoljašnje baze sigurnosti. Ove nalaze potvrđuju i druga istraživanja (Vukosavljević Gvozden, Hanak, 2007). Razlike po polu u postignuću na upitniku emocionalne kompetencije nema, ni kada su u pitanju pojedinačne subskale, niti ukupno postignuće. Djevojke i momci imaju jednako izražene sposobnosti vezane za razumijevanje emocija, imenovanja i izražavanja emocija, te regulacije i upravljanja emocijama. Značajnim prediktorima emocionalne kompetence (i ukupan skor i pojedinačni) pokazale su se dimenzije kapacitet za mentalizaciju, negativan radni model sebe i nerazriješena porodična traumatizacija. Korelacija i regresija nisu pokazale nikakvu povezanosti između porodične afektivne vezanosti (dimenzije izbjegavanje, anksioznost) i emocionalne kompetencije (ukupan skor, pojedinačne subskale). Emocionalna kompetencija je približno jednaka i za djevojke, i za momke, a sva četiri obrasca porodične afektivne vezanosti postižu približno iste emocionalne kompetence (gledano u cjelini ili pojedinačne skale). Značajni prediktori dimenzije izbjegavanja bliskosti su negativan radni model drugih i korišćenje spoljašnje baze sigurnosti; a za anksioznost oko gubitka

bliskosti nerazriješena porodična traumatizacija i strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti.

Kritički osvrt: Bitan aspekt rada odnosi se na poređenje dva instrumenta kojim se ispituje afektivna vezanost, koji je operacionalizuju na osnovu dvije i sedam dimenzija. Takođe je bitan podatak da dimenzije anksioznosti i izbjegavanja ne ostvaruju značajne veze sa dimenzijama emocionalne kompetence. Za buduća istraživanja bi bilo dobro provjeriti relacije drugih instrumenata koji ispituju afektivnu vezanost, te upotrijebiti širi raspon uzrasta.

Povezanost porodične afektivne vezanosti i agresivnosti kod učenika osnovnih i srednjih škola

Smiljka Banović

Problem istraživanja: Istraživanje se bavi relacijama dimenzija porodične afektivne vezanosti i agresivnosti kod učenika dvije uzrasne skupine. Bitna pitanja odnose se na postojanje razlika u izraženosti različitih vrsta agresivnosti učenika različitog pola, uzrasta i obrasca porodične afektivne vezanosti.

Uzorak: Uzorak istraživanja čini ukupno 400 ispitanika. Njih 200 su učenici VIII razreda Osnovne škole „Petar Kočić” Prijedor, a drugih 200 su učenici III razreda Ekonomske i Elektotehničke škole u Prijedoru. Uzorak je ujednačen po polu.

Korišteni instrumenti: Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti (eng. Close Family Questionnaire; Brennan, Clark i Shaver, 1995; prema Stanojević Stefanović, 2005) sadrži 18 ajtema i mjeri dvije dimenzije anksioznost oko gubitka bliskosti i izbjegavanje bliskosti. Na osnovu postignuća na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja ispitanici se svrstavaju u jedan od četiri obrasca (izbjegavajući, sigurni, okupirani i dezorganizovani obrazac). Pouzdanost skale mjerena Cronbach alpha iznosi $\alpha = .72$. *Skala agresivnosti* (eng. Aggression Questionnaire; Buss i Perry, 1992) predstavlja skraćenu i revidiranu formu Upitnika hostilnosti (eng. Hostility Inventory; Buss i Durkee, 1957). Upitnik obuhvata 29 ajtema i 4 subskale: *fizičku agresivnost, verbalnu agresivnost, bijes i hostilnost*. Viši skor ukazuje na viši stepen agresivnosti. Pouzdanost Skale agresivnosti iznosi $\alpha = .89$. Pouzdanost pojedinačnih subskala: fizička agresivnost $\alpha = .85$, verbalna agresivnost $\alpha = .72$, bijes $\alpha = .83$ i hostilnost $\alpha = .77$.

Rezultati: Distribucija obrazaca porodične afektivne vezanosti na kompletnom uzorku pokazuje da je sigurni obrazac najviše zastupljen (63.8%), slijedi odbacujući (19.3%), pa preokupirani (11.4%), dok je

plašljivi obrazac najmanje zastupljen (5.5%). Adolescenti sa sigurnim obrascem su manje agresivni, fizički, verbalno, manje bijesni i manje hostilni nego adolescenti sa odbacujućim, preokupiranim i plašljivim obrascem porodične afektivne vezanosti. Adolescenti sa preokupiranim obrascem su najagresivniji i najviše hostilni, što se može objasniti na osnovu negativnog modela sebe i pozitivnog modela drugih kod ovih osoba. Adolescenti sa odbacujućim obrascem su fizički najagresivniji. Uzrok njihove fizičke agresivnosti može biti negativna slika drugih i izbjegavanje bliskosti iz straha. Kod ovakvih osoba fizička agresivnost leži u funkciji odbrane od pretjerane bliskosti. Adolescenti sa plašljivim obrascem su najviše bijesni. Kod ovakvih osoba bijes je posljedica konfliktnog stanja - želim bliskost, ali se i bojim bliskosti. Polne razlike pokazuju da su ispitanici fizički agresivniji nego ispitanice. Ispitanice su jednako bijesne, hostilne i verbalno agresivne kao i ispitanici. Mlađi adolescenti su fizički agresivniji nego stariji, što je u skladu sa istraživanjima Loeber i Stouthamer (1998; prema Essau i Conradt, 2009) koja su pokazala da učestalost fizičkih obračunavanja opada sa razvojem u adolescenciji.

Kritički osvrt: U budućim istraživanjima bilo bi zanimljivo, pored varijabli porodične afektivne vezanosti i agresivnosti, uvesti i varijablu stresna iskustva tokom odrastanja, te ispitati na koji način stresna iskustva utiču na razvoj agresivnosti.

Hijerarhija afektivne vezanosti kod odraslih

Bojana Topić

Problem istraživanja: Hijerarhija afektivne vezanosti je jedan relativno dinamičan proces i usljed važnih životnih situacija figure afektivnog vezivanja, mjenjaju svoje pozicije, tj. dolazi do transfera afektivne vezanosti na druge figure (Stefanović Stanojević, 2011; Vukelić Basarić, 2010). Ovo istraživanje ispituje hijerarhiju afektivne vezanosti kao formu organizovanja figura koje su nastale višestrukim afektivnim vezama u toku života jedne osobe i u ovom radu je čine majka, otac, partner, prijatelj i djeca. Osnovni problem istraživanja je bio ustanoviti kako izgleda hijerarhija figura afektivne vezanosti kod mladih, zrelih i starih odraslih osoba, s obzirom na to da li su u partnerskoj vezi, te postoji li povezanost obrazaca sa rangiranjem primarnih figura u hijerarhiji.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 108 ispitanika, izabranih neslučajnom, prigodnom metodom. Uzorak čine odrasli ljudi između 18 i 70 godina ujednačenih po kategorijama starosti: mlađe odraslo doba

(između 18 i 29 godina; N=36), zreli odrasli (između 30 i 49 godina; N=36) i stariji odrasli (između 50 i 70 godina). Uzorak je ujednačen po polu i partnerskom statusu.

Korišteni instrumenti: Upitnik za ispitivanje hijerarhije afektivnog vezivanja (WHO-TO Questionnaire, Hazan, Zeifman, 1994.; ANQ, the Attachment Network Questionnaire, Trinke, Bartholomew, 1997 i ASI, The Attachment Support Inventory, Freeman, Brown, 2001), (Vukelić-Basarić, 2010). Istraživanje je (u ovom radu, na ličnu inicijativu autorke uz prethodnu konsultaciju sa primarnim autorom ove kombinacije instrumenata) ograničeno na pet figura: majka, otac, najbolji prijatelj, partner i djeca. Iz *WHO-TO* upitnika korišteno je po 2 ajtema za svaku funkciju afektivne vezanosti. Iz upitnika *ANQ* preuzeto je po 3 ajtema za funkciju utočišta i sigurne baze. Iz *ASI* preuzeta su 3 ajtema za funkciju traženja blizine i dodatnog ajtema direktne nominacije figure. Konačna verzija se sastojala od po 5 ajtema za svaku funkciju, ukupno 15 ajtema i dodatni ajtem direktne nominacije. Rezultat je računat za svaku funkciju po 5 ajtema, ukupno 15 ajtema za 5 figura: majku, oca, najboljeg prijatelja, partnera i djecu. Ovaj instrument se do sada pokazao pouzdanim i autorka navodi da su metrijske karakteristike skala zadovoljavajuće, imaju visoku reprezentativnost, zadovoljavajuću pouzdanost i srednju ili visoku homogenost (Vukelić Basarić, 2010). *Upitnik za ispitivanje stila afektivnog vezivanja* (RQ, The Relationship Questionnaire, Bartholomew & Horowitz, 1991) predstavlja mjeru stila afektivne vezanosti zasnovanu na jednom ajtemu, odnosno opisu svakog od stilova. Predmet mjerenja je stil odnosno prototip obrazaca afektivnog vezivanja u bliskim odnosima sa značajnim osobama koji daje 4 četiri stila afektivnog vezivanja. Ovaj upitnik sastoji se od četiri kratka pasusa koji opisuju četiri obrasca ili prototipa afektivnog vezivanja, jedan *siguran* obrazac i tri *nesigurna* obrasca (*izbjegavajući, preokupirani i plašljivi*). Od ispitanika je traženo da izaberu samo jedan obrazac koji im najviše odgovora.

Rezultati: Sa porastom dužine emotivne partnerske veze postepeno opada afektivna vezanost za roditelje i prijatelje, a raste vezanost za potomstvo. Afektivna partnerska veza ima najveći intenzitet u periodu između 2 i 5 godina emotivne veze i vremenom blago opada do nekog srednjeg intenziteta vezanosti koji se teže mijenja pod uticajem drugih ispitivanih varijabli. Ispitanici koji su u braku pokazali su značajniju vezanost za partnera od onih koji nisu u bračnoj zajednici. Sa starošću ispitanika opada vezanost za majku i oca kao figuru afektivne vezanosti, a raste za prijatelja i partnera, tako da je vezanost za roditelje najviša kod najmlađih, smanjuje se u zreloj dobi, dok je u starosti najmanja. Sa brojem godina afektivna vezanost prema djeci raste, tako da je najmanja kod najmlađih, što je i očekivano jer mnogi od njih i ne-

maju djecu, značajno viša kod zrelih, a najviša kod starih što je posebno izraženo kod ispitanika koji nemaju partnera. Očekivana povezanost obrazaca afektivnog vezivanja sa rangovanjem figura u hijerarhiji, nije potvrđena jer ova varijabla statistički značajno ne utiče na varijansu pet dimenzija hijerarhije afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Svi rezultati koju su dobijeni ovim istraživanjem stvaraju jednu novu sliku o promjenama afektivne vezanosti za ljude koje volimo i svijeta oko sebe kao jedne velike hijerarhije, jer ono što smo danas i što nam je danas važno, vremenom biće drugačije. Nedostatak ovog istraživanja je mali uzorak ispitanika kojim je obuhvaćeno puno kategorija ispitanika u najvećem starosnom periodu, što bi ujedno bila i smjernica za neka buduća istraživanja. Transverzalnim nacrtom istraživanja najvjerovatnije nije dobijena najoriginalnija slika hijerarhije afektivne vezanosti, jer su upoređivani rezultati različitih kategorija ispitanika i generacija. Ovi nedostaci bi ujedno bile i smjernice za neka buduća istraživanja koja bi obuhvatala uži uzrasni uzorak i veći broj ispitanika. Longitudinalnim istraživanjem razvoja hijerarhije afektivne vezanosti bi vjerovatno dobili potpuniju i drugačiju sliku svih faktora koji utiču na njene promjene.

Afektivna vezanost i vrijednosne orijentacije kod adolescenata

Milica Zelenović

Problem istraživanja: Teorijske postavke o organizaciji unutrašnjih radnih modela (skraćeno: URM) sebe i drugih, kao i prethodna istraživanja prema kojim osobe sa prisutnijim karakteristikama sigurne vezanosti odlikuje izraženiji altruizam, empatija i brige za druge, za razliku od osoba sa izraženijim karakteristikama nesigurne vezanosti (Mikulincer et al., 2001, 2003, 2005), predstavljaju osnovu ovog istraživanja. Problem istraživanja odnosi se na ispitivanje povezanosti karakteristika koje upućuju na sigurnu afektivnu vezanost, osobito na pozitivan unutrašnji radni model sebe i drugih, sa izraženijim socijalno-altruističkim vrijednostima, odnosno izraženijih karakteristika koje upućuju na nesigurnu afektivnu vezanost, sa izraženijom individualno - egoističnom orijentacijom.

Uzorak: Istraživanje je obavljeno na uzorku od N=200 ispitanika. Uzorak su činili adolescenti, učenici III i IV razreda Srednjoškolskog centra "Pero Slijepčević" u Gacku. Uzorak je prigodan i ujednačen po polu.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje afektivne vezanosti korišten je *Upitnik za procjenu afektivne vezanosti, UPIPAV-R* (Hanak, 2004., Vu-

kosavljević Gvozden i Hanak, 2007) koji se sastoji od 77 tvrdnji i 7 dimenzija. Dimenzije i njihova pouzdanost su: *strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti* ($\alpha = .79$), *kapacitet za mentalizaciju* ($\alpha = .65$), *nerazriješena porodična traumatizacija* ($\alpha = .85$), *negativan model sebe* ($\alpha = .82$), *negativan model drugih* ($\alpha = .78$), *korišćenje spoljašnje baze sigurnosti* ($\alpha = .82$), *regulacija bijesa* ($\alpha = .73$). Skala životnih stilova (Popadić, 1990., 1995) sadrži ponuđene kratke opise deset stilova života: *porodično-sentimentalni*, *utilitarni*, *egoistični*, *hedonistički*, *altruistični*, *prometejski*, *altruizam*, *religijsko-tradicionalni stil*, *saznajni*, *orijentacija na moć i ugled* životni stil. Od ispitanika se traži da procijene na petostepenoj skali koliko im se koji stil dopada (maksimalna vrijednost iznosi 5 - "veoma mi se dopada taj način života", a minimalno 1 - "uopšte mi se ne dopada takav način života"). U ranijim istraživanjima u kojima je korišćena ova skala (Mladenović i Knebl, 2000) faktorskom analizom su utvrđena tri faktora: vođenje računa o ličnoj dobrobiti, opšte vrijednosti i usmjerenost na primarnu grupu. Pouzdanost za čitavu skalu iznosi $\alpha = .54$.

Rezultati: Adolescenti sa karakteristikama izbjegavajuće i dezorganizovane vezanosti, tj. sa negativnim radnim modelom drugih, bili su više usmjereni na ličnu dobit i preferirali su egoistični životni stil, orijentaciju na moć i ugled, utilitarni i hedonistički životni stil. Adolescenti koji imaju više nerazriješenih traumatičnih porodičnih iskustava iz prošlosti, kao i negativan radni model drugih pokazuju veće interesovanje za vrijednostima usmjerenim na ličnu afirmaciju i ugled. Ispitanici sa karakteristikama sigurne i preokupirane vezanosti, tj. sa pozitivnim modelom drugih su bili više usmjereni na pomoć drugima, odnosno altruistični životni stil i prometejski altruizam. Kod ovih adolescenata izraženije su dimenzije negativna slika sebe, kapacitet za mentalizaciju i strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti. Ovi rezultati potvrđuju pretpostavku da će se osobe sa karakteristikama sigurne vezanosti, prema drugim ljudima ophoditi sa povjerenjem i poštovanjem i biće spremniji da im pomognu, dok će osobe sa karakteristikama preokupirane vezanosti nastojati da poprave sliku o sebi pomažući drugima i na taj način obezbjeđujući njihovu naklonost. Kada govorimo o razlikama u karakteristikama afektivne vezanosti kod adolescenata različitog pola dobijeno je da veći broj adolescenata pokazuje karakteristike nesigurne vezanosti i negativnu sliku sebe. Djevojke su kao i u nekim ranijim istraživanjima, imale dominantnije karakteristike sigurne i preokupirane vezanosti. Slične karakteristike vezanosti kod djevojaka dobijene su i u ranijim istraživanjima (Hanak i Vukosavljević Gvozden, 2007). Objašnjenje rezultata može da leži i u činjenici da se radi o maloj i tradicionalnoj sredini, gdje postoji veliki pritisak na adolescente od strane okoline i društva da budu 'jaki' i ne pokazuju emo-

cije, te da su zbog toga zbunjeni i nesigurni, ali i da su spremniji da se o tome izjasne kada je istraživanje anonimno. Mladići i djevojke se značajno ne razlikuju na dimenziji negativan radni model drugih, ali je on kod oba pola viši od negativnog modela sebe. Ovo bi moglo da ukazuje na veću sklonost da se drugi vidi u negativnom svjetlu. Što se tiče razlika u vrijednosnim orijentacijama s obzirom na pol rezultati pokazuju da su mladići više orijentisani na vrijednosti usmjerene na individualni plan i vođenje računa o ličnoj dobrobiti, dok je kod djevojaka izraženiji porodično-sentimentalni stil, što se takođe može objasniti uticajem tradicionalnog društva i rodnim ulogama. Nisu dobijene statistički značajne razlike između mladića i djevojaka kada su u pitanju opšte vrijednosti, a što se pokazalo u ranijim istraživanjima (Savić i Dimitrijević, 2007). Rezultati pokazuju da su kod starijih adolescenata (učenici završnih razreda) izraženije karakteristike nesigurne vezanosti, odnosno veći skorovi na dimenzijama nerazriješena porodična traumatizacija, negativana slika sebe i negativna slika drugih, nego kod mlađih. Stariji adolescenti su pokazali i veće interesovanje za životne stilove orijentisane na moć i ugled, dok su mlađi adolescenti bili više orijentisani religijsko-tradicionalnim vrijednostima.

Kritički osvrt: Prednost ovog istraživanja ogleda se u tome što je prvo na našim prostorima u kome su dovedeni u vezu afektivna vezanost i vrijednosne orijentacije. Prijedlog za neko od budućih istraživanja bi bio proširiti istraživanje tako da uzorak osim adolescenata čine i studenti kao i svršeni srednjoškolci iz više različitih gradova kako bi se otklonila ograničenje koja proizilaze iz specifičnosti male tradicionalne sredine življenja i odrastanja.

Partnerska afektivna vezanost, polne uloge i agresivnost kod homoseksualnih i heteroseksualnih osoba⁷

Jelena Bajić

Problem istraživanja: Kurdek je ispitivao povezanost između afektivne vezanosti i partnerske funkcionalnosti na uzorku homoseksualnih i heteroseksualnih osoba. Na osnovu rezultata u svojim istraživanjima je zaključio da homoseksualni parovi funkcionišu na sličan način kao i heteroseksualni parovi (Kurdek 1997; prema Mohr, 2002). Problem ovog istraživanja jeste utvrditi da je li je seksualna orijentacija značajan faktor koji utiče na distribuciju obrazaca partnerske afektivne vezano-

⁷ Rad je publikovan: Bajić, J., Hadžić, A. (2015). Partnerska afektivna vezanost kod muškaraca i žena homoseksualne i heteroseksualne orijentacije. U V. Turjačanin i dr. (Ur.), *Zbornik radova sa međunarodnog naučno-stručnog skupa: Otvoreni dani psihologije* (str. 35–51). Društvo psihologa Republike Srpske – Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

sti, te postoje li razlike između homoseksualnih i heteroseksualnih osoba u odnosu na zastupljenost obrazaca partnerske afektivne vezanosti. Jesu li te razlike značajne u odnosu na pol ispitanika? Takođe, istraživanjem se želi provjeriti da li se javljaju razlike između homoseksualnih i heteroseksualnih osoba u odnosu na usvojenu polnu ulogu, te efekat pola i seksualne orijentacije na agresivnost ispitanika.

Uzorak: Istraživanje je sprovedeno na teritoriji Bosne i Hercegovine i Republike Srbije. Ispitivanje je obavljeno na uzorku od $N=420$ ispitanika metodom „snježne grudve“. Uzorak su činili 201 muškarac (100 homoseksualnih muškaraca i 101 heteroseksualni muškarac) i 219 žena (102 homoseksualne žene i 117 heteroseksualnih žena). Ispitanici su bili uzrasta između 23 i 55 godina.

Korišteni instrumenti: Za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti korištena je Modifikacija Brennanova *Inventara iskustva u bliskim vezama* (Kamenov i Jelić, 2003). Upitnik se sastoji od 18 tvrdnji koje opisuju osjećanja i doživljaje koje osobe mogu imati u emotivnim vezama i obuhvata dvije dimenzije *izbjegavanje* bliskosti i *anksioznost* oko gubitka bliskih relacija. Pouzdanost upitnika je zadovoljavajuća i iznosi $\alpha = .82$ (Stefanović Stanojević, 2009). *Inventar polnih uloga BSRI* (Bem Sex Role Inventory, Bem, 1974) kojim se procjenjuju maskuline, feminine i androgine osobine među muškarcima i ženama. Instrument je verbalnog tipa sačinjen od tri skale: *skale maskulinnosti*, *skale femininnosti* i *skale socijalne poželjnosti*. Sastoji se od 60 stavki i to: 20 maskulinih, 20 femininih i 20 neutralnih stavki. Pouzdanost za skalu *maskulinnosti* iznosi $\alpha = .86$, a za *skalu femininnosti* $\alpha = .82$. Pouzdanost mjerena pomoću test-retesta u intervalu od 4 sedmice iznosi: skala maskulinnosti $r = .90$, skala femininnosti $r = .90$, skala socijalne poželjnosti $r = .93$. Faktorska analiza je identifikovala 3 faktora (Bem 1974; prema Holt i Ellis, 1998). *Upitnik za procjenu agresivnosti BPAG* (Buss i Perry, 1992) predstavlja skraćenu i revidiranu formu *Upitnika hostilnosti* (Buss i Durkee, 1957; prema Buss, 1992). Sadrži 29 petostepenih stavki Likertovog tipa za samoprocjenu i mjeri četiri faktora agresivnosti: *fizička agresivnost*, *verbalna agresivnost*, *ljutnja* i *hostilnost*. Pouzdanost skale kreće se od $\alpha = .72$ do $\alpha = .80$ za subskele i cijelu skalu. Faktorska analiza je identifikovala 4 faktora (Buss i Perry, 1992).

Rezultati: Kada govorimo o distribuciji obrazaca partnerske afektivne vezanosti u odnosu na seksualnu orijentaciju, rezultati pokazuju da se homoseksualne i heteroseksualne osobe ne razlikuju. Okupirani obrazac partnerske afektivne vezanosti zastupljeniji je kod gej muškaraca u odnosu na heteroseksualne muškarce, kod kojih je zastupljeniji odbacujući obrazac. Ridge i Feeney smatraju da je ovakav nalaz posljedica društvenih stereotipa kojima su izloženi gej muškarci (Ridge i Feeney; prema Zamora, 2010). Kada govorimo o distribuciji obrazaca

partnerske afektivne vezanosti u odnosu na pol ispitanika iznenađujući podatak dobijen na ovom uzorku jeste da ima više žena sa odbacujućim obrascem u odnosu na muškarce. Dobijeni rezultati potvrđuju da ne postoji značajan efekat seksualne orijentacije na zajedničku varijansu tri dimenzije polne uloge. Međutim, kada je u pitanju maskulinitet, dobijene su razlike koje ukazuju da su homoseksualne osobe više maskuline u odnosu na heteroseksualne. Muškarci imaju izraženije osobine maskuliniteta u odnosu na žene koje su više feminine. Brojna transkulturalna istraživanja koja se odnose na psihološke dimenzije maskuliniteta i femininosti pokazuju da postoji skup atributa prema kojima se stereotipno gotovo svuda razlikuju muškarci i žene (Rosenkrantz et al., 1968; Vogel et al., 1972; Hetherington i Parke, 1986; prema Kandido-Jakšić, 1995). Nepostojanje razlika između muškaraca i žena u agresivnosti, može potencijalno da znači, da su u našem uzorku žene podjednako agresivne kao i muškarci, što može biti odraz specifičnosti samog uzorka.

Kritički osvrt: Dobijeni nalazi mogu pomoći u sprječavanju širenja stereotipa vezanih za homoseksualne osobe, pogotovo u našem društvu. Nedostatak istraživanja u metodološkom smislu je taj, što je za mjerenje polnih uloga korišten nestandardizovani instrument. Nadamo se da će neki autori sa naših prostora u skoroj budućnosti uraditi i standardizaciju Inventara polnih uloga BSRI. S obzirom da nisu dobijene kategorije predviđene ovim inventarom, možemo zaključiti da je neophodno prilagoditi određene ajteme našoj kulturi i sredini. Bilo bi zanimljivo da se u nekim budućim istraživanjima ispita kvalitet porodične afektivne vezanosti na uzorku homoseksualnih osoba.

Ratni stresori i dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori rezilijentnosti u ranoj odrasloj dobi⁸

Dejan Kantar

Problem istraživanja: Rezilijentnost je sposobnost pojedinca da uspješno upravlja svojim životom i da se lako prilagodi na promjene i stresne situacije pronalazeći zdrave i konstruktivne načine njihovog rješavanja (Dent, 2009). Rezilijentnost nije, kao što se to nekad vjerovalo, osobina koju ljudi posjeduju ili ne; ona je dinamičan proces zasnovan na interakcijama pojedinca i njegove okoline koji se odražava u adaptivnom odgovoru na kontekstualno značajne nedaće i kao takav

⁸ Rad je publikovan: Kantar, D. (2015). Ratni stresori i dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori rezilijentnosti u ranoj odrasloj dobi. U V. Turjačanin i dr. (Ur.), *Zbornik radova sa međunarodnog naučno-stručnog skupa: Otvoreni dani psihologije* (str. 92-114). Društvo psihologa Republike Srpske – Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

ne može se svesti ni na jedan pojedinačni konstrukt (Luthar, Cicchetti & Becker, 2000; Schoon, 2006). Problem istraživanja bavi se postojanjem i efektom stresnih događaja iz perioda rata, dimenzija anksioznosti i izbjegavanja na sposobnost nošenja sa aktuelnim problemima i nedaćama.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 300 ispitanika uzrasta od 20 do 40 godina (47.3% muškog i 52.7% ženskog pola).

Korišteni instrumenti: Lista stresnih događaja sastavljena je od šesnaest potencijalno stresnih situacija, a kreirao ju je autor za potrebe istraživanja na osnovu teorijskog određenja rata kao najstravičnijeg stresora (Milosavljević, 2003). Ispitanici treba da označe one situacije koje čine dio njihovog iskustva u kontekstu rata na prostoru bivše Jugoslavije. *Konor-Dejvidsonova skala rezilijentnosti (CD-RISC-25)* namijenjena je procjeni rezilijentnosti ispitanika u toku posljednjih mjesec dana. Skala sadrži 25 tvrdnji sa 5 nivoa prihvatanja – od *nikad tačna* (0) do *uvijek tačna* (4). Služeći se ponuđenom skalom, ispitanici treba da označe stepen saglasnosti za svaku tvrdnju u skladu s tim kako su mislili i osjećali se u proteklih mjesec dana. Ako im se navedena situacija nije skoro desila, treba da odgovore u skladu s tim kako misle da bi se osjećali u toj situaciji. Koeficijent unutrašnje konzistentnosti ove skale iznosi $\alpha = .89$ (Connor & Davidson, 2003). *Modifikovana skala iskustava u bliskim odnosima ECR-r* (Fraley et al., 2000) poboljšana je verzija istoimenog instrumenta kreiranog za procjenu individualnih razlika afektivne vezanosti odraslih u pogledu dimenzije anksioznosti (strah od odbacivanja i napuštanja) i dimenzije izbjegavanja (nelagodnost usljed bliskosti i zavisnosti od drugih). Skala sadrži ukupno 36 tvrdnji koje opisuju različita osjećanja i stavove prema sebi i drugim ljudima. Polovina tvrdnji odnosi na dimenziju *anksioznosti* a druga na dimenziju *izbjegavanja*. Obje subskale imaju visoku unutrašnju konzistentnost, $\alpha \geq .90$ (Fraley et al., 2000).

Rezultati: Rezultati pokazuju da postoji negativna povezanost varijabli dimenzija anksioznosti i rezilijentnosti. To znači da ličnosti koje su u prosjeku više rezilijentne imaju slabije izraženu dimenziju anksioznosti, tj. manji strah od odbacivanja i napuštanja u poređenju sa osobama koje su manje rezilijentne. Ukoliko se posmatra povezanost varijabli rezilijentnost i dimenzije izbjegavanja, uočava se da je ona takođe značajno negativna. Može se reći da osobe koje imaju viši nivo rezilijentnosti, osim što osjećaju manji strah od odbacivanja i napuštanja, donekle osjećaju i manji stepen neprijatnosti u bliskim odnosima, tj. imaju i slabije izraženu dimenziju izbjegavanja. Kada je riječ o povezanosti varijable rezilijentnost sa brojem stresnih događaja iz perioda rata dobijeno je da između ove dvije varijable ne postoji povezanost, a razlike među ispitanicima u pogledu rezilijentnosti nisu otkrivene ni

u slučaju kada su dijeljeni u grupe, čak i ekstremne, prema broju stresora kojima su bili izloženi za vrijeme rata. S obzirom na činjenicu da je za vrijeme rata mlađi dio ispitanika bio u razdoblju djetinjstva, a stariji adolescencije, moguće je da su izbljedjela sjećanja na to koliko su pojedini događaji koji su se desili skoro prije dvadeset godina bili stresni za njih. Sadašnji nivo rezilijentnosti osoba ne zavisi od broja doživljenih stresnih događaja iz perioda rata, mnogo je značajnije to što su potvrđena očekivanja u vezi sa odnosom rezilijentnosti i vrste ratnih stresora. S obzirom na to da su značajnosti otkrivene tek kad je prediktivni set primijenjen posebno na muškom i posebno na ženskom polu, može se zaključiti da je riječ o specifičnom iskustvu i da je najbolje sagledati ga preko polnih razlika. Žene koje su bile izložene pucanju i/ili granatiranju postižu manje skorove na skali rezilijentnosti, a žene koje su bile svjedoci mučenju, ranjavanju, stradanju i čiji je otac aktivno učestvovao u ratu, ostvaruju veće skorove. Boravak u skloništu za vrijeme ratnih dejstava donekle uslovljava veću rezilijentnost, a svjedočenje mučenju, ranjavanju, stradanju, kao i napuštanje porodične kuće kod muškaraca koji u svom iskustvu imaju te stresore, uslovljavaju manju rezilijentnost.

Kritički osvrt: U nekim budućim istraživanjima bilo bi dobro ispitati uticaj postratnih trauma, te kakva je povezanost rezilijentnosti i varijabli kao što su, na primjer, bračni i materijalni status, obrazovni nivo, religioznost, pripadnost društvenim organizacijama i sl. S obzirom na to da je riječ o specifičnom iskustvu, a da je od rata prošlo relativno mnogo vremena, formiranjem određenih fokus grupa, kao i korišćenjem intervjua, možda bi se došlo do jasnijih uvida u okolnosti pod kojima su pojedinci bili izloženi stresorima, što bi pomoglo u boljem razumijevanju ispitivanih varijabli.

Stresna iskustva u kontekstu teorije afektivne vezanosti i ranih maladaptivnih šema⁹

Ivana Kalaba

Problem istraživanja: Rane maladaptivne šeme se formiraju kao rezultat trajnog i učestalog djelovanja loših iskustva koja svojim ponavljanjem učvršćuju i ojačavaju formiranu šemu. Stanovništvo područja bivše Jugoslavije, a posebno Bosne i Hercegovine, krajem prošlog vijeka je bilo izloženo nizu stresnih iskustava. Rat je sam po sebi donio

⁹ Rad je publikovan: Kalaba, I. (2015). Teorija afektivne vezanosti kao poveznica između stresnih iskustava i ranih maladaptivnih šema. U V. Turjačanin i dr. (Ur.), *Zbornik radova sa međunarodnog naučno-stručnog skupa: Otvoreni dani psihologije* (str. 11–35). Društvo psihologa Republike Srpske – Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

teška iskustva straha, gubitaka bliskih osoba, izbjeglištva, razdvajanja, smrti. Osnovni problem ovog istraživanja je utvrđivanje povezanosti ratnih i mirnodopskih stresnih iskustava sa formiranjem tipa afektivne vezanosti i ranih maladaptivnih šema.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo ukupno 386 ispitanika iz Bosne i Hercegovine (197 muškaraca i 189 žena). Ispitanici su podijeljeni na dva poduzorka, adolescente (192 ispitanika) i odrasle (194 ispitanika). Uzorak je prilično ravnomjerno ujednačen po polu i uzrastu. Prosječna starost svih ispitanika je 20.75 godina.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje afektivne vezanosti, korištena je modifikovana verzija *Skale za procenjivanje bliskih veza SM-ECR-r* (Hanak i Dimitrijević, 2013). Sadrži 36 ajtema i zasniva se na dvodimenzionalnom modelu individualnih razlika u afektivnom vezivanju odraslih, gdje se afektivna vezanost određuje preko postignuća na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .81$. Za utvrđivanje ranih maladaptivnih šema korišten je *Upitnik ranih maladaptivnih šema* (Young, 1998). On se sastoji od 75 ajtema, a svaku od 15 ranih maladaptivnih šema mjeri po 5 ajtema. Pouzdanost iznosi $\alpha = .95$. Za utvrđivanje ratnih iskustava kreiran je *Upitnik stresnih ratnih iskustava* kreiran od strane autora za potrebe izrade master teze. Ovaj upitnik sadrži listu potencijalno stresnih iskustava izazvanih ratnim dešavanjima, za koje ispitanici na trostepenoj skali ocjenjuju da li su imali to iskustvo (0-nijednom, 1-jednom, 2-dva ili više puta). Pouzdanost ovog upitnika iznosi $\alpha = .87$. Za utvrđivanje svakodnevnih životnih potencijalno stresnih iskustava kreiran je *Upitnik stresnih iskustava individualnog karaktera*. Ovaj upitnik sadrži listu potencijalno stresnih iskustava stečenih u mirnodopskom razdoblju i kreiran je od strane autora za potrebe izrade master teze. Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .75$.

Rezultati: Ratna stresna iskustva koja su se pokazala kao najčešća među ispitanicima jesu iskustva izbjeglištva, oduzimanja imovine, odsustva člana porodice zbog boravka na ratištu, te ranjavanja bliskog člana porodice. Kada su u pitanju mirnodopska stresna iskustva, iskustvo koje se ponavljalo u većem procentu jeste doživljeno fizičko kažnjavanje ispitanika od strane roditelja. Odrasli su doživjeli veći broj i ratnih stresnih iskustava i stresnih iskustava individualnog karaktera. Dobijene razlike u doživljenim ratnim, ali i mirnodopskim iskustvima između adolescenata i odraslih mogu proizilaziti iz toga što su roditelji skloniji većem zaštićavanju mlade djece. Izraženije rane maladaptivne šeme imaju oni ispitanici koji su doživjeli veći broj stresnih iskustava. Najizraženija šema jeste Samožrtvovanje ($AS=13.92$). Ova šema predstavlja uvjerenje osobe da mora potpuno žrtvovati svoje potrebe da bi pomogla drugima i često je motivisana krivicom. Smatra se da se ova

šema formira prema iskustvima u primarnoj porodici, u situacijama u kojima su roditelji bili nedostupni. Kada govorimo o povezanosti stresnih iskustava sa izbjegavanjem i anksioznošću u bliskim partnerskim vezama, rezultati pokazuju da je stresno iskustvo, generalno gledano, pozitivno povezano i sa izbjegavanjem i anksioznošću tj. oni ispitanici koji su doživjeli veći broj stresnih iskustava, su skloniji izbjegavanju i anksioznosti u bliskim partnerskim vezama, odnosno ispoljavaju karakteristike nesigurne vezanosti. Izloženost ratnim stresnim iskustvima stoji u snažnijoj vezi sa izbjegavanjem, anksioznosti i ranim maladaptivnim šemama, nego izloženost mirnodopskim stresnim iskustvima. Pozitivna povezanost ratnih stresnih iskustava i stresnih iskustava individualnog karaktera sa ranim maladaptivnim šemama ukazuju da su ratna iskustva, zajedno sa stresnim iskustvima individualnog karaktera, dobri prediktori predloženog modela povezanosti. Objašnjenje za ovakve rezultate počiva na načinu formiranja ranih maladaptivnih šema i afektivne vezanosti. Stvaranje šema je u uskoj vezi sa traumama preživljenim u ranom djetinjstvu i negativnim spoljašnjim uticajima, koji potiču prije svega iz porodice (agresivni roditelji, hladni, nezainteresovani za potrebe djece, kao i roditelji pretjerani zaštitnici...). Šeme mogu postojati tokom cijelog života. Njihovu aktivaciju prouzrokuje situacija vrlo sličnog karaktera kao što su one preživljene u djetinjstvu, što prouzrokuje javljanje psiholoških poremećaja.

Kritički osvrt: Dobijeni nalazi bi mogli doprinijeti radu u psihoterapijskoj praksi i omogućiti prevazilaženje posljedica koje su rezultat različitih stresnih iskustava. U budućim istraživanjima koja se budu bavila temom povezanosti stresnih iskustva sa ranim maladaptivnim šemama i afektivnom vezanošću, bilo bi dobro dobiti informacije o subjektivnom doživljaju ispitanika i dugotrajnosti stresnih iskustava. Takođe, bilo bi dobro prikupiti informaciju o periodu u kojem se dato iskustvo dogodilo, na osnovu čega bi se moglo sigurnije zaključivati o uticaju pojedinih stresnih iskustava na fomiranje ranih maladaptivnih šema i obrazaca afektivne vezanosti, te sprovesti kvalitativno istraživanje, koje bi upotpunilo dobijene kvantitativne podatke.

Relacije ratnih traumatskih iskustava i stresa sa afektivnom vezanošću i ranim maladaptivnim šemama

Jasminka Dmitrović

Problem istraživanja: Ratne traumatske događaje prate različite dimenzije traumatskih iskustava kao što su opasnost po vlastiti ili tuđi život, povrede ili ranjavanja ili pak strah od istih, saznanje o nasilju u

kome stradaju bliske osobe kao i mnogi drugi. Ovakva iskustva su obavezna popratna pojava širih socijalnih agresija u koje spadaju i ratovi, a koja mogu prouzročiti različite posljedice psihološke prirode, te čak i godinama nakon nemilih događaja, uticati na zdravlje preživjelih. Maladaptivne šeme se formiraju u ranom djetinjstvu, kao rezultat interakcije nasljednih, bioloških faktora i iskustava sa spoljašnjom sredinom pri čemu se ispoljavaju u kognitivnom funkcionisanju tokom cijelog života. Pri tom, ponašanje osobe nije dio šeme, nego se razvija kao odgovor na aktivaciju šeme (Young i sar, 2003; prema Končar, Zotović & Hautekeete, 2006). Ovo istraživanje bavi se relacijama ratnih traumatskih i stresnih životnih iskustava sa anksioznošću i izbjegavanjem u bliskim vezama, te izraženosti maladaptivnih šema kod ispitivane populacije.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo ukupno 406 ispitanika, od čega 205 mlađe odrasle dobi (od 20 do 30 godina) i 201 starije odrasle dobi (od 40 do 50 godina).

Korišteni instrumenti: Pored četiri instrumenta (upitnika) ispitanici su dobili i pitanja koja se tiču demografskih karakteristika: pola, uzrasta, mjesta prebivališta i učešća/ne učešća na ratištu. *Upitnik traumatskih iskustava prouzrokovanih ratnim dejstvima*, namjenski je kreiran za potrebe ovog istraživanja od strane istraživača. S obzirom na dvije uzrasne kategorije, izvršene su adaptacije pojedinih ajtema kako bi se oni što više približili iskustvima ispitivane populacije. Prema tome obje adaptacije imaju podjednak broj ajtema (21). Upitnik je prvenstveno namijenjen za ispitivanje nivoa ratne traume (traumatskih iskustava doživljenih tokom ratnog perioda). Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .86$. *Upitnik stresnih iskustava u mirnodopskim uslovima* namjenski je kreiran za potrebe ovog istraživanja od strane istraživača. S obzirom na dvije uzrasne kategorije, izvršene su adaptacije pojedinih ajtema kako bi se oni što više približili iskustvima ispitivane populacije. Prema tome, obje adaptacije imaju po 21 ajtem. Upitnik je prvenstveno namijenjen za ispitivanje nivoa stresnih životnih iskustava (u mirnodopskim uslovima). Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .72$. *Skala za procjenjivanje bliskih veza SM-ECR-r* (Hanak i Dimitrijević, 2013) sadrži 36 stavki i dvije dimenzije *izbjegavanje* i *anksioznost*. Pouzdanost testa kreće se od $\alpha = .78$ do $\alpha = .89$ za subskalu izbjegavanja, a od $\alpha = .87$ do $\alpha = .90$ za skalu anksioznosti. *Upitnik ranih maladaptivnih šema (YSQ)* predstavlja kraću verziju Jangovog inventara ranih disfunkcionalnih šema (Young & Brown, 1990; prema Young et al. 2003). Sastoji se od ukupno 75 stavki a namijenjen je za mjerenje vrsta/domena ranih maladaptivnih šema i nivoa njihove izraženosti. Pouzdanost upitnika kreće se u rasponu od $\alpha = .71$ do $\alpha = .83$.

Rezultati: Rezultati pokazuju da su osobe srednje odrasle dobi doživjele više ratnih traumatskih iskustava u odnosu na mlađe osobe, kao i da su stariji muškarci, koji su bili na ratištima doživjeli više ratnih traumatskih iskustava u odnosu na žene. Stariji ispitanici generalno, a naročito ženskog pola, skloniji su anksioznosti i izbjegavanju u bliskim vezama u odnosu na mlađe i osobe muškog pola, te da imaju i izraženije rane maladaptivne šeme. Ovakvi nalazi ne iznenađuju ako uzmemo u obzir činjenicu da je ova populacija svoje 20-te godine, koje predstavljaju važnu životnu prekretnicu, provodila u teškim životnim uslovima kao što su ratni, te doživljavala brojna traumatska iskustva. Postoji pozitivna, statistički značajna povezanost između dimenzija afektivne vezanosti i ratnih traumatskih iskustava na kompletnom uzorku. U prilog ovim nalazima idu rezultati istraživanja O'Connor i Elklit (2008) o povezanosti traumatskih iskustava i afektivne vezanosti odraslih, i istraživanja Fraley i sar. (2000) slične tematike koja su pokazala da nesigurni obrasci afektivne vezanosti predstavljaju rizični faktor za razvoj traumatizacije praćene traumatskim iskustvima, te da AV čini interpersonalnu dimenziju u relaciji sa psihološkom traumom. Rezultati pokazuju da su generalno, rane maladaptivne šeme (dalje u tekstu RMŠ) u pozitivnoj, statistički značajnoj korelaciji sa obje dimenzije afektivne vezanosti, a isti slučaj je sa pojedinim domenima RMŠ. Dobijeni nalazi su u skladu sa rezultatima istraživanja slične tematike Mihlić i sar. (2008) o povezanosti ranih maladaptivnih šema i afektivne vezanosti u bliskim relacijama koja su pokazala da najviši ukupni skor na RMŠ postižu ispitanici preokupiranog obrasca i kasnije istraživanje Stefanović-Stanojević i Nedjeljković (2012) i Hadžić-Krnetić i Mirović (2012; U: Hadžić, Mirović, 2016) čiji rezultati dodatno potvrđuju nalaz da su RMŠ učestalije kod osoba sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti. Doživljeni nivo ratnih traumatskih iskustava se pokazao kao bolji prediktor anksioznosti u bliskim vezama u odnosu na nivo stresnih iskustava u mirnodopskim uslovima. U sklopu rezultata dokazana je i pozitivna korelacija između ratnih traumatskih i stresnih životnih iskustava sa intenzitetom ranih maladaptivnih šema. Pomenuti rezultati su u skladu sa istraživanjima Hadžić-Krnetić i sar. (2011; U: Hadžić, Mirović, 2016) koji su pokazali da lošiji porodični kontekst, gdje je postojala veća izloženost stresnim događajima, utiču na zastupljenije RMŠ.

Kritički osvrt: S obzirom da je od rata prošlo mnogo vremena, korelativnim istraživanjem kakvo je ovo nije bilo moguće dobiti informacije o uzročno-posljedičnim odnosima po pitanju ispitivanih varijabli, već samo korelativnih i eventualno prediktivnih. Primjenom kvalitativnih istraživačkih metoda, poput intervjuja ili fokus grupa, mogao bi se steći adekvatniji uvid u prirodu doživljenih stresnih iskustava kod populacije stanovnika Bosne i Hercegovine.

Partnerska afektivna vezanost, rezilijentnost i zadovoljstvo životom kod osoba sa tjelesnim invaliditetom¹⁰

Stela Purić

Problem istraživanja: Uzimajući u obzir nalaze istraživanja koja su ukazala na značaj afektivne vezanosti u situacijama izraženog stresa, te rezilijentnosti za uspješnije prevazilaženje i nošenje sa često neočekivanim stresnim ili traumatskim situacijama, istraživanje ispituje da li se na osnovu partnerske afektivne vezanosti i rezilijentnosti može vršiti predikcija zadovoljstva životom kod ljudi koji su za vrijeme ratnih dejstava ostali bez dijela tijela? Takođe, postoji li i kakva je povezanost između obrazaca partnerske afektivne vezanosti, rezilijentnosti i zadovoljstva životom amputiraca.

Uzorak: Uzorak istraživanja čini 180 ispitanika muškog pola koji su tokom ratnih dejstava na području Bosne i Hercegovine, u periodu od 1993-1997. godine i neposredno nakon njih, kao rezultat stradanja, zadobili tjelesni invaliditet. Uzorak je prigodan, a čine ga članovi više udruženja osoba sa invaliditetom sa područja BiH starosti između 39 i 51 godina. Podaci pokazuju da 66,1% ispitanika nema, dok 33,9% ispitanik ima psihijatrijsku dijagnozu PTSP-a.

Korišteni instrumenti: Za utvrđivanje partnerske afektivne vezanosti korištena je modifikovana verzija *ECR-r* upitnika (Fraley, Waller & Brennan, 2000) koji su modifikovali Hanak i Dimitrijević (Hanak & Dimitrijević, 2013). Upitnik je namijenjen utvrđivanju individualnih razlika ispitanika na dvije dimenzije afektivne vezanosti, anksioznost od gubitka bliskih relacija (dimenzija anksioznosti) i izbjegavanje bliskih veza (dimenzija izbjegavanja). Modifikovana verzija *ECR-r* kao i ranije verzije sadrži 36 stavki na koje ispitanici daju odgovore u rasponu od 1-7, u zavisnosti od toga koliko ih koja stavka dobro opisuje (Hanak & Dimitrijević, 2013). U sprovedenom istraživanju dobijena je visoka pouzdanost za obje dimenzije, $\alpha = .68$ za izbjegavanje i $\alpha = .83$ za dimenziju anksioznosti. Rezilijentnost ispitanika je utvrđena na osnovu *Skale rezilijentnosti* (CD-RISC-25, Connor & Davidson, 2003) koja se sastoji od 25 stavki pri čemu veći krajnji skor reflektuje veću rezilijentnost. Pouzdanost skale iznosi $\alpha = .95$. Zadovoljstvo životom je mjereno sa dva instrumenta. Upitnik *WHOQOL - BREF*, Svjetske zdravstvene organizacije (The WHOQOL Group, 1996) mjeri kvalitet života kroz izraženo zadovoljstvo sa četiri aspekta života (fizičko i psihološko zdravlje, socijalne relacije i okruženje) koji čine dimenzije kvaliteta života. Na osno-

¹⁰ Rad je publikovan: Purić, S. (2017). Adult Romantic Attachment, Resilience and Life Satisfaction among Man with Physical Disability as a Result of War Experience. *International Thematic Proceedia, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 101-117.

vu odgovora na 26 stavki dobija se skor, pri čemu veći skor označava kvalitetniji život. Pouzdanost upitnik u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .96$. Drugi upitnik je *SWSL* (Diener, 2006) koji mjeri kvalitet života kroz izraženo zadovoljstvo životom na 5 stavki. Veći skor označava veći procijenjeni kvalitet života. Pouzdanost ovog upitnika u sprovedenom istraživanju je $\alpha = .86$.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju sljedeću distribuciju obrazaca partnerske afektivne vezanosti: izbjegavajući (38.9%), bojažljivi (30%), preokupirani (20%) i sigurni (11.1%). Najrezilijentniji su ispitanici bojažljivog obrasca partnerske afektivne vezanosti, a najzadovoljniji životom su ispitanici sa izbjegavajućim obrascem. Obje dimenzije, anksioznost i izbjegavanje dobri su prediktori svih ispitivanih aspekata zadovoljstva životom, s tim da je izbjegavanje nešto bolji prediktor. S obzirom da zadovoljstvo životom raste sa rastom ostvarenih vrijednosti na dimenziji izbjegavanja, nameće se pitanje zašto je izbjegavanje kod ispitanog uzorka toliko značajno za zadovoljstvo životom, kao i zašto je izbjegavajući obrazac partnerske afektivne vezanosti dominantan u uzorku. Postoji mogućnost da je dobijena neravnomjerna distribucija obrazaca partnerskog afektivnog vezivanja, sa dominantnom izbjegavajućom vezanošću u ovom uzorku rezultat stradanja i životnih okolnosti nakon minulog rata. Ne treba izgubiti iz vida ni da se radi o muškarcima zrelog odraslog doba. Daljim analiziranjem podataka utvrđeno je da je rezilijentnost takođe dobar prediktor opšteprocijenjenog zadovoljstva životom, te najviše varijanse dijeli sa psihološkim i socijalnim aspektom života. Tako je pokazano da je potreba za rezilijentnošću naročito izražena u uslovima rata kada su ljudi izloženi dugotrajnoj odvojenosti od voljenih, ekstremnim klimatskim uslovima, kulturnoj izolovanosti, nedostatku sna i svakodnevnoj brizi za vlastitu sigurnost, pri čemu su vojni učesnici čije su porodice dio opšte populacije unutar koje su jedni otporniji na stresne situacije od drugih (McFarlane & Yehuda, 1996., prema Bonnano, 2004). Nakon što prevaziđu neki stresni, ugrožavajući događaj ili period ljudi često izvještavaju da su to uspjeli jer su „otkrili šta je zapravo važno u životu“, „shvatili koliko je drugima stalo“ i „otkrili ljubaznost u drugima“ (Zautra, 2003., prema Reich, Zautra & Hall, 2010). Ovakvi nalazi ukazuju na značaj kako psiholoških karakteristika osobe tako i socijalne podrške za uspješno nošenje sa stresnim situacijama i prevazilaženje, te ne iznenađuje dobijeni podatak o značaju rezilijentnosti kada je riječ o zadovoljstvu životom ispitanog uzorka.

Kritički osvrt: Preporuke za buduća istraživanja bi bila uporediti dobijene nalaze sa rezultatima dobijenim na populaciji koja nije doživjela stradanje u vidu gubitka dijela tijela. Takođe uključiti obje polne podgrupe. Tako bi se stekao uvid u specifičnosti i eventualne razlike u

ispitivanim konstruktima te na taj način, ukoliko postoje, dao doprinos boljem razumijevanju unutrašnjeg svijeta osoba sa tjelesnim invaliditetom i samim tim terapijskom radu sa ovom populacijom.

Relacije afektivne vezanosti sa aspektima self koncepta, kod adolescenata i mladih odraslih¹¹

Lana Vujaković

Problem istraživanja: Problem istraživanja bavi se pitanjem u kojoj mjeri su izražene razlike u povezanosti afektivne vezanosti prema različitim značajnim bliskim figurama sa aspektima self koncepta, kao i generalnim self konceptom, u dvije uzrasno različite grupe, te na koji način su te razlike distribuirane u sklopu subdomena self-koncepta. Takođe, s obzirom da se prethodna istraživanja nisu bavila poređenjem adolescenata i mladih odraslih u odnosu na navedene varijable, istraživanje se bavilo pitanjem može li se, i u kojem stepenu, na osnovu sistema afektivnih vezanosti prema različitim značajnim drugim predvidjeti način posmatranja sebe u okviru različitih domena i uzrasnih grupa.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 300 ispitanika, a činili su ga srednjoškolci (150 adolescenata od 15 do 19 godina) i studenti (150 mladih odraslih od 22 do 26 godina) iz opštine Banja Luka. Uzorak je bio prigodan.

Korišteni instrumenti: *Upitnik za procjenu self koncepta SC-POLIE* (Čekrlja, 2003) se sastoji od 47 stavki i petostepeni je upitnik Likertovog tipa. Indikator je šest različitih subdomena self koncepta, te daje šest skorova za svaki od subdomena i jedan ukupni skor kao indikator globalnog self koncepta (u skladu sa teorijom Brackena). Subdomeni self koncepta su: kompetencijski self koncept, porodični self koncept, socijalni self koncept, fizički self koncept, emocionalni self koncept, akademski self koncept. Pouzdanosti skale kreću se od $\alpha = .49$ do $\alpha = .83$. *Upitnik za ispitivanje hijerarhije afektivne vezanosti UPHAV* (Hadžić i Vujaković, 2014) sastavljen od 36 ajtema, je kreiran za potrebe ovog istraživanja, a njegova osnova preuzeta je iz ECRr-r (Hanak i Dimitrijević, 2013) upitnika koji procjenjuje iskustva u bliskim vezama, ali se procjena u UPHAV upitniku vrši u odnosu na 4 tipa bliskih relacija, od kojih dvije čine *porodične* - relacije u odnosu na majku i oca, a preostale dvije su relacije sa *najboljim prijateljem* i *partnerom*. Ovakav

¹¹ Rad je publikovan: Vujaković, L., Hadžić, A. (2017). Attachment and Self-Concept Relations Among Adolescents and Young Adults, *International Thematic Proceedings, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 143-157.

model je prisutan u instrumentima IPPA-R (Armsden & Greenberg, 1987), Hijerarhija i podrška (Vukelić-Basarić, 2010). Tako za svaki ajtem (ukupno: 36) ispitanik određuje u kojoj mjeri se slaže sa tvrdnjom kada posmatra svoju relaciju sa majkom, ocem, najboljim prijateljem i partnerom. Takođe se svaka od relacija afektivne vezanosti (dalje u radu skraćeno: AV) prema značajnim figurama – majci, ocu, prijatelju, partneru može operacionalizovati kroz dimenzije *izbjegavanja* (zbroy 18 ajtema) i *anksioznosti* (takođe 18 ajtema), koje operacionalizuju unutrašnje modele sebe i drugog, čime se dobija 8 dimenzija: *izbjegavanje bliskosti u odnosu na majku, anksioznost oko gubitka bliskosti u odnosu sa majkom; izbjegavanje bliskosti u odnosu na oca, anksioznost oko gubitka bliskosti u odnosu sa ocem; izbjegavanje bliskosti u odnosu na bliskog prijatelja, anksioznost oko gubitka bliskosti u odnosu sa bliskim prijateljem; izbjegavanje bliskosti u odnosu na partnera, anksioznost oko gubitka bliskosti u odnosu sa partnerom*. Pouzdanost dimenzija se kreće od $\alpha = .80$ do $\alpha = .87$ za dimenziju izbjegavanja u okviru svakog od odnosa, te od $\alpha = .83$ do $\alpha = .89$ za dimenziju anksioznosti, što se može okarakterisati kao veoma visoka pouzdanost.

Rezultati: Na osnovu svakog od odnosa (sa majkom, sa ocem, sa najboljim prijateljem i partnerom) može se vršiti predviđanje stava o sebi. Uzrasne razlike su prisutne u smislu da je u grupi adolescenata najveća zajednička varijansa koju dijele prediktor i kriterijum ipak u odnosu na majku, a u grupi starijih ispitanika u odnosu na partnera. Ako se gledaju pojedinačne veze, odnosno veze dimenzije anksioznosti oko gubitka bliskog odnosa i izbjegavanje bliskosti u odnosu, najveća veza između generalne slike ispitanika o sebi je u odnosu na izbjegavanje prema majci kod obe grupe ispitanika. Sve dobijene korelacije su negativnog smjera, što znači da je izbjegavanje u odnosu na majku vjerovatno najveći indikator da ispitanik nije zadovoljan sobom. Veće prisustvo karakteristika koje upućuju na sigurnu afektivnu vezanosti, odnosno niža anksioznost oko gubitka i izbjegavanje u odnosima, ukazuje na bolju sliku ispitanika o sebi. Sigurnije vezani ispitanici zadovoljniji su sobom. Ako se posmatraju pojedinačni subdomeni self koncepta, u grupi adolescenata se ostvaruje veća veza između porodičnih i vršnjačkih relacija i subdomena self koncepta nego partnerskih, dok je u starijoj grupi u većini slučajeva (osim kada su u pitanju porodični, generalni i socijalni subdomen) veća veza ostvarena u odnosu na partnera. Dimenzija izbjegavanja se pokazala kao značajniji i bolji prediktor, te vjerovatno bolji indikator da nešto nije u redu u odnosu na bliske ljude, a samim tim i sliku ispitanika o sebi. Poređenje dvije uzrasne grupe, pokazuje da se veće korelacije između odnosa sa bliskim ljudima i slike ispitanika o sebi, kao i veća prediktivna moć ostvaruje kada je u pitanju starija grupa. Kada su u pitanju razlike između muš-

karaca i žena u procjeni bliskih odnosa, kao i njihovoj povezanosti sa slikom o sebi, razlike su značajne. U grupi mladih ispitanika pokazalo se da dječaci imaju veće ostvarene vrijednosti u odnosu na izbjegavanje prema najboljem prijatelju, dok se u grupi starijih ispitanika ova razlika gubi. Slika o sebi kod mladih ispitanika je u većoj vezi sa odnosima sa bliskim ljudima kod djevojčica, dok je u grupi starijih ispitanika ova veza transparentnija kod momaka. Posmatrajući hijerarhijski poredak aspekata bliskih odnosa, može se vidjeti da se hijerarhija značajnijih osoba i ne mijenja naročito kroz vrijeme. S obzirom na dimenziju anksioznosti, u obe grupe je na prvom mjestu briga oko gubitka partnera, a na zadnjem anksioznost oko gubitka odnosa sa majkom. Kada je u pitanju dimenzija izbjegavanja, najveća ostvarena vrijednost je u odnosu na izbjegavanje prema ocu, u obe starosne grupe, ali se u odnosu na ovu dimenziju, može vidjeti da se partner kreće polako ka vrhu hijerarhije u terminima sigurnosti s obzirom da je u grupi starijih ispitanika najmanje izbjegavanje u odnosu upravo na partnera, a u grupi mladih u odnosu na majku. Uprkos prisustvu novih osoba i veza koje ostvarujemo u periodu odrastanja, i dalje ostajemo vezani za roditelje. Partner se kreće ka vrhu hijerarhije i sa vremenom počinje da zauzima veoma važnu ulogu u životu pojedinca, ali roditelji konstantno predstavljaju bitan oslonac i podršku u životu.

Kritički osvrt: U radu je prvi put primijenjen novi instrument za ispitivanje afektivne vezanosti kreiran za potrebe istraživanja. Narednim istraživanjima bi bilo dobro provjeriti njegove relacije sa drugim instrumentima koji mjere afektivnu vezanost. Sa ciljem provjere promjene hijerarhije afektivne vezanosti, bilo bi poželjno uključiti starije uzraste.

Afektivna vezanost odraslih i moralno rasuđivanje¹²

Vedrana Aladžić

Problem istraživanja: Od Pijažea i Kolberga, do danas ispitivani su različiti aspekti morala i moralnog rasuđivanja. Brojna istraživanja bave se temama od razvoja i stadijuma moralnosti (Piaget, 1965; Popović, 1978; Mirić, 2001), preko činilaca moralnosti (Momčilović, 1988) sve do proučavanja varijabli koje bi mogle uticati na moralni sud (Šarenac, 1997; Mirić, 1990). Istraživanje Koleva i sar. (2013) pokazuju da su ljudi kod kojih je izražena dimenzija anksioznost oko gubitka bliskosti, više zabrinuti za moralni sud i štetu u odnosu na ljude kod kojih je

¹² Rad je publikovan: Aladžić, V., Hadžić, A. (2017). Adult Attachment and Moral Reasoning, *International Thematic Proceedings, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 131-143.

izražena dimenzija izbjegavanja bliskosti. Istraživanje se bavi problemom povezanost sistema afektivne vezanosti i moralnog rasuđivanja u moralnim dilemama u kojim su akteri pojedinci sa kojima ispitanici ostvaruju ili ne ostvaruju afektivne veze, iskazuju empatiju sa bliskim osobama i osobama koje pojedincu nisu bliske, pri čemu su kreirane moralne dileme sa istom namjerom i količinom štete.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 120 ispitanika, studenti master studija Univerziteta u Banjoj Luci, od toga 65 ispitanika ženskog i 55 muškog pola. Prosječan uzrast ispitanika je 25 godina ($AS = 24.95$).

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje afektivne vezanosti korištena je srpska verzija modifikovane i revidirane *Skale za ispitivanje iskustava u bliskim partnerskim odnosima SM-ECR-R* (A Serbian Version of Modified and Revised Experiences in Close Relationships Scale; Hanak i Dimitrijević, 2013). ECR je upitnik čiji su ajtemi dobijeni faktorskom analizom većine mjera partnerske afektivne vezanosti odraslih zasnovanih na samoizvještaju. Ima dvije subskale: *izbjegavanje bliskosti* (nelagodnost usljed bliskosti i zavisnosti od drugih) i *anksioznost oko gubitka bliskosti* (strah od odbacivanja i napuštanja). Modifikacija koja je korištena u našem istraživanju, bliske odnose posmatra kao generalan fenomen, a ne samo u partnerskim relacijama. Pouzdanost za dimenziju izbjegavanje iznosi $\alpha = .78$, a za anksioznost $\alpha = .79$. Za procjenu moralnih osnova korišten je *Upitnik moralnih osnova MFQ-30* (Moral Foundations Questionnaire; Graham, Haidt & Nosek, 2009). Riječ je o upitniku kojim se na osnovu skora utvrđuje na čemu se bazi- ra naš moralni sud, odnosno u kojoj mjeri i na kojoj od pet prepoznatih moralnih osnova, pri čemu se razlikuju: *Briga, Pravičnost, Pripadnost grupi, Autoritet* i *Čistota*. Sadrži 32 tvrdnje, a pouzdanost upitnika MFQ-30 u prevodu na srpski jezik iznosi $\alpha = .87$ (Mitrović, Aćimović, Nikolašević, 2014). *Upitnik moralnog rasuđivanja* je konstruisan od strane autora za potrebe ovog istraživanja. Sastoji se od 6 priča. Tri priče ispitanika postavljaju u situaciju da moralno sudi bliskoj osobi sa kojom se ostvaruju afektivne relacije (članu porodice), a u tri priče ispitanik donosi moralni sud o postupku aktera priče koji mu nije blizak, prema kojem se ne aktivira sistem afektivne vezanosti. Poslije svake priče nalazi se nekoliko tvrdnji sa kojima se ispitanik slaže u određenom stepenu, a koje se odnose na rasuđivanje o ispravnosti (osudi ili opravdanju) postupka i važnost emocija, odnosno emocionalnog empatisanja sa akterima priča tokom donošenja moralnog suda. Kao konačan podatak sa ovog instrumenta dobijamo četiri numeričke varijable. Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .84$.

Rezultati: Distribucija obrazaca dobijena u istraživanju: 60 % ispitanika ima siguran obrazac afektivne vezanosti, 19,16% preokupirani obrazac vezanosti, 17,50% izbjegavajući obrazac vezanosti i 3,34% is-

pitanika plašljivi obrazac afektivne vezanosti. Zbog specifične distribucije uzorka, i malog broja ispitanika u određenom klasteru, te poteškoća u daljoj obradi podataka korištena je dihotomna distribuciju na sigurne i grupisane nesigurno vezane ispitanike. Ispitanici koji imaju nesiguran obrazac vezanosti prilikom moralnog rasuđivanja koriste moralne osnove autoritet i pripadnost grupi, a sigurno vezani koriste moralnu osnovu čistota. Što se tiče povezanosti dimenzije anksioznost (vezanost za bliske ljude) i dimenzije izbjegavanje (izbjegavanje bliskih veza) sa opravdanjem (ne)moralnih postupaka u bliskim relacijama, dimenzija anksioznost ostvaruje statistički značajne korelacije, dok dimenzija izbjegavanje ostvaruje marginalno značajne povezanosti. Ispitanici koji imaju strah od gubitka bliskih osoba više opravdavaju postupke bliskih osoba u kojima postoji moralna dilema, od ljudi koji izbjegavaju bliske veze i imaju negativan model drugih. Muškarci ostvaruju veće vrijednosti na dvije moralne osnove: pripadnost grupi i autoritet u odnosu na žene. Društvo kod žena potiče one osobine koje su bitne za majčinsku ulogu, kao što su reflektovanje osjećaja drugih, emocionalna bliskost s drugima, usklađenost s tim osjećajima i posvećivanje potrebama drugih. Kod muškaraca se potiču borbenost, takmičarki duh i autonomija, koje su srodnije pojmovima autoriteta i pripadnosti grupi. Dimenzije anksioznost i izbjegavanja nisu povezane sa empatisanjem ni u bliskim, ni u relacijama koje nisu bliske, što je neočekivan podatak.

Kritički osvrt: Uzorak istraživanja je mali i specifičan (studenti master studija) što utiče na rezultate istraživanja. Priče koje se nalaze u upitniku, a koje su konstruisane za potrebe ovog istraživanja sadrže nešto manju količinu lične odgovornosti ispitanika. U ovim pričama ispitanici su postavljeni u ulogu trećeg lica, a i šteta koja proizilazi kao posljedica postupaka aktera priče nije predstavljena kao tragična. Postoji mogućnost da su ispitanici imali dovoljno vremena da razmisle o posljedicama situacije na koje su se moralne dileme odnosile, te da su odgovore davali na visokom svjesnom nivou i uvidu u situaciju, zbog čega je automatski uticaj emocija izostao, a samim tim i uticaj afektivnog sistema koji se prije svega zasniva na afektivnim odgovorima. U budućim istraživanjima bilo bi dobro uzorkom obuhvatiti veći broj ispitanika, te uvesti varijable poput uzrasta, mjesta stanovanja, vaspitnih stilova roditelja, crta ličnosti. Bilo bi zanimljivo utvrditi da li, i na koji način sistem afektivne vezanosti utiče na moralno rasuđivanje kada je vrijeme odgovora ispitanika ograničeno, a samim tim i uticaj svjesnog razmišljanja i vrednovanja posljedica smanjen.

Relacije afektivne vezanosti i rezilijentnosti sa stilovima humora¹³

Jovana Džever

Problem istraživanja: Humor i smijeh predstavljaju univerzalne obrasce ljudskog funkcionisanja prisutne u svim kulturama i u manjoj ili većoj mjeri svojstveni su svim pripadnicima ljudske vrste (Lefcourt, 2001). Postojeća istraživanja ukazuju na činjenicu da humor može odigrati važnu ulogu u regulaciji stresa i otpornosti (Martin, 2001; Martin, 2007; prema Besser, 2012) i da protektivno djeluje u izazovima socijalne sredine kao i na to da ima ulogu zaštitnog faktora pod rizičnim okolnostima (Cameron i sar., 2010). Problem istraživanja bavi se relacijom obrazaca afektivne vezanosti sa dominantnim stilom humora kao i stepenom rezilijentnosti.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo ukupno 324 ispitanika (160 muškaraca i 164 žene) iz Republike Srpske. Uzorak je prigodan i prilično ravnomjerno ujednačen po polu.

Korišteni instrumenti: Za ispitivanje stilova humora korišten je *Upitnik o stilovima humora HSQ* (Martin i Puhlik Doris, 1999.; prema Vukobrat, 2013), prevod i adaptaciju na srpski jezik uradila Sonja Vukobrat (2013). *HSQ* mjeri četiri dimenzije stilova humora na osnovu kojih je moguće utvrditi individualne razlike među pojedincima u načinima korištenja humora. Stilovi humora koji se mjere ovim instrumentom su: *afilijativni stil*, *samopomažući stil*, *agresivni stil* i *samoodmažući stil* humora. Upitnik sadrži 32 ajtema. Pouzdanost za dimenzije iznosi: *afilijativni stil* ($\alpha = .74$), *samopomažući stil* ($\alpha = .72$), *agresivni stil* ($\alpha = .64$) i *samoodmažući stil* ($\alpha = .67$). *Modifikovana Skala iskustva u bliskim odnosima ECR* (Hanak i Dimitrijević, 2013) namijenjena je za ispitivanje afektivne vezanosti. Sadrži 36 ajtema koji opisuju različita osjećanja i stavove prema sebi i drugima. Afektivna vezanost određuje se preko skora na dimenzijama *anksioznosti* (strah od napuštanja i odbacivanja) i *izbjegavanja* (nelagodnosti povodom bliskosti i zavisnosti od drugih). Obje skale imaju visoku unutrašnju konzistentnost $\alpha \geq .90$ (Fraley i sar., 2000), a u ovom istraživanju pouzdanost za skalu *izbjegavanja* iznosi $\alpha = .81$, a za skalu *anksioznosti* $\alpha = .87$. *Connor-Davidson skala rezilijentnosti* (CD-RISC-25, Connor & Davidson, 2003) je namijenjena procjeni rezilijentnosti ispitanika u toku posljednjih mjesec dana. Skala sadrži ukupno 25 tvrdnji, a ispitanici treba da označe stepen saglasnosti za svaku tvrdnju u skladu sa tim kako su mislili i osjećali se tokom proteklih mjesec dana. Ako im se navedena situacija nije desila u skorije

13 Rad je publikovan: Džever, J., Hadžić, A. (2017). Relations Between Attachment and Resilience with Styles of Humor, *International Thematic Proceedia, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 117-131.

vrijeme, treba da odgovore u skladu sa tim kako misle da bi se osjećali u toj situaciji. Koeficijent unutrašnje konzistentnosti (Cronbach alfa) ove skale iznosi .89 (Conor & Davidson, 2003), a u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .91$.

Rezultati: Dobijeni podaci pokazuju da osobe koje imaju izraženiji samoodmažući stil humora imaju i izraženiju dimenziju anksioznosti. Dakle, osobe koje imaju izraženiji strah od odbacivanja i napuštanja u većoj mjeri u svom repertoaru ponašanja upotrebljavaju šale na svoj račun, smiju se ličnim nedostacima i propustima, a skloni su i omalovažavanju sebe. Međutim, dobijena je i statistički značajna korelacija dimenzije anksioznosti sa afilijativnim stilom humora koji se klasifikuje kao adaptivni stil. Ovaj podatak ukazuje na činjenicu da oni pojedinci koji imaju izraženu potrebu za bliskošću, prihvatanjem, podrškom i sigurnošću, u značajnoj mjeri upotrebljavaju šale i dosjetke u cilju facilitacije odnosa sa drugima, a one imaju značaj prvenstveno u smanjenju tenzija i povećanju interpersonalne privlačnosti. Postoji negativna, statistički značajna povezanost između dimenzije izbjegavanja sa adaptivnim stilovima humora (afilijativni i samopomažući). Osobe koje imaju izraženiji stepen neprijatnosti u bliskim odnosima rjeđe upotrebljavaju adaptivne stilove humora koji imaju tendenciju održavanja vedrog pogleda na svijet, nehostilnosti kao i povećanja interpersonalne privlačnosti. Pretpostavka da pojedinci koji upotrebljavaju adaptivne stilove humora imaju viši nivo rezilijentnosti potvrđena je, što znači da ličnosti koje su u prosjeku više rezilijentnije u svom repertoaru ponašanja imaju zastupljenije adaptivne stilove humora kao i nehostilni način izražavanja humora koji je prvenstveno u funkciji interpersonalne privlačnosti, vedrog pogleda na svijet i tendencije da se životni apsurdni doživje kao zabavni. Brojne inostrane studije ukazuju na pozitivne efekte adaptivnih stilova humora na raspoloženje, blagostanje i samo funkcionisanje (Butzer i Kuiper, 2008; prema Besser i sar., 2012). Takođe, dobijeni podaci pokazuju da se rezilijentnost nalazi u negativnoj, statistički značajnoj korelaciji sa dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti. To znači da osobe koje imaju niska postignuća na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti (sigurni obrazac) imaju izraženiju rezilijentnost i obrnuto, da one osobe koje imaju slabije izraženu rezilijentnost imaju veća postignuća na dimenzijama izbjegavanja i anksioznosti. Dakle, osobe koje imaju viši nivo rezilijentnosti osim što osjećaju manji strah od odbacivanja i napuštanja, osjećaju i manji stepen neprijatnosti u bliskim odnosima.

Kritički osvrt: Ovo je prvo istraživanje u Bosni i Hercegovini (Republiki Srpskoj) koje dovodi u vezu varijable stilova humora, rezilijentnosti i afektivnu vezanost. Ovim istraživanjem ističe se značaj humora u svakodnevnom životu i to koliko je važno upotrebljavati adaptivne

forme humora koje utiču na održavanje stabilnog psihološkog funkcionisanja. Bilo bi zanimljivo ispitati stilove humora u kliničkoj populaciji, posebno uticaj na ishode liječenja, kao i da li određeni stilovi humora utiču na socijalnu interakciju tako da pojedinci sa više adaptivnih stilova imaju više socijalnih interakcija, više prijatelja ili više nivoa socijalne podrške, te uticaj humora na percepciju međuljudskih odnosa, ali i samog tumačenja stresnih događaja.

Afektivna vezanost prema različitim figurama i seksualni self koncept kod adolescenata¹⁴

Bojana Bodroža

Problem istraživanja: Na formiranje, razvijanje, te samu procjenu seksualnog self koncepta kod adolescenata bitno utiče afektivna vezanost koju su stvorili sa svojim figurama vezivanja u djetinjstvu. Takođe, seksualni self koncept se razvija istovremeno kroz subjektivnu interpretaciju naših seksualnih iskustava te kroz povratne informacije dobijene iz naše socijalne sredine (npr. seksualne socijalizacije, socijalnog poređenja itd.), gdje bitnu ulogu imaju vršnjaci, kao i partneri s kojima su adolescenti seksualno i emotivno povezani (Andersen, Cyranowski, & Espindle, 1999; Deutsch, Hoffman, Wilcox, 2013). Ovo istraživanje bavi se relacijama različitih organizacija porodične i partnerske afektivne vezanosti sa formiranjem različitog doživljaja seksualnog self koncepta kod adolescenata.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 400 adolescenata (200 učenika III i IV razreda Gimnazije i 200 učenika III i IV razreda Poljoprivredne škole). Uzorak je prigodan i ujednačen po polu. Prosječan uzrast ispitanika je 18 godina ($M = 17.6$).

Korišteni instrumenti: Afektivna vezanost kod adolescenata mjerena je *Upitnikom za ispitivanje hijerarhijske afektivne vezanosti UPHAV-1* (Vujaković, 2015; Vujaković, Hadžić, 2017). Upitnik daje hijerarhiju figura za koje se pretpostavlja da se adolescenti najviše vežu. U sklopu porodične afektivne vezanosti u upitniku to su otac i majka, a kod partnerske dečko/djevojka. Sadrži 36 tvrdnji koje opisuju različita osjećanja i stavove prema bliskim ljudima u životu adolescenata. Upitnik operacionalizuje dvije dimenzije afektivne vezanosti – *izbjegavanje bliskosti* i *anksioznost* oko gubitka bliskosti. Pouzdanost dimenzija se kreće od $\alpha = .80$ do $\alpha = .87$ za dimenziju izbjegavanja u okviru svakog od odnosa, te od $\alpha = .83$ do $\alpha = .89$ za dimenziju anksioznosti (Vujaković, 2015).

¹⁴ Rad je publikovan: . Bodroža, B. (2017). Attachment to Different Figures and Sexual self Concept of Adolescents, *International Thematic Proceedings, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 157-171.

Drugi instrument koji je korišten jeste *Višedimenzionalni upitnik seksualnog self koncepta (MSSCQ)* (Multidimensional Sexual Self-Concept Questionnaire, Snell, 2001). Navedeni upitnik se bazira na samoprocjeni ispitanika i dizajniran je da ispita 20 psiholoških aspekata ljudske seksualnosti, koji su u upitniku predstavljeni kao dimenzije seksualnosti: *seksualna anksioznost, seksualna samoefikasnost, seksualna svijest, postojanje motivacije ka izbjegavanju rizičnog seksa, seksualna kontrola zavisna od šanse (okolnosti), seksualna preokupiranost, seksualna asertivnost, seksualni optimizam, samookrivljivanje povodom postojanja seksualnog problema, seksualno samoopažanje, seksualna motivacija, upravljanje seksualnim problemima, seksualno poštovanje, seksualna satisfakcija, postojanje seksualne kontrole od strane drugih ljudi, seksualna self šema, strah od seksa, prevencija seksualnog problema, seksualna depresija, unutaršnja kontrola seksualnog života*. Upitnik sadrži 100 ajtema, koji pokrivaju svih 20 dimenzija, odnosno subskala. Pouzdanost ovog upitnika, odnosno svih 20 dimenzija u prethodnim istraživanjima je iznosila od $\alpha = .72$ do $\alpha = .92$. (Snell, 2001). Primijenjen je i *Upitnik sociodemografskih karakteristika ispitanika* (pol, uzrast, mjesto stanovanja), a prikupljeni su podaci i o redosljedu rođenja, te karakteristikama koje se tiču porodičnog socioekonomskog stanja i obrazovanja roditelja.

Rezultati: Adolescenti u istraživanju nezavisno od bliske figure vezivanja (majka, otac ili partner), koji su iskazali karakteristike sigurne vezanosti (nisku anksioznost i nisko izbjegavanja) imaju najveću sklonost ka seksualnoj otvorenosti i samopouzdanju, prevenciji i odgovornosti, te ispoljavaju najmanji stepen seksualne anksioznosti. Porodična afektivna vezanost se nije pokazala kao statistički značajan prediktor seksualnog self koncepta, štaviše, što je zanimljivo jeste da se samo jedna od dimenzija partnerskog vezivanja (izbjegavanje) pokazala kao značajan prediktor jedne od dimenzija seksualnog self koncepta (seksualna otvorenost i samopouzdanje). Nameće se pitanje koji onda procesi učestvuju u formiranju seksualnog self koncepta, ako to nisu procesi koji regulišu bliskost, emocije ili podršku dobijenu u primarnim porodicama ili u partnerskim relacijama? Objašnjenje za to mogli bismo tražiti u neminovnom uticaju vršnjaka u ovom razvojnom periodu, te da se na osnovu interpersonalnih relacija sa vršnjacima "kopiraju", odnosno usvajaju modeli seksualnog ponašanja. Pol kao varijabla na osnovu koje se utvrđuju razlike u pogledu afektivne vezanosti kod adolescenata se nije pokazala statistički značajnom, iako su dobijene razlike koje govore da su kod djevojaka prisutnije karakteristike sigurnog vezivanja, dok je kod momaka izraženiji i nivo izbjegavanja i anksioznosti u odnosu na oca, majku i partnera. Takođe, nije dobijena statistički značajna razlika između polnih podgrupa, u pogledu formiranja

i doživljavanja seksualnog self koncepta. Iako statistički neznačajni, rezultati upućuju da su djevojke u prosjeku sklonije seksualnoj prevenciji i odgovornosti nego momci, dok su momci pokazali sklonost ka seksualnoj otvorenosti i samopouzdanju, te istovremeno i seksualnoj anksioznosti.

Kritički osvrt: Rad doprinosi proširenju naučnih saznanja kako afektivni odnosi formirani sa roditeljskim figurama na ranijim uzrastima, koji nastavljaju da se prenose na druge dominantne figure u kasnijim periodima života (partneri), mogu da budu odrednica određenih seksualnih ponašanja, razmišljanja, te seksualne preferencije, kao i seksualnog stila života kod mladih. Prijedlozi za buduća istraživanja bi bili da se proširi uzorak tako da budu uvršteni i mladi odrasli (npr. studenti), da se uvede varijabla postojanje aktuelnog partnera kod adolescenata ili ne. Bilo bi zanimljivo ispitati uticaj i da li postoje razlike između adolescenata koji su u vezama i onih koji nisu, na formiranje i doživljaj seksualnog self koncepta. Takođe, zanimljivo bi bilo ispitati razlike u porodičnoj afektivnoj vezanosti onih koji su iz potpunih, odnosno nepotpunih porodica (odsustvo bliske figure oca ili majke).

Relacije afektivne vezanosti i idealizacije braka kod partnera u različitim etapama braka¹⁵

Aleksandra Škondrić

Problem istraživanja: Sklonost ka idealizaciji braka je relativno nov pojam u istraživačkoj psihologiji. Istraživanja zadovoljstva u braku pokazuju da ono varira u funkciji vremena. Nakon perioda "medenog mjeseca" zadovoljstvo brakom obično opada kroz prve tri godine, zatim stagnira na nižem nivou te s vremenom pokazuje tendenciju rasta (White & Edwards, 1990; prema Delač i Tokić, 2005). Ovo istraživanje ispituje povezanost dimenzija partnerske afektivne vezanosti (izbjegavanje i anksioznosti) sa sklonošću ka idealizaciji braka kod partnera koji žive u bračnoj ili vanbračnoj zajednici. Zatim, razlike u izraženosti idealizacije braka kod partnera s obzirom na pol, dužinu trajanja bračne ili vanbračne zajednice i obrazac partnerske afektivne vezanosti.

Uzorak: Uzorak je bio prigodan, činilo ga je 60 bračnih parova, tj. 120 ispitanika. Kriterijum po kome su parovi bili birani je zajednički život, u bračnoj ili vanbračnoj zajednici i dužina braka. Parovi su na osnovu dužine trajanja bračne ili vanbračne zajednice podijeljeni u dvije grupe:

¹⁵ Rad je publikovan: Škondrić, A. (2018). Relacije afektivne vezanosti i idealizacije braka kod partnera u različitim etapama braka. U Đ. Čekrljija (Ur.), *Radovi, časopis za humanističke i društvene nauke i Zbornik radova III Otvoreni dani psihologije. Posebno izdanje (2018)*. Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci. str. 15-33.

mlađi bračni i vanbračni partneri (u zajednici od 6. mjeseci do 5. godina) i stariji bračni i vanbračni partneri (u zajednici preko 10. godina). Prosječna dužina trajanja bračne ili vanbračne zajednice na kompletnom uzorku bila je 14.23 godina. Na poduzorku mladih parova iznosila je 3.47 godina, a na poduzorku starijih 24.99 godina.

Korišteni instrumenti: *Upitnik sociodemografskih varijabli*, sadržio je osam pitanja vezanih za pol ispitanika, stepen stručne spreme ispitanika, zaposlenje ispitanika, iznos primanja na mjesečnom nivou, dužinu trajanja bračne/vanbračne zajednice, da li imaju djece, uzrast i pol djece i mjesto stanovanja ispitanika. *Skala učestalosti pozitivnih interakcija*, sadržila je 5 stavki koje su preuzete iz Skale za procjenu prilagođavanja partnera (Dyadic Adjustment Scale, DAS-7, Spanier, 1976; prema Delač i Tokić, 2005) a koje se odnose na procjenu učestalosti zajedničkih aktivnosti partnera. Ispitanici su odgovarali koliko često zajedno imaju živu razmjenu mišljenja, zajedno se smiju, poljube se, zajedno obavljaju neki posao, zajedno izlaze i zadovoljavaju interese izvan kuće, na skali od 0 do 5 (0 = nikad, 5 = češće od jednom dnevno). Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .85$. *Skala ulaganja i podjele odgovornosti*, u skalu su uvrštene stavke preuzete iz instrumenata korištenih u ranijim istraživanjima (Lynch & Reilly, 1998; prema Delač i Tokić, 2005), a odnose se na raspodjelu kućnih poslova i zadovoljstvo takvom raspodjelom. Veći rezultat ukazuje na veće ulaganje partnera u zajednicu. Pouzdanost skale za procjenu ulaganja i podjele odgovornosti u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .63$. *Zadovoljstvo takvom raspodjelom kućnih poslova* ispitanici su iskazivali na skali od 1 do 7 (1-potpuno nezadovoljan/na do 7-potpuno zadovoljan/na). *Upitnik za procjenjivanje partnerske afektivne vezanosti SM-ECR-R* (Hanak i Dimitrijević, 2013), sadrži 36 stavki i dvije dimenzije: *izbjegavanje* i *anksioznost*. Ukrštanjem dimenzija *izbjegavanje* i *anksioznost* dobiju se četiri obrasca partnerske afektivne vezanosti: sigurni obrazac partnerske afektivne vezanosti, izbjegavajući, preokupirani i bojažljivi obrazac. Pouzdanost podskala u ovom istraživanju iznosi: *izbjegavanja* je $\alpha = .73$, a podskale *anksioznosti* $\alpha = .88$. *Skala sklonosti idealizaciji braka* (Ćubela Adorić i Jurević, 2006) koja sadrži trinaest stavki. Pri sastavljanju tvrdnji vodilo se računa o različitim, ranije opisanim načinima na koje se ova pristrasnost manifestuje pri evaluaciji partnera i bračne veze. Takođe, nastojalo se izbjeći prosuđivanje o specifičnim, usko definisanim atributima partnera ili veze jer se idealističko iskrivljavanje manifestuje više pri donošenju globalnih prosudbi. Ovom skalom dobija se mjera generalne tendencije idealizovanja braka, partnerske veze. Veći rezultat ukazuje na veću izraženost tendencije idealizacije braka. Pouzdanost ove skale dobijena u ovom istraživanju je $\alpha = .90$.

Rezultati: Žene pokazuju manju anksioznost i izbjegavanje u partnerskom odnosu. O učestalosti zajedničkih aktivnosti sa partnerom (svakodnevnu razmjenu mišljenja, pokazivanje emocija kroz smijeh i poljubce, obavljanje nekog posla, itd.) izjašnjavaju se kao češćim, više ulažu u zajednicu kroz obavljanje kućnih poslova (čišćenje, pranje, briga o djeci, itd.) i imaju veću odgovornost za obavljanje istih, te pokazuju manje zadovoljstvo raspodjelom posla kod partnera. Muškarci, u odnosu na žene, pokazuju veće izbjegavanje i anksioznost u partnerskom odnosu. U zajedničkim aktivnostima sa partnerkom učestvuju jednom dnevno, manje ulažu u zajednicu kroz obavljanje kućnih poslova, te pokazuju veće zadovoljstvo raspodjelom posla. Mlađi bračni partneri koji su u braku do 5 godina pokazuju veću sklonost idealizaciji braka, više učestvuju u zajedničkim aktivnostima, više ulažu u zajednicu kroz obavljanje kućnih poslova, pokazuju veće zadovoljstvo postojećom raspodjelom posla kod partnera, u odnosu na starije koji su u braku preko 10 godina.

Najveći broj partnera pripada plašljivom obrascu partnerske afektivne vezanosti koji nema preveliku izraženost negativnosti oba URM zbog čega liči na sigurni obrazac. Kada partnere uparimo u parove najčešća kombinacija obrazaca je oba partnera sigurni, zatim oba partnera plašljivi obrazac, te oba partnera izbjegavajući obrazac. Neočekivano, dobijen je veliki broj parova koji pripadaju nesigurnim obrascima. Partneri sigurnog obrasca afektivne vezanosti pokazuju veću sklonost idealizaciji braka u odnosu na nesigurne. Za razliku od nesigurno vezanih, sigurno vezani partneri češće učestvuju u zajedničkim aktivnostima, više ulažu u zajednicu i dijele odgovornost oko obavljanja kućnih poslova. Dimenzija anksioznost se pokazala kao značajan prediktor idealizacije braka kod partnera. Partneri koji imaju pozitivan model sebe pokazuju veću sklonost idealizaciji braka, dok partneri koji imaju negativniji model sebe pokazuju brigu zbog mogućeg ostavljanja, te manje idealizuju svoj brak. Partneri koji češće učestvuju u zajedničkim aktivnostima, koji dijele obaveze oko kućnih poslova i brige oko djece, te izražavaju veće zadovoljstvo takvom raspodjelom posla pokazuju veću sklonost idealizaciji braka. Dužina braka je značajan prediktor dimenzija izbjegavanje/anksioznosti i učestalosti pozitivnih interakcija kod partnera.

Kritički osvrt: Preporuka za buduća istraživanja bila bi ispitati sklonost idealizaciji braka i crte ličnosti kod partnera kao individualnih karakteristika partnera. Zatim, bilo bi zanimljivo uključiti i varijable koje se odnose na rješavanje konflikata i doživljaj subjektivnog blagostanja u braku. Nesuglasice i konflikti su sastavni dio bračne veze. Konflikti su rezultat nekompatibilnih potreba, želja, interesa ili ciljeva i njihovo (ne)rješavanje utiče na brak i odnose između partnera.

Negativan unutrašnji radni model drugih i preferencija fizičke topline u stresnoj situaciji¹⁶

Anja Eraković

Problem istraživanja: Pokušavajući objasniti vezu između fizičke i socijalne topline Lakoff i Džonson (Lakoff & Johnson, 1999; prema Zhang & Risen, 2014) su pošli od pretpostavke da su rana iskustva u kojima smo simultano dobijali fizičku i socijalnu toplinu dovela do asocijacije ovih doživljaja u našem mozgu. Tako da doživljaj fizičke topline u mozgu može aktivirati osjećaj socijalne topline i obrnuto. Prvobitni nalazi potvrđuju ove pretpostavke (IJzerman, Karremans, Thomsen, & Schubert, 2013). Međutim, druga istraživanja ne nalaze ovakve rezultate (IJzerman, Schrama, & Pronk, 2016; Schilder, 2015; Schless, 2013), a Inagaki i saradnici (Inagaki et al., 2016) pronalaze da rana iskustva ispitanika ne modulišu na ovaj način vezu između doživljaja fizičke i socijalne topline. Ova eksperimentalna studija bavi se pitanjem odnosa preferencije fizičke topline i unutrašnjeg modela drugih, skraćeno URM, u stresnoj situaciji. Oslanjajući se na većinu teorijskih i empirijskih nalaza očekuje se da ispitanice sa negativnim URM drugih u stresnoj situaciji više preferiraju fizičku toplinu od sigurnih ispitanica. Dodatno eksplorativno pitanje odnosilo se na stepen slaganja distribucije obraca afektivne vezanosti ispitanica prije i nakon stresne situacije.

Uzorak: U istraživanju je korišten prigodan uzorak koji su činili studenti Univerziteta u Banjoj Luci i PIM Univerziteta za poslovni inženjering i menadžment. Učestvovalo je 90 ispitanika ženskog pola, uzrasta od 19 do 26 godina starosti. Prosječan uzrast ispitanika u uzorku je 20.74 (SD=1.43). U uzorak je uključen samo ženski pol, s obzirom na eksplorativne karakteristike istraživanja, kao i rezultate ranijih istraživanja koja ne ističu razlike među muškarcima i ženama kako u doživljajima fizičke i socijalne topline (Bargh & Shalev, 2011; Bargh & Shalev, 2015; IJzerman et al., 2012; Inagaki et al., 2016; Zhong & Leonardelli, 2008). Ispitanice su podijeljene u dvije eksperimentalne grupe. Prvu eksperimentalnu grupu čini 60 ispitanica sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti. Drugu eksperimentalnu grupu čini 30 ispitanica sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti, odnosno 15 ispitanica sa odbacujućim i 15 sa bojažljivim obrascem afektivne vezanosti.

Korišteni instrumenti: RQ upitnik je jedan od upitnika nastao u okviru tradicije Kim Bartolomju (Relationship Questionnaire; Bartholomew & Horowitz, 1991) i usmjeren je na procjenu bliskih odnosa generalno

16 Rad je publikovan: Eraković, A., Hadžić, A. (2019). Activation of Attachment System and Attachment Stability in Stressful Situation, *International Thematic Proceedia, 14th Days of Applied Psychology, MODERN AGE AND COMPETENCIES OF PSYCHOLOGIST*, Niš, Serbia, University of Niš Faculty of Philosophy Department of Psychology. pp. 383-399.

posmatranih. Upitnik se sastoji od četiri opisa, po jedan za svaki od četiri teorijski opisana obrasca afektivne vezanosti prema klasifikaciji Kim Bartolomju (Stefanović Stanojević, 2011). Ispitanici biraju koji ih od navedena četiri opisa najbolje opisuje. Obradom podataka dobijaju se numerički skorovi za unutrašnji radni model sebe i unutrašnji radni model drugih. Kombinacijom ovih modela dobija se obrazac afektivne vezanosti. Test-retest pouzdanost instrumenta u intervalu od osam mjeseci govori da je podudarnost dvije klasifikacije gotovo 70% (Scharfe & Bartholomew, 1994; prema Lapsley & Edgerton, 2002). *Ček-lista stresnih životnih okolnosti* konstruisana je za potrebe istraživanja prema uzoru na *Skalu rizika* koju su u svom istraživanju koristili Mihić, Zotović i Petrović (2007). Prilagođena je tako da se odnosi na neposredno životno iskustvo koje obuhvata period od proteklih 14 dana. Sadrži spisak životnih okolnosti koje mogu uznemirujuće djelovati na ispitanika, kao na primjer: *gubitak voljene osobe, boravak u bolnici, svađe u porodici* itd. *Eksperimentalna priča* je korištena kao *stimulus* koji aktivira sistem afektivne vezanosti. Pisana je posebno za potrebe istraživanja. U sebi sadrži motive koje svi obrasci afektivne vezanosti generalno doživljavaju stresnim - bolest i smrt. Pilot istraživanje je pokazalo da je 75% ispitanica priču doživjelo stresnom u rasponu od *malo više stresno* do *izuzetno stresno*. Upitnik *preferencije fizičke topline* takođe je konstruisan za potrebe istraživanja po uzoru na upitnike procjene fizičke topline koji su korišteni u prethodnim istraživanjima (Bargh i Shalev, 2011; Eraković i Šašić, 2016; LeBel i Campbell, 2013; Vess, 2012). Oslanjajući se na nalaze ovih istraživanja izdvojene su situacije pomoću kojih je najlakše doći do fizičke topline. Upitnik se sastoji iz tri dijela. Prvi dio upitnika čini procjena poželjnosti *aktivnosti* koje vode do osjećaja fizičke topline naspram neutralnih/hladnih, drugi dio upitnika čini procjena poželjnosti *tople* naspram *neutralne/hladne hrane*, a treći se odnosi na procjenu poželjnosti *toplilih* naspram *neutralnih/hladnih napitaka*. Ispitanici ovim upitnikom procjenjuju svoju *trenutnu* preferenciju odlučujući se za jednu od ponuđenih varijanti. Na kraju upitnika ispitanici odgovaraju na pitanje šta bi od tri ponuđene opcije - *aktivnosti, hranu ili piće* - najradije izabrali. *SM-ECR-R* je revidirana verzija upitnika ECR (Experiences in Close Relationships). Ajtemi ECR upitnika (Brennan, Clark i Shaver, 1998) su dobijeni faktorskom analizom mjera partnerske afektivne vezanosti odraslih koje su zasnovane na samoizvještaju. Upitnik je nakon toga revidiran, tako da pored partnerske afektivne vezanosti mjeri i odnose vezanosti za bilo koju važnu osobu (Fraley, Waller i Brennan, 2000). Upitnik se sastoji od 36 ajtema. Ima dvije subskale *izbjegavanje* (nelagodnost zbog bliskosti i zavisnosti od drugih) i *anksioznost* (strah od odbacivanja i napuštanja). Pouzdanost

SM-ECR-R upitnika u ovom istraživanju za subskalu izbjegavanje iznosi $\alpha = .86$, a za subskalu anksioznost $\alpha = .89$.

Rezultati: Ispitanice nakon stresne situacije biraju fizičku toplinu, tačnije toplu hranu i aktivnosti koje vode fizičkoj toplini. Ova tendencija, biranja tople hrane i aktivnosti koje vode fizičkoj toplini, nakon stresne situacije, nije povezana sa unutrašnjim radnim modelom drugih, niti ispitanim obrascima afektivne vezanosti dobijenim prije i poslije stresne situacije. Ovo može ukazivati na to da je asocijacija između fizičke i socijalne topline zaista dio našeg filogenetskog razvoja i zbog toga, bez obzira na rana iskustva sa roditeljima i obrasce afektivnih relacija u odraslom dobu, svi smo je sposobni doživjeti na jednak način. Studija pokazuje da ispitanice u stresnoj situaciji teže i spoljašnjoj toplini koja dolazi preko određenih aktivnosti i unutrašnjoj toplini koju dobijaju preko temperature hrane koju unose u organizam, ali ne i napitaka. Napitke gotovo podjednako preferiraju i tople i hladne. Ipak, kada su dobile mogućnosti konačnog izbora između aktivnosti, hrane i napitaka, ispitanice više biraju aktivnosti. To nam pokazuje da nakon stresne situacije ispitanice ipak više teže spoljašnjoj toplini, uzimajući u obzir podatke da najveći broj ispitanica bira aktivnosti koje vode fizičkoj toplini naspram aktivnosti koje vode rashlađenju. Ispitanice koje su u posljednjih 14 dana doživjele uznemirujuće iskustvo, više biraju toplu hranu i priču doživljavaju stresnijom od ispitanica koje nisu imale uznemirujućih iskustava. Iako se i ove ispitanice u konačnici većinom odlučuju za aktivnosti, za razliku od ispitanica bez uznemirujućeg iskustva, značajno češće biraju toplu hranu. To nam pokazuje da je preferencija ka unutarnoj toplini povezana sa snažnijim doživljajem stresne situacije. Ono na šta rezultati ukazuju, sa stanovišta afektivne vezanosti, jeste slabo slaganje distribucija obrazaca sa početka eksperimenta i nakon stresne situacije. Ovaj rezultat, takođe, možemo teorijski objasniti time da u situacijama kada nismo pod stresom naša procjena sopstvenog reagovanja u bliskim relacijama može biti drugačija od reakcije u stresnim situacijama ili prilikom aktiviranja sistema afektivne vezanosti.

Kritički osvrt: Ovom studijom učinjen je korak naprijed ka razumijevanju cjelokupne tematike ovih odnosa, a posebno važno mjesto u njoj zauzima aktivacija sistema afektivne vezanosti i dinamika obrazaca nakon toga. Mogući nedostatak istraživanja predstavlja ograničena mogućnost uopštavanja nalaza, jer je istraživanje provedeno samo na populaciji mladih djevojaka (studentica), kao i nepostojanje kontrolne grupe, što je dodatno ograničilo zaključke koji se tiču odnosa socijalne i fizičke topline. Dakle, osim uvođenja kontrolne grupe u istraživanje, preporučljivo je proširiti Upitnik preferencije fizičke topline dodatnim informacijama, koje bi služile detaljnijem saznavanju ispiti-

vane pojave, u uzorak uključiti druge populacije ispitanika, te varijable pol i uzrast.

Relacije afektivne vezanosti i kapaciteta za mentalizaciju kod siblinga

Jana Tanasić

Problem istraživanja: Veza između braće i/ili sestara (siblinga) je jedan od najdužih odnosa koje osoba ima tokom svog života, duži nego veza sa roditeljima, supružnicima ili sopstvenom djecom (Cicirelli, 2013; Noller, 2005; Robertson, Shepherd & Goedeke, 2012). Braća i sestre mogu da imaju ulogu surogat roditelja, prijatelja, uzora i slično (Fanos, 2014). Odnos siblinga je okarakterisan ljubavlju i toplinom, ali i rivalstvom, konfliktima i odnosima moći (Buist, Deković & Prinzie, 2013). Zbog jedinstvenih uloga, trajnosti odnosa i učestalosti interakcije, ova veza predstavlja značajan kontekst u kojem djeca razvijaju kognitivne, socijalne i emocionalne vještine (Mota & Matos, 2015; Noller, 2005). Ovo istraživanje bavi se ispitivanjem afektivne vezanosti i kapaciteta za mentalizaciju kod siblinga.

Uzorak: Uzorak je prigodan i sastoji se od 240 ispitanika, tj. 120 dijada rođenih braće i sestara. Dijade su podijeljene u dvije grupe, s obzirom na uzrasnu razliku. Jednu grupu čine sibilinzi do 5 godina razlike u rođenju, tj. sibilinzi u užem značenju, a drugu grupu sibilinzi sa 7 i više godina razlike u rođenju, tzv. funkcionalni jedinci (prema postavkama systemske porodične psihoterapije). Obje grupe su ujednačene po polu, te su formirane 4 kombinacije – mlađa sestra i starija sestra; mlađa sestra i stariji brat; mlađi brat i stariji brat, te mlađi brat i starija sestra. Svaku kombinaciju čini 15 dijada.

Korišteni instrumenti: Upitnik sociodemografskih karakteristika uključuje informacije o polu, uzrastu i redu rođenja ispitanika. U upitniku se nalaze i pitanja koja se tiču porodičnog konteksta: broj siblinga; godišta siblinga; godine oca i majke kada su dobili prvo, drugo, treće i četvrto dijete; zaposlenje i stručna sprema roditelja; subjektivna procjena finansijske situacije porodice; tip domaćinstva i značajne životne promjene). *Revidirana verzija upitnika „Iskustva u bliskim odnosima“* (Experiences in Close Relationships–Revised questionnaire; SM-ECR-R, Hanak i Dimitrijević, 2013) je modifikovana tako da mjeri odnos vezanosti za bilo koju važnu osobu. Ovaj upitnik je sastavljen od 36 stavki, koje opisuju različita osjećanja i stavove prema sebi i drugima, a na koje ispitanik odgovara koristeći sedmostepenu skalu. Polovina stavki procjenjuje dimenziju anksioznosti, a polovina dimenziju izbjegavanja.

Upitnik za procjenu kapaciteta za mentalizaciju (UM), autora Dimitrijević, Hanak, Altaras Dimitrijević i Jolić Marjanović (2017), mjeri tri aspekta mentalizacije – mentalizaciju sopstvenih stanja, mentalizaciju stanja drugih i motivaciju za mentalizaciju. Takođe, upitnik pruža i jedan globalni skor. Ispitanici procjenjuju svoje slaganje na ukupno 28 stavki, koristeći petostepenu Likertovu skalu. Skala ima dobru pouzdanost ($\alpha = .86$), a subskele dobru ili zadovoljavajuću: mentalizacija sopstvenih stanja $\alpha = .83$; mentalizacija stanja drugih $\alpha = .84$ i motivacija za mentalizaciju $\alpha = .73$ (Dimitrijević, Hanak, Altaras Dimitrijević i Jolić Marjanović, 2017).

Rezultati: U pravom sibling sistemu, za razvoj mentalizacije kod mlađe braće je značajno prisustvo starijeg siblinga. Ovaj podatak ide u prilog tezi da stariji siblizi facilitiraju sposobnost mentalizacije mlađih siblinga. U grupi pravog sibling sistema se pokazalo da nije svejedno kog je pola stariji sibling, jer razvoj mentalizacije kod mlađih siblinga više vuče starija sestra. Kada je riječ o grupi funkcionalnih jedinaca, razvoju svih aspekata mentalizacije mlađih siblinga doprinosi stariji sibling suprotnog pola. U obje grupe sibling sistema jasno je da sestre najviše utiču na razvoj mentalizacije, i to najviše u slučajevima mlađi brat i starija sestra. Najveći broj ispitanika pripada sigurnom obrascu (43%), plašljivi obrazac 26%, preokupirani 17%, a najmanje je ispitanika sa izbjegavajućim obrascem afektivne vezanosti (14%). Prilikom analize obrazaca afektivne vezanosti sa mentalizacijom, dobijen je jedan iznenađujući podatak, a to je da osobe sa sigurnim obrascem najmanje mentalizuju sopstvena stanja, a najviše plašljive osobe. Rezultati se mogu objasniti specifičnošću uzorka, ali možda i problemima koji su nastali, jer autor nije imao kontrolu nad ispitivanjem starijih siblinga.

Kritički osvrt: Prijedlog za buduće studije sibling sistema je ispitivanje većeg uzorka, kako bi se mogli donositi zaključci sa većom sigurnošću. Ograničenje predstavlja i varijabilnost uzrasta u kategoriji starijih siblinga funkcionalnih jedinaca, koji je mogao biti uzrok određenih problema prilikom analize podataka i zaključivanja. Manjak kontrole autora nad procesom ispitivanja starijih siblinga je jedan od faktora na koje bi buduća istraživanja mogla uticati. Zatim, uključivanje drugih varijabli poput iskustva i okruženja koje siblizi ne dijele, te afektivna vezanost, odnos i brižnost majke koje bi dale širu sliku o tome koliko okruženje utiče na afektivnu vezanost siblinga i da li odnos majke varira ili je isti za svu njenu djecu. Ovo bi pomoglo u tumačenju procenta podudarnosti obrazaca afektivne vezanosti kod siblinga. Bilo bi takođe interesantno ispitati odnose siblinga iz razvedenih i potpunih porodica, te odnose polubraće i polusestara, u kontekstu afektivne vezanosti i mentalizacije. Longitudinalne studije sibling veza su takođe potrebne.

Afektivna vezanost, percipirani roditeljski stilovi i strategije suočavanja sa stresom

Svjetlana Cvjetinović

Problem: Vaspitni stil roditelja podrazumijeva emocionalnu klimu na relaciji roditelj – dijete, gdje roditelji primjenjuju različite vaspitne postupke, putem kojih uspostavljaju interakciju sa djetetom (Baumbrind, 1996; Čudina-Obradović & Obradović, 2002). Od načina vaspitavanja zavisi kakav će djeca imati odnos prema sebi, ali i prema drugima. Postoje dvije osnovne funkcije suočavanja sa stresom, odnosno stresnim situacijama. *Problemima usmjereno suočavanje* odnosi se na aktivne, problemu približavajuće strategije. Cilj ove strategije je rješavanje problema i direktno smanjenje nivoa stresa. *Emocijama usmjereno suočavanje* odnosi se na pokušaj regulacije emocionalne napetosti uzrokovane stresom. To su pasivne, izbjegavajuće strategije, poput distrakcije, maštanja, socijalnog povlačenja i sl. Cilj navedene strategije je kontrola, smanjivanje ili podnošenje emocionalne napetosti izazvane stresnim situacijama (Lazarus i Folkman, 1984). Sprovedeno istraživanje imalo je za cilj da ispita odnos afektivne vezanosti, strategija suočavanja sa stresom i percipiranih vaspitnih stilova kod adolescenata.

Uzorak: U istraživanje je uključeno ukupno 200 ispitanika (100 ispitanika muškog pola, a 100 ženskog pola). Ispitanici su po uzrastu podijeljeni u dvije grupe: srednjoškolci (od 1999. do 2001. godišta; pohađaju II razred srednje škole) i studenti (od 1992. do 1998. godišta; pohađaju 2. godinu fakulteta Univerziteta u Banja Luci). Uzorak istraživanja je prigodni.

Korišteni instrumenti: *Upitnik za ispitivanje afektivne vezanosti adolescenata i odraslih UPIPAV-R* je konstruisala Nataša Hanak (2004), koja je izdvojila sedam skala koje govore o kvalitetu afektivne vezanosti: *nerazriješena porodična traumatizacija, strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativan radni model drugih, kapacitet za mentalizaciju, negativan radni model selfa, korištenje spoljašnje baze sigurnosti i slaba regulacija bijesa*. Upitnik sadrži 77 stavki, a pouzdanost dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .76$. Za mjerenje vaspitnih stilova (roditeljskog ponašanja) percipiranih od strane srednjoškolaca i studenata korišten je *Parental Bonding Instrument (PBI)* (Parker et al., 1979; prema Opsenica-Kostić, 2012). Upitnik je retrospektivan, što znači da ispitanici daju odgovore na osnovu svojih sjećanja koja se tiču ponašanja njihovih roditelja u prvih 16 godina života, posebno za majku i posebno za oca. Upitnik sadrži dvije subskale: *njega i prezaštićivanje*. Dimenzija *njega* ima dva pola - toplinu, ljubav, uključivanje, u odnosu na hladnoću i odbijanje. Dimenzija *prezaštićivanje* je takođe bipolarna dimenzija,

i odnosi se na psihološku kontrolu, nametanje, u odnosu na podsticanje autonomije kod djeteta. Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .78$. *Indikator strategija prevladavanja* (Coping Strategy Indicator – CSI; Amirkhan, 1990, Žuljević i sar., 2015) čine 33 stavke raspoređene u tri subskale: *rješavanje problema*, *traženje socijalne podrške* i *izbjegavanje*. Svaka skala obuhvata po 11 stavki. U prvom koraku ispunjavanja upitnika, potrebno je da se ispitanik prisjeti jedne konkretne stresne situacije u kojoj se našao u proteklih 6 meseci, te da je u za to predviđenom prostoru, opiše. Nakon toga, ispitanik označavanjem jedne od alternativa na trostepenoj Likertovoj skali, indikuje koliko je u prevladavanju opisanog problema koristio svaku od strategija prevladavanja. Pouzdanost skala je zadovoljavajuća i iznosi: rješavanje problema ($\alpha = .91$), traženje socijalne podrške ($\alpha = .92$) i izbjegavanje ($\alpha = .75$). Pouzdanost kompletne skale dobijene u ovom istraživanju je niska i iznosi $\alpha = .42$.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da je kod muških ispitanika zastupljenija nesigurna vezanost, dok su ženski ispitanici skloniji sigurnoj vezanosti. Ženski ispitanici više koriste strategiju rješavanja problema, a ispitanici muškog pola strategiju izbjegavanja, što se može pripisati veličini i specifičnosti uzorka, ali i logičnoj vezi sa obrascima vezanosti, gdje je kod muških ispitanika pronađena veća zastupljenost nesigurnih obrazaca, za razliku od ženskih ispitanika, koji su sigurno vezani. U istraživanju je dobijena pozitivna povezanost sigurnih obrazaca afektivne vezanosti i pomažućih, aktivnih strategija suočavanja sa stresom (strategija usmjerena na problem i traženja socijalne podrške), i pozitivna povezanost negativnih obrazaca afektivne vezanosti i pasivnih strategija suočavanja sa stresom. S obzirom na to moglo bi se objasniti korištenje strategije izbjegavanja od strane muškaraca, jer su oni uglavnom nesigurno vezani. Razlike percipiranih vaspitnih stilova s obzirom na pol su pokazale da ispitanici muškog pola roditelje doživljavaju kao toplije i pune razumijevanja, što nije u skladu sa postavljenom hipotezom, gdje se pretpostavlja da će ispitanici muškog pola roditelje percipirati kao indiferentne, sa niskom toplinom (njegom) i niskom kontrolom (prezaštićivanjem). To se može objasniti kontekstom u kojem porodica egzistira, budući da su djeca u fazi adolescencije i prilagođavanja, te je moguće da nisu u stanju da adekvatno procijene vaspitne stilove roditelja. Pronađene su i značajne razlike koje se tiču uzrasta u odnosu na dimenzije afektivne vezanosti, ali i strategija suočavanja. Kod srednjoškolaca je izraženija nesigurna afektivna vezanost, dok su kod studenata prisutnije odlike sigurne vezanosti, koje prate i aktivne strategije suočavanja sa stresom. Strategija usmjerena na rješavanje problema je u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa dimenzijama: strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, mentalizacija i korištenje

spoljašnje baze sigurnosti. Strategija traženja socijalne podrške je statistički značajno povezana sa korištenjem spoljašnje baze sigurnosti, dok korištenje strategije izbjegavanja upućuje na izraženije dimenzije: nerazriješene porodične traumatizacije, negativnog modela selfa, disregulacije bijesa, straha od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, negativnog modela drugih i mentalizacije. Ispitanici koji koriste strategiju rješavanja problema, izraženije percipiraju njegu, odnosno toplinu majke i oca, dok ispitanici koji su usmjereniji na traženje socijalne podrške izraženije percipiraju njegu i prezaštićivanje majke i njegu oca. Ispitanici sa strategijom izbjegavanja percipiraju njegu majke i njegu i prezaštićivanje oca. Interakcija pola i strategije rješavanja problema se pokazala značajnom, gdje tu strategiju u većoj mjeri koriste ispitanici ženskog pola.

Kritički osvrt: S obzirom da je pouzdanost upitnika kojim su ispitivane strategije suočavanja sa stresom ispod zadovoljavajućeg nivoa, CSI ($\alpha=.42$), u narednim istraživanjima bi bilo poželjno navedeni konstrukt ispitati pomoću drugih instrumenata. Prilikom unosa podataka, na ovom testu se mogla primijetiti razlika između dva uzrasta. Kada je trebalo opisati određeni problem, odnosno stresnu situaciju koja se desila u proteklih 6 mjeseci, veliki broj srednjoškolaca je izjavio da „nema problema“, što nije slučaj sa studentima. To se moglo dogoditi ukoliko srednjoškolci nisu u potpunosti shvatili izrečeno uputstvo ili iz razloga što navedeni instrument nije sasvim adekvatan za mlađe adolescente. Kao ograničenje istraživanja, može se navesti i nedovoljno prostora za interpretaciju rezultata koji se tiču vaspitnih stilova roditelja procijenjenih od strane adolescenata. Za procjenu određenog vaspitnog stila bilo je potrebno uključiti i dimenziju topline i dimenziju kontrole, te ukoliko se jedna od navedenih dimenzija nije pokazala statistički značajnom, nije bilo moguće reći o kojem vaspitnom stilu je riječ. Takođe, iako su istraživanja pokazala da je bitnija procjena vaspitnih stilova od strane djece, autor smatra da bi u budućim istraživanjima bilo zanimljivo pored procjene adolescenata, uključiti i samoprocjenu roditelja, te izvršiti poređenje dobijenih rezultata, kako bi se sagledala cjelokupna slika u porodici. Navedenu temu bilo bi zanimljivo ispitati na uzorku u kojem je veća razlika između dva uzrasta, kako bi razlike u ispitivanim konstruktima više došle do izražaja, kao i različite medijatore (vrijeme provedeno sa roditeljima, uticaj vršnjaka, škole, partnera).

Afektivna vezanost, stilovi roditeljstva i kapacitet za mentalizaciju kao prediktori agresivnosti adolescenata

Snjažana Ivanović.

Problem istraživanja: Autori (Taubner & Curth, 2013; Taubner, White, Zimmermann, Fonagy, & Nolte, 2013) smatraju da kapacitet za mentalizaciju može biti jedan od zaštitnih faktora u slučaju razvijanja agresivnog ponašanja, s obzirom na to da su osobe sa većim kapacitetom za mentalizaciju svjesnije mentalnih stanja drugih i njihovog ponašanja, te samim tim imaju i više razumijevanja za njih. Emocionalna toplina roditelja i dosljednost mogu predstavljati zaštitne faktore kada je u pitanju ispoljavanje agresivnosti, te da djeca koja dolaze iz ovakvih porodica manje izražavaju agresivnost i nasilno ponašanje. Ovakve rezultate autori objašnjavaju tim da ova djeca imaju adekvatnu podršku i prihvatanje u porodici, te nemaju potrebu za agresivnim ponašanjem (Dobrić, 2016; Marković, 2014; Šajinović, 2013). Problem ovog istraživanja bavi se relacijama afektivne vezanosti, percipiranih stilova roditeljstva (doživljena ponašanja oca i majke), kapaciteta za mentalizaciju i agresivnosti kod adolescenata.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo ukupno 355 ispitanika, od toga njih 173 su učenici IX razreda Osnovne škole, dok su preostalih 182 učenici IV razreda Srednje škole. Muških ispitanika je bilo ukupno 174, a ženskih ispitanika 181. Uzorak je bio prigodan.

Korišteni instrumenti: Prvi mjerni instrument je *Upitnik o agresivnosti* (Buss & Perry, 1992). Upitnik se sastoji od 29 tvrdnji i mjeri četiri dimenzije – *fizičku agresivnost, verbalnu agresivnost, ljutnju i hostilnost*. Pouzdanost ukupne skale, mjerene u ranijim istraživanjima, je zadovoljavajuća $\alpha = .89$, dok je pouzdanost za pojedine skale sljedeća: fizička agresivnost $\alpha = .85$, verbalna agresivnost $\alpha = .72$, ljutnja $\alpha = .83$ i hostilnost $\alpha = .77$ (Buss & Perry, 1992). Drugi instrument je *SM-ECR-r* (Hanak i Dimitrijević, 2013). Radi se o skali samoprocjene od 36 tvrdnji, kojom se može ustanoviti rezultat ispitanika na dvije dimenzije: *anksioznost oko gubitka bliskosti* (strah od odbijanja ili napuštanja) i *izbjegavanje bliskosti* (doživljaj neugode zbog bliskosti i ovisnosti o drugima). U istraživanju Hanak i Dimitrijević (2013) je dobijena zadovoljavajuća pouzdanost subskala, i to $\alpha = .89$ za dimenziju *izbjegavanje* i $\alpha = .90$ za dimenziju *anksioznost*. Treći instrument je *PBI* (Parental Bonding Instrument, Parker, Tupling & Brown, 1979). Skalom se mjere dvije dimenzije percipiranog stila roditeljstva od strane njihove djece. Jedna dimenzija je *njeđa*, koja je bipolarana i na čijem se jednom kraju nalazi toplota, privrženost, uključenost, dok se na drugom polu nalazi hladnoća, neuključenost, odbijanje. Druga dimenzija je *prezaštićivanje*, koja

je takođe bipolarna, na jednom polu se nalazi psihološka kontrola, nametanje, dok se na drugom polu nalazi podsticanje autonomije i samopouzdanja (Opsenica-Kostić & Stefanović-Stanojević, 2010). Upitnik se sastoji od 25 tvrdnji, 12 tvrdnji se odnosi na dimenziju njega, dok se 13 tvrdnji odnosi na dimenziju prezaštićenost. U ranijim istraživanjima je dobijena zadovoljavajuća pouzdanost skale kako za majku ($\alpha = .87$), tako i za oca ($\alpha = .89$) (Kapči & Küçüker, 2006). Četvrti instrument je *UM skala* (Hanak i Dimitrijević, 2013). Ova skala predstavlja procjenu mentalizacije. Skalom se mjere tri dimenzije kapaciteta za mentalizaciju – *mentalizacija sopstvenih stanja*, *mentalizacija stanja drugih* i *motivacija za mentalizaciju*. Skala se sastoji od 28 tvrdnji, a rezultati daju skor za pomenute tri dimenzije, kao i jedan ukupan skor (Banjac, Altaras Dimitrijević i Dimitrijević, 2013). Ranija istraživanja su dobila zadovoljavajuću pouzdanost ukupne skale ($\alpha = .79$), kao i za pojedine subskale: mentalizacija sebe $\alpha = .71$, mentalizacija drugih $\alpha = .74$ i motivacija $\alpha = .62$ (Banjac i sar., 2013).

Rezultati: Istraživanjem je utvrđeno da je negativan unutrašnji radni model sebe povezan sa ispoljavanjem agresivnosti, naročito kada su u pitanju stariji adolescenti koji se nalaze u periodu kada se okreću ka vršnjacima i pokušavaju da ostvare što veću samostalnost. Prezaštićivanje od strane roditelja je takođe povezano sa povećanim ispoljavanjem agresivnosti, dok njegujući roditelji mogu predstavljati zaštitni faktor, pogotovo kod mlađih adolescenata kojima je podrška od roditelja još uvijek važna da bi se osjećali sigurno i prihvaćeno. Adolescenti koji svoje očeve percipiraju kao prezaštićujuće su spremniji da ispolje veći stepen ljutnje i hostilnosti. Odnos kapaciteta za mentalizaciju i agresivnost je ostao prilično nejasan u ovom istraživanju, ukoliko se uzmu u obzir nalazi prethodnih istraživanja. Kod mlađih adolescenata je karakteristično da se bave uglavnom mentalnim stanjima sebe, jer je to i period kada postaju sposobni za te procese, a razumijevanje sebe im omogućava da ispoljavaju manje fizičke agresivnosti, dok se kod starijih adolescenata motivacija za mentalizacijom javlja kao značajan faktor koji doprinosi nižem stepenu ispoljavanja agresivnosti. Ipak, nezavisno od uzrasta, adolescenti koji su skloniji da se bave mentalnim stanjima drugih su i skloniji ispoljavanju verbalne agresivnosti, oblika agresivnosti koji je manje primitivan i manje sankcionisan.

Kritički osvrt: Doprinos ovog istraživanja ogleda se u razumijevanju agresivnosti adolescenata u zavisnosti od afektivne vezanosti, stilova roditeljstva i kapaciteta za mentalizaciju, kao i dinamike razlika koje se javljaju na određenom uzrastu adolescenata. U narednim istraživanjima bi se osim uzrasta mogle u obzir uzeti i druge sociodemografske karakteristike (mjesto iz kojeg dolaze, obrazovni nivo roditelja, materijalna situacija, SOPUS) koje bi mogle biti od značaja u cilju razumije-

vanja agresivnosti adolescenata. Takođe, bilo bi zanimljivo vidjeti kvalitet povezanosti između drugih skupina adolescenata, gdje bi se variralo uzrastom adolescenata u cilju boljeg razumijevanja agresivnosti koja se javlja na pojedinim uzrastima. Relacije mentalizacije drugih i izraženije verbalne agresivnosti bilo bi dobro provjeriti novim istraživanjima.

Relacije partnerske afektivne vezanosti, osobina ličnosti i zadovoljstva u partnerskom odnosu

Vladana Todić

Problem istraživanja: Period kada mladi ljudi nalaze stalnog partnera i imaju u vidu zasnivanje sopstvene porodice (od 19 do 35 godina) se, prema Eriksonu, naziva intimnost nasuprot izdvojenosti i to je prva faza u periodu odraslog doba (Werner & Willis, 2001), te će se ovo istraživanje, za razliku od prethodnih, odnositi na pojedince tog uzrasta. Osnovni problem istraživanja je ispitati da li su i u kojoj mjeri dimenzije partnerske afektivne vezanosti i osobine ličnosti (ekstraverzija, neuroticizam, savjesnost, prijatnost i otvorenost ka iskustvu) prediktori zadovoljstva u partnerskom odnosu. U ovom istraživanju se posmatra dvostruka priroda partnerske afektivne vezanosti, izražene kroz dimenzije partnerske afektivne vezanosti i kroz obrasce partnerske afektivne vezanosti. Dio problema predstavlja pitanje razlika u zadovoljstvu partnerskim odnosom kod osoba koje pripadaju različitim obrascima partnerske afektivne vezanosti.

Uzorak: U ovom istraživanju učestvovalo je ukupno 302 ispitanika sa područja Bosne i Hercegovine. Prosječna starost ispitanika iznosila je 24 godine ($M=24.54$, $SD=3.43$). Prosječna dužina veze je iznosila 38 mjeseci ($M=38.41$, $SD=28.51$).

Korišteni instrumenti: Korišten je upitnik o sociodemografskim varijablama, koji se sastoji od pitanja koja se odnose na: pol, uzrast i dužinu partnerske veze. *Skala za procjenu kvaliteta odnosa* (RAS; Hendrick, 1988) je skala globalnog zadovoljstva u vezi koja se sastoji od sedam stavki. Veći rezultat ukazuje na veće zadovoljstvo ili veći kvalitet partnerske veze. U prvim primjenama skala je pokazala zadovoljavajuću pouzdanost ($\alpha = .86$), a ajtemi su bili u prosječnoj međusobnoj korelaciji od $\alpha = .49$ (Hendrick, 1988). Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .25$, što je izuzetno loša pouzdanost. *BFI- Inventar Velikih pet* (John, Donahue & Kentle, 1991) se sastoji od 44 tvrdnje. Konstruisan je kako bi se omogućila efikasna i fleksibilna procjena pet osobina ličnosti. Time se obezbjeđuje jednostavnost i izbjegavaju dvo-

smislena i višestruka značenja i socijalna poželjnost odgovora (John & Srivastava, 1999). Ispitanici se izjašnjavaju na skali od 1 (u potpunosti ne) do 5 (u potpunosti da). Upitnik je pokazao dobru unutrašnju konzistentnost na nekliničkom uzorku (ekstraverzija $\alpha = .80$; prijatnost $\alpha = .69$; savjesnost $\alpha = .80$; neuroticizam $\alpha = .81$; otvorenost $\alpha = .82$). Isti rezultati su dobijeni i na kliničkom uzorku, osim za dimenziju prijatnost (ekstraverzija $\alpha = .80$, prijatnost $\alpha = .47$; savjesnost $\alpha = .78$; ; neuroticizam $\alpha = .87$; otvorenost $\alpha = .86$) (Rokvić i Jovanović, 2018). Pouzdanost inventara dobijena u ovom istraživanju je $\alpha = .74$. Srpska verzija modifikovane i revidirane skale bliskih odnosa SM-ECR-R (Hanak i Dimitrijević, 2013) je korištena za mjerenje afektivne vezanosti u bliskim odnosima, a u ovom istraživanju će biti prilagođen partnerskim odnosima. Sadrži 18 ajtema koji se odnose na anksioznost oko gubitka bliskosti (operacionalizuje unutrašnji radni model sebe) i 18 ajtema koji se odnose na izbjegavanje bliskosti (operacionalizuje unutrašnji radni model drugih). Na osnovu ovih dimenzija određuju se obrasci partnerske afektivne vezanosti. Srpska verzija skale ECR-R se pokazala kao validna i pouzdana u istraživanjima ($\alpha = .89$ za subskalu izbjegavanje bliskosti; $\alpha = .90$ za subskalu anksioznost oko gubitka bliskosti) (Hanak & Dimitrijević, 2013). Pouzdanost skale dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .89$.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da su osobe koje imaju niže skorove na dimenzijama izbjegavanja bliskosti i anksioznosti oko gubitka bliskosti zadovoljnije u partnerskom odnosu. Između osobina ličnosti i zadovoljstva partnerskom vezom nije dobijena povezanost što ne odgovara rezultatima drugih istraživanja. Višestrukom regresionom analizom je pokazano da su dimenzije partnerske afektivne vezanosti (izbjegavanje bliskosti i anksioznost oko gubitka bliskosti) i pet osobina ličnosti (ekstraverzija, prijatnost, savjesnost, neuroticizam i otvorenost ka iskustvu) značajni prediktori zadovoljstva partnerskim odnosom. Međutim, crte ličnosti malo doprinose zadovoljstvu partnerskim odnosom. Dimenzije partnerske afektivne vezanosti, izbjegavanje bliskosti i anksioznost oko gubitka bliskosti su obrnuto srazmjerni prediktori zadovoljstva partnerskim odnosom, kao i osobina ličnosti neuroticizam. Izraženije zadovoljstvo partnerskim odnosom imaju osobe koje imaju pozitivniji unutrašnji radni model sebe i drugih i manje izražen neuroticizam. Takođe, rezultati su pokazali da ne postoji značajna razlika između obrazaca partnerske afektivne vezanosti na izraženosti crte ekstraverzije, dok se na svim drugima registruju. Osobe koje pripadaju sigurnom obrascu partnerske afektivne vezanosti su prijatnije, savjesnije, otvorenije ka iskustvu i manje neurotične. Utvrđeno je i da se ispitanici sa različitim obrascima partnerske afektivne vezanosti značajno razlikuju u odnosu na to kako procjenjuju zadovoljstvo svojim partnerskim odnosom. Osobe, koje pripadaju sigurnom i preokupiranom

obrascu partnerske afektivne vezanosti, su zadovoljnije partnerskim odnosom nego osobe koje pripadaju odbacujućem i plašljivom obrascu partnerske afektivne vezanosti. Preokupirano vezane osobe su zadovoljnije u partnerskim vezama u poređenju sa plašljivo vezanima, koji iskazuju najniže zadovoljstvo partnerskom relacijom.

Kritički osvrt: Istraživanje se zasniva na samoprocjeni, te bi u budućim istraživanjima bilo zanimljivo uključiti i procjenu partnera od strane ispitanika, kako bismo mogli dobiti širu sliku partnerskog odnosa. Upitnik kojim je ispitivano zadovoljstvo partnerskim odnosom ima pouzdanost ispod zadovoljavajućeg nivoa, RAS ($\alpha = .25$), te bi bilo poželjno u budućim istraživanjima ovaj konstrukt ispitati pomoću drugih instrumenata. Kada su u pitanju crte ličnosti, nalazi pokazuju da prilično malo doprinose doživljenom zadovoljstvu u partnerskom odnosu, kao što su i u slabim vezama sa dimenzijama afektivne vezanosti, što bi svakako trebalo provjeriti budućim istraživanjima.

Relacije afektivne vezanosti, depresivnosti, anksioznosti i stresa roditelja djece oboljele od malignih bolesti

Aleksandra Vojvodić

Problem istraživanja: Teorija afektivne vezanosti pretpostavlja da je sigurna afektivna vezanost prednost u suočavanju sa različitim stresnim i traumatskim iskustvima. Polazeći od ove postavke formirana je osnovna pretpostavka da se sigurno vezani roditelji lakše suočavaju sa dijagnozom bolesti njihovog djeteta i da se to manifestuje kroz, u prosjeku, nižu depresivnost, anksioznost i stres, u odnosu na nesigurno vezane roditelje. Istraživanje se bavi utvrđivanjem u kojoj su mjeri afektivna vezanost roditelja i dimenzije afektivne vezanosti povezane sa nivoom depresivnosti, anksioznosti i stresa u suočavanju i prilagođavanju roditelja na djetetovu bolest.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo stotinu roditelja djece oboljele od malignih bolesti. Nastojalo se da jednako učestvuju oba roditelja, te da broj roditelja čija se djeca trenutno liječe i roditelji čija djeca su završila bolničko liječenje bude približno jednak. U grupi roditelja čija se djeca trenutno liječe učestvovalo je 32 majke i 18 očeva, a u grupi roditelja čija djeca su u fazi održavanja učestvovalo je 35 majki i 15 očeva.

Korišteni instrumenti: Instrument korišten u israživanju je *SM-ECR-R* upitnik (Hanak i Dimitrijević, 2013) koji sadrži 36 tvrdnji koje opisuju različita osjećanja, stavove prema drugim ljudima i sebi i dvije dimenzije: anksioznost oko gubitnika bliskih relacija i izbjegavanje bliskosti.

Ukrštanjem dimenzija afektivne vezanosti izdvajaju se četiri obrasca afektivne vezanosti: sigurni, preokupirani, izbjegavajući i bojažljivi. U istraživanju Hanak i Dimitrijević (2013) je dobijena dobra pouzdanost subskala, i to $\alpha = .89$ za dimenziju izbjegavanje i $\alpha = .90$ za dimenziju anksioznost. Drugi instrument je *Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa* (DASS- 21 – Depression, Anxiety, Stress Scale; Lovibond & Lovibond, 1995) kojom su se procjenjivala tri negativna emocionalna stanja, odnosno nivo depresivnosti, anksioznosti i stresa (sedam stavki za svaku kategoriju). Skala se sastoji od 21 ajtema, koji su formulisani u obliku tvrdnji, a odnose se na subjektivnu procjenu osjećanja i ponašanja u proteklih sedam dana. Skala obuhvata tri subskale: skala za depresiju, skala anksioznosti i skala za mjerenje stresa. Gotovo sva istraživanja pokazuju da DASS skale imaju adekvatnu pouzdanost, sa internom konzistentnošću koja se najčešće kreće u rasponu od $\alpha = .80$ do $\alpha = .95$. (Lovibond i Lovibond, 1995). U istraživanju na hrvatskom uzorku koje je proveo Kavelj (2013), DASS-21 se pokazao kao instrument koji ima visoku unutrašnju pouzdanost. Treći instrument je *Upitnik kreiran za potrebe istraživanja*. Sastojao se od dva dijela, u prvom dijelu se nalaze pitanja o sociodemografskom statusu roditelja i porodičnoj strukturi. Drugi dio upitnika odnosi se na psihološke aspekte roditelja i njihove reakcije na dijagnozu, doživljeni sistem podrške, te viđenje oboljelog djeteta iz ugla roditelja.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da je sigurni obrazac vezanosti najučestaliji kod ispitanika, izbjegavajući obrazac je registrovan kod manjeg broja ispitanika, dok su preokupirani i bojažljivi obrasci prisutni kod izuzetno malog broja ispitanika, njih pet. Sigurno vezani roditelji uspješnije se suočavaju sa dijagnozom bolesti njihovog djeteta i to se manifestuje kroz, u prosjeku, nižu depresivnost, anksioznost i stres, u odnosu na nesigurno vezane roditelje. Nesigurno vezane osobe manje su sposobne da regulišu svoju uznemirenost i da efikasno koriste socijalnu ili profesionalnu podršku. Nisu registrovane statistički značajne razlike u izraženosti dimenzija DASS skale i afektivne vezanosti ispitanika u odnosu na fazu liječenja djece. Ipak, može se primijetiti blaga tendencija da roditelji djece koja su trenutno u fazi liječenja imaju u prosjeku nešto više vrijednosti dimenzija i ukupnog skora DASS skale. Kvalitativni dio istraživanja pokazao je da sigurno i nesigurno vezani roditelji na isti način doživljavaju saopštavanje dijagnoze opisujući šok i strah, ali sve ostale situacije su proživljavali drugačije. Nesigurno vezani roditelji su kao sistem podrške navodili ljekare, prijatelje i vjeru u Boga, nisu imali adekvatne strategije nošenja sa stresom, prilikom odlaska na tretmane više su se bavili svojim emocionalnim doživljajima, nego što su pripremali djecu za terapiju, teško su se nosili sa fizičkim promjenama djece tokom liječenja, jer su ih doživljavali kao nemoćnu

i slabu da se izbore sa bolešću, a budućnost djece su procjenjivali kao neizvjesnu i željeli su da djeca u potpunosti zaborave da su bila bolesna. U fazi održavanja izvještavali su da su vremenom razvili anksioznost i depresivna raspoloženja. Teško su se vraćali na posao, javljala se pojačana kontrola nad djecom, zabrane, ograničenja, čak i kada su djeca bila u mogućnosti da nastave živjeti kao i prije bolesti. S druge strane, sigurno vezani roditelji kao najveću podršku navodili su bračnog partnera i najjužu porodicu (roditelje). Nakon doživljenog šoka bili su u stanju da se usmjere na dijete, imali su bolje strategije suočavanja sa stresnim situacijama, ali i sa svojim emocijama, bolje su pripremali dijete za medicinske procedure i terapije, bez poteškoća su javno pričali o svom iskustvu, inicirali su javljanja, posjete i imali želju da pomognu nekoj sljedećoj porodici. Brže su se vraćali starom načinu života i svakodnevnim obavezama, ne poričući šta su doživjeli. Takođe, željeli su i da djeca u budućnosti postanu uspješna i nezavisna, da budu svjesni šta su preživjeli i da se uključe u udruženja koja se bave djecom sa malignim oboljenjima, te da budu pozitivan primjer nekom sljedećem djetetu koje se suočava sa ovom bolešću.

Kritički osvrt: Specifičnost ovog rada jeste što na našim prostorima nema mnogo istraživanja sprovedenih u oblasti psihoonkologije, pa se dobijeni podaci mogu iskoristiti za kreiranje programa podrške roditeljima djece oboljele od malignih bolesti. Osim roditeljskih doživljaja bolesti njihove djece, bilo bi korisno ispitati doživljaje djece i adolescenata koji lično prolaze kroz terapijski proces, njihove zaštitne faktore, strategije suočavanja i prevazilaženja stresnih trenutaka tokom i nakon liječenja. Takođe, ispitati šta u većoj mjeri objašnjava stres kod roditelja. Da li su to crte ličnosti osobe ili kontekstualni momenat u vidu dešavanja više različitih životnih događaja koji se pojavljuju uz pojavu bolesti djeteta. Bilo bi korisno ispitati rezilijentnost kod roditelja oboljele djece jer ona predstavlja kapacitet za uspješnu adaptaciju u teškim ili prijetećim okolnostima, kada postoji ozbiljna prijetnja od negativnog ishoda.

Povezanost afektivne vezanosti prema roditeljima i vaspitnih stilova roditelja sa afektivnom vezanošću prema Bogu¹⁷

Sladana Duper

Problem istraživanja: Istraživači koji su se bavili psihologijom religije pretpostavili su da bi se način na koji porodica utiče na religioznost svojih članova mogao objasniti i primjenom postavki teorije afektivnog vezivanja (Kantar, Hadžić & Dušanić, 2020). Bog se psihološki doživljava kao roditeljska figura. Pojedina istraživanja ukazuju na to da je predstava Boga bliža predstavi majke, dok druga istraživanja pokazuju da je bliža predstavi oca, pa se zaključuje da predstava Boga kombinuje elemente oba stereotipa i da predstavlja uzdignutu figuru afektivne vezanosti (Kirkpatrick, 1999). Odnos sa Bogom je moguće posmatrati kao odnos afektivne vezanosti, ukoliko se zadovoljavaju četiri uslova koja su neophodna da bi se neka relacija odredila kao afektivna vezanost, a to su očuvanje blizine, sigurno utočište, sigurna baza i protest prilikom odvajanja (Granqvist, 2002). Kriterijum *očuvanja blizine* vidljiv je u odnosu na vjernikovu relaciju sa Bogom, koji je sveprisutan (Hadžić-Krnetić, 2010). Ovo istraživanje ispituje povezanost odnosa između afektivne vezanosti prema roditeljima i vaspitnih stilova roditelja sa afektivnom vezanošću prema Bogu.

Uzorak: Uzorak je prigodni i uključivao je ukupno 231 ispitanika (50.2% muškog pola i 49.8% ženskog pola). Godine starosti ispitanika se kreću u rasponu od 16 do 30 godina, a prosječna starost iznosila je 23 godine ($AS=23.48$, $SD=3.21$). Uzorak ovog istraživanja činili su ispitanici sa područja Bosne i Hercegovine.

Korišteni instrumenti: Upitnik o osnovnim podacima sastoji se od pitanja koja se odnose na pol, starost, vjeroispovijest, religioznost ispitanika i porodičnu religioznost. *Upitnik za procjenjivanje porodične afektivne vezanosti PAVb* (Brenan et al., 1995) sadrži 18 ajtema koji se odnose na osjećanja u porodičnom odnosu. Ovaj upitnik je prilagođen potrebi istraživanja tako što su ajtemi biti formulisani isključivo prema roditeljima, a ne cijeloj porodici. Podaci daju informacije o karakteristikama afektivne vezanosti preko dvije dimenzije, anksioznosti oko gubitka bliskosti i izbjegavanja bliskosti. U ovom istraživanju pouzdanost instrumenta iznosi $\alpha = .80$. *EMBU skala vaspitnih stilova* (Perris et al., 1980) namijenjen je procjeni vaspitnih stilova roditelja od strane njihove djece. Upitnik sadrži 64 ajtema podijeljenih na četiri subskele koje mjere različite vaspitne stilove roditelja: *prezaštićavanje, odbacivanje,*

¹⁷ Rad je u procesu objavljivanja: Hadžić, A., Duper, S. (2022). Povezanost afektivne vezanosti prema roditeljima i afektivne vezanosti prema Bogu. (rad u štampi, prihvaćen za objavljivanje). U: V. Topalović i D. Petrović (Ur.) *Perspektive primjenjene teologije u savremenom dobu*. Zbornik radova. Pravoslavni bogoslovski fakultet "Sveti Vasilije Ostroški", Foča.

emocionalna toplina i favorizovanje djeteta. Skala ima odvojene forme za oba roditelja, a za potrebe ovog istraživanja korištena je procjena vaspitnih stilova od strane ispitanika za oba roditelja zajedno. Koeficijent pouzdanosti unutrašnje konzistencije (Cronbach's Alpha) kreće se od .77 do .93 (Ćirović & Rangelov, 2014). U ovom istraživanju pouzdanost instrumenta iznosi $\alpha = .85$. *Inventar afektivne vezanosti prema Bogu* (The Attachment to God Inventory AGI, Beck & McDonald, 2004) namijenjen je za procjenu dimenzija afektivne vezanosti prema Bogu, odnosno kako ispitanici generalno doživljavaju svoj odnos sa Bogom. Ovaj je preveden za potrebe ovog istraživanja uz korištenje tehnike „duplo-slijepo“. Upitnik sadrži ukupno 28 tvrdnji koji se procjenjuju na skali Likertovog tipa (od 1 – ne slažem se do 7 – potpuno se slažem). Jedna polovina tvrdnji odnosi se na dimenziju anksioznosti oko gubitka bliskosti u odnosu na Boga (neparni ajtemi), a druga na dimenziju izbjegavanja bliskosti u odnosu na Boga (parni ajtemi). U ovom istraživanju pouzdanost instrumenta iznosi $\alpha = .69$. Pored dimenzija, izračunati su i obrasci afektivne vezanosti prema Bogu na osnovu granične vrijednosti od 4 i tako su formirana četiti obrasca: sigurni, preokupirani, izbjegavajući i dezorganizovani. Isti princip je primijenjen i za izdvajanje obrazaca afektivne vezanosti prema roditeljima.

Rezultati: Dobijeni rezultati ukazuju na to da izbjegavanje bliskosti prema roditeljima predstavlja prediktor izbjegavanja bliskosti u odnosu na Boga, a anksioznost oko gubitka bliskosti prema roditeljima je prediktor anksioznosti oko gubitka bliskosti u odnosu na Boga. Hipoteza o negativnoj povezanosti emocionalne topline kao vaspitnog stila sa dimenzijama afektivne vezanosti prema Bogu nije potvrđena, ali se djelimično potvrđuje hipoteza o pozitivnoj povezanosti dimenzije odbacivanje kao vaspitnog stila sa dimenzijama afektivne vezanosti prema Bogu, i to povezanost sa dimenzijom anksioznost oko gubitka bliskosti u odnosu na Boga. Rezultati pokazuju da obje dimenzije afektivne vezanosti prema roditeljima predstavljaju značajan prediktor odbacivanja kao vaspitnog stila, odnosno anksioznost oko gubitka bliskosti prema roditeljima prediktor prezaštićavanja i favorizovanja kao vaspitnog stila, a izbjegavanje bliskosti prema roditeljima obrnuto srazmjeran prediktor emocionalne topline kao vaspitnog stila. Istraživanje je obuhvatalo ispitanike koji u najvećoj mjeri pripadaju sigurnom obrascu afektivne vezanosti, zatim izbjegavajućem, preokupiranom i mali broj dezorganizovanom. Ispitanici koji su izbjegavajuće vezani za Boga znatno češće ispoljavaju sigurnu vezanost prema roditeljima i u nešto manjoj mjeri izbjegavajuću vezanost prema roditeljima, a ispitanici koji su sigurno vezani prema Bogu u najvećoj mjeri su sigurno vezani prema roditeljima. Ispitanici koji imaju različit obrazac afektivne vezanosti prema roditeljima se značajno razlikuju prema dimenziji

anksioznosti oko gubitka bliskosti u odnosu na Boga. Značajne razlike se primjećuju kod ispitanika koji pripadaju sigurnom obrascu afektivne vezanosti prema roditeljima i čija je anksioznost oko gubitka bliskosti prema Bogu niže izražena, u odnosu na ostala tri nesigurna obrasca gdje je anksioznost oko gubitka bliskosti u odnosu na Boga više izražena. Ispitanici sa različitim obrascima afektivne vezanosti prema Bogu se razlikuju na dimenziji anksioznosti oko gubitka bliskosti prema roditeljima i to oni koji pripadaju izbjegavajućem obrascu afektivne vezanosti prema Bogu, čija je anksioznost oko gubitka bliskosti prema roditeljima najniže izražena, u odnosu na preokupirani i dezorganizovani obrazac afektivne vezanosti prema Bogu čija je anksioznost više izražena. Razlike se mogu povezati sa negativnijim URM sebe koji se uspostavlja prema roditeljima i Bogu. Rezultati potkrepljuju korespondentni model religioznosti.

Kritički osvrt: Dobra strana ovog istraživanja jeste to što se po prvi put na našim prostorima ispituje konstrukt afektivne vezanosti prema Bogu u vidu upitničke strukture, čime je obuhvaćen veći broj ispitanika, u odnosu na istraživanja koja su koristila kao instrument intervju za ispitivanje afektivne vezanosti prema Bogu. Ovakvi rezultati dobijeni su s obzirom na specifičnost uzorka koji je obuhvatio samo ispitanike adolescentnog i mladog odraslog doba. Za još kvalitetnije rezultate bilo bi potrebno uključiti kao ispitanike u istraživanje i roditelje ispitanika. Takođe, u budućim istraživanjima potrebno bi bilo uključiti znatno veći broj ispitanika kako bi distribucija obrazaca afektivne vezanosti bila sa dovoljnim brojem ispitanika u svim kategorijama.

Afektivna vezanost i kvalitet partnerskih odnosa

Mirela Skopljak

Problem istraživanja: Istraživanja pokazuju da osobe sa visokom osjetljivošću na odbacivanje doživljavaju viši nivo ljubomore, a takođe imaju veću sklonost agresiji, u odnosu na osobe s niskom osjetljivošću na odbacivanje (Murphy & Russell, 2016). Nesigurno vezani pojedinci skloniji su izlivima ljubomore u odnosu na sigurno vezane pojedince (Wegner et al., 2018), a osobe koje postižu visoke rezultate na dimenziji anksioznosti (negativniji URM sebe) pokazuju i veoma visoke nivoe ljubomore (Kaylyn, 2017). Kognitivna i bihevioralna ljubomora negativno su povezane sa zadovoljstvom u vezi (Parčina, 2019). Karakteristike afektivne vezanosti mogu uticati na odabir partnera, način na koji se osoba odnosi prema partneru i ponašanja koja pokazuje tokom odnosa. Problem istraživanja ispituje povezanost karakteristika afektivne

vezanosti sa zadovoljstvom vezom, ljubomorom i nasiljem u partnerskim vezama, te mogućnost predviđanja nasilja na osnovu dimenzija afektivne vezanosti, ljubomore i zadovoljstva u partnerskim vezama.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo ukupno 439 ispitanika sa teritorije Bosne i Hercegovne. Uslov je bio da su u partnerskom odnosu preko 6 mjeseci. Najveći broj ispitanika ima od 18 do 29 godina, odnosno 51, 48% ispitanika se nalazi u ovom uzrasnom rasponu, dok najmanji broj ispitanika ima preko 60 godina, odnosno njih 3, 19%.

Korišteni instrumenti: Za mjerenje ljubomore je korištena *Multidimenzionalna skala ljubomore* (Pfeiffer i Wong, 1989) koja je namijenjena za mjerenje tri komponente ljubomore: *emocionalne, kognitivne i bihevioralne*. Originalno sadrži 24 ajtema, a u ovom istraživanju korištena je skraćena verzija koja se sastoji od 17 tvrdnji. Unutrašnja pouzdanost dobijena u ovom istraživanju za svaku od dimenzija ljubomore iznosi: kognitivna ($\alpha = .80$), emocionalna ljubomora ($\alpha = .94$) te za bihevioralnu ljubomoru ($\alpha = .79$). Za procjenu nasilja u partnerskim vezama korištena je modifikovana verzija upitnika *Upitnik o oblicima nasilja u partnerskim vezama mladih* (Mišćević, 2016). Upitnik je originalno sadržavao 18 stavki, ali eliminisano ih je 7 jer su narušavale pouzdanost upitnika. Upitnik ispituje oblike i učestalost nasilja u partnerskim vezama. Stavke upitnika su preformulisane tako da se odnose na iskustvo u trenutnoj vezi. Pouzdanost upitnika iznosi $\alpha = .85$. Za procjenu afektivne vezanosti prema partneru korišten je *Upitnik za procjenu partnerske afektivne vezanosti* (PAVa, Stefanović Stanojević, 2011). Upitnik se sastoji od 18 tvrdnji koje se odnose na osjećanja u partnerskim odnosima, koja mjere dvije dimenzije afektivne vezanosti - anksioznost oko gubitka bliskosti i izbjegavanje bliskosti. Pouzdanost dobijena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .84$ za izbjegavanje i $\alpha = .66$ za anksioznost. Kada je riječ o zadovoljstvu trenutnom partnerskom vezom ispitanici su odgovarali na pitanje „Koliko ste zadovoljni trenutnom partnerskom vezom? Viši skorovi ukazuju na veće zadovoljstvo partnerskim vezama.

Rezultati: Dobijeni rezultati pokazuju da sigurno vezani ispitanici pokazuju više zadovoljstvo svojom partnerskom vezom u odnosu na nesigurno vezane. Ispitanici sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti, izvještavaju o izraženijoj ljubomori, za sve tri mjerene vrste ljubomore, i postojanju nasilja u vezi u odnosu na ispitanike sa sigurnim obrascem afektivne vezanosti. Na osnovu dimenzija afektivne vezanosti (anksioznost i izbjegavanje), stepena ljubomore i samoprocijenjenog zadovoljstva vezom moguće je predvidjeti nasilje u partnerskim odnosima. Pozitivan i statistički značajan prediktor nasilja u partnerskom odnosu je anksioznost oko gubitka bliskosti, što pokazuje da je negativniji URM selfa povezan sa višim nivoima nasilja u partnerskom odno-

su. Ljubomora je pozitivan prediktor nasilja što znači da viši skorovi na skali ljubomore predstavljaju značajne prediktore višeg nivoa nasilja u partnerskom odnosu. Zadovoljstvo partnerskim odnosom je statistički značajan, negativan prediktor nasilja što znači da viši skorovi na zadovoljstvu partnerskim odnosom predviđaju niži nivo nasilja u partnerskom odnosu. Sumirajući dobijeno vidi se da su osobe sa prisutnijim karakteristikama preokupirane i plašljive vezanosti (negativniji model sebe), sa izraženijom ljubomorom i nezadovoljnije partnerskim vezama sklonije procijeniti svoje partnerske relacije nasilnim.

Kritički osvrt: U budućim istraživanjima bi svakako bilo korisno ujednačiti ispitanike prema starosnim grupama i dužini trajanja odnosa, te prikazati razliku među starosnim grupama. Zadovoljstvo partnerskim odnosom mjereno je samo jednim pitanjem što je možda još jedan od razloga zbog kojih je dobijen visok nivo zadovoljstva partnerskim odnosom. Za buduća istraživanja predlaže se uključivanje drugih vrsta procjene zadovoljstva partnerskim odnosom. Nasilje je specifičan problem te postoji još rizičnih grupa za nasilje pored intimnog partnera. Obično su to siromaštvo, konzumiranje alkohola ili narkotika, pa se s toga predlaže i uključivanje ovih podgrupa.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

U prethodnim dijelovima monografije predstavljeno je 125 istraživanja iz oblasti afektivne vezanosti, rađenih na Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci. U njima je učestvovao 291 student. Monografija sadrži kratke prikaze 102 studentska istraživanja, 20 master teza i 3 diplomska rada. 72 studentska istraživanja rađena su iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, a 30 istraživanja iz predmeta Razvojna psihologija II.

Studentska istraživanja predstavljena su kratkom formom prikaza istraživanja, koja sadrži problem istraživanja, uzorak, korištene instrumente, dobijene rezultate i kratak kritički osvrt. Radi lakšeg snalaženja radovi su grupisani u šest cjelina.

Prvu od njih čine partnerske relacije. U okviru ove cjeline predstavljene su radovi koji provjeravaju postojanje povezanosti između partnerske afektivne vezanosti i različitih konstrukata povezanih sa partnerstvom. *Većina rezultata* ukazuje na očekivane podatke, prema kojim je sigurna afektivna vezanost povezana sa većim kvalitetom partnerskih relacija, većim zadovoljstvom istim i manjim prisustvom ljubomore i nasilja u partnerskim relacijama. Nesigurna vezanost, specifično negativniji URM sebe i izraženije karakteristike preokupirane vezanosti, povezane su sa većom agresivnošću, prisustvom nasilja u partnerskoj relaciji, ljubomore i manjim zadovoljstvom u partnerskim vezama. Zanimljive rezultate donosi i rad prema kom je preokupirana i plašljiva partnerska afektivna vezanost, prisutnija u BiH u odnosu na Veliku Britaniju.

U drugoj cjelini predstavljene su radovi koji ispituju povezanost afektivne vezanosti sa različitim konstruktima iz oblasti kliničke psihologije, psihoterapije i mentalnog zdravlja. *Većina istraživanja* ukazuje na prednost sigurne afektivne vezanosti za bolju psihosocijalnu prilagođenost, korištenje funkcionalnijih strategija suočavanja sa stresom, veće rezilijentnosti i manje sklonosti različitim vrstama rizičnog ponašanja.

Treća cjelina obuhvata istraživanja koja se bave pitanjem transgeneracijskog prenosa obrazaca afektivne vezanosti, stabilnosti obrazaca tokom vremena, kao i različitim relacijama porodične afektivne vezanosti sa socijalnom prilagođenošću i kvalitetom prijateljskih odnosa. *Istraživanja pokazuju povezanost između različitih vrsta afektivne vezanosti (porodične i partnerske, porodične i prijateljske) na različitim uzrastima kod većeg procenta ispitanika. Takođe, pokazuje da postoje i oni čija se afektivna vezanost mijenja u zavisnosti od ispitivane bliske relacije. Rezultati idu u prilog i kontinuitetu i stabilnosti obrazaca, osobito sigurne vezanosti, ali i promjenjivosti tokom života, koja je karakterističnija za nesigurne obrasce. Rezultati takođe, pokazuju prednost sigurne afektivne vezanosti za kvalitet prijateljstva, socijalnu prihvaćenost, izraženiji motiv postignuća, bolji školski uspjeh. Zanimljiv rezultat donosi podatak da su djeca koja duži vremenski period pohađaju predškolske ustanove, češće sigurno vezani.*

Četvrta cjelina obuhvata istraživanja povezanosti afektivne vezanosti i konstrukata iz psihologije ličnosti. *Više rezultata ukazuje na manje izražen konformizam, perfekcionizam, agresivnost, eksternalni lokus kontrole, odanost, kao stub moralnosti, kod sigurno vezanih, izraženiji eksternalni lokus kontrole kod preokupirano i plašljivo vezanih, manju agresivnost kod osoba sa pozitivnijim URM drugih, te izraženiju ekstraverziju, otvorenost, prijatnost kod osoba sa pozitivnijim URM drugih, izraženiji neuroticizam kod ispitanika sa negativnijim URM sebe i izraženije poštenje, skromnost, emocionalnost i više samopoštovanje, kod sigurno vezanih osoba.*

Peta cjelina donosi radove usmjerene na relacije afektivne vezanosti i različitih koncepata iz oblasti socijalne i organizacijske psihologije. *Rezultati istraživanja ukazuju na nižu sklonost konformiranju kod sigurno vezanih, najveći indeks SOPUS kod plašljivo vezanih, a najniži kod odbacujuće vezanih ispitanika, spremnije prihvatanje teorije zavjere kod ispitanika sa nesigurnom vezanošću sa izraženijim karakteristikama odbacujućeg obrasca, izraženiju intrinzičku religioznost kod adolescenata sa negativnijim URM sebe (preokupirani i plašljivi), te zastupljeniji socijalni tip ličnosti prema Holandu, kod sigurno vezanih, izraženiji unutrašnji lokus kontrole, više samopoštovanje kod sigurno vezanih, i izraženije samopoštovanje kod studenata nehumanističkih zanimanja. Interesantan rezultat ukazuje na izostajanje razlika u izboru zanimanja okrenutih prema ljudima i prema stvarima, kod ispitanika sa različitim obrascem afektivne vezanosti.*

Posljednja šesta cjelina obuhvata istraživanja afektivne vezanosti rađena na uzorcima specifičnih grupa, koje određuju drugačiji konteksti odrastanja (djeca koja odrastaju u ustanovama za smještaj djece bez roditeljskog staranja, razvedene porodice, porodice sa gubicima, speci-

fično onim nastalim tokom poslednjeg građanskog rata u BiH), pripadnost važnim neformalnim grupama (navijačke skupine), manjinskim etničkim grupama (populacija Roma), LGBT populaciji ili su specifične, jer je njihovo funkcionisanje obojeno suočavanjem sa malignom bolešću djeteta. *Vrlo raznovrsni rezultati ukazuju* na više preokupirano i plašljivo vezanih za prijatelje, među ispitanicima koji odrastaju u ustanovi za djecu bez roditeljskog staranja, te jednako izraženo samopoštovanje, strah od negativne evaluacije i doživljaj usmaljenosti, među ispitanicima ovih podgrupa; najzastupljeniji siguran obrazac među Romima i neromima, kao i postojanje razlike u zastupljenosti nesigurno vezanih, pri čemu je preokupirana vezanost prisutnija u populaciji Roma, najizraženije samopoštovanje ispoljavaju sigurno vezani u populaciji neroma i odbacujuće vezani Romi; iskustvo hospitalizacije ne stvara razliku u distribuciji obrazaca; sigurni obrazac dominira i u porodicama sa iskustvom razdvajanja, kao i onim koje to iskustvo nemaju, dominaciju haotično umreženih porodica u obe podgrupe i veću kohezivnost kod funkcionalnih porodica; kvalitet relacija u nepotpunim porodicama je značajniji od same činjenice da su nepotpune, a najveći rizik za stvaranje nesigurne vezanosti imaju porodice sa gubicima; roditelji djece oboljele od malignih bolesti u akutnoj fazi liječenja, ispoljavaju izraženije vrijednosti na skali stresa, a negativniji URM sebe povezan je sa višim skorovima na skali depresivnosti; nesigurna afektivna vezanost je zastupljenija u podgrupi navijača, dok se dvije grupe ne razlikuju prema relevantnim socio-demografskim karakteristikama; afektivna vezanost nije povezana sa seksualnom orijentacijom, a mišaonoj supresiji su skloniji muškarci pripadnici LGBT populacije.

Iako brojna istraživanja pokazuju očekivane podatke, neka od njih pokazuju i drugačije. Nadamo se da će zainteresovani čitaoci biti spremni da ih potraže. Distribucije obrazaca u istraživanjima pokazuju varijacije, iako je u velikoj većini potvrđena dominacija sigurnog obrasca afektivne vezanosti. Zanimljive rezultate, koji odstupaju, pokazuju savremeniji i adolescentni uzorci.

Zasebna cjelina sadrži prikaze 20 master teza odbranih na kraju II ciklusa Studijskog programa psihologije, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Banjoj Luci i 3 diplomatska rada odbranih na kraju predbolonjskog, starog, Studijskog programa psihologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Istraživanja su prikazana u formi kratkog saopštenja temeljenog na empirijskom istraživanju. Zadržana je struktura prikaza korištena i za prikaze studentskih radova, s tim što su detaljnije prikazane sve cjeline (problem, uzorak, korišteni instrumenti, rezultati, kritički osvrt). Zbog ograničenog prostora u prikaze nisu uključene tabele i grafikoni. S obzirom da monografiju prati elektronski

dokument u kom će se naći sve master teze i studentski radovi, nije navođena literatura, jer će se moći pronaći u originalnom radu.

Diplomski radovi i master teze obuhvataju različite probleme istraživanja - od pitanja relacija dimenzija afektivne vezanosti sa različitim konstruktima kao što su emocionalna kompetentnost, agresivnost, vrednosne orijentacije, seksualni self koncept, roditeljski vaspitni stilovi, suočavanje sa stresom, stilovi humora, rezilijentnost, nasilje u partnerskim relacijama, ranim maladaptivnim šemama, idealizacijom braka, moralnim rasuđivanjem, zadovoljstvom životom, kapacitetom za mentalizaciju, ratnim i mirnodopskim stresorima, do istraživanja afektivne vezanosti prema različitim figurama posmatranih u hijerarhijskom sistemu, afektivne vezanosti prema bogu, i depresivnosti, anksioznosti i stresa roditelja koji se suočavaju sa malignim bolestima djece.

Sva istraživanja karakterišu adekvatni uzorci, pri čemu je važno naglasiti da je za formiranje mnogih od njih bilo potrebno puno vještine i strpljenja. Osobito se ističu uzorci iz LGBT populacije, roditelja djece oboljele od malignih bolesti, koji su još u fazi liječenja i koji su u procesu praćenja, osoba sa tjelesnim invaliditetom kao posljedice ratnih zbivanja u BiH, partnerskih relacija pri čemu su u uzorak ušla oba partnera (dijade), sibling sistema u kojim su obuhvaćene kombinacije istopolnih i raznopolnih dijada, kao i uzrasne razlike koja odgovara pravom sibling sistemu (uzrasna razlika do 5 godina) i razlike koja govori o funkcionalnim jedincima (razlika među siblinzima veća od 7 godina), kao i istraživanja koja obuhvataju više uzrasnih podgrupa koje su bile ujednačene po relevantnim karakteristikama. Za formiranje navedenih uzoraka bilo je potrebno mnogo vremena i truda.

Većina rezultata odgovara postavkama o prednosti sigurne afektivne vezanosti. Drugačiji rezultati koji upućuju na prednosti nesigurne vezanosti, dobijeni su na uzorcima ispitanika sa tjelesnim invaliditetom i bračnih partnera u različitim etapama braka, i mogu biti rezultat specifičnih okolnosti življenja (muški uzorak sa tjelesnim invaliditetom) ili mogućih metodoloških grešaka (partneri u različitim etapama braka i vrlo mala razlika u skorovima između onih svrstanih u sigurno i plašljivo vezane).

Za većinu istraživanja je karakterističan uzorak studenata i odraslih ispitanika. Brojni su i adolescentni uzorci. Uzorci ispitanika dječijeg uzrasta do 13-14. godina su rijetki, jer se na ovim uzrastima ne primjenjuju upitnički instrumenti. Drugi instrumenti i procedure zahtijevaju mnogo više vremena za prikupljanje podataka, kao i znanja i iskustva za njihovu obradu. Iako ih studenti upoznaju u okviru predmeta na trećoj godini, I ciklusa psihologije, smatramo da su manje pogodni za studentska istraživanja. Naravno, to ne poništava mogućnost da se

pojave zainteresovani studenti koji će odabrati dječiji uzrast za svoja istraživanja. Ono što je upadljivo, jeste veoma mali broj istraživanja na populaciji poznih odraslih i starih osoba. Samo jedno studentsko istraživanje obuhvata populaciju starih. Podatak ne iznenađuje ako se uzme u obzir činjenica da studenti organizuju istraživanja i da je period poznog odraslog doba i starosti daleko, od njihovog sadašnjeg uzrasta. S obzirom da se populacija starih povećava u cijelom svijetu, pa tako i kod nas i da je važno pitanje uspješnog starenja i zadovoljstva životom starih, nadamo se da će se u budućnosti studenti češće odlučivati za istraživanja na uzrastu starih. Tako bi predmet dobio istraživanja svih uzrasta i opravdao svoj naziv – obuhvatio bi cijeli životni vijek.

Pored prikaza istraživanja i njihovih rezultata, važan aspekt monografije predstavlja zagovaranje studentskih istraživanja u sklopu predmeta nastavnog plana i programa Studijskog programa psihologije. Poglavlje monografije predstavlja koncept predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, njegovu poziciju u nastavnom planu i programu, sadržaj predmeta, a predmet je sagledan i kroz kompetencijski okvir Studijskog programa psihologije, nivoe znanja prema Blumovoj taksonomiji koje podstiče, ali i kroz perspektivu studentskih iskustava i refleksije na naučeno. Ovako organizovan predmet u skladu je sa ciljevima master studija psihologije, osobito sa produblivanjem metodoloških znanja, kao i znanja iz fundamentalnih oblasti psihologije, koja studente osposobljavaju za kompetitivno učešće u naučnoj zajednici i stručno orijentisanom istraživanju. Iskustvo organizovanja i izvođenja istraživanja predstavlja važnu pripremu za pisanje master teze koja je obavezna na kraju studija II ciklusa, a zasnovana je na empirijskom istraživanju.

Kada se pogleda kompetencijski okvir studija psihologije, predmet podržava više kompetencija. Ističu se naučna znanja, istraživanja, komunikacija, individualna i kulturalna različitost i profesionalne vrijednosti i etički standardi. Posmatrano iz perspektive Blumove taksonomije, predmet podstiče više nivoe znanja. Pored osnovnih znanja i razumijevanja teorijskih postavki oblasti afektivnog vezivanja, kroz sve faze istraživačkog rada, pisanja rada i njegove odbrane, postoji više zahtjeva za primjenu analize i sinteze, primjene i evaluacije, a pojedini aspekti otvaraju prostor za originalnost i kreativnost. Kada se pogleda kompletan rad na istraživanju studenata, očigledno je da na njega utiče mnogo emocionalnih procesa. I ovi procesi, dio su učenja izvođenja istraživanja i bilo bi dobro da budu prepoznati. Kada njima dodamo izgradnju tima, usaglašavanje članova male grupe, podjelu uloga, dopunjavanje u pisanju teksta, možemo vidjeti da kroz istraživački projekat, student stekne brojna saznanja o samom sebi, svojoj poziciji u grupi, ali i o drugim sa kojim saraduje.

S obzirom da naučna monografija predstavlja istraživanja tokom osamnaestogodišnjeg perioda, vidljivo je da je sav rad na organizaciji raznih predmeta i zahtjevima koje stavlja pred studenta, a osobito onih iz statistike, metodologije, psihometrije, doprinio kvalitetu radova. Vidljivo je da su studentski radovi u poslednjih pet godina znatno kvalitetniji, a i sami studenti su spremniji, u svim fazama izrade istraživanja i pisanja rada. Tokom dugo godina bili smo svjesni i interakcije u procesu sticanja saznanja između studenata i mentora. Koliko su studenti unapređivali svoja znanja baveći se istraživanjima, tako se mijenjao i kvalitet mentorskog rada. Vjerujemo da je to vidljivo i u samim studentskim radovima. Poslednji radovi znatno su kvalitetniji u odnosu na prethodne. Postojanje istraživačkih predmeta doprinosi studentskim saznanjima, a i profesore čini boljim mentorima. Studenti koji su prošli kroz istraživanja iz predmeta Afektivna vezanosti kroz životni vijek, često su kao povratnu informaciju isticali značaj iskustva u pisanju master teze. Zbog svega navedenog smatramo da je potrebno imati istraživačke predmete u okviru Npp, a specifično mislimo da je iznimno važno, da studenti sami biraju istraživačke teme, jer to doprinosi njihovoj motivisanosti.

Nadamo se da će prikazani radovi biti podsticaj drugim istraživačima, kako studentima tako i onim koji to više nisu, da promišljaju o značaju afektivne vezanosti i osmišljavaju sopstvena istraživanja. Takođe se nadamo da će veliki broj prikazanih i sada dostupnih istraživanja, doprinjeti širenju korpusa znanja iz oblasti afektivne vezanosti, ali i vidljivosti Filozofskog fakulteta i Studijskog programa psihologije, kao prostora u kom se podstiču studentska istraživanja i prepoznaje njihova važnost za sticanje znanja i vještina budućih psihologa. Vjerujemo da će dostupnost brojnih istraživanja doprinjeti vidljivosti Filozofskog fakulteta kao ustanove koja dugi niz godina istražuje oblast afektivne vezanosti.

LITERATURA

1. Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. New York: Psychology Press. Taylor & Francis Group.
2. Aladžić, V., Hadžić, A. (2017). Adult Attachment and Moral Reasoning. *International Thematic Proceedings, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 131-143.
3. Allen, J., Moore, C., Kuperminc, G., & Bell, K. (1998). Attachment and adolescent psychosocial functioning. *Child Development*, 69(5), 1406-1419. <http://dx.doi.org/10.2307/1132274>
4. Alzeer, S. M., Michailidou, M. I., Munot, M., & Kyranides, M. N. (2019). Attachment and parental relationships and the association with psychopathic traits in young adults. *Personality and Individual Differences*, 151, 109499. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.07.009>.
5. American Psychiatric Association. (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders DSM-III*. 3rd ed. Washington, DC: APA Press.
6. American Psychiatric Association. (1987). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders DSM-III-R*. 3rd ed., revised. Washington, DC: APA Press.
7. American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders DSM-IV-TR*. 4th ed. text rev. Washington, DC: APA Press.
8. Bajić, J., Hadžić, A. (2015). Partnerska afektivna vezanost kod muškaraca i žena homoseksualne i heteroseksualne orijentacije. U V. Turjačanin i dr. (Ur.), *Zbornik radova sa međunarodnog naučno-stručnog skupa: Otvoreni dani psihologije* (str. 35–51). Društvo psihologa Republike Srpske – Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
9. Bartolomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An Attachment Perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, Vol. 7, No. 2, 147-178.
10. Bartolomew, K. (1994). Assessment of Individual Differences in Adult Attachment. *Psychological Inquiry*, Vol. 5, No. 1, 23-27.
11. Bartholomew, K., & Horowitz, L. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226–244.
12. Bentall, R. P., de Sousa, P., Varese, F., Wickham, S., Sitko, K., Haarmans, M., & Read, J. (2014). From adversity to psychosis: Pathways and mechanisms from specific adversities to specific symptoms. *Social Psychiatry and*

- Psychiatric Epidemiology*, 49, 1011-1022. <http://dx.doi.org/10.1007/s00127-014-0914-0>
13. Berry, K., Wearden, A., Barrowclough, C., & Liversidge, T. (2006). Attachment styles, interpersonal relationships and psychotic phenomena in a non-clinical student sample. *Personality and Individual Differences*, 41, 707-718. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.paid.2006.03.009>
 14. Bodroža, B. (2017). Attachment to Different Figures and Sexual self Concept of Adolescents, *International Thematic Proceedings, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 157-171.
 15. Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss: Vol 1 Attachment*. New York: Basic Books.
 16. Bretherton, I. (1985). Attachment Theory: Retrospect and Prospect. Monographs of the Society for Research in Child Development, Vol. 50, No. 1/2, *Growing Points of Attachment Theory and Research*, pp. 3-35. Wiley on behalf of the Society for Research in Child Development.
 17. Bretherton, I., Munholland, K. A. (1999). Internal Working Models in Attachment Relationships: A Construct Revisited. In: Cassidy, J., Shaver, P. R. (Eds). *Handbook of Attachment. Theory, Research and Clinical Applications*. (pp. 89-115). New York: Guilford Press.
 18. Bui, E., Ohye, B., Palitz, S., Olliac, B., Goutaudier, N., Raynaud, J.P., Kounou, K.B. & Stoddard, F.J. Jr. (2014). Acute and chronic reactions to trauma in children and adolescents. In Rey, J.M. (Ed.) *IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health*. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.
 19. Butollo, W., Kruesmann, M., & Hagl, M. (2000). *Život nakon traume – O psihoterapijskom postupanju sa užasom*. Zenica: Dom štampe.
 20. Carlson, E. A., Egeland, B., & Sroufe, L. A. (2009). A prospective investigation of the development of borderline personality symptoms. *Development and Psychopathology*, 21(4), 1311-1334.
 21. Carter, B., McGoldrick, M. (1988). *The Changing Family Life Cycle: Framework for Family Therapy*. Boston: Allyn & Bacon.
 22. Cassidy, J. (1999). The nature of a child's ties. In J.Cassidy & P. R. Shaver(Eds). *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications* (pp. 3-20). New York: Guilford Press.
 23. Collins, N. L., Read, S. J. (1994). Cognitive Representations of Attachment: The Structure and Function of Working Models. In: K. Bartholomew, D. Perlman (Eds). *Attachment Processes in Adulthood. Advances in Personal Relationships* (Vol. 5). London: Jessica Kingsley, 53-90.
 24. Cooper, M. L., Shaver, P. R., & Collins, N. L. (1998). Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1380-1397. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.5.1380>
 25. Čačić, S. i Gavrilov-Jerković, V. (2013). Kognitivno-afektivni regulatorni mehanizmi kao medijatori između dimenzija afektivne vezanosti i depresije. *Primenjena psihologija*, 6(4), 385-405.
 26. Dallos, R. & Draper, R. (2010). *Uvod u porodičnu terapiju. Sistemska teorija i praksa*, Treće izdanje, Open University Press, Berkshire, England.

27. DeWolff, M., van Ijzendoorn, M. (1997). Sensitivity and Attachment: A Meta-analysis on Parental Antecedents of Infant Attachment. *Child Development*, 68. pp. 571-591.
28. Džever, J., Hadžić, A. (2017). Relations Between Attachment and Resilience with Styles of Humor. *International Thematic Proceedings, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 117-131.
29. Eraković, A., Hadžić, A. (2019). Activation of Attachment System and Attachment Stability in Stressful Situation. *International Thematic Proceedings, 14th Days of Applied Psychology, MODERN AGE AND COMPETENCIES OF PSYCHOLOGIST*, Niš, Serbia, University of Niš Faculty of Philosophy Department of Psychology. pp. 383-399.
30. Feeney, J. A., & Noller, P. (1990). Attachment style as a predictor of adult romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 281-291.
31. Flight, J. I., & Forth, A. E. (2007). Instrumentally violent youths: The roles of psychopathic traits, empathy, and attachment. *Criminal Justice and Behavior*, 34(6), 739-751. <https://doi.org/10.1177/0093854807299462>
32. Gittleman, M. G., Klein, M. H., Smider, N. A., & Essex, M. J. (1998). Recollections of parental behavior, adult attachment, and mental health: Mediating and moderating effects. *Psychological Medicine*, 28, 1443-1455. doi: 10.1017/s0033291798007533.
33. Glaser, D. (2000). Child Abuse and Neglect and the Brain – A Review. *J Child Psychol Psychiatry*, 41(1), pp 97-116.
34. Goldberg, S. (2000). Attachment and Development. London: Arnold.
35. Hamburger, A. (2017). Genocidal Trauma. Individual and social consequences of assault on the mental and physical life of a group. In: Laub, D. & Hamburger, A. (Eds.) *Psychoanalysis and Holocaust Testimony: Unwanted Memories of Social Trauma Psychoanalysis, Social Trauma, Testimony: Unwanted Memory and the Holocaust* (pp. 66-91). London: Routledge.
36. Hamburger, A., Hancheva, C., Ozcurumez, S., Scher, C., Stanković, B., & Tutnjević, S. (Eds.) (2018). *Forced Migration and Social Trauma. Interdisciplinary Perspectives from Psychoanalysis, Psychology, Sociology and Politics*. London, New York: Routledge and German Academic Exchange Service.
37. Hanak, N. (2006). Pregled metoda i tehnika za procenu afektivnog vezivanja. U: J. Mirić, A. Dimitrijević (Ur.) *Afektivno vezivanje. Eksperimentalni i klinički pristupi*. Centar za primenjenu psihologiju. Beograd. str. 61-81.
38. Hankin, B. L., Kassel, J. D., & Abela, J. R. Z. (2005). Adult attachment dimensions and specificity of emotional distress symptoms: Prospective investigations of cognitive risk and interpersonal stress generation as mediating mechanisms. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 136-151. doi: 10.1177/0146167204271324
39. Hadžić, A. (2019). Uvod: O traumi. U: T. Mirović, M. Tomašević (Ur.) *Trauma naša priča*. Centar za shema terapiju. Beograd. pp. 19-42.
40. Hadžić, A. (2021). Age Differences in Childhood Trauma. In: A. Hamburger, C. Hancheva & Volkan, V.D. (2012). *Social Trauma – An Interdisciplinary Textbook*. Springer Nature Switzerland. pp. 173-179. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-47817-9>

41. Hadžić, A. (2023). *Kako se razumiju religijski pojmovi? Doprinos kognitivnog i emocionalnog razvoja*. Grafid: Banja Luka.
42. Hadžić, A., Mirović, T. (2014). Relacije afektivne vezanosti i psiholoških problema i simptoma. *Otvoreni dani psihologije Banja Luka 2014, naučno-stručni skup*, Filozofski fakultet, Banja Luka. *Knjiga sažetaka*, pp.36.
43. Hadžić, A., Mirović, T. (2016). *Afektivna vezanost rane maladaptivne sheme i stresna iskustva*. Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet.
44. Hadžić, A., Kantar, D. (2021a). The Relationships between attachment dimensions and affect in adulthood: The mediating effects of psychological flexibility, *Primenjena psihologija*, Vol. 14, No. 2 pp. 173-188.
45. Hadžić, A., Kantar, D. (2021b). Relacije usamljenosti sa dimenzijama afektivne vezanosti, psihološkom nefleksibilnošću i brojem traumatskih događaja tokom vanrednog stanja zbog pandemije virusa COVID-19. U: M. Krstić, J. Minić, M. Pavićević, T. Todić Jakšić (Ur.) *Thematic Collection of Papers of International Significance PSYCHOLOGY OF DISASTER, STATE OF EMERGENCY AND THEIR EFFECTS ON HEALTH (Međunarodni tematski zbornik PSIHOLOGIJA KATASTROFA, VANREDNO STANJE I NJIHOV EFEKAT NA ZDRAVLJE)*. Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici. pp. 287-305,
46. Hadžić, A., Duper, S. (2022). Povezanost afektivne vezanosti prema roditeljima i afektivne vezanosti prema Bogu. (rad u štampi, prihvaćen za objavljivanje). U: V. Topalović i D. Petrović (Ur.) *Perspektive primjenjene teologije u savremenom dobu. Zbornik radova*. Pravoslavni bogoslovski fakultet "Sveti Vasilije Ostroški", Foča.
47. Hazan, C., Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
48. Hazan, C., Shaver, P. R. (1994). Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships. *Psychological Inquiry*. Vol. 5, No. 1, 1-22.
49. Herman, Dž. L. (2012). *Trauma i Oporavak: struktura traumatskog doživljaja* (Lj. Miočinić prev.). Novi Sad: Psihopolis institut.
50. Inovirani nastavni plan Studijskog programa psihologije dostupan na <https://ff.unibl.org/psihologija>
51. Kalaba, I. (2015). Teorija afektivne vezanosti kao poveznica između stresnih iskustava i ranih maladaptivnih šema. U V. Turjačanin i dr. (Ur.), *Zbornik radova sa međunarodnog naučno-stručnog skupa: Otvoreni dani psihologije* (str. 11–35). Društvo psihologa Republike Srpske – Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci
52. Kantar, D. (2015). Ratni stresori i dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori rezilijentnosti u ranoj odrasloj dobi. U V. Turjačanin i dr. (Ur.), *Zbornik radova sa međunarodnog naučno-stručnog skupa: Otvoreni dani psihologije* (str. 92–114). Društvo psihologa Republike Srpske – Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
53. Kantar, D., Petrović, J. (2019). Koncept orijentacije na um djeteta: osnovne postavke i perspektive. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 172, 537–550. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN1972537K>

54. Kirkpatrick, L. A., & Davis, K. E. (1994). Attachment style, gender, and relationship stability: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 502-512.
55. Kirkpatrick, L. A. (2005). *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion*. New York: The Guilford Press.
56. Kobak, R. (1999). The Emotional Dynamics of Disruptions in Attachment Relationships. In: Cassidy J. and Shaver P. (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. (pp. 845-889). New Yourk, Guilford Press.
57. Kobak, R. R., & Hazan, C. (1991). Attachment in marriage: Effects of security and accuracy of working models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 861-869.
58. Krstić, K. (2007). Afektivno vezivanje: razvojno-psihološka perspektiva. U: N. Hanak i A. Dimitrijević (Ur.) *Afektivno vezivanje, Teorija, istraživanja, psihoterapija*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Centar za istraživačku delatnost, Beograd.
59. Kruger, A., & Reddemann, L. (2013). *Psihodinamska imaginativna terapija traume za djecu i mlade. PITT-KID, priručnik*. (E. Ostojić prevod sa njemačkog.). Gorazde: Udruženje žena SEKA.
60. Kyranides, M.N., Kokkinou, A., Imran, S., & Cetin, M. (2021). Adult attachment and psychopathic traits: Investigating the role of gender, maternal and paternal factors. *Current Psychology*, 1-10. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01827-z>
61. Lavin, R., Bucci, S., Varese, F., & Berry, K. (2020). The relationship between insecure attachment and paranoia in psychosis: A systematic literature review. *The British journal of clinical psychology*, 59(1), 39-65. <https://doi.org/10.1111/bjc.12231>
62. Lowe, S.R., Blachman-Forshay, J. & Koenen, K.C. (2015). Trauma as a Public Health Issue: Epidemiology of Trauma and Trauma-Related Disorders. In: Schnyder, U. & Cloitre, M. (Eds.) *Evidence Based Treatments for Trauma-Related Psychological Disorders. A Practical Guide for Clinicians*. (pp. 11-41). London, New York: Springer.
63. MacBeth, A., Gumley, A., Schwannauer, M., & Fisher, R. (2011). Attachment states of mind, mentalization, and their correlates in a first-episode psychosis sample. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research, and Practice*, 84(1), 42-57. [10.1348/147608310X530246](https://doi.org/10.1348/147608310X530246)
64. Main M. (1999). Attachment theory: Eighteen points with suggestions for future studies. In: Cassidy J. and Shaver P. (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications*. (pp. 21-43). New Yourk, Guilford Press.
65. Marganska, A., Gallagher, M., & Miranda, R. (2013) Adult attachment, emotion dysregulation, and symptoms of depression and generalized anxiety disorder. *American Journal of Orthopsychiatry*, 83(1), 131-41. doi: [10.1111/ajop.12001](https://doi.org/10.1111/ajop.12001). PMID: 23330631.
66. McCann, I. L. & Pearlman, L. A. (2015). *Psychological Trauma and the Adult Survivor. Theory, Therapy, and Transformation*. London, New York: Routledge.

67. Mickelson, K. D., Kessler, R. C., & Shaver, P. R. (1997). Adult attachment in a nationally representative sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(5), 1092-1106. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.5.1092>
68. Mikulincer, M., & Florian, V. (1995). Appraisal of and coping with a real life stressful situation: The contribution of attachment styles. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 406-414.
69. Mikulincer, M., & Nachshon, O. (1991). Attachment styles and patterns of self disclosure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 321-331.
70. Mikulincer, M., Shaver, P. R., Pereg, D. (2003). Attachment Theory and Affect Regulation: The Dynamics, Development, and Cognitive Consequences of Attachment-Related Strategies. *Motivation and Emotion*, Vol. 27, No. 2, 77-102.
71. Mikulincer, M., Shaver, P.R. (2007a). *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change*. New York: The Guilford Press.
72. Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007b). Attachment theory and research: Core concepts, basic principles, conceptual bridges. In A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (2nd ed., pp. 650-677). New York: Guilford.
73. Mikulincer, M., Shaver, P. R. (2014). Adult Attachment and Emotion regulation. In: J. J. Gross (Ed). *Handbook of Emotion Regulation*. (pp. 237-250). New York: Guilford Press.
74. Mikulincer, M. & Shaver, P. R. (2012). An Attachment Perspective on Psychopathology. *World psychiatry: Official journal of the World Psychiatric Association*, 11(1), 11-15. <http://dx.doi.org/10.1016/j.wpsyc.2012.01.003>
75. Milojković, M., Srna, J. i Mićović, R. (1997). *Porodična terapija*. Beograd: Centar za brak i porodicu.
76. Muller, G. i Ostojić, E. (2011). *Vratiti svoju djelotvornost i samopoštovanje. Terapija traume metodom psihodrame*. Goražde: Kuća SEKA Goražde/ Udruženje žena SEKA.
77. Muller, R. T., Sicoli, L. A., Lemieux, K. E. (2000). Relationship Between Attachment Style and Posttraumatic Stress Symptomatology Among Adults Who Report the Experience of Childhood Abuse. *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 13, Issue 2, 321-332.
78. Murphy, B., & Bates, G. W. (1997). Adult attachment style and vulnerability to depression. *Personality and Individual Differences*, 22, 835- 844. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0191-8869\(96\)00277-2](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0191-8869(96)00277-2)
79. Neumann, E., Nowacki, K., Roland, I. C., & Kruse, J. (2010). Attachment and Somatoform Disorders: Low Coherence and Unresolved States of Mind Related to Chronic Pain. *Psychotherapie, Psychosomatik, Mededizinische Psychologie*, 61(6), 254-261. <https://doi.org/10.1055/s-0030-1265160>
80. Nickerson, A.B. & Nagle, R.J. (2005). Parent and peer attachment in late childhood and early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 25(2), 223-249.
81. Pedović, I. (2011). Afektivna vezanost i socijalna samoefikasnost. *Godišnjak za psihologiju*, 7(9), 261-280.
82. Pickering, L., Simpson, J., & Bentall, R. P. (2008). Insecure attachment predicts proneness to paranoia but not hallucinations. *Personality and Individual Differences*, 44, 1212-1224. [10.1016/j.paid.2007.11.016](https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.11.016)

83. Pietromonaco, P. R., Barrett, L. F., Powers, S. I. (2006). Adult Attachment Theory and Affective Reactivity and Regulation. In: D. K. Snyder, J. A. Simpson, & J. N. Hughes (Eds). *Emotion Regulation in Couples and Families: Pathways to Dysfunction and Health*. (pp. 57-74). Washington, D.C.: American Psychological Association.
84. Profaca, B. i Arambašić, L. (2009). Traumatski događaji i trauma kod djece i mladih. *Klinička psihologija* 2, 1-2, 53-74.
85. Purić, S. (2017). Adult Romantic Attachment, Resilience and Life Satisfaction among Man with Physical Disability as a Result of War Experience. *International Thematic Proceedings, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 101-117.
86. Pynoos, R.S. (1993). Traumatic Stress and Developmental Psychopathology in Children and Adolescents. In: Oldham, J.M., Riba, M.B., & Tasman, A. (Ed.) *American Psychiatric Press Review of Psychiatry*, Volume 12, Washington, DC.
87. Roberts, J. E., Gotlib, I. H., & Kassel, J. D. (1996). Adult attachment security and symptoms of depression: The mediating roles of dysfunctional attitudes and low self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 310-320. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.2.310>
88. Sameroff, A. J. & Emde, R. N. (1989). *Relationship Disturbances in Early Childhood: A Developmental Approach*. New York: Basic Books.
89. Schore, J. R., Schore, A. N. (2008). Modern Attachment Theory: The Central Role of Affect Regulation in Development and Treatment. *Clinical Social Work Journal*, Vol. 36, No. 1, pp 9-20.
90. Simonelli, L., Ray, W., & Pincus, A. L. (2004). Attachment models and their relationships with anxiety, worry and depression. *Counseling and Clinical Psychology Journal*, 1, 107-118. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/ajop.12001>
91. Simpson, J. A., Rholes, W.S. (2012). Adult Attachment Orientations, Stress, and Romantic Relationships. In: P. Devine, A. Plant (Eds). *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 45, pp. 279-328. Burlington: Academic Press.
92. Sroufe, L., A., Waters, E. (1977). Attachment as an Organizational Construct. *Child Development*, 1977, 48, pp. 1184-1199.
93. Stefanović-Stanojević, T. (2006). Teorija afektivnog vezivanja (TAV) kao teorija emocionalnog razvoja ličnosti, U: J. Mirić i A. Dimitrijević (Ur.) *Afektivno vezivanje, Eksperimentalni i klinički pristupi*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd.
94. Stefanović-Stanojević, T. (2007). Afektivna vezanost kao kroskulturni fenomen, U: N. Hanak i A. Dimitrijević (Ur.) *Afektivno vezivanje, Teorija, istraživanja, psihoterapija*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Centar za istraživačku delatnost, Beograd.
95. Stefanović – Stanojević, T. (2008). *Rano iskustvo i ljubavne veze, Teorija afektivnog vezivanja*, Filozofski fakultet, Niš.
96. Stefanović Stanojević, T. (2011). *Afektivna vezanost, Razvoj, modaliteti i procena*. Niš: Filozofski fakultet.
97. Stefanović Stanojević, T. (2020). *Ljubav ili triP*. Data Status. Beograd.

98. Stefanović Stanojević, T., Tošić Radev, M., i Bogdanović, A. (2018). *Strah je najgore mesto. Studija o ranoj traumi iz ugla teorije afektivne vezanosti*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
99. Stefanović Stanojević, T. (2020). *Ljubav ili triP*. Beograd: Data Status.
100. Šapiro, F. (2012). *EMDR Terapija reprocesiranjem - nova dimenzija psihoterapije*. N.Sad: Psihopolis institut.
101. Škondrić, A. (2018). Relacije afektivne vezanosti i idealizacije braka kod partnera u različitim etapama braka. U Đ. Čekrljija (Ur.), *Radovi, časopis za humanističke i društvene nauke i Zbornik radova III Otvoreni dani psihologije. Posebno izdanje (2018)*. Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci. str. 15-33.
102. Thompson, R. (2006). The Development of the Person: Social Understanding, Relationships, Conscience, Self. In: *Handbook of Child Psychology, 6th ed. Volume Three: Social, Emotional and Personal Development*, pp.24-98. New Jersey: John Wiley & Sons. Inc.
103. Trinke, S. J., Bartholomew, K. (1997). Hierarchies of Attachment Relationships in Young Adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 14(5). 603-625.
104. Tošić, M., Baucal, A., Stefanović-Stanojević, T. (2013). Odnos afektivne vezanosti i kognitivnog razvoja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. Godina 45. Br. 1. str. 42-61. DOI: 10.2298/ZIPI1301042T
105. Tošić Radev, M. (2022). *Nastavnik kao sigurna baza: Afektivna vezanost u učionici*. Filozofski fakultet, Niš.
106. Van der Kolk, B.A. (2021). *Telo sve beleži. Mozak, um i telo u iscelenju traume*. (Prevod sa engleskog: Katarina Subašić). Psihološko savetovalište Mozaik. Beograd.
107. Vaughn, B., Bost, K. (1999). Attachment and Temperament: Redundant, Independent or Interacting Influences on Interpersonal Adaptation and Personality Development. In: J. Cassidy & P. Shaver (Eds). *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Application*. pp. 198-225. New York: The Guilford Press.
108. Vlajković, J. i Vlajković, A. (2014). *Psihološke krizne intervencije u obrazovno - vaspitnim ustanovama*. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, Beograd.
109. Vujaković, L., Hadžić, A. (2017). Attachment and Self-Concept Relations Among Adolescents and Young Adults. *International Thematic Proceedings, Contemporary Psychology and Practice*, 12th International Conference Days of Applied Psychology 2016., pp. 143-157.
110. Vukelić-Basarić, M. (2010). *Promena hijerarhije afektivne vezanosti adolescenata i relacije sa psihosocijalnom adaptacijom*. Neobjavljena disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
111. Waller, E., Scheidt, C. E., & Hartmann, A. (2004). Attachment Representation and Illness Behavior in Somatoform Disorders. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 192(3), 200-209. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1097/01.nmd.0000116463.17588.07>
112. Walsh, H. C., Roy, S., Lasslett, H. E., & Neumann, C. S. (2019). Differences and similarities in how psychopathic traits predict attachment insecurity

- in females and males. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 41(4), 537-548. <https://doi.org/10.1007/s10862-018-9704-4>
113. Wayment, H. A., & Vierthaler, J. (2002). Attachment style and bereavement reactions. *Journal of Loss and Trauma*, 7, 129-149. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/153250202753472291>
 114. Wearden, A. J., Cook, L., & Vaughan-Jones, J. (2003). Adult attachment, alexithymia, symptom reporting, and health-related coping. *Journal of Psychosomatic Research*, 55, 341-347. doi: 10.1016/s0022-3999(02)00635-9
 115. Weinfield, N., Sroufe, A., Egeland, B., Carlson, E. (1999). The Nature of Individual Differences in Infant-Caregiver Attachment. In: J. Cassidy & P. Shaver (Eds). *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Application*. pp. 68-88. New York: The Guilford Press.
 116. West, M. L., & Sheldon-Keller, A. E. (1994). *Patterns of relating*. New York: The Guilford Press.
 117. Wickham, S., Sitko, K., & Bentall, R. P. (2015). Insecure attachment is associated with paranoia but not hallucinations in psychotic patients: The mediating role of negative self-esteem. *Psychological Medicine*, 45, 1495-1507. 10.1017/S003329171400263
 118. Zečević, I., Mikanović, B., Hadžić-Krnetić, A., Drobac-Stupar, M. (2012). *Analiza Nastavnog plana i programa za osnovne škole u Republici Srpskoj*. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, Save the Children.
 119. Zečević, I., Mikanović, B., Hadžić-Krnetić, A., Drobac, M. (2014) Znanja i vještine u nastavnim programima za mlađi školski uzrast, *Inovacije u nastavi – Časopis za savremenu nastavu*. No. 2, pp. 84-94, 2014.

ABECEDNI SPISAK PRIKAZANIH STUDENTSKIH RADOVA

1. Ačić Lacković, H. (2013). *Afektivna vezanost i samopoštovanje u partnerskim vezama*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
2. Adamović, B., Lipovac, D., Gajić, M., Plavšić, A. (2011). *Razlikovanje obrazaca afektivne vezanosti prema dimenzijama self koncepta i empatije*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
3. Antešević, A., Kotaranin, T., Lazendić, S. (2019). *Povezanost karakteristika afektivne vezanosti sa majkom i kvalitete prvih autobiografskih sjećanja*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
4. Babić, I., Milovanović, J. (2015). *Povezanost afektivne vezanosti sa različitim aspektima moralnosti*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
5. Babić, S., Teofilović, I., Kecman, A., Savić, B. (2011). *Afektivna vezanost i socio-demografske karakteristike navijača „Crvene zvijezde“*. Istraživački

- rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
6. Bajić, J., Davidović, M., Dragojević, M., Pašić, I. (2011). *Partnerska afektivna vezanost i seksualne šeme*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 7. Bakić, H., Boruta, I. (2022). *Efekat dimenzija i obrazaca partnerske afektivne vezanosti na prisustvo zabluda o pravoj partnerskoj ljubavi i važnosti partnerskih veza*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 8. Balta, M., Dobrnjac, V., Minaković, O., Mirić, J. (2017). *Afektivna vezanost i seksualne šeme kod poznih adolescenata i zrelih odraslih*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 9. Banović, S., Stojakovi, M. (2008). *Povezanost porodične afektivne vezanosti i SOPUS-a kod učenika različitih srednjih škola*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 10. Banjac, S., Maričić, S., Knežić, A., Kljajić, M. (2012). *Afektivna vezanost i doživljaj usamljenosti kod djece bez roditeljskog staranja, djece iz razvedenih i kompletnih porodica*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 11. Bebić, V., Đaković, D., Janjić, V., Sulejmanović, D. (2011). *Ispoljavanje ljubomore u zavisnosti od pola i obrasca partnerske afektivne vezanosti*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 12. Bjelajac, V., Piljić, S. (2010). *Povezanost agresivnosti i različitih tipova afektivne vezanosti kod adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 13. Bjelošević, Lj., Modrić, M., Vujnović, D. (2011). *Uticaj afektivne vezanosti na sklonost ka samohendikepirajućim strategijama*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 14. Blagojević, B., Stojanović, Ž., Tepić, M., Trbić, V. (2012). *Afektivna vezanost i reagovanje na stres kod adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 15. Bošković, S. (2006). *Povezanost porodične afektivne vezanosti sa stvaralačkim mišljenjem kod učenika VI i IX razreda*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 16. Bošnjak, D., Jotanović, J., Škondrić, A. (2011). *Povezanost afektivne vezanosti i self koncepta*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 17. Cerić, A., Bradaš, I., Stevanović, S., Šatara, D. (2016). *Povezanost sistema afektivne vezanosti i sklonosti rizičnom ponašanju*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 18. Cvijić, A., Cerović, D., Malešević, D., Rikalo, D. (2016). *Povezanost dimenzija afektivne vezanosti i seksualnog iskustva i njihovih razlika u odnosu na dužinu partnerske veze i pola*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna

- vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
19. Čigoja, M., Tomić, Ž., Nježić, B. (2004). *Povezanost afektivne vezanosti i izbora zanimanja sa self konceptom studenata*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 20. Čulum, M., Jovović, P. (2007). *Odnos između partnerske afektivne vezanosti i doživljaja lične sreće kod mladih*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 21. Četojević, T., Dušanić, N., Tešanović, N. (2013). *Relacije partnerske afektivne vezanosti i doživljaja podrške od strane partnera, kod parova koji su u vezama duži i kraći period*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 22. Ćibić, T., Janković, I. (2014). *Povezanost afektivne vezanosti sa samopoštovanjem i sklonošću socijalno neprihvatljivim ponašanjima*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 23. Damjanović, M., Slavnić, D., Ožegović, B., Blagojević, B. (2013). *Ispitivanje razlika u percepciji roditeljskog prihvatanja i odbijanja kod studenata i srednjoškolaraca različite vezanosti uz porodičnim vezama*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 24. Damjanić, M. (2015). *Afektivna vezanost u HEXO prostoru ličnosti*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 25. Dardan, M. (2020). *Relacije afektivne vezanosti prema roditeljima i romantičnim partnerima sa zadovoljstvom u romantičnom odnosu*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 26. Desančić, M., Lakić, S. (2008). *Pol i tip afektivne vezanosti kao prediktori ciljeva postignuća među vrlo dobrim i odličnim učenicima osnovnih i srednjih škola*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 27. Dmitrović, J., Maričić, N., Mišić, D. (2012). *Seksualna orijentacija, pol, afektivna vezanost i tendencija ka misaonoj supresiji*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 28. Dragičević, M., Rodić, J. (2009). *Povezanost različitih tipova afektivne vezanosti kod djevojčica i dječaka sa njihovim školskim postignućem*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 29. Dulić, M., Marković Romić, M., Živanić, T. (2016). *Relacije emocionalne empatije, agresivnosti i afektivne vezanosti kod osoba različitog uzrasta i pola*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 30. Džever, J., Stojanović, B., Tomić, D. (2012). *Povezanost komponenti afektivne vezanosti sa emocionalnom regulacijom kod mladih*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.

31. Đundić, M., Kantar, D. (2012). *Odnos afektivne vezanosti i kvaliteta prijateljstva na internet društvenim mrežama ili Šta vaši virtuelni prijatelji govore o vama?* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
32. Đurak, S., Nikolić, Lj. (2007). *Ispitivanje povezanosti između porodične i partnerske afektivne vezanosti i konformizma kod srednjoškolaca i studenata.* Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
33. Đurđević, S., Đuričić, D. (2013). *Stresna iskustva tokom odrastanja i obrasci afektivne vezanosti adolescenata.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
34. Eraković, A., Šašić, N. (2016). *Navike tuširanja i nesigurni obrasci afektivne vezanosti: mogućnost supstitucije nedostatka socijalne topline fizičkom.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
35. Gavrić, B., Joksimović, D., Doveden, J., Milica, Z. (2011). *Povezanost zadovoljstva sopstvenim izgledom i afektivne vezanosti.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
36. Gavrilović, J., Lukić, D., Šabić, Dž., Urumović, J. (2016). *Karakteristike odnosa afektivne vezanosti i depresivnosti kod osoba starije životne dobi.* Istraživački rada iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
37. Grahovac, S., Savić, T. (2016). *Dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori različitih dimenzija ljubomore sa evolucijskog aspekta.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
38. Golemović, D. (2007). *Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti, agresivnosti i percepcije agresivnog ponašanja u partnerskoj vezi kod adolescenata različitog pola.* Istraživački rad iz predmet Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
39. Golić, J., Gligorić, Z., Vrhovac, D. (2019). *Generacijske sličnosti u hijerarhiji figura afektivnog vezivanja.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
40. Graonić, V., Todorović, D. (2007). *Uticaj afektivne vezanosti na agresivnost kod srednjoškolaca i studenata.* Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
41. Jakšić, Đ. (2006). *Doživljaj samoodbačenosti u odnosu na afektivnu vezanost i uzrast adolescenata.* Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
42. Kalaba, I., Marjanović, D., Radovanović, A. (2012). *Bliska partnerska vezanost parova u Bosni i Hercegovini i Velikoj Britaniji.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
43. Karalić, N., Prosan, D. (2008). *Uticaj boravka u vršnjačkoj grupi-vrtiću na kasniju emocionalnu stabilnost i afektivnu vezanost.* Istraživački rad iz

- predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
44. Kašiković, S., Stojanović, N., Ignjatić, D. (2012). *Povezanost porodične i prijateljske afektivne vezanosti kod srednjoškolaca i studenata*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 45. Komjenović, Z., Trklja, M. (2011). *Obrasci afektivne vezanosti kao prediktori prihvatanja teorije zavjere kod adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 46. Kos, S., Bjelić, T. (2015). *Povezanost komponenti afektivne vezanosti i zadovoljstva životom kod različitih uzrasnih grupa*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 47. Kostić, M., Cvjetinović, Lj. (2013). *Povezanost religioznosti i obrazaca afektivne vezanosti kod adolescenata i odraslih osoba*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 48. Kovalj, A., Trnić, M., Ristić, L. (2008). *Povezanost porodične afektivne vezanosti, uzrasta i pola sa asertivnošću*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 49. Kurešević, A., Simić, T., Oljača, T. (2016). *Povezanost dimenzija afektivne vezanosti, samopoštovanja i straha od negativne evaluacije kod ispitanika različite uzrasne dobi*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 50. Lazić, I. (2006). *Porodična i partnerska afektivna vezanost kod apsolenata Akademije umjetnosti i Pravnog fakulteta*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 51. Lukić, B., Đuraš, M., Vlajković, S. (2006). *Tip afektivne vezanosti i strahovi kod djece*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 52. Lukić, J., Čečavac, S., Tasovac, A. (2006). *Povezanost demografskih varijabli sa porodičnom i sa partnerskom afektivnom vezanošću*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 53. Lukić, O., Jurišić, I. (2006). *Stabilnost i promjene obrazaca afektivnog vezivanja*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 54. Malić, V., Lazić, B. (2011). *Afektivna vezanost i samopoštovanje djece iz potpunih porodica i djece bez roditeljskog staranja*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 55. Marinković, N., Kasagić, U., Cvjetinović, S., Tanasić, J. (2015). *Afektivna vezanost kao prediktor stilova humora*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.

56. Markelić, S., Vojnica, L. (2005). *Povezanost adolescentovog viđenja partnerskih veza i njegove društvenosti*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka
57. Marković, K., Trišić, J. (2006). *Uticaj stila porodične afektivne vezanosti na vrijednosne orijentacije prema radu kod adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
58. Marković, S., Simić, S., Dobrić, D., Lukić, T. (2016). *Povezanost afektivne vezanosti i prepoznavanja emocija*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
59. Marković, T., Ristić, K. (2012). *Afektivno vezivanje i doživljaj sopstvenog fizičkog izgleda adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
60. Martinović, A., Aladžić, V., Bodoroža, B., Rodić, M. (2014). *Afektivna vezanost i samopoštovanje romske u odnosu na neromsku djecu*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
61. Mijatović, D., Pavićević, N., Đaković, N., Šljivić, N. (2011). *Povezanost hospitalizacije u ranom periodu sa obrascima porodične afektivne vezanosti i samopoštovanjem u adolescenciji*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
62. Mijatović, S., Kukavica, D., Tešanović, S. (2010). *Povezanost porodične afektivne vezanosti i učestalosti konzumiranja alkohola i pušenja kod srednjoškolaca*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
63. Milićević, S., Bosančić, V. (2016). *Povezanost obrazaca afektivne vezanosti i uzrasta sa lokusom kontrole*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
64. Milosavljević, M., Čampara, Z., Milišić, V. (2013). *Relacija partnerskih odnosa i empatije kod odraslih osoba*. Istraživanje iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
65. Milovanović, B., Vuković, I., Dojčinović, J. (2011). *Struktura porodice i afektivno vezivanje*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
66. Milovanović, Z., Tešanović, B. (2009). *Afektivna vezanost i lokus kontrole kod adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
67. Miljanović, M. (2008). *Emocionalna kompetencija u zavisnosti od uzrasta i obrazaca afektivne vezanosti adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
68. Miljković, E., Lukač, S. (2012). *Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti i predstave o pravoj partnerskoj ljubav kod adolescenata*. Istraživački

- rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
69. Nišić, E., Krivokuća, J. (2012). *Povezanost afektivne vezanosti i školskog nasilja s obzirom na pol.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 70. Pralica, M., Ružić, G., Pajić, T., Popović, S. (2018). *Povezanost karakteristika afektivne vezanosti, dimenzija ličnosti i izbora mjesta studiranja kod studenata Univerziteta u Banjoj Luci.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 71. Perduh, B., Matijević, D. (2012). *Povezanost dimenzija afektivne vezanosti i profila internet korisnika učenika srednjih škola u Banjoj Luci.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 72. Prošić, M., Ljuboja, D., Ivanović, B. (2017). *Djelovanje komponenti afektivne vezanosti, uloge pola i uzrasta na pojavu agresivnog ponašanja.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 73. Purić, S., Vujaković, L. (2013). *Ispitivanje povezanosti afektivne vezanosti i pola sa percepcijom kvaliteta socijalnih odnosa u adolescenciji.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 74. Radović, D., Šarkanović, K., Mičić, B., Vuković, T. (2014). *Uticaj afektivne vezanosti na razvoj emocionalne inteligencije.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 75. Ribić, K., Bodroža, D., Mrđa, P. (2018). *Relacije afektivne vezanosti, drajvera i bazičnih pozicija.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 76. Simeunović, M., Zdjelar, I. (2007). *Povezanost modela afektivne vezanosti, lokusa kontrole, školskog uspjeha, samopoštovanja i načina procjene sopstvenih kognitivnih sposobnosti.* Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 77. Simić, S., Šajinović, M. (2011). *Afektivna vezanost i optimalno porodično funkcionisanje.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 78. Slavnić, A., Đenić, B., Bijelović, M. (2009). *Stilovi u ljubavi, partnerska afektivna vezanost i strah od bliskosti.* Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 79. Skopljak, M., Popović, D. (2021). *Relacije afektivne vezanosti, samopoštovanja i kvaliteta prijateljstva kod adolescenata i mladih.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 80. Spasojević, D., Ranić, S. (2017). *Povezanost afektivne vezanosti sa stepenom izraženosti altruizma i stepenom moralnosti.* Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.

81. Stakić, B., Jagodić, N., Ćurčić, S. (2016). *Povezanost afektivne vezanosti i vaspitnih stilova*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
82. Stjepanović, N., Marić, S., Pušić, T. (2020). *Povezanost afektivne vezanosti i strategija prevladavanja stresa kod studenata*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
83. Stupar, V., Komljenović, T., Pekeljević, N. (2014). *Komponente afektivne vezanosti i Holandovi tipovi profesionalnih interesovanja kod mladih*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
84. Subotić, S., Kotur, M., Anđić, B., Miholjčić, D. (2007). *Kritička evaluacija teorije afektivne vezanosti i provjera povezanosti sa drugim konstruktima*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
85. Supić, D., Jovanović, J. (2007). *Povezanost bavljenja sportom, emocionalne stabilnosti i obrazaca afektivne vezanosti*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
86. Šatara, A., Janković, J., Maričić, M., Kostadinović, M. (2013). *Uticaj obrazaca afektivne vezanosti na stepen konformiranja sa grupom*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
87. Štefanec, Đ. (2008). *Uticaj usvojenog obrasca afektivne vezanosti na odabir zanimanja kod adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
88. Šokčević, T., Mikić, V. (2011). *Partnerska afektivna vezanost i rezilijentnost na stres kod studenata*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
89. Tadić, O., Jokić, I., Marjanović, B., Pivašević, N. (2015). *Afektivna vezanost i životne pozicije*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
90. Tepić, B., Ivanović, S., Petrović, A. (2016). *Povezanost dimenzija partnerske afektivne vezanosti, emocionalne inteligencije i anksioznosti*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
91. Todić, M., Čolić Teinović, Z. (2013). *Povezanost obrazaca partnerske afektivne vezanosti sa osnovnim crtama ličnosti kod mladića i djevojaka*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
92. Topić, B., Adamović, R., Vicanović, J. (2010). *Povezanost partnerske afektivne vezanosti trudnica i njihovih majki*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
93. Topić, I., Railić, Z. (2008). *Porodična i partnerska afektivna vezanost kod adolescenata i odraslih u braku*. Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
94. Turk, Z., Šljivić, N. (2011). *Prenatalna vezanost prvoročki i višeročki za fetus s obzirom na kvalitet veze sa partnerom, odmaklost i planiranost trudnoće*.

- Istraživački rad iz predmeta Razvojna psihologija II (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
95. Turudija, S., Medan, S. (2021). *Relacije afektivne vezanosti i stilova ljubavi*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 96. Višić, M., Dragonjić, J., Višić, M., Suljanović, A. (2015). *Povezanost dimenzija afektivne vezanosti, empatije i altruizma*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 97. Vojnović, B., Mijanić, S. (2016). *Afektivna vezanost i perfekcionizam kod adolescenata različitog pola*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 98. Vojvodić, A. (2019). *Relacije afektivne vezanosti, depresivnosti, anksioznosti i stresa roditelja djece oboljele od malignih bolesti*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 99. Vujadinović, S., Zrnić, N., Đunić, R. (2012). *Povezanost između dimenzija afektivne vezanosti i stilova flertovanja*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 100. Zagorac, M. (2021). *Povezanost partnerske afektivne vezanosti, asertivnosti i socijalne anksioznosti kod adolescenata*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 101. Zelić, B., Marjanović, Z., Zekić, V., Milović, M. (2011). *Odnos partnerske vezanosti i perfekcionizma*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.
 102. Zelić, M., Pantić, M., Radanović, R., Vidaković, V. (2014). *Dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori osobina ličnosti*. Istraživački rad iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek (neobjavljen rad). Filozofski fakultet, Banja Luka.

ABECEDNI SPISAK PRIKAZANIH MASTER TEZA

1. Aladžić, V. (2015). *Afektivna vezanost odraslih i moralno rasuđivanje*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
2. Bajić, J. (2012). *Partnerska afektivna vezanost, polne uloge i agresivnost kod homoseksualnih i heteroseksualnih osoba*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
3. Bodroža, B. (2016). *Afektivna vezanost prema različitim figurama i seksualni self koncept kod adolescenata*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.

4. Cvjetinović, S. (2018). *Afektivna vezanost, percipirani roditeljski stilovi i strategije suočavanja sa stresom*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
5. Dmitrović, J. (2014). *Relacije ratnih traumatskih iskustava i stresa sa afektivnom vezanošću i ranim maladaptivnim šemama*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
6. Duper, S. (2022). *Povezanost afektivne vezanosti prema roditeljima i vaspitnih stilova roditelja sa afektivnom vezanošću prema Bogu*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
7. Džever, J. (2015). *Relacije afektivne vezanosti i rezilijentnosti sa stilovima humora*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
8. Eraković, A. (2017). *Negativan unutrašnji radni model drugih i preferencija fizičke topline u stresnoj situaciji*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
9. Ivanović, S. (2018). *Afektivna vezanost, stilovi roditeljstva i kapacitet za mentalizaciju kao prediktori agresivnosti adolescenata*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
10. Kalaba, I. (2013). *Stresna iskustva u kontekstu teorije afektivne vezanosti i ranih maladaptivnih šema*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
11. Kantar, D. (2013). *Ratni stresori i dimenzije afektivne vezanosti kao prediktori rezilijentnosti u ranoj odrasloj dobi*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
12. Purić, S. (2015). *Partnerska afektivna vezanost, rezilijentnost i zadovoljstvo životom kod osoba sa tjelesnim invaliditetom*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
13. Skopljak, M. (2023). *Afektivna vezanost i kvalitet partnerskih odnosa*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
14. Škondrić, A. (2016). *Relacije afektivne vezanosti i idealizacije braka kod partnera u različitim etapama braka*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
15. Tanasić, J. (2017). *Relacije afektivne vezanosti i kapaciteta za mentalizaciju kod sibliinga*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
16. Todić, V. (2021). *Relacije partnerske afektivne vezanosti, osobina ličnosti i zadovoljstva u partnerskom odnosu*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
17. Vojvodić, A. (2021). *Relacije afektivne vezanosti, depresivnosti, anksioznosti i stresa roditelja djece oboljele od malignih bolesti*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
18. Vujaković, L. (2015). *Relacije afektivne vezanosti sa aspektima self koncepta, kod adolescenata i mladih odraslih*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
19. Zagorac, M. (2021). *Relacije partnerske afektivne vezanosti, asertivnosti i socijalne anksioznosti adolescenata i mladih odraslih*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.

20. Zelenović, M. (2012). *Afektivna vezanost i vrijednosne orijentacije kod adolescenata*. Neobjavljen master rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.

ABECEDNI SPISAK PRIKAZANIH DIPLOMSKIH RADOVA

1. Banović, S. (2010). *Povezanost porodične afektivne vezanosti i agresivnosti kod učenika osnovnih i srednjih škola*. Neobjavljen diplomski rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
2. Lazić, I. (2009). *Povezanost afektivne vezanosti i emocionalne kompetence kod adolescenata završnog razreda srednjih škola*. Neobjavljen diplomski rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.
3. Topić, B. (2011). *Hijerarhija afektivne vezanosti kod odraslih*. Neobjavljen diplomski rad. Banja Luka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci.

RIJEČ RECENZENATA

ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI NA FILOZOFSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI

Autorka: Aleksandra Hadžić

Naučna monografija pod nazivom: „ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI NA FILOZOFSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI“, autorke Aleksandre Hadžić, napisana je na 278 stranici teksta. Cilj naučne monografije jeste da predstavi istraživanja rađena iz oblasti afektivne vezanosti u periodu od osamnaest godina. U monografiji je predstavljeno 125 istraživanja rađenih na Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci. U njima je učestvovao 291 student. Monografija sadrži kratke prikaze 102 studentska istraživanja, 20 master teza i 3 diplomska rada. 72 studentska istraživanja rađena su iz predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, a 30 istraživanja iz predmeta Razvojna psihologija II.

Studentska istraživanja predstavljena su kratkom formom prikaza istraživanja, koja sadrži problem istraživanja, uzorak, korištene instrumente, dobijene rezultate i kratak kritički osvrt. Radi lakšeg snalaženja radovi su grupisani u šest cjelina. Prvu od njih čine partnerske relacije. U okviru ove celine predstavljeni su radovi koji proveravaju postojanje povezanosti između partnerske afektivne vezanosti i različitih konstrukata povezanih sa partnerstvom. U drugoj celini predstavljeni su radovi koji ispituju povezanost afektivne vezanosti sa različitim konstruktima iz oblasti kliničke psihologije, psihoterapije i mentalnog zdravlja. Treća celina obuhvata istraživanja koja se bave pitanjem transgeneracijskog prenosa obrazaca afektivne vezanosti, stabilnosti obrazaca tokom vremena, kao i različitim relacijama porodične afektivne vezanosti sa socijalnom prilagođenošću i kvalitetom prijateljskih odnosa. Četvrta celina obuhvata istraživanja povezanosti afektivne vezanosti i konstrukata iz psihologije ličnosti. Peta celina donosi radove usmerene na relacije afektivne vezanosti i različitih koncepata iz oblasti socijalne i organizacijske psihologije. Posljednja šesta celina obuhvata istraživanja

afektivne vezanosti rađena na uzorcima specifičnih grupa, koje određuju drugačiji konteksti odrastanja (deca koja odrastaju u ustanovama za smještaj dece bez roditeljskog staranja, razvedene porodice, porodice sa gubicima, specifično onim nastalim tokom poslednjeg građanskog rata u BiH), pripadnost važnim neformalnim grupama (navijačke skupine), manjinskim etničkim grupama (populacija Roma), LGBT populaciji ili su specifične, jer je njihovo funkcionisanje obojeno suočavanjem sa malignom bolešću deteta.

Zasebna celina sadrži prikaze 20 master teza odbranijenih na kraju II ciklusa Studijskog programa psihologije, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Banjoj Luci i 3 diplomatska rada odbranijena na kraju predbolonjskog, starog, Studijskog programa psihologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Istraživanja su prikazana u formi kratkog saopštenja temeljenog na empirijskom istraživanju. Zadržana je struktura prikaza korištena i za prikaze studentskih radova, s tim što su detaljnije prikazane sve celine (problem, uzorak, korišteni instrumenti, rezultati, kritički osvrt).

Monografija obuhvata pet celina. Prvo poglavlje posvećeno je konceptu predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, njegovoj poziciji u nastavnom planu i programu, sadržaju predmeta, a predmet je sagledan i kroz kompetencijski okvir Studijskog programa psihologije, nivoa znanja prema Blumovoj taksonomiji koje podstiče, ali i kroz perspektivu studentskih iskustava i refleksije na naučeno. Drugo poglavlje sadrži koncepte iz oblasti afektivne vezanosti i predstavlja opšti teorijski okvir za istraživanja predstavljena u monografiji. Uključuje afektivnu vezanost u periodu detinjstva i odrasle dobi, relacije afektivne vezanosti i kasnijeg psihološkog razvoja, emocionalne regulacije, kognitivnog razvoja, kao i relacije afektivne vezanosti i psihopatoloških simptoma, traumatskih iskustava i faktore koji mogu delovati protektivno. Treće poglavlje sadrži kratke prikaze studentskih radova, grupisanih u šest celina. Četvrto poglavlje donosi prikaze master teza i diplomatskih radova, koji su hronološki poredani prema godinama kada su pisani. Poslednje peto poglavlje donosi završna razmatranja i ideje za buduća istraživanja.

* * *

Monografija nudi sveobuhvatan pregled studentskih istraživanja iz oblasti afektivnog vezivanja rađenih tokom osamnaest godina na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci. Predstavlja izuzetno značajan doprinos korpusu istraživanja afektivne vezanosti na našim prostorima. Pored prikaza istraživanja i njihovih rezultata, važan aspekt monografije predstavlja zagovaranje studentskih istraživanja u sklopu

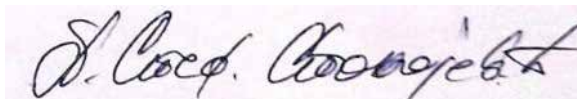
predmeta nastavnog plana i programa Studijskog programa psihologije. Poglavlje monografije predstavlja koncept predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, njegovu poziciju u nastavnom planu i programu, sadržaj predmeta, a dodatni doprinos ogleda se u sagledavanju predmeta kroz kompetencijski okvir Studijskog programa psihologije, nivoa znanja prema Blumovoj taksonomiji koje podstiče, ali i kroz perspektivu studentskih iskustava i refleksije na naučeno. Ovako organizovan predmet u skladu je sa ciljevima master studija psihologije, osobito sa produbljanjem metodoloških znanja, kao i znanja iz fundamentalnih oblasti psihologije, koja studente osposobljavaju za kompetitivno učešće u naučnoj zajednici i stručno orijentisanom istraživanju.

Imajući u vidu napred iznesene ocene, recenzent smatra da je monografija nezamenljivo štivo za studente koji se za obučavaju za zanimanje psihologa, ali da od nje mogu imati koristi i mnogi drugi - psiholozi zainteresovani za oblast afektivnog vezivanja, istraživači kao i praktičari, ali i oni koji kreiraju studijske programe i spremni su da prepoznaju važnost studentskih istraživanja u njihovom procesu sticanja znanja, kao i u unapređivanju korpusa naučnih znanja uopšte.

Kao recenzent, mogu reći da sa zadovoljstvom preporučujem za objavljivanje monografiju pod nazivom „ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI NA FILOZOFSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI“.

Niš, 24.1.2023.

Prof. dr Tatjana Stefanović Stanojević

RECENZIJA KNJIGE
“ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI
NA FILOZOFSKOM FAKULTETU
UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI”
Autorka: Aleksandra Hadžić

Naučna monografija pod nazivom *“Istraživanja afektivne vezanosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci”* predstavlja prikaz bogatstva iskustva, naučnog rada, kako studenata Studijskog programa psihologija, tako i njihovih profesorica. Pored toga, ova monografija oslikava rast i razvoj budućih profesionalaca u oblasti psihologije.

Predmet Afektivna vezanost kroz životni vijek nudi saznanja o specifičnim organizacijama istraživanja oblasti afektivnog vezivanja, u okviru kojih se traga za različitim faktorima koji doprinose izgradnji sigurnih i nesigurnih sistema afektivne vezanosti ili se ispituje doprinos sistema afektivne vezanosti kasnijoj psiho-socijalnoj prilagođenosti, ili se traga za razlikama u organizaciji afektivne vezanosti kod različitih grupa ispitanika (različitog uzrasta, pola, pripadnika drugačijih kultura ili razvojnih konteksta, manjinskih grupa, ispitanika koji odrastaju u specifičnim porodičnim sistemima ili bez roditeljskog staranja). Akcent je i na načinima na koje je afektivno vezivanje povezano sa afektivnom regulacijom i predstavlja zaštitni faktor protiv pojave različitih oblika psihopatologije. Predmet osposobljava studente da razumiju kako afektivna vezanost doprinosi objašnjavanju različitih psihopatoloških fenomena, kao i na koje načine doprinosi adekvatnom socijalno-emocionalnom razvoju. Impresivno je na koji način se pristupilo osmišljavanju jednog predmeta na studiju psihologije, koji bi budućim psiholozima omogućio doživljavanje različitih iskustava u toku provođenja naučno istraživačkog rada. Kroz ovaj predmet studenti imaju priliku da dožive čovjeka u punom smislu te riječi, te da uporedo sa naučnoistraživačkim radom promišljaju i uče o sebi.

Kada se predmet sagleda iz metodičkog ugla može se reći da u okviru njega student ima priliku da svoja znanja o afektivnoj vezanosti podigne na najviši nivo, kako kroz mentorski rad sa profesorom, tako i kroz grupni rad sa svojim vršnjacima.

Banjaluka, 23.01.2023. godine

Prof. dr Ivana Zečević

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Ivana Zečević', written in a cursive style.

RECENZIJA MONOGRAFIJE
ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI
NA FILOZOFSKOM FAKULTETU
UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI
Prof. dr Aleksandre Hadžić

Naučna monografija *Istraživanja afektivne vezanosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci* Aleksandre Hadžić predstavlja osmanaestogodišnji kontinuitet istraživanja u ovoj oblasti. Naučna *monografija* ima adekvatnu unutrašnju strukturu koju čini pet poglavlja. Prvo poglavlje ukazuje na „Koncept predmeta afektivna vezanost kroz životni vijek“. Drugo, „Afektivna vezanost – opšti teorijski okvir“. Treće, „Prikaz studentskih radova“. Četvrto, „Prikaz master teza“. Peto, „Umjesto zaključka“, donosi završna razmatranja i ideje za buduća istraživanja. Pored osnovnih poglavlja u posebnim dijelovima *monografije* data je „Literatura“, „Abecedni spisak prikazanih studentskih radova“, „Abecedni spisak prikazanih master teza“ i „Abecedni spisak prikazanih diplomskih radova“.

Naučna *monografija* Aleksandre Hadžić rezultat je višegodišnjeg istraživanja afektivne vezanosti iz oblasti Razvojne psihologije, zatim izbornog predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, u novom, bolonjskom Nastavnom planu i programu (Npp), Studijskog programa psihologije. Prvo poglavlje *monografije* posvećeno je konceptu predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek. Sam predmet Afektivna vezanost kroz životni vijek interpretiran je u *monografiji* kroz kompetencijski okvir Studijskog programa psihologije, nivoa znanja prema Blumovoj taksonomiji, perspektivu studentskih iskustava, refleksiju i samorefleksiju na naučeno.

Drugo poglavlje *monografije* „Afektivna vezanost – opšti teorijski okvir“ sadrži koncepte iz oblasti afektivne vezanosti i predstavlja opšti teorijski okvir za istraživanja. Obrazovni koncept na kome se zasniva izučavanje predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek predstavlja

napredni nivo izučavanja modela afektivne vezanosti, obzirom da tematizuje nivo saznanja stečenih na osnovnom studiju. Ovakav princip izučavanja predmeta prikazan u *monografiji* (akcentat na prvom, drugom i petom poglavlju) doprinosi povezivanju afektivne vezanosti i različitih koncepta iz drugih oblasti psihologije i organizovanju istraživačkih projekata (timski rad studenata u malim grupama), što pogoduje osposobljavaju studenata da kreiraju, realizuju, obrađuju podatke, teorijski pišu i prezentuju istraživački rad.

U *monografiji*, sam način realizacije predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek predstavlja očigledan primjer kako se razvija koncept refleksivne prakse. Razvoj koncepta refleksivne prakse u okviru predmeta ima za cilj promjenu razmišljanja studenata, razvijanje samosvijesti, svjesnog preispitivanja sebe i svoga rada, ispitivanje ličnih uvjerenja. Koncept refleksivne prakse utiče na inoviran pristup poučavanju studenata, učenju, donošenju odluka, rješavanju problema, što se može uočiti u prvom, drugom i petom poglavlju *monografije*. Studenti se zahvaljujući strukturi sadržaja *monografije* u okviru predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, između ostalog osposobljavaju da razmišljaju o onome šta su uradili, zašto su baš tako uradili, postoji li efikasniji način ili šta bi drugačije uradili ukoliko bi ponovo realizovali istraživanje? Ovo je jedan od efikasnih načina podsticanja kompetencija studenata zahvaljujući prisutnoj refleksiji i samorefleksiji. Sa jedne strane refleksija ukazuje na konvergentne ishode poučavanja, a sa druge samorefleksija podstiče divergentno učenje studenata obzirom da postaju svjesni i drugih načina (sa kojima se do sada nisu susretali) ili mogućnosti, ukoliko bi npr. ponovili istraživanje. Ovako kontinuiran proces zasnovan na refleksivnom razmišljanju i učenju studenata o realizovanim istraživanjima (prvo i drugo poglavlje *monografije* zajedno sa petim poglavljem) doprinosi razvoju refleksivne prakse, podstiče studente da kritički razmišljaju, provjeravaju, analiziraju, modifikuju svoj rad, uočavaju i otklanjaju eventualne greške.

Takođe, u prvom poglavlju *monografije* posvećene konceptu predmeta *Afektivna vezanost kroz životni vijek* samo prezentovanje rezultata istraživanja studenata doprinosi sistematizovanju sopstvenog iskustva, razmjeni iskustava u timu, mogućnosti da se sagleda širi kontekst identifikovanog problema, zajedno sa povratnom informacijom o istraživačkom radu i dobijenim rezultatima istraživanja. Prisustvo refleksije, doprinosi da su studenti svjesni koliko je važno kako razmišljaju, zapažaju, imaju priliku da razgovaraju o realizovanim istraživanjima. Sa druge strane, samorefleksija studenata ima oslonac u refleksiji, odnosno uspostavlja kontrolu nad sopstvenim učenjem. Prvo i drugo poglavlje *monografije* sa aspekta razvoja refleksivnog učenja ukazuje na važnost prepoznavanja i podsticanja vještina studenata

poput samosvijesti, refleksije, kritičkog razmišljanja. Dok je peto poglavlje *monografije* povezano sa razvijanjem refleksivne prakse i učenja studenata na osnovu sopstvenih iskustava i procesa kojim je primijenjeno stečeno znanje.

Još jedan značajan obrazovni aspekt prepoznat u *monografiji* jeste da su permanentna istraživanja u okviru predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek, doprinijela razvoju zajednica koje uče. Ovako djelotvorno vođenje studenata, zapravo je fundamentalno za razvoj šireg konteksta zajednica koje uče i podstiču na učenje. U prilog tome jeste činjenica da se studenti u okviru prvog i drugog poglavlja, zajedno sa petim poglavljem *monografije* osposobljavaju da razumiju kako afektivna vezanost učestvuje u objašnjavanju različitih psihopatoloških fenomena, zatim na koje načine doprinosi adekvatnom socijalno-emocionalnom razvoju u timskom radu. Sa druge strane, male grupe studenata angažovane oko zajedničkog zadatka pružaju mogućnost razmjene znanja i uzajamnog podsticanja. Zajednički istraživački rad studenata stimuliše saradnju i stvara prostor za važna saznanja o timskom radu. Rad u malim grupama, omogućava studentima da stiču znanja i vještine, učestvuju u istraživanju, generišu različite zadatke, integrišu, sumiraju informacije, osposobljavaju se da samostalno organizuju i realizuju istraživanja, uče uz mentorski rad. Slijedom toga, studenti podstiču razvoj zajednica koje uče, te tako futurološki doprinose i sveukupnom razvoju katedre za psihologiju.

U kontekstu razvijanja kvalitetne nastave monografija Aleksandre Hadžić *Istraživanja afektivne vezanosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci* predstavlja efikasan primjer razvoja koncepta refleksivne prakse koja ima svoje faze, zahvaljujući njenoj strukturi. Takođe, ima višestruke koristi obzirom da omogućava sistematično razumijevanje vlastitog stila poučavanja, pozitivno utiče na zadovoljstvo studenata učenjem, poboljšava efikasnost realizacije nastavnih sadržaja predmeta Afektivna vezanost kroz životni vijek.

Obzirom na aktuelnost teme, naučni doprinos, inovativnost i strukturu monografije *Istraživanja afektivne vezanosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci* autorke prof. dr Aleksandre Hadžić, sa velikim zadovoljstvom predlažem za publikovanje.

U Banjoj Luci, 26.01.2023. godine

Prof. dr Tatjana Mihajlović

RECENZIJA PUBLIKACIJE
“ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI
NA FILOZOFSKOM FAKULTETU
UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI”
Autorica: Prof.dr. Aleksandra Hadžić

Publikacija pod nazivom *Istraživanja afektivne vezanosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci* autorice Aleksandre Hadžić, predstavlja jedinstveno djelo po svojoj ideji i sadržaju.

Ideja autorice da na jednom mjestu prikaže rad svojih studenata i studentica sa njom kao facilitatoricom procesa učenja i sazrijevanja ukazuje na njenu veliku posvećenost i vezanost za poziv koji obavlja. Osim toga, ovaj pristup ukazuje na veliko poštovanje koje autorica ima prema radu svojih studenata, a što je primjer odnosa profesor – student koji potiče kvalitetno učenje. Kada je u pitanju sadržaj publikacije, autorica se u prvom dijelu potrudila da ponudi dubinski i sveobuhvatni prikaz nastavnog dizajna predmeta *Afektivna vezanost kroz životni vijek*. Predočila je ciljeve predmeta, te pokazala kako je ovaj predmet po svom sadržaju, metodama rada i vrednovanju povezan sa programskim ishodima učenja. U dijelu opisa organizacije nastave, Aleksandra Hadžić je pokazala kako je moguće organizirati nastavu na predmetu tako da studenti od prvog predavanja budu visoko motivirani, aktivno uključeni i potaknuti da predmet razumijevaju na najvišim nivoima, dajući kritički osvrt ne samo na sadržaj vlastitog rada nego i na individualni proces učenja. Ovaj pristup učenju i podučavanju koji značajno potiče samorefleksiju i samoregulaciju predstavlja posebnu važnost u postizanju ishoda učenja, a koji se odnose na šire kompetencije potrebne za nezavisno i odgovorno djelovanje psihologa.

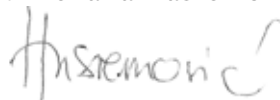
Osim toga, autorica je ovom publikacijom uspjela čitaocima ponuditi mogućnost razumijevanja važnosti, širine i uticaja afektivne vezanosti na gotovo sva polja funkcioniranja pojedinaca kako na individualnom, tako i u društvenom i organizacijskom kontekstu. Posebno

impresivna je kreativnost tema u istraživačkim i magistarskim radovima, koje mogu da posluže kao inspiracija čitaocima i čitateljicama, a posebno profesorima psihologije. Ova publikacija će zasigurno potaknuti kolege i kolegice da ponovo promisle silabuse, posebno nastavne metode i metode vrednovanja i ocjenjivanja kako bi svoje predmete učinili atraktivnijim i korisnijim u budućnosti.

Rukopis Aleksandre Hadžić je najljepši omaž konceptu afektivne vezanosti, vrijednim studentima, pozivu kojim se bavi i psihologiji kao nauci.

Sarajevo, 20.01.2023.

Prof.dr. Dženana Husremović

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

159.942:159.9.07]:378.6(497.6 Бања Лука)-057.875

ХАЦИЋ, Александра, 1974-

Istraživanja afektivne vezanosti na Filozofskom fakultetu
Univerziteta u Banjoj Luci / Aleksandra Hadžić. - Banja Luka :
GrafiD, 2023 (Banja Luka : GrafiD). - 274 стр. ; 23 cm

“U monografiji je predstavljeno 125 istraživanja rađenih na
Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci” --> predgovor. - Тираж 50. -
Библиографија: стр. 243-250.

ISBN 978-99976-59-54-5

COBISS.RS-ID 137635585

Aleksandra Hadžić (1974) doktor psiholoških nauka, sertifikovani porodični psihoterapeut (EAP), zaposlena kao vanredni profesor, za naučnu oblast razvojne psihologije na Filozofskom fakultetu, Univerziteta u Banjoj Luci.

Njena oblast interesovanja je razvoj sistema afektivne vezanosti i njegov uticaj na emocionalni i kognitivni razvoj, čime se bavi duže od 15 godina. Objavila je veći broj naučnih i stručnih radova iz oblasti razvojne psihologije. Osobito je zainteresovana za proučavanje razvoja religijskih pojmova u našem specifičnom kontekstu.

Pored svog akademskog rada, duže od 20 godina je radila na različitim projektima posvećenim resocijalizaciji maloljetnih delinkvenata, radu sa ženama i djecom žrtvama rata ili socijalno ugroženih kategorija sa područja Hrvatske i BiH, te projektima posvećenim dostupnošću obrazovanja i uvažavanju kulturalnih razlika.

Sa dr Tijanom Mirović, objavila je knjigu *"Afektivna vezanost, rane maladaptivne sheme i stresna iskustva"*, 2016., čiji je izdavač Filozofski fakultet, Banja Luka. U knjizi *"Trauma naša priča"*, urednika prof. dr Tijane Mirović i Marka Tomaševića, koju je 2019. objavio Centar za shema terapiju, Beograd, autor je poglavlja *"Uvod: O traum"*. U psihoterapijskom radu usmjerana je na rad sa porodicama i djecom sa različitim teškoćama, te rad sa parovima i pojedincima.

Naučna monografija *"Istraživanja afektivne vezanosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci"* autorke Aleksandre Hadžić, nudi sveobuhvatan pregled studentskih istraživanja iz oblasti afektivnog vezivanja rađenih tokom osamnaest godina na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci. Predstavlja izuzetno značajan doprinos korpusu istraživanja afektivne vezanosti na našim prostorima. Pored prikaza istraživanja i njihovih rezultata, važan aspekt monografije predstavlja zaganjevanje studentskih istraživanja u sklopu predmeta nastavnog plana i programa Studijskog programa psihologije.

Prof. dr Tatjana Stefanović Stanojević

Autorica je ovom publikacijom uspjela čitaocima ponuditi mogućnost razumjevanja važnosti, širine i uticaja afektivne vezanosti na gotovo sva polja funkcioniranja pojedinaca kako na individualnom, tako i u društvenom i organizacijskom kontekstu. Posebno impresivna je kreativnost tema u istraživačkim i magistarskim radovima, koje mogu da posluže kao inspiracija čitaocima i čitateljka, a posebno profesorima psihologije. Ova publikacija će zasigurno potaknuti kolege i kolegice da ponovo promisle silabuse, posebno nastavne metode i metode vrednovanja i ocjenjivanja kako bi svoje predmete učinili atraktivnijim i korisnijim u budućnosti.

Rukopis Aleksandre Hadžić je najljepši omaž konceptu afektivne vezanosti, vrijednim studentima, pozivu kojim se bavi i psihologiji kao nauci.

Prof. dr Dženana Husremović

ISBN 978-99976-59-54-5

